

LISTY
KS. PIOTRA SKARGI T. J.
Z LAT 1566—1610

PODŁUG AUTOGRAFÓW WYDAŁ I OBJAŚNIŁ

KS. JAN SYGAŃSKI T. J.

KRAKÓW 1912.
NAKŁADEM WYDAWNICTW TOWARZYSTWA JEZUSOWEGO.

Library
St. Hyacinth College and Seminary
Granby, Massachusetts

LISTY
KS. PIOTRA SKARGI T. J.
Z LAT 1566—1610

PODŁUG AUTOGRAFÓW WYDAŁ I OBJAŚNIŁ

KS. JAN SYGAŃSKI T. J.

Library
St. Hyacinth College and Seminary
Granby, Massachusetts

KRAKÓW 1912.
NAKŁADEM WYDAWNICTW TOWARZYSTWA JEZUSOWEGO.

IMPRIMI POTEST.

Włodimirus Piątkiewicz

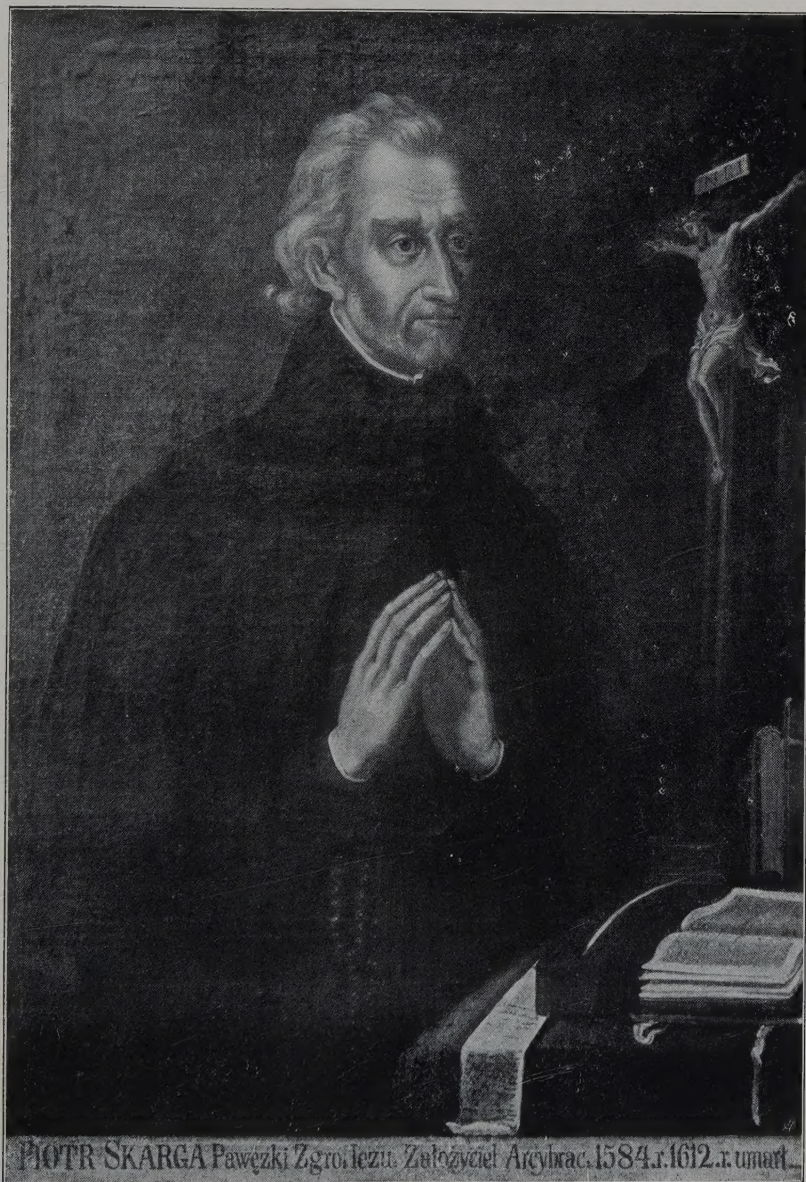
Praepositus Provinciae Galicianae S. I

CZCIONKAMI Drukarni „CZASU“ W KRAKOWIE.

ERVDITO · LECTORI
LX · LVSTRIS · ELABENTIBVS
MDCXII-MCMXII
AB · OBITV
POLONI · PERILLVSTRIS
ORATORVM · DECORIS
ERGA · PATRIAM · PIENTISSIMI
EPISTOLAS · IPSIVS
PRIMO · NVNC · EDITAS

D · D · D

POLONI · SOCIETATIS · IESV

R. P. Petrus Scarga S. I., iuxta effigiem in aula „Mons Pietatis“ Cracoviae.

Library
St. Hyacinth College and Seminary
Granby, Massachusetts

PRZEDMOWA.

Na dniu 27 września 1912 dobiega właśnie 300 lat, kiedy złotousty Piotr Skarga zakończył w Krakowie swój pracowity żywot. Największy to bezsprzecznie kaznodzieja i apologeta polski, patriarcha wymowy kościelnej, miłośnik wielki Kościoła, Ojczyzny i reguły zakonnej; mąż stanu i polityk znamienity, a pisarz niezrównany i nauczyciel najgruntowniejszy, co wykształcił długi poczet pokoleń, jak pisać należy po polsku. Imię tego męża uwielbia Polska cała, potęgę duchową wspomina cywilizowany świat, czyny miłosierdzia, cnoty obywatelskie i dzieła niespożytej pracy umysłowej dotąd nie miały równego mu naśladowcy. Natchnione słowa O. Fabiana Birkowskiego, z zakonu Dominikanów, wypowiedziane na jego pogrzebie 28 września 1612 r., zachowały po dziś dzień swoje niezatarte znaczenie: „Nie rychło takiego kaznodzieję Polska nasza obaczy, który serca ludzkie trzymał w ręku swych i obracał niemi, kędy chciał, przez dziwną a jemu tylko daną wymowę... Pływały złote słowa z ust jego tak dalece, iż jako Grecya wspomina swego Jana Złotoustego, Latium¹ Piotra Chryzologa t. j. Złotomównego, tak Polska nasza może wspominać przez

¹ Włoska ziemia.

długie czasy Piotra Złotoustego, dla wdzięcznej, słodkiej, złotej prawie wymowy jego“... Zasluga to jest główną Skargi, że wielka część szlachty i magnatów polskich, zarażona herezyą do r. 1612, powróciła na łono katolickiego kościoła. „Dla uzdrowienia i podniesienia duszy narodu — jak słusznie zauważył profesor hr. Tarnowski — nikt może inszy w naszej historyi, a z pewnością nikt w literaturze nie zrobił tyle, co Skarga“.

A choć ten przeznacny kapłan od 300 lat spoczywa w grobie, pamięć jego nie wygasła i nie wygaśnie nigdy w narodzie naszym. Żyje on uwieczniony w swych monumentalnych księgach, jakimi rzadko która narodowość poszczycić się może. Rozliczne jego dzieła¹, po kilkakrotnie drukowane, oceniali wytrawni pisarze literatury polskiej, jak Kazimierz Brodziński², Adam Mickiewicz³, Karol Mecherzyński⁴, Stanisław hr. Tarnowski⁵, wreszcie Ludwik Janowski⁶ i wielu innych. Jego biografią zajmowali się różni wielbiciele, jak ks. Alojzy Osieński⁷, Maurycy hr. Dzieduszycki, ukrywający się w swem dziele pod nazwą Rychciński⁸, Julian Bartoszewicz⁹, ks. Ignacy Polkowski¹⁰, ks. Jan Gajkowski¹¹, ks. Stan. Załęski i inni jeszcze.

¹ Sommervogel S. I. Bibliothèque de la Compagnie de Jésus. T. VII. fol. 1265—1286. Bruxelles et Paris 1896. — ² Piśma T. III. 438—454. Poznań 1872. — ³ Literatura słow. T. I. 503—518. Poznań 1865. — ⁴ Histor. wymow. w Pol. T. II. 179—300. Kraków 1858. — ⁵ Pisarze politycz. XVI w. T. II. Kraków 1886. — Histor. liter. pol. T. I. 341—400. Kraków 1903. ⁶ Politicheskaja Diejatielnost Pietra Skargi. Kijew 1907, in 8° str. 238. — ⁷ O życiu i pismach P. Skargi. Krzemieniec 1812. ⁸ Piotr Skarga i jego wiek. 2 tomy. Kraków 1850. — ⁹ Piotra Skargi: Żywoty Świętych. T. I. Petersburg 1862. — ¹⁰ Książka pamiątkowa arcybr. miłośier. str. 321—356. Kraków 1884. — ¹¹ Encykl. Kościel. T. 25. 441—461. Warszawa 1902.

Jego walki z różnawiercami na tle sporów religijnych XVI wieku, skreślił Michał Baliński ¹ i ogólnikowo prof. Tadeusz Grabowski ². Jego kazania sejmowe — „to największe arcydzieło wymowy kaznodziejskiej dawnej Polski — najsilniejszy w Polsce XVI stulecia głos, nawołujący w imię Boga do ratowania ojczyzny — pomnik wspaniały wielkiej mądrości i płomiennej miłości ojczyzny jednego z najlepszych jej synów — ten wreszcie utwór, w którym objawiła się w całym blasku swej nadzwyczajnej piękności jego dusza“ — objaśnił znakomicie i wszechstronnie prof. Ignacy Chrzanowski ³.

Wobec tylu różnorodnych prac, ogłoszonych o działalności Skargi, a rozrzuconych po rozmaitych książkach, broszurach i czasopismach, mogłoby się wydawać, że niepodobna coś nowego z jego życia odkryć, coś nowego literackiemu ukazać światu, albo wreszcie sprostować niejedno, co w dotychczasowych biografiach niedokładnem lub błędnem było. A przecież można, i to na podstawie jego przepięknych listów, dotąd zupełnie nieznanych i niewydanych na widok publiczny. Jaka więc jest geneza owych listów, czemu dopiero po 300 z górą latami wychodzą na jaw? Prosta na to odpowiedź, bo ich nie znano dotąd.

O. Stan. Załęski, zbierając materyały do *Historii Jezuitów w Polsce*, napotkał w starych rękopiśmiennych zabytkach, rozprószonych i rozdrapanych na wszystkie strony, 63 oryginalne listy Skargowskie,

¹ *Pisma histor.* T. III. Warszawa 1843. — ² *Sprawozdania z czynności i posiedzeń Akad. Umiejętności*: nr. 7 z r. 1907 — nr. 2 i 7 z r. 1908 — nr. 1 z r. 1909. — ³ *Kazania Sejmowe z pierwodruku r. 1597*. Zob. *Bibl. Dzieł Chrześc.* zeszyt 36. Warszawa 1903.

pisane do generałów zakonu w Rzymie. Uradowany tem niespodziewanem odkryciem, kazał je odfotografować jak najstaranniej. Nie korzystał jednak z nich wcale, ani ich wyzyskał do swej pomnikowej pracy, niezawodnie dlatego, że odczytanie pisma Skargi wraz z mnogimi skróceniami wyrazów, wymagało niemało czasu i sprawiało mu pewną paleograficzną trudność, złożył je zatem w krakowskim domu zakonnym. Dostawszy do rąk tę cenną literacką spuściznę po wielkim kaznodziei królewskim, zabrałem się z zamiłowaniem do odkopiowania pojedynczych listów i wykończyłem wreszcie to wdzięczne, acz mozolne zadanie. Na tem jednak nie poprzestałem. Dalsze moje przeszło 4-letnie poszukiwania po bibliotekach krajowych i zagranicznych, wzbogaciły więcej niż w dwójnasób ów cenny zbiór. Mieści się w nim listów własnoręcznych Skargi 101 (z dodatkami 106), inne pisane są jużto do niego, jużto zawierają o nim jakieś ważne szczegóły. Z wyjątkiem 11, a względnie tylko 6 Skargowskich listów ¹, przedrukowanych tutaj dla zupełności na nowo, wszystkie inne czerpane są z autografów i kilka zaledwie z przechowanych ówczesnych kopii. Przeważającą większość stanowią listy z XVI wieku; od r. 1600—1610 posiadamy ich zaledwie 15. W Wilnie napisał ich 34, w Krakowie 27, w Pułtusk 11, w Rydze 7; inne w rozmaitych miastach, jak w Grodnie, Jarosławiu, Lublinie, Lwowie, Nieświeżu, Połocku, Płocku, Rzymie, Warszawie, Wiślicy, Wiedniu i gdzieindziej jeszcze. W języku polskim widzimy ich 12 (z dodatkami 16), po włosku 8 (z dodatkiem 9), reszta po łacinie;

¹ Mianowicie pod nr. 1, 2, 50, 76 (oprócz 15 ostatnich wierszy), 84, 117, 129, 131, 138, 139, 140.

ogółem wszystkich listów 142, a z dodatkowymi dokumentami sztuk 151. Brak ich zupełny spostrzegamy naprzód 1589—1592, potem 1597—1599. Czyżby Ks. Skarga w tym okresie czasu nie pisywał listów? Niezawodnie pisywał, choć zapewne mniej, aniżeli w poprzednich latach, bo w tym czasie i sejmy i inne wydawnictwa dzieł, pochłaniały bezwątpienia niemało czasu; ale owe listy nieznane nam obecnie, a może ukrywają się jeszcze gdzieś w prywatnych zbiorach. Sam też Skarga wspomina o listach swoich, pisanych do Klaudyusza Akwawiwy, pod dniem 7 i 27 kwietnia i 9 maja 1581, później znów 12, 13 i 16 stycznia, 10 marca, 4 maja i 25 czerwca 1582, 4 września 1584, wreszcie 22 lipca 1606 i o innych jeszcze daleko wcześniejszych do Franciszka Borgiasza 1571 r., których nie masz obecnie. Prócz tego w Città di Castello znajduje się list Antoniego Grazianiego do Skargi, ale to archiwum jest na razie dla badaczy zupełnie niedostępne ¹.

Te znaczne luki uniemożliwiają nam wyjaśnienie i wykończenie niejednego szczegółu z czasów Stefana Batorego, a bardziej jeszcze w epoce panowania Zygmunta III., kiedy właśnie Skarga przebywał na królewskim dworze w Krakowie i Warszawie, a w tym czasie wielu apologetycznymi dziełami, zwłaszcza przeciwko Ewangelikom, i Aryanom², wzbogacał piśmienictwo nasze. Mimo to wszystko przechowane aż dotąd listy, pod względem treści rzucają duży snop światła

¹ Archiwum Kom. Hist. T. IX. 21—22. Kraków 1902. —

² Zob. Piotra Skargi: Upominanie do Ewanielików, i do wszystkich spółem niekatolików... Kraków 1592. — Zawstydzienie Aryanów... Kraków 1604. — Wtóre zawstydzienie Aryanów... Kraków 1608.

na stan Kościoła w Polsce; na ruch reformacyjny, rozbudzony wskutek wybujałych nowatorskich nauk, zwłaszcza Andrzeja Wolana, Szymona Budnego i Jana Łasickiego; na świetny okres panowania Stefana Batorego, tego największego monarchy polskiego; na stosunki domowe rodu Radziwiłłów na Litwie; na niektóre ważniejsze epizody z życia Zygmunta III.; na kulturę i obyczaje narodu, wreszcie na prace zakonu i rozwój jego kolegów ze szkołami w Koronie i na Litwie, w Inflantach i Siedmiogrodzie, których inicjatorem, sprężyną poruszającą i duchem ożywiającym był właśnie Piotr Skarga. Pod względem zaś formy i stylu, owe listy nie ustępują w niczem klasycznym pisarzom XVI wieku, owszem jasnością i jędrnością językową, a barwnością opisów, przewyższają ich nawet pod wielu względami. Przebija się w nich wielka powaga, namaszczenie i zapal ducha, skromność, pokora i uległość iście zakonna, co jest ujmującym przymiotem i znamieniem wszystkich wyższych umysłów. Wielka postać Skargi czeka na dokładne poznanie i sprawiedliwą a ścisłą ocenę. Z jednej strony umiejętne badanie pism znakomitego kaznodziei, z drugiej dbałość o wszelki materiał biograficzny, notowanie szczegółów źródłowych, nielekceważenie żadnej drobnostki, odnoszącej się do losów słynnego męża, powinny iść w parze.

W opracowaniu Skargowskich listów trzymałem się ogólnie przyjętej metody. W nagłówku każdego pojedynczego listu podałem krótko treść, co on w sobie zawiera¹. Liczne przypiski dają objaśnienie o róż-

¹ O działalności Piotra Skargi, na tle jego listów, opowiedziałem w osobnej, ilustrowanej rozprawie.

nych osobach, a czasami i o trudniejszych, niekażdemu wiadomych rzeczach. Na samym końcu umieszczone skorowidze, ułatwiają odszukanie miejscowości i osób, wymienionych w rozmaitych listach.

Zanim jednak przystąpię do samej osnowy listów, z uczuciem wdzięczności składam niniejszem gorącą podziękę tym wszystkim zacnym mężom, którzy w ciągu tej pracy wyświadczyli mi jakąkolwiek przysługę i pomoc, a mianowicie: Ks. Prałatowi Stanisławowi Chodźkiemu w Włocławku, Ks. Prałatowi Franciszkowi Dittrichowi w Fromborku, i Ks. Pawłowi Czaplewskiemu w Chełmińskim; Panom Doktorom: Józefowi Korzeniowskiemu i Wincentemu Zakrzewskiemu w Krakowie; Bohdanowi Pułjanowskiemu w Nieświeżu; Edmundowi Długopolskiemu, podówczas bawiącemu w Rzymie; Stanisławowi Kętrzyńskiemu w Warszawie; Antoniemu Prochascie we Lwowie. Wreszcie Zarządom Bibliotek: Ossolińskich we Lwowie, Jagiellońskiej, Książąt Czartoryskich, Akademii Umiejętności i Muzeum Czapskich w Krakowie, gdzie doznawał zawsze w moich poszukiwaniach najżyyczliwszej pomocy.

W Krakowie 27 września 1911.

EXPLICATIO

ABBREVIATIONUM SAEPIUS OCCURRENTIUM.

Adm. Rde = Admodum Reverende.	S. s. = Sanctus, sancta.
Chirogr. = Chirographum.	S. D. N. = Sanctissimus Dominus
Com. = Comes.	Noster.
Apogr. = Apographum.	S. I. = Societas Iesu
Archieppus = Archiepiscopus.	S. R. E. = Sancta Romana Ec-
D. Dnus = Dominus.	clesia.
Dtio = Dominatio.	Sermus = Serenissimus.
Dtio Vra = Dominatio Vestra.	Schol. S. I. = Scholasticus Soc.
Flor. = Florenus.	Iesu
Illmus = Illustrissimus.	Vra Ra = Vestra Reverentia.
M. D. L. = Magnus Ducatus Litua-	Vra Rda Ptas = Vestra Reverenda
niae.	Paternitas.
Mgfcus. = Magnificus.	J. M. = Jego Mość, Jejmość.
Mgftia = Magnificentia.	J. K. M. = Jego Królewska Mość.
MS. = Manu Scriptus.	J. M. X. = Jego Mość Książd.
Mtas = Maiestas.	J. M. P. = Jego Mość Pan.
P. C. = Pax Christi.	K. J. M. = Król Jego Mość.
Ptas Rda Vra = Paternitas Re-	K. M. = Królewska Mość.
verenda Vestra.	W. M. = Wasz Mość.
R. P. = Reverendus Pater.	W. K. M. = Wasza Królewska
Ra Vra = Reverentia Vestra.	Mość.
Rda Dtio = Reverenda Dominatio.	W. X. M. = Wasza Książęca Mość.
Rmus = Reverendissimus.	X. = Książd, Książę.

1. Petrus Skarga Annae Tomaszewicz, Patriciae Leopolitanae.

[Gorliczyna]¹ 18 Novembris 1566.

Laudat eius asceticam vitam et consolatur ipsam in tribulationibus domesticis. Salutat amicos suos Leopolienses.

W łasce swej i w dobrem sumieniu zachowaj Cię Panie Boże, córko miła! Barzo mi ku myśli rzecz, że WM. mego duchownego upominania i nauki ojcowskiej kapłańskiej nie tylko wdzięczna jesteś, ale tym więcej jej pragniesz. Wspomóż Cię miły Panie Boże, abyś to WM. wypełnić mogła, a daj ci posilenie do wszystkich dobrych uczynków, w których proszę nie ustawaj WM. a zachowaj się niepomazaną od złego tego świata, znaj zdrady i omyłności jego; pokus się i frasunków na nim nie bój WM., zwyciężysz wszystkie kłopoty i trudności, jedno służ Panu swemu we dnie i w nocy w modlitwach, w pościach, uczynkach miłosiernych. Barzo mi żal, iż masz WM. trudność z tym panem Kraizerem²; jaciem się spodziewał inakszej baczności na dobrodziejstwa, wszakżem się z niektórej strony pocieszył i z listu WM., w którym piszesz, iż znasz przytomność miłego Boga przy sobie i przy pracach swoich, i z powieści Pana Mistrza Szymona³ zrozumiał, iż Pan Bóg koniec dobry temu wszystkiemu rychło uczynić z łaski swej będzie raczył. Jednak proszę, zachowaj WM. a nie trać miłości prawej przeciwko zięciowi swemu, pomnąc na krewkość ludzką naszą, a na powinność wszystkich nas, żeśmy i nieprzyjaciele miłować a wszystkie gniewy im odpuszczać winni, a daleko tym więcej, którzy nie z nieprzyjaźni, ale z krewkości ludzkiej przeciw nam występują; i z pana Kraizera, gdy się to uspokoi, masz WM. da Pan Bóg przyjaciela. Jabym rad tam sam był rychlej we Lwowie, ale muszę rzeczom kościelnym folgować, miła córko, ale mówić mi trzeba: nie staj się wola moja, miły Panie, jedno Twoja; nie bądźcie mało tęskliwi, acz mi Pan Bóg znaczniejszą drogę ukaże. Proszę, księdza Kłobuckiego⁴

dobrodzieja, który słyszę, bardzo choruje, jeśli być może, nawiedzajcie WM., a pocieszaj go, aby mu Pan Bóg cierpliwość dał i sprawną duszę do dobrego. Pan Bóg chciał, abyśmy się przy tym domeczku zostali, barzom z tego pocieszon, iż mi się dostał, krom prośby mojej. Panu bratu swemu panu doktorowi⁵ dziękuj WM. odemnie; mam za to iście, iż się o mnie starał jako wierny przyjaciel. JM. pani Starokoniuskiej modlitwy me WM. zaleć i pani Katarzynie⁶ i innym przyjacielowi. Niewiem, jako się tam zachowuje Jędrzej⁷ przeciw WM., chlebojedca WM., boję się by w czym WM. przykry nie był. Niech zna dobrodzieja, radzę mu, a wdzięcznością ubóstwa swego i cnotami niech podpira. Na jego potrzeby niech ks. Balcer⁸ bierze u ks. Wita⁹. Zapłać WM. Panie Boże za wszystkie te ku mnie dobrodziejstwa. Z tym się modlitwie WM. pilnie zalecam. A Panu Bogu i Pannie Maryi polecam WM.

Dat w poniedziałek przed św. Elżbietą, zaczął wdową, której WM. przykładów świętych, wdową będąc naśladował. Anno Domini 1566 WM. sługa i ojciec duchowny.

Piotr Skarga Canon. Leopold.

Ind. Iudic. Civit. Leopold. T. XX. p. 117—118. Cf. Wład. Łoziński: Patrycyat i Mieszcz. Lwow. II. wyd. Lwów 1892, str. 226—227.

¹ A die 26 Iulii 1566 degebat continuo P. Skarga in aula Gorliczynensi ad Przeworsk Ioan. Christoph. Tarnowski, Castel. Voynicen., usque ad eius obitum 1567. Vide Ferd. Bostel: Kanonikat P. Skargi, w Pamiętn. Liter. T. I. 124—125. Lwów 1902. — ² Stanisł. Kraizer, Patricius Lepol., gener sororis Annae Tomaszewicz. — ³ Simon de Brzeziny Szymonowicz, Rector Scholae Leopold., genitor poetae Simonis Szymonowicz (Simonides), levir vero Annae Tomaszewicz. — ⁴ Jacobus Kłobucki, Canon. Leopold. — ⁵ Dr. Nicol. Gelasinus, frater germanus Annae Tomaszewicz. — ⁶ Catharina, uxor Simonis Szymonowicz, Rectoris Scholae, soror vero germana Annae Tomaszewicz. — ⁷ Andreas Mądrowicz, Notarius postea Consul Leopold., levir Annae Tomaszewicz. — ⁸ Baltasar de Bruchnał, Mansionarius Leopold. — ⁹ Vitus de Zator, Canonic. Leopold.

2. Nicolaus Gelasinus ¹ Card. Ioanni Francisco Commendono.

Leopolis 6 Novembris 1568.

Enixe exorat, ne Petrum Skarga, Canonicum Leopoliensem, propter religionis negotia e Regno excedere et Romam abire sinat.

Illustrissime et Reverendissime Domine, dne et patrone colendissime.

Suadebat hoc mihi, et quidem saepe, singularis illa Illmae Celsitudinis tuae erga me benevolentia, ut meis literis Illmam Celsitudinem tuam iam pridem inviserem: sed persuasit summa mea observantia magis me pro officio facturum, si ego Illmae Celsitudinis tuae nomen potius tacitus perpetuo colerem, quam aliquando literis meis interpellarem. Ac propterea ne nunc quidem aliquid scripsissem, nisi hoc aperta et magna civitatis nostrae utilitas, planeque necessitas a me extorsisset: cui tamen ita parere ac servire volui ut Celsissimae tuae dignitatis imprimis memor quam brevissime rem exponerem, nec quidquam otiose oculos illius detinerem. Reverendus ille sacerdos Petrus Skarga ecclesiae nostrae et Canonicus et Doctor, pia peregrinationis studio ductus, Romam profectus est, qui si officio seu vocationi suae graviter respondens firmiter apud ecclesiam nostram mansisset, nescio, an non meliore suo apud Deum merito et praemio, certe maiore communis plebis et totius populi fructu fecisset: quod Illma Celsitudo tua rectius iudicabit. Hunc ego Illmae Celsitudini tuae non commendo, quod illum commendatissimum et carissimum illi esse scio: sed illud non tam meo quam totius civitatis et ecclesiae nostrae nomine rogo et oro, ut illum Illma Celsitudo tua vel Roma statim extrudat, vel quod omnes malimus, etiam ex itinere ad nos retrudat. Mirum enim est, quam difficulter boni ac pii omnes illius desiderium ferunt, tum magnus metus est, ne hoc uno vigili et acri custode remoto, homines impii, quorum ora ille vitae integritate et doctrina utique oppresserat, aut saltim compresserat, pro ea, quae in Regno nostro (heu dolor) licentia est, aliquid audeant, et infirmiorum conscientias perturbent. Hoc Illmam Celsitudinem tuam pro ea, quam ecclesiae Dei debet, pietate et pro ea, quam civitati nostrae pollicita est, clementia planeque benevolentia facturam nihil dubito. Scio autem et

sacerdotem hunc pro ea, qua semper est in Illmam Celsitudinem tuam reverentia, gravissimae illius auctoritati cessurum obsequentissime. Valeat Illma Celsitudo tua feliciter. Datum Leopoli die VI mensis Novembris. Millesimo quingentesimo sexagesimo octavo.

Eiusdem Illustrissimae Celsitudinis observantissimus cliens et perpetuus servitor

Nicolaus Gelasinus Leopoliensis

Iuris utriusque Doctor.

Foris: Illustrissimo et Rmo Domino, dno Ioanni Francisco Commendono, Dei gratia Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinali dignissimo, dno et patrono colendissimo.

Theiner: Vetera Monum. Polon. et Lituan. T. II. p. 732. Romae 1861.

¹ Theiner in Monumentis erronee scripsit: Celabinus, Gelabinus, cf. citatum opus.

3. P. Skarga Martino Cromero, Custodi Sandomiriensi.

Cracovia 13 Novembris 1568.

Narrat generatim se proficisci Romam propter maius bonum Ecclesiae in Polonia, idque Cardinali Hosio nuntiandum rogat.

Reverende Domine, dne et patrone mihi plurimum colendissime.

Servitiorum et orationum mearum commendationem, salutem et fraternitatem.

Non mihi sed filiis thesaurizare cupiens, Romam iter institui, patrone mihi observandissime, de hoc uno sollicitus, ut apud tuam Celsitudinem animi huius mei recta maneat interpretatio. Non est mihi Deo volente, si me ipsum bene examinavi, oculus nequam, spero nec corpus meum tenebrosum erit. Theologos nunquam audiavi, Patres non vidi, haereses difficiles in diesque peiores expugnandae sunt, mores ignito corrigendi eloquio, catholica dogmata confirmanda sunt, vita sine offensione imo cum omni aedificatione traducenda, quam ardua quamque difficilis provincia! Quid mirum igitur, si aliquid nactus temporis, nulla auditorum meorum locique iactura. viatici mihi quidpiam ad tam gran-

dem viam comparare propono. Dnus Doctor Lucas¹, Dominicanus, a Reverendissimo loci ordinario² cum consensu Generalis sui, in meum locum, donec redeo, si Dominus voluerit, institutus est, qui non modo ea, quae a me praestabantur, praestabit, sed etiam, quae defuerunt, adimplebit. Spatium mihi unius tantum anni Rmus meus concessit, nisi maturius me redire necessitas postulaverit. Brevissimi temporis absentiam in magnum aliquod, si Domino placuerit, Ecclesiae lucrum desidero convertere. Non mea certe quaerere, Reverende mihiq̃ue colendissime Pater, nec latere meamque deserere stationem constitui. Laborum Deo dante, non sum pertaesus, sed praecingens renes lucernam ardentem assumere mihi est animus. Videat Dominus simplicitatem meam et ab omni servet errore, ut non declinem a via testimoniorum illius. Quod ut fiat, suppliciter rogo, orationes tuae Celsitudinis ad Dominum pro me obtineant. Et Vestra igitur Rda Dtio bene meum in hoc proposito interpretetur animum, rogo, et ut idem opera Vrae Rdae Dnis Illmus Dnus Cardinalis Varmiensis³ sentiat de me, efficiat Vestra Celsitudo. Temere absit, ut aliquid faciam, absit a me, ut consiliis sanctorum prudentissimorumque hominum obsistam, obedire et regi desiderabile mihi est. Non modo igitur, ut antiquum mihi Vra Rda Dtio patrocinium semper et ubique praebeat, sed ut suis me regat consiliis, iterum atque iterum rogo, cuius me gratiae diligentissime commendo. Datum Cracoviae 13 Novembris 1568.

Vestrae Celsitudinis servus minimus

Petrus Scarga Canon. Leopold.

Foris: Reverendo Domino Martino Cromero Custodi Sandomiriensi, Cracoviensi, Varmiensi Canonico, dno et patrono observandissimo.

Bibl. Jagellon. Cracov. Cod. 28. T. I. f. 15. Chirogr.

¹ Lucas Leopolda, vocatus Zawieszko † 1583. Cf. Sadok Barącz: Rys dziejów zakon. kazn. w Pol. T. II. 196. — ² Stan. Słomowski, Archiep. Leopold. 1565—1575. — ³ Stanislaus Hosius, Eppus Varmiensis 1550 — † Romae 5 Augusti 1579.

4. Ex literis Cardinalis Commendonii ad Cardinalem Hosium.

Maurbach ad Viennam 1 Februarii 1569.

P. Skarga hospitatur apud eum Viennae, sed nihil cum ipso communicavit de sua Societatem Iesu ingrediendi voluntate.

...Petrum Scargam Leopoliensem Canonicum, virum summae religionis et probitatis, habui Viennae apud me aliquot dies; ducturusque mecum eram in Italiam, si exspectare meum discessum voluisset. Profectus est ante Calendas Ianuarii, neque mecum de sua Societatem ingrediendi voluntate quidquam communicavit. Si vocat eum Deus ad illud vitae genus, nescio an sit revocandus, utilior enim erit eius opera in istis quoque partibus, cum Societatis disciplina instructus in Poloniam revertetur...

Archiv. Episcop. Varmien. Frauenburgi. Op. Regest. lit. D. nr. 24 fol. 25.

5. P. Skarga Martino Cromero, Custodi Sandomiriensi.

Roma 26 Februarii 1569.

Pro literis Elbinga missis gratias agit ac profitetur se Societatem Iesu Romae amplexum esse, propter maiorem in Polonia divinam gloriam propagandam.

Reverende Domine, patrone et benefactor mihi colendissime.

Habui literas Vrae Rdae Dnis Elbinga¹ mihi Romam missas, quibus mihi dignatur respondere pro sua antiqua in me indignum et immeritum benignitate. Feceram nempe certiores Vram Rdam Dnem, me Romam iter instituere vel potius prosequi, ne quid ex his, quae mecum aguntur, ille ignoraret, cui res meas curae esse iam pridem multis benevolentiae exemplis didici. Gaudeo, quod institutum hoc iter meum non reprehendat. Timeo tamen, ne scopum huius itineris, quem iam videor attigisse, improbet, etsi sperem etiam aliquid illam meis bonis et ad perfectiorem viam ducentibus desideriis rationis esse daturam. Utcumque erit tamen, narrandum est Vrae Rdae Dni, quod factum est. Ego Domini

nostri amplexus consilia, nihil me aberraturum putavi, si paupertatis et obedientiae discipulus esse inciperem in ea religione, quae a se incipiens totam se in proximorum salute operanda per caritatem effundit. Paupertas, quae me ad tentationes, in quibus fere fatigabar, maiores semper exspectans, magis munitum redderet, et liberiores in via Domini cursum meum faceret, et expeditiorem me ad succurrendum rebus proximi, si fuero dignus, redderet. Obedientia vero, quae in me regendo certiores Spiritus S. directionem ostenderet, voluntatemque et iudicium meum mortificans, animi tranquillissimum portum demonstraret, mihi apprime placuit placebitque, ut spero, in dies magis. Dei subnixus auxilio, magnam spem mihi facio, hunc meum simplicem oculum nec mihi, nec proximo quidquam allaturum damni. Neque timeo Leopoliensium meorum carissimorum filiorum lacrimas, imo vincere me illas gaudeo. Exspectabunt procul dubio centuplum. Neque ego peccavi me ipsum humilians, neque illi suo fraudabuntur spirituali pabulo. Idem est enim et meus et illorum Dominus, dives in omnes et mirabiliter angelorum hominumque ministeria dispensans. Cuius voluntate et vocatione et ego hic sum, et alius mittetur illic. Alii nempe dicit, fac hoc, et facit et alteri veni, et venit. Quamvis non dubitem, si Domino placuerit nosque digni erimus, posse nos Poloniae, quantaquanta erit, operam dare. Ego nil recuso, nil fugio laboris, nullum etiam vel vitae discrimen cum debita erga Deum humilitate, ut multorum ore Dominus glorificetur et fides floreat catholica, modo non sim cymbalum tinniens. Cupio, ille scit, qui omnia novit, illi me totum et in holocaustum devovere. Faciat, quod bonum est in oculis eius, nam pater familias est. Haec ego apud virum prudentissimum et omni pietate ferventem forsitan audacius, fideli tamen et bono corde obstrepo. Rogo illam a me benevolentiam et Spiritus S. caritatem non auferat, qua per tot annos summa mei animi usus sum voluptate, et factum hoc meum bene interpretetur et ad maiorem Dei gloriam spectare, pro sua summa prudentia non dubitet Vra Rda Dtio, cuius me gratiae commendo. Datum Romae ex domo professorum Societatis Iesu 26 Februarii 1569.

Vrae Rdae Dnis servitor deditissimus

*Petrus Scarga Canon. Leopoli.*²

Foris: Reverendo Domino Martino Cromero, Custodi Sandomiriensi Canonicoque Cracoviensi, dno et patrono observandissimo Cracoviae.

Bibl. Jagell. Cod. 28. T. I. f. 29. Chirogr.

¹ Elbinga = Elbląg, urbs in Borussia Occidentali. — ² Fuit Canonicus Capituli Leopolitani a die 2 Iulii 1564, resignavit Canonicatum 30 Aprilis, respective 12 Iulii 1569. Cf. Bostel: Kanonikat P. Skargi. — Epistolam hanc et praecedentem nr. 3 civitavit Alex. Suszko, sed multas falsas glossas ac conclusiones ratione harum literarum conscripsit, cf. „Epizod z życia Petra Skargi“. Widbitka z Zapysok Naukowego Towarzystwa im. Szewczenka T. 56. Refutavit eum egregie Stanisł. Kossowski, cf. Pamiętnik Liter. T. III. 133—140.

**6. P. Ioannes de Polanco, Secretarius¹ Generalis S. I.,
P. Stanislaŏ Warszewicki, Rectori Collegii Vilnensis.**

Roma 3 Martii 1571.

P. Baptista Romano interim Loreti manere debet, P. autem Skargę cum aliis sociis iam se accingit itineri in Poloniam.

...Il Padre Battista Romano, Nostro Padre² si contenterà, che vada per uno, o doi anni, ma perche bisogna prima dar ricompensa a Loreto, dove egli sta al presente, non si può mandar così presto, pur si haverà cura di farlo quanto prima. Il Padre Scarga, et Padre Zantino, et Maestro Arnoldo si andarano anchor preparando per la Polonia. Roma 3 Mart. 1571.

E. MS. S. I. — Volum. German. Gall. Polon. 11 Aug. 1569 — 26 Iul. 1573. f. 155.

¹ Ab anno 1548—1572, † Romae 1577, cf. Otto Braunsberger: B. Petri Canisii Epistulae. Volumin. V. Friburgi 1896—1910. — ² Franciscus Borgias, antea Dux Gandiae, Vicerex Catalauniae, postea Praepositus Generalis S. I. electus 2 Iulii 1565 — † 1 Octob. 1572, canonizatus 1671.

7. P. Skarga Ioanni de Polanco, Secretario S. I.

S. Veit Carinthiae 10 Maii 1571.

Degit per unam diem in oppido S. Viti, ubi invenit parochum et vix 20 catholicos inter haereticos latentes. Praepositus Oswiecimensis comitatur ipsum usque Viennam.

Admodum Reverende in Christo Pater. Pax Christi. Heri quod fuit 9 Maii, per Dei gratiam feliciter ad S. Faichtum

pervenimus, constitimusque unam diem propter itineris labores hic inter haereticos, inter quos vix 20 catholici, ut audivimus reperiuntur, quod est secretum. Est tamen parochus catholicus, speramus nos celebraturos. Intra sex vel quinque dies Viennam attingemus, si Dominus voluerit. Cursor properabat, Vienna latius cetera. Omnes sumus sani per Dei misericordiam et orationes Vestrae Reverentiae. Dominus Praepositus Oswiecimensis ¹ hic nos est consecutus solus, qui est omnino linguae ignarus. Petiit nos intentis precibus, ut ei in nostro comitatu ire liceret. Necessitate quadam coacti, magisque misericordia erga ipsum victi consensimus, licet aegre. Spiritum nempe habeo constitutum esse nobis saecularium comitatum fugiendum, quantum fieri potest. Sanctis orationibus Vestrae Reverentiae nos commendamus. Ad S. Faichtum 10 Maii 1571.

Vestrae Reverendae Paternitatis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri Ioanni de Polanco Secretario Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Venceslaus Skidziński. Acta Terrestr. Zatorien. T. VII. 112. Archiv. Castren. Cracov.

8. P. Skarga Ioanni de Polanco, Secretario S. I.

Vienna 19 Maii 1571.

P. Viceprovincialis mittit eum Vienna ad P. Provinciale Varsoviae. A Patribus Viennensibus accipit 100 hungaricos ducatos, erogandos amicis suis in Polonia. Petit, ut detur responsum Roma Dominae Iaroslaviensi.

Adm. Rde in Christo Pater P. C.

Incolumes et salvis rebus Deo duce 15 Maii pervenimus Viennam, ubi praeter opinionem nostram reperimus Rdum Patrem Viceprovincialem ¹, qui re cum Rdo Patre Provinciali communicata, omnes nos quatuor, adiunctis aliis duobus Olo-mucio, Pultoviam deducet per Varsoviam, ubi Rdum P. Provinciale inveniemus. Quo me sint relegaturi, hactenus nescio,

tota consultatio ad colloquium et sententiam Rdi P. Provincialis differtur. Hinc constituit R. P. Viceprovincialis 20 Maii discedere recta Varsoviam ad P. Provinciale. Erit mihi transeundum per meam patriam, quae est in hoc ipso itinere, ideo opportune accidit, quod centum illos ungaricos pro amicis pauperibus servatos dari Vra Ra iusserit, licet ignorem adhuc an hoc tempore possint Viennenses dare, nondum enim R. P. Rector² Graecio rediit a Principe Carolo³. Scribemus in Russian illi feminae⁴ nondum aperte de re tota, quod scilicet sit a R. P. Generali⁵ conclusum, sed integrum responsum ad R. P. Provinciale differemus, interim etiam a Rmo Premisliensi⁶ aliquid suggerentes. Nullam inveni epistolam Rdi Nostri Patris, qua Dominae Sophiae respondisset; dubito esse datum responsum. Si videretur Vrae Rae, aliqua verba essent illi scribenda. Cetera Pultovia vel Varsovia scribemus. Nam nec dies, quo sum iturus, quisquam est a superioribus conclusus. Orationibus Vrae Rdae Ptis et omnium Patrum nos diligentissime commendamus. Viennae 19 Maii 1571.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Dati iam sunt a P. Ministro Viennensi centum ducati, de quibus est a Nostro Rdo Patre praescriptum, quos ego secundum iudicium R. P. Viceprovincialis pauperibus amicis erogabo.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri Ioanni de Polanco Societatis Iesu Secrétario, P. mihi colendissimo Romae.
E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Franciscus Sunner, regebat Collegia in Polonia 1566—1575, nomine Laurentii Magii, Provincialis Austriae et Poloniae. Cf. Rostowski: Lituan. Histor. p. 51, 403. — ² Emericus Forsler, Rector Collegii Viennensis 1566—1578, cf. Ant. Socher: Histor. Provinciae Austr. S. I. (1540—1590) Viennae 1740 fol. 132, 212. — ³ Filius Imperatoris Romani Ferdinandi I., Archidux Styriae, Carinthiae, Carnioliae. — ⁴ Sophia de Sprowa, consors relicta vidua Ioannis Christoph. Comitis in Tarnow Tarnowski, Castellani Voinicensis († 1567). — ⁵ Franc. Borgias Gener. Praep. S. I. — ⁶ Valent. Herbut, Eppus Premisl. a 4 Septem. 1560 — † 27 August. 1572.

9. P. Skarga Francisco Borgiae Praeposito Generali S. I.

Pultovia 21 Junii 1571.

P. Wujek mittitur Posnaniam. Negotia Ep̃i Posnaniensis cum Superioribus sunt communicata. Difficultates cum Ep̃o Plocensi. Dominae Iaroslaviensi responsum est datum. P. Viceprovincialis valetudinem recuperat.

Adm. Rde in Christo Pater P. C.

Posteaquam incolumes 9 Iunii Pultoviam pervenissemus, placuit sanctae obedientiae in hac me statione collocare, R̃dum vero P. Iacobum¹ Posnaniam mitti cum quibusdam aliis. Fiat voluntas Domini, ille regit me et nihil mihi deerit. Quae commendaverat mihi R̃mus Posnaniensis² praesenti, cum simul essemus Patavii, retuli superioribus omnia et P. Iacobo, qui in loco illo anno superiori bonum de se odorem reliquit et multorum erga se desideria accendit, confido in Domino, cum summo fructu illum suo munere functurum. Nos hic habemus nonnihil difficultatis cum Ep̃scopo³, nisi me sanctae obedientiae virtus solaretur, timerem, ne mea dicendi libertas plus irritare illum, quam aedificare valeat. Det mihi Dominus verbum in aperitione oris mei loqui sicut oportet. Iaroslaviensi feminae⁴ scripsi ex sententia Patrum superiorum, urgens nihilominus Premisliam contra eius animi sententiam. Nam, ut verum fatear, animus in hac Iaroslavia non acquiescit, si aliquando potero praesens cum illa agere, liberius illi omnia pericula ostendam. Sciat tamen Vra Rda Ptas, illam non inquieturam, donec aliquid faciat. Expectabimus hoc etiam illius responsum. Cracovia etiam nobis spem quandam pollicetur, mirum dictu est, quanta fuerimus humanitate et applausu excepti, praesertim a Praelatis et Academia, vix tamen uno integro die ibi substitimus.

R. P. Viceprovincialis⁵ iam nobis restituit spem in gravi sua febris et continua, iam semper declinat febris, viresque recuperare se incipere dicit afflictus Pater. Heri communicans ferventer nos est ad gratiam vocationis exercendam exhortatus. Summam quandam in eo devotionem et perfectas eius virtutes in hoc morbo deprehendi. Conservet illum nobis Dominus. Dixi suae Reverentiae et dicam, ne in posterum nimium esse Polonus velit, sed sciat se etiam natum in Hispania. Nam nil

maius iactabat, quam se omnes mores in vivendo et laborando et patiando polonicos induisse, ideoque supra vires quaedam faciebat, in tolerandis laboribus, in victus ratione aliquando nimis aspera et militari, cuperem illi aliquid ab obedientia hac in re praescribi. Itinerum labores illum valde fatigant, ut quidem ego deprehendi, erit necessaria aliqua moderatio. Hodie R. P. Provincialis ⁶ nos reliquit, Posnaniam iter instituens, Dominus illi benedicat. Nos hic quantum potuerimus et Dominus adiuverit faciemus, quae sunt nobis a sancta obedientia praescripta. Orationibus Vrae Rdae Ptis diligentissime et humillime me commendo. Datum Pultoviae 21 Iunii 1571.

Vrae Rdae Ptis indignissimus servus

Petrus Scarga Schol. S. I.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri Francisco Borgiae Praeposito Generali Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Iacob. Wujek, Rector Collegii Posnaniensis 1572—1578. — ² Adamus Konarski, Eppus Posnaniensis 1562—1574. — ³ Petrus Myszkowski, Eppus Plocensis 1567—1575. — ⁴ Sophia Tarnowska. — ⁵ Franc Sunner, Sunerius. — ⁶ Laurentius Magius (Maggio).

10. Ioannes de Polanco, Secretarius Generalis S. I. Petro Skarga.

Roma 23 Iunii 1571.

Literas omnes accepit aliasque exspectat. P. Generalis accingit se itineri in Hispaniam, in eius vero absentia P. Natalis vicarius generalis constituitur.

Padre Pietro Scarga. Questa breve letterà serà per avisar Vostra Riverenza come havemo ricevute le sue, che di diversi lochi nella strada ci scrisse insino a X di Maggio, et come ci rallegramo di intendere il prospero viaggio suo, cosi speramo haverà finito il restante con sua compagnia, et aspettamo qualche buon avviso del buon successo del Collegio di Posnania, et della predicatione etc. Vostra Riverenza non lasci di scriver qualche volta del suo ben stare, et quel che di piu gli parerà, perche se ben Nostro Padre Gene-

rale¹ parte per Spagna, et anco io l'accompagnerò, il Padre Natale, che resta Vicario risponderà a quel che bisognerà. In questo mezzo detto Nostro Padre Generale et tutti ci raccomandiamo strettamente, nelle orazioni. Di Roma li 23 di Giugno 1571.

E. MS. S. I. Volum. Germ. Gall. Polon. f. 178.

¹ Franciscus Borgias.

11. P. Skarga Ioanni de Polanco, Secretario Generali S. I.

Pultovia 24 Iunii 1571.

P. Viceprovincialis ex morbo respiravit. P. Provincialis discessit Posnaniam. Eppus Plocensis conqueritur de mutatione concionatorum.

Adm. Rde in Christo Pater P. C.

Hodie Dei clementia R. P. Franciscus Viceprovincialis¹, ex periculosissimo morbo respiravit, ac ut speramus restitutus est, omnia nempe signa recuperandae pristinae valetudinis edidit. Heri iam fere illum defleveramus, iam iam migraturum hinc putantes. Discessit hinc R. P. Provincialis² versus Posnaniam per Varsoviam die ipso octavae Corporis Christi 21 Iunii, una cum P. Iacobo³ et P. Simone⁴ et duobus fratribus, vectus curru et equis Episcopi⁵, qui ut subolfeci, post discessum de illo questus est, quod sine eius auctoritate praedicatores commutasset, nec quidquam illum hac de re admonuisset. Sed ille tuetur suam auctoritatem, nos tueamur nostram libertatem; secretum R. P. Provincialis mihi vehementer probatur. Mecum nil hactenus hac de re egit, etiamsi hodie sim cum illo pransus. Nil occurrit in praesentibus aliud. Commendo me humillime orationibus Vrae Rdae Ptis. Pultoviae 24 Iunii 1571.

Vrae Rdae Ptis humillimus servus

Petrus Scarga.

Foris: Reverendo in Christo Patri Ioanni de Polanco Secretario Societatis Iesu Generali Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Franc. Sunner. — ² Laurent. Magius, — ³ Iacob. Wujek. —

⁴ Simon Wysocki. — ⁵ Petr. Myszkowski, Eppus Plocensis.

12. P. Skarga Francisco Borgiae, Praeposito Generali S. I.

Pultovia 29 Iunii 1571.

P. Viceprovincialis a febris liberatus reassumit in dies vires.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Ante aliquot dies significaveram Vrae Rdae Pti binis iam literis et de me, quo in loco a superioribus sim collocatus, et de R. P. Viceprovinciali¹, qui iam 24 Iunii a febris liberatus Dei misericordia in dies resumit vires. Statim ac recesserat febris, graves eum quidam melancholici humores ita occupaverant, ut nobis parum sui compos aliquando videretur. Medici nostri asserunt hoc quibusdam etiam ex febris in hisce locis fuisse commune. Speramus tamen meliora et verum in dies vigorem sensuum maiorem recipere. Si perseveraret ista afflictio, gravis quidam metus nobis incuteretur. Dominus restituat nobis utilissimum Patrem et Apostolum horum in Polonia collegiorum. R. P. Provincialis² hinc discessit ad 21 Iunii cum P. Iacobo³ Posnaniam. Ceteri omnes valeamus per Dei misericordiam, utinam incolumitate Vrae Rdae Ptis diutissime gaudeamus, cuius nos orationibus sanctiss. commendamus. Pultoviae die Sanctorum Petri et Pauli Apostolorum 1571.

Vrae Rdae Ptis indignissimus servus

Petrus Scarga Schol. S. I.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri Francisco Borgiae Generali Societatis Iesu Praeposito, P. in Dno observandissimo Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Franc. Sunner. — ² Laurent. Magius. — ³ Iacob. Wujek.

13. Hieronymus Natalis, Vicarius Generalis S. I., P. Skarga.

Roma 18 Iulii 1571.

Laetatur de eius felici adventu Viennam. P. Generalis profectus est in Hispaniam, quo legatus Summi Pontificis, sed responsum Dominae Iaroslaviensi nondum dedit, vult enim prius rem communicare cum Eppo Premisliensi.

Padre Pietro Scarga. S'è ricevuta quella di Vostra Riverenza di Vilna¹ delli 19 di maggio et ringratiamo il Signore

che l'a già dato buon viaggio et sia giunto con li compagni a salvamento. Già havera inteso la partita di nostro Padre² per ordine di sua Santità³ in Spagna col legato, et come m'ha lasciato quì in luogo suo, benche inetto a portar tal peso, però Vostra Riverenza mi raccomandi al Signore. — Già Vostra Riverenza havera visto al Padre Provinciale⁴, segniti et habbi per bene come non dubbito havera tuto ciò che l'ordinara ancora che non lo mandi a Posnania per che loro fanno la quello che piu conviene etc. — A Nostro Padre non parve accadeva dar risposta a la Signora Sophia⁵ per lettera separata, ma esser piu conveniente pregare il Vescovo di Premisla⁶ nella sua che lui facesse questo officio, et cosi si fece scrivendo al Vescovo et si la si giudicasse fusse meglio se le potria rispondere separatamente. Non occorre altro per questa. Il Signore sia con noi. Ora pro me Pater. Di Roma li 18 di Luglio 1571.

Con questa sara una de Monsignore de Premisla che se vene⁷ il nome par sia cambiato penso sia per Vostra Riverenza. Io l'o aperto mà ei la leggera per me perche la maggior parte vene in sua lingua et cosi non la ho inteso etc.

E. MS. S. I. Volum. Germ. Gall. Polon. 10 Iulii 1571 — 24 Iulii 1573. f. 14.

¹ Debet esse Vienna. Hic P. Natalis evidenter erravit, cf. epist. nr. 8. — ² Franc. Borgias. — ³ Papa Pius V. — ⁴ Laurent. Magius. — ⁵ Sophia Tarnowska. — ⁶ Valent. Herburt. — ⁷ Loco sebbene = quamvis.

14. P. Skarga Hieronymo Natali, Vicario Generali S. I.

Pultovia 20 Iulii 1571.

Gerit munus professoris et concionatoris. P. Viceprovincialis restituit iam suas vires. Dominae Iaroslaviensi datum est responsum, urgendo potius Premisliam quam Iaroslaviam. Centum ducatos Viennae receptos dispersit quibusdam cognatis.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Iam puto Vram Ptem percepisse, non Posnaniae sed Pultoviae me a sancta obedientia esse collocatum, ut hic et praedicandi et legendi fungar munere. Sit mecum Dominus ad implendam suae Maiestatis voluntatem. Sensus enim iste carnis coeperat aliquantulum pro mea superbia et imperfec-

tionem reclamare. Sed contra nos ipsos est pugnandum semper, ut fiat quod Deus vult, qui regit me et nihil mihi deerit. R. P. Viceprovincialem¹ iam Dei benignitate restitutum habemus, non tamen adhuc ad portanda onera sui officii validum, reinciderat in longe gravius periculum, sacrosanctis Sacramentis est restitutus. In Russiam illi feminae² rescripserat R. P. Provincialis³, vel ego potius ex sua sententia, Premisliam urgentes potius, nec adhuc Iaroslaviam eligere volentes. Diximus nos responsum illius expectaturos, sed si Vrae Reverentiae iam collegium acceptarunt, nescio quae sit altera deliberatio suscipienda. Dei iam providentiae commendandum est negotium nec haec occasio amittenda, propter Russiam totius Regni nobilissimam provinciam. Non usque adeo erunt res in tanto periculo, quod metuimus, faciemus tantum, quod nostrum est, assistet Dominus servis suis et causae suae. Ego pecuniam 100 ungaricorum, quam R. P. Generalis⁴ mihi dari iussit, Viennae recepi et dispersi pauperibus quibusdam cognatis, conferens cum superiorum conscientia. Quod reliquum est, orationibus Rdae Ptis Vrae diligenter et humillime me commendo. Pultoviae 20 Iulii 1571.

Vrae Rdae Ptis indignus servus

Petrus Scarga Schol. S. I.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Hieronymo Natali Vicario Generali Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Franc. Sunner. — ² Sophia Tarnowska. — ³ Laur. Magius. —

⁴ Franc. Borgias.

15. P. Skarga Hieron. Natali, Vicario Generali S. I.

Pultovia 28 Augusti 1571.

Laudat locum, in quo habitat. Collegium Iaroslaviense receptum et admissum est, nihilominus Premisliam Iaroslaviae praefert. Responsum datum Dominae Iaroslaviensi.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Recepi 27 Augusti magna cum veneratione amplectendo literas Vrae Rdae Ptis. Locum, qui mihi est ab obedientia sancta datus, quanta maiore potero diligentia et gratitudine servabo. Non dubito Dominum futurum mecum, ne mea pec-

cata et imperfectiones dominantur mihi, quas ego uti edoctus sum libenter Vrae Rdae Pti et omnibus superioribus aperui, ut minus mihi noceant et plura edoceant. Divino omnia consilio circa nos geruntur, nam et locus ita mihi tandem placere coepit, ut nova sint praeparanda arma, ne mutatio displiceat. Non desunt nobis per misericordiam Dei et cruces, quae nos optimas, si viri sumus Societatis, virtutes edoceant. Sit benedictum nomen Domini.

Iaroslaviense Collegium cum sit receptum et admissum, non est omnino negligendum. Ex consilio et obedientia R. P. Provincialis¹ scripseram illi feminae² urgens Premisliam, ut extremum tandem responsum extorqueremus: Sed hactenus nil est nobis scriptum, ita ut hodie alias illi scripserimus, quibus eam iam illa sollicitudine, si nondum est certior facta, liberamus, ut iam Iaroslaviae collegio praeparet locum. Revera non potest hoc Collegium sine magna religionis in Russia iactura postponi. Optime impressi animo illa omnia, quae mihi discedenti Vra Rda Ptas coram dixit, omniaque R. P. Viceprovinciali³ retuli. Non despero rem optime cessuram vel aliquid aliud, quod Dominus vult, et nos hactenus celat, ad sui nominis gloriam emersurum. Quod reliquum est, humillime me sanctis Vrae Rdae Ptis sacrificiis commendo. Pultoviae 28 Augusti 1571.

Vrae Rdae Ptis indignus servus

Petrus Scarga Schol S. I.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Hieronymo Natali Vicario Generali Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Laur. Magius. — ² Sophia Tarnowska. — ³ Franc. Sunner.

16. Hieron. Natalis, Vicarius Generalis S. I., P. Skarga.

Roma 15 Septembris 1571.

Quoniam Domina Iaroslaviensis Collegium Iaroslaviae potius, quam Premisliae fundare conatur, debet interim expectare donec P. Generalis e Hispania redierit. Collegium Graecii admissum est. P. Generalis degebat Avenione.

Padre Pietro Scarga. Con la lettera di Vostra Riverenza di 2 di Giugno, 20, 29 di Luglio mi son consolato nel Signore.

Epist. P. Scarga.

Intendo che il Reverendissimo¹ stia pacificato. De la cosa di Giaroslavia ho scritto al Padre Provinciale², che non contendendosi la Signora³ di fondar il Collegio in Premisla sara buono aspettar che venghi nostro Padre⁴ per non mutar quello à che Sua Paternità tanto s'inclinava. — Adesso si è accettato in Graz un Collegio di gran spettattione, con la divina grazia a instantia del Archiduca Carlo⁵ il quale da due milia fiorini d'intrata et habitatione. — Io mi ritrovo bene per grazia del Signore. De Nostro Padre Generale non sapemo altro se non che passo per Avignone. Sua divina Maestà ci dia sua copiosa grazia nelli sancti sacrificii et orazioni di Vostra Riverenza. Di Roma li 15 di Settembre 1571.

E. MS. S. I. Volum. Germ. Gall. Polon. f. 32

¹ Valent. Herbut, Eppus Premisl. — ² Laur. Magius. — ³ Sophia Tarnowska. — ⁴ Franc. Borgias. — ⁵ Vide supra epist. nr. 8 nota 3.

17. P. Skarga Hieron. Natali, Vicario Generali S. I.

Leopolis 12 Novembris 1571.

Labores eius apostolici cum magno fructu Leopoli peracti. Comitibus Varsoviensibus ex praescripto Superiorum interesse desiderat. Spes erigendae domus Leopolitanae.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Posteaquam Leopolim salvi et incolumes venimus ad 23 Octobris, curabam omni studio Deo hanc missionem commendans, ut ea, quae instituti sunt Societatis, non segniter agerem, de me ipso desperans omnino, de Deo, cuius vocatione susceptum est hoc meum iter, confidens. Prima die, qua venimus, ad hospitale S. Spiritus¹ intra moenia divertimus ibique pernoctavimus, ubi sperabam me sine alicuius molestia manendi me inventurum locum: sed cum sine electione aliorum sacerdotum, qui intus morantur, non daretur, oblatam quandam domum vacuum in coemeterio cathedralis a Canonicis recepimus, parvam quidem, sed quae nobis duobus sufficit.

Tota civitas nostro adventu refecta videbatur. Ea ipsa die, qua nos venimus, praedicator ordinarius hinc discessit,

nescio quo omine nobis relinquens cathedram. Coepi ergo eo ipso die, quo illis ante triennium valedixeram, die scilicet S. Simonis et Iudae concionari et alteram etiam a prandio inter Vesperas et Completorium habere concionem, continuoque hactenus duas singulis Dominicis et Festis faciens. Templum, quod ut ipsi dicunt, in mea absentia desertum videbatur, frequentari et impleri coepit. Quis appareat fructus, nondum video quidquam magni, quod solatium mihi afferat. Interiora tantum me recreant, quae Dominus forsitan operatur et disponit. Audio confessiones quorundam etiam non obscurorum, visitamus hospitalia bis in septimana ibique exhortamur, quibusdam etiam ex civitate confluentibus. Habita est nunc maior cura pauperum, qui ex plateis et locis publicis sunt sublati, et intra parietes reducti infirmi. Carceres non negligimus nec scholam, quae hic est numerosa, sed sine ordine et veris praeceptoribus. Cetera magis particularia R. P. Provinciali² scripsi. Difficilem habemus iam, cum Cracoviae ut audio pestis vigeat, scribendi et mittendi literas rationem.

Cogito Iaroslaviam ad illam feminam³ me conferre et redire Leopolim, si modo aliquid certius de eius animo cognovero. Nullas in Polonia ab illa recepi literas, nescio offensa ne sit, aut quid corde gerat, audio tamen vivere illam prodige et contrahere debita. Praescripsit mihi R. P. Viceprovincialis⁴ et R. P. Rector Pultoviensis⁵, ut quam primum de Comitibus audiero, ad illa cito veniam. Nil tamen hactenus audio. Si aliquid tractabitur, uti spero, a senatu huius civitatis de instituenda hic domo, rogo summopere ne Vra Rda Ptas sit ab eo aliena. R. P. Viceprovincialis iussit me aliquid illis animi dare. Consuletur summopere gloriae altissimi, ex rationibus, quas praescribam Vrae Rdae Pti, quam primum aliquod huius rei dabitur initium. Non deest intra moenia pro domo locus, non deest vicina ecclesia, non deest multorum ne dicam omnium devotio etc. Rmum Archieppum⁶ hic non inveni, octo ab hinc milliaribus distat, per literas tantum salutavi, quibus respondit, spero suam Rmam Dnem pro hoc Adventu venturam. Vehementer me angit, quod nullas superiorum literas hactenus habeam in hac missione, videor relictus sine patre. Tandem me orationibus et s. sacrificiis

Vrae Rdae Ptis humillime commendo. Leopoli 12 Novembris 1571.

Vrae Rdae Ptis indignus servus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Hieronymo Natali Societatis Iesu Generali Vicario Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Hospitale hoc cum ecclesia exsistebat in eodem loco, ubi nunc arena, vulgo Plac św. Duchą. — ² Laur. Magius. — ³ Soph. Tarnowska. —

⁴ Fran. Sunnar. — ⁵ Adalbertus Beduński. — ⁶ Stanisł. Stomowski.

18. P. Skarga Hieron. Natali, Vicario Generali S. I.

Gorliczyna 3 Ianuarii 1572.

Fructus eius spiritualis Leopoli collectus, praesertim vera et sincera multorum conversio. Tractat multa cum Domina Iaroslaviensi de futuro collegio fundando. Ad Comitia Varsoviensia mox properat. Donatio et inscriptio villae.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Semel Leopoli Vrae Rdae Pti scribens (nam R. P. Provinciali ¹ scripsi saepius) recensueram quaedam, quae mihi indigno solatium, illi civitati fructum spiritus in Domino afferre visa sunt. Porro in discessu, qui fuit ad 4 Decembris, temporis exacti a 23 Octobris dulcem quandam usuram delectati in Domino percepimus. Plurimorum veram ad Dominum conversionem in sacramento poenitentiae licebat nobis spectare et admirari, praesertim in Clero, quod rarum esse solet, cuius non minorem quam Senatus et plebis erga nos affectionem et erga Dominum compunctionem sensimus. Adeo uberes nobis eleemosynas largiebantur, si recipere omnes voluissemus, ut in currum etiam discedentium argentum proiicerent, et quidam saccos pecunia plenos e scriniis eruentes porrigerent. Crebras hic habebam conciones, duas in die festis omnibus diebus, carceres et hospitalia non negleximus, infirmorum et oppressorum calamitates, quantum fieri potuit, adiutae sunt. Illud notavi singularique admiratione prosecutus sum, quod illa observantia erga me miserum et vermem in-

dignum omnium ordinum, coepto a Clero initio ita est aucta, ut nulla fuerit comparatio cum prima, adeo dicto obedientes, adeo singula nostra verba cum summa devotione recipientes reperi, ut cum laetitia in Domino vana illorum verba, qui religioni detrahere volentes, dona Dei in illa imminui dicunt, irridere mihi liceret. Haec dico ad solatium illorum, qui hac etiam tentatione a religione abstrahuntur, in qua ego etiam ante ingressum haeseram aliquantulum. Leopoli populus valde est devotioni addictus, et in quo celerrime possis fructum spiritualem colligere, sed duce mihi carere videntur sensimque tepescent, nisi Deus subveniat, adeo nec in Clero est aliquis, cuius consiliis et auctoritate niterentur et incitarentur exemplis. Summo studio domum Societatis hic exspectant et desiderant omnes, de qua tamen me praesente, propter summas quasdam senatus ad haec instantia Comitum occupationes, nil potuit concludi, modus tamen et rationes videntur esse in promptu. Si Domino placuerit et tam ferventem retinebunt animum, Vra Rda Ptas nil dubitet, Leopoli domum ut admittat.

Relicta ut dixi ad 4 Decembris Leopoli, ad Rmum Premisliensem² Domina Iaroslaviensis Sophia³, misso ad me suo secretario proficisci me iussit, ut cum eo de erectione foundationis conferrem. Miserat Pultoviam amicum quendam suum valde fidelem, sed ego iam discesseram. Apud Rmum Premisliensem Radimnae, quo etiam illum eundem amicum suum Dnum Nicolaum Komelski⁴ Domina miserat, protestatus sum me nil prorsus habere a patribus commissum, quod hac de re afferrem in medium, ageret tamen sua Rma Dtio illa omnia, quae me etiam absente ageret, pro eo atque relicta quaedam a R. P. Viceprovinciali⁵ in scriptis haberet. Proposuit Rmus satis multum hoc tempore facturam dominam, si mille florenos annui redditus Collegio donaret, antequam rebus suis melius prospiciat, nec esse ullo modo amplius urgendum, successu temporis augendi erit locus. Ego cum rem esse praemeditatam videbam, non sum me opponere ausus, licet mille trecentos ex instructione R. P. Viceprovincialis, quam Rmus mihi monstrarat, urgerem. In summa tale responsum Dominae portari iussit Rmus, illa intra biduum nos ad se vocavit, secutus sum Rmum Przeworseum, ubi tunc agebat vidua illa, ad 15 eiusdem venimus illuc. Ad 16 con-

clusum est me absente, ut villa quaedam donaretur Societati, vicina episcopalibus bonis, distans tamen Iaroslavia ad 7 miliaria italica, nostro uno et plus quam dimidio. Cuius reditus, si minus afferrent quam mille florenorum, ex aliis proventibus hereditariis esse supplendum. Rem, quam hactenus coram omnibus suis familiaribus celatam esse femina voluit, coram omnibus primoribus accersitis facit publicam, me advocat, refertur illud, quod erat conclusum. Ego aliud nil respondi, quam quod nullam vel acceptandi vel aliquid agendi haberem potestatem, agere me tamen gratias Deo, quod ad Dei gloriam bonis a Domino relictis uteretur, id quod erit perfectum, meis me superioribus relaturum.

Restabat, ut ipsa Domina Premisliam ad acta publica donatura illud Collegio ipsa per se proficisceretur, leges enim patriae aliter quidquam perpetuum donari non permittunt, in bonis ut vacant Terrestribus, nec donatio per notarii instrumentum quidquam hic valet. Voluit ergo summo ut videbam ardore ante ferias Natalis proficisci Premisliam, sed morbo quodam levi impedita coacta est summo suo dolore differre iter illud. Convenerat enim cum Rmo, ut ipse etiam praesens Premisliae adesset. Sed mora illa fuit utilissima foundationi. Interim enim die S. Stephani me accersit et refert se affici molestia, quod pagus ille, contra R. P. Viceprovincialis praescriptum, distaret Iaroslavia, et timere se ne, quod mihi inquit accidit, ab aliis episcopalibus vicinia sit Societati aliquid fastidii paritura, velle se magis vicina bona, et quae ad 800 florenorum reditum facerent, potius Societati donare. Laudavi animum et hortatus sum ad exequendum prout decuit. Itaque ipso die Innocentium profecta est Premisliam, ubi sequenti die inscripsit pagum dictum Pawłowe Sioło, hoc est Pauli Villam, ea forma patrii moris, quam mitto Vrae Rdae Pti.

Nunc, quae restant et magis sunt praecipua, Vrae Rdae Pti subinfero. In primis de animo huius fundatricis illud tantum praemitto. Urgebar et ab ipsa Domina, et ab illo, cui totum negotium concredidit, iurisperitissimo Nicolao⁶, imo et consilium erat Rmi Eppi, ut praesens adessem, cum bona illa Premisliae inscriberet et donabat, sed mihi nullo modo visum erat, ut quidquam de receptione possessionis praesentia ali-

cuius ex nostris significaretur. Imo dicebam patribus, adhuc ad acceptandum id, quod donatur, relinqui locum, ut omnia sint et instituto et necessitati Societatis congruentia. Redeo ad animum fundatricis Vrae Rae explicandum. In primis hoc anno vel ad minus sequenti vult ita augere redditus, ut ad mille trecentos perveniant florenorum. Quod ita audacter pollicetur, ut etiam si nunc morte praeveniretur, argenteam supellectilem et pretiosas margaritas donare Societati testamento et arcam statim Premisliam ad Rmum vel ad Capitulum transmitteret. Nam villa, quam donavit, 800 tantum florenorum habet redditus.

Sciat Vra Rda Ptas ita esse devotam Societati, ita ferventem ad hoc Collegium stabiliendum, ut extrema etiam suarum virium in bonis externis sit tentatura. Apud me nil prorsus relinquitur dubii. Nam quamvis quaedam debita contraxit, omnia tamen potius amitteret, quam Collegium negligeret. Quamvis et in debitis cito exsolvendis spes est certa, quaedam enim ideo contraxit, ut alia bona, quae pater suus⁷ in pignus dederat, redimeret. Dixit se hoc sequenti anno omnes proventus Iaroslaviensis districtus ad aedificia collegii conversuram, suas necessitates ex aliis bonis sustentaturam, faciunt autem ad 8 millia florenorum. Praeterea devotio eius erga hoc propositum talis est, ut sub gravi conscientiae scrupulo, quem sibi iniecit, non sit quidquam illi intermittendum. Ideoque etiam plurimis se ieiuniis, uti ex eius quodam responso prudenti intellexi, conficiat, ut eorum, quae de collegio cogitat, executionem a Domino impetret.

Villa, quam donavit, magnam habet commoditatem, potest videri Iaroslavia, duobus vel uno potius italico distat milliari. Curiam praedii habet exstructam, simul conferuntur rei familiaris omnes necessitates, pecora, pecudes, grana etc. Locus ipsius scilicet Civitatis, quae non cedit Pultoviae, nisi quod graeci ritus multos etiam habeat, magnam ut video Societatis ministeriis quoad studia praebebit commoditatem. Aërem habet valde salubrem, Sanum habet fluvium, hoc si nomine dictum ipsum nomen Sani, sanum aërem denotat, quo Gedanum usque in Prussiam itur et multas negotiatorum perfert merces. In eo superat Premisliam locus iste, in annonae scilicet facilitate et quiete. Premislia enim in utroque deficit. Praeterea

quasdam totius Regni celebres Iaroslavia habet nundinas, ut nullus sit in Regno similis locus, in quo omnia vitae et victus necessaria faciliore pretio emerentur. Leopoli 14 milliaribus, Premislia 4 nostris distat, excursionses spirituales commodissime hinc fient ad haec tam vicina loca. Cum Cracovia etiam, unde nobis unica est literarum Romam mittendarum commoditas, ita respondet, ut in dies habeat, qui hac transeant et perferre literas possint. Quietem pro studiis, quam est habitura et studiosorum commoditatem spectatis omnibus circumstantiis, vix satis laudare possum.

Locum, in quo est exstruendum Collegium cum templo, ad hoc unicum longo tempore divina providentia reservatum habet civitas ista, non sine singulari Rmi et omnium, qui spectatum ad 18 Decembris iveramus, admiratione. In illo Dominae huius pater posteaquam hanc filiam ex sterili utero suscepisset, constituerat S. Sophiae exstruere templum, in gratiarum actionem Deo. In eodem ipsa Domina Sophia statim atque marito⁸ est orbata hoc ipsum in honorem Deo et S. Ioanni Baptistae facere constituerat, meque ante triennium, cum ad ingressum religionis Romam irem⁹, cum de fundando templo consuleret, spectare iusserat, sed aliud mihi tum videbatur. Locus est vicinus imo coniunctus Civitati, saepta tantum illum dividunt, quibus dirutis, contiguus est Civitati. Ex tribus partibus in modum arcis habet praeruptum collem, qui prospectum praebet fluvio Sano, vivario et campis amoenissimis, sub colle dantur Societati piscinulae et locus recreationis amoenissimus, collis ipse non solum Collegium et templum, sed et hortos et vineas potest capere, qui ita adiungetur Civitati, ut sit intra saepta ipsa futurus. Iam constitutum erat colonias illic extendere Civitatis, nisi dedicatus Societati fuisset. Ipse Rmus Premisliensis Dei singulari providentia loci illius electionem, ut vidit, attribuit.

Villa, quae data est iam Collegio, Pultovienses superat proventus, et quod magis est, pro regionis fertilitate plures alere potest, quam in Mazovia collatis pretiis. Vel hac hyeme, vel hoc anno, certum est habiturum collegium ultra mille florenos et trecentos, modo spatium illi feminae detur, quo commode et maiore Collegii quiete sit factura.

Compulsus sum a Rmo Premisliensi et iurisperitis Dominae post factam donationem, ut propter varios casus, qui in rebus humanis vigent maxime, ad bona videnda et possessionem recipiendam irem, aliter nil omnino secundum ius patriae donationem valituram. Ivi quidem, sed protestabar Dominae et reliquis, nil me omnino Societatis nomine agere posse, nec quidquam habere commendatum, nec recipere ullam nomine Societatis possessionem, sed videre tantum villae commoditates et redditus me velle, integrumque futurum Societati recipere vel recusare. Quo facto et illis est satisfactum et nulla Vrae Rdae Pti imposita necessitas, quin libere agat, quod illi in Domino videtur.

Ipsa coram iam pro religione habet quidquam ex his redditibus attrectare, ab eo ipso die iussit ex meo consilio suo Curiae Magistro¹⁰, viro nobis affectissimo, in sequestro ut vocant omnia habere, donec Societas alicui negotium committat.

Quantopere Vram Rdam Ptem ad hoc et recipiendum et promovendum Collegium oporteat esse Dei auxilio animatum, hoc unum declarat, quod mihi prodigiosum est visum. Habuimus in hac huius fundatricis domo quendam, omnia feminae consilia in erigendo Collegio impedire volentem et de Societate pessima quaequae etiam publico sermone iactantem; is eo tempore, quo Leopolim iam veneramus, apoplexia ictus, ita mutus factus est, ut nec nunc quidem, nisi per nutus loquatur, nec lecto se erigat. Quae res, etiamsi ego nec unum verbum proferrem, omnium clamoribus in vindictam illorum, quae de nobis spargebat, verti coepit mihiq; re vera magnae hactenus est admirationi. Deus misereatur illius, ut poenitens salvus fiat. Unus est ex proceribus huius Regni, quem Dominus vivificet et sanet.

Non sit Vra Rda Ptas sollicita de operariis hoc anno mittendis Iaroslaviam. Fabrica enim nondum est coepta, petit tantum Domina, ut aliqui hic sint, quibus assignatur domus advocati satis ampla et loco optimo, licet non adeo ecclesiae vicino.

Ego hinc me ad Comititia infra aliquot dies conferam. Ita nempe mihi a superioribus est praescriptum, et ipse Rmus Nuntius Apostolicus¹¹ nuper mihi, ut venire scripsit. Sanctis

orationibus et sacrificiis Vrae Rdae Ptis et omnium nos commendamus humillime. Gorliczynae 3 Ianuarii 1572.

Vrae Rdae Ptis indignissimus servus

Petrus Scarga.

Mitto Vrae Rdae Pti donationem hanc et inscriptionem Villae Pauli Societati factam, quae licet sit barbara nimium in verbis pro more iuristarum huius patriae: tamen est satis oculata et magnae prudentiae in rebus. Cui, si quid ex eorum etiam, quorum consilia in Comitibus adhibemus, sententia defuerit, corrigi potest in translatione ipsius ad Acta Terrestria, ut vocant, pro eo ac leges huius Regni iubent. Regius iam requiritur consensus et immunitas ab oneribus Regni secundum ecclesiasticam libertatem.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri Hieronymo Natali Vicario Generali Societatis Iesu, P. mihi in Dno observandissimo Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Laurent. Magius. — ² Valent. Herbut. — ³ Soph. Tarnowska. — ⁴ Aulicus Sophiae Tarnowska. — ⁵ Franc. Sunner. — ⁶ Komelski, Aulicus Sophiae Tarnowska. — ⁷ Stanislaus de Sprowa Odrowąż. — ⁸ Ioannes Christoph. Comes in Tarnow Tarnowski † 1567. — ⁹ Mense Novembri 1568. — ¹⁰ Ioannes Karniewski. — ¹¹ Vincentius de Porticu, Nuntius Apostol. in Polonia 1568—1573.

19. Ex literis P. Scargae, datis Gorliczynae 3 Ianuarii 1572, ad P. Laurentium Magium, Provincialem Austriae.

Domina Iaroslaviensis Collegio a se fundando inscribit villam. Comitia Varsoviensia propter pestis contagionem differuntur. Rumores de incursione Tartarorum in Russiam et Podoliam.

In ipso discessu Leopoli scripsi Rae Vrae, me ad Dominam Iaroslaviensem¹ una cum Rmo Premisliensi² ire debuisse, ut de fundatione Collegii ageretur. Actum est et conclusum ad 25 eiusdem³. Die 29 Domina profecta est Premisliam ad acta publica huius provinciae, sine quibus nulla donatio est perpetua. Ibi praesente etiam Rmo (ego enim praesens esse nolui) donavit et inscripsit Societati vel Collegio villam dictam Pawłowe Sióło⁴, id est Villam Pauli eo modo, qui est more patriae firmissimus, nec ullam habet

dubitationem in posterum, sine ullis omnino conditionibus et obligationibus, prout ex ipsa inscriptionis et donationis forma Vra Ra deprehendet. Nec in hac una villa subsistet Collegium, sed promittit eadem fundatrix intra unius anni spatium ita aucturam redditus, ut ad mille trecentos florenos excrescant. Quod certissime praestabit, ita enim apud Deum suam etiam conscientiam obstrinxit, ut mihi dixerit, imo et aliis consciis eius consiliis, etiamsi morte praeventa esset, iam Collegio satisfaceret ex argentea et gemmarum supellectili ditissima, quam hereditate materna ducum scilicet Mazoviae⁵ obtinet. Statim ac rediit Premislia post factam donationem, per Rmum et alios suos iurisperitos urgebat, ut ad apprehendendam possessionem nomine Societatis me conferrem ad illam villam. Ego et antea et tum etiam protestabar coram Rmo et Domina nil me a meis superioribus habere commissum, nec hoc mihi commendatum esse, sed victus Rmi et aliorum iurisperitorum consiliis dixi, me ad lustrandam villam et numerandos redditus, ut ad meos omnia deferre queam, iturum, non autem ut apprehendam possessionem nomine Societatis. Fui itaque ultima Decembris. Egerunt iurisperiti more suo patrio, et statim tradere mihi omnia volebant, vix me tandem reclamante, data sunt bona illa in sequestrum, ut vocant, Magistro Curiae⁶ viro nobis affectissimo, ut interim dum quispiam nomine Societatis ad possessionem capiendam mittitur, redditus colligeret et bona illa regeret. Nam Domina piaculum putat quidquam horum a suis praefectis attingi, quae illius sunt villae.

Porro pagus ille Iaroslavia est ita vicinus, ut vix unum stadiorum milliare distet, commodissimus, amplus, omnibus rebus necessariis abundans. Numeratis singulis habet redituum ad 800 florenos, colonos agrarios habet 40, alios hortulanos et inquilinos complures, habet piscinas commodissimas; tres sunt integrae, quatuor desertae, quae facili opera reparari possunt. Habet et molam, praedium habet locuples, ad 50 vel plures acervi frumentorum colligi solent. Ita puto bona iacta esse fundamenta erectionis Collegii. Vra Rda Ptas non dubitet omni studio patribus persuadere, ut quam primum Collegium recipiatur, nec quidquam de progressu felicissimo, Domino Deo adiuvante, haesitationis rebus reliquamus. Locus,

qui assignatur exstruendo collegio, placuit valde Rmo et est singulari Dei providentia ad hoc unum servatus, amoenus, salubris, quietus, amplus, qui hortis et recreationibus, imo et piscinulis sufficiat. Videbit ipsum Vra Ra placebitque vehementer. Fabrica Collegii non poterit tam cito praecipi, quae necdum recepta est, quam vult toto conatu maturari et ad hanc vires omnes conferre. Petit tamen fundatrix, ut aliqui hic ex nostris sint, quibus assignat domum advocati optimam et salubrem, quamvis non adeo vicinam templo. Optarem hic R. P. Herbestum⁷ mitti, et praeparare Domino plebem perfectam.

Iam constitueram recta ad Comitiam Varsoviā ire, pro eo atque mihi a R. P. Rectore Pultoviensi⁸ impositum est, sed recepi literas Rmi Dni legati⁹, quibus me iubet rebus Societatis etiam hunc dare mensem, ut in fine illius saltem Varsoviae iuvem. Accedit quod speratur in dies dissolvenda haec Comitiam vel potius propter pestis contagionem differenda. Permovet me etiam Varsoviae incerta sedes, et ne simus oneri Rmo Nuntio¹⁰. Accedit quod hic rumores certi sint sparsi, Tartaros iam fere Podoliam ingressos magna copiarum multitudine in totam Russiam irrumpere velle, tumultuanturque hic omnia et ipsam Dominam a periculo sibi...¹¹ non esse alienum ab officio pietatis aliquantulum hic propter illius ac domus eius totius solatia subsistere, donec aliquid certi cognoscamus, ut et tribulationis simus participes, et illis praestemus, quod debemus. Ultra tamen hunc mensem non protrahemus profectionem Varsoviā, nisi aliud sanctae obedientiae videretur. Scripsi R. P. Vicario¹² latissime de hoc Collegio Russico. Vra Rda Ptas curet, ut in ipso veris initio huc veniat et disponat omnia, aliter pulcherrimam occasionem Dei augendi gloriam non negligamus.

E. MS. S. I. Apogr.

¹ Soph. Tarnowska. — ² Valent. Herburt. — ³ Id est 25 Decemb. 1571. — ⁴ Pawłosiów in distric. Iaroslaviensi. — ⁵ Anna, ultima ex Ducibus Mazoviae, fuit genitrix Sophiae Tarnowska. — ⁶ Ioannes Karniewski, Aulicus Soph. Tarnowska. — ⁷ Benedictus Herbest. — ⁸ Adalb. Beduński. — ⁹ Cardinalis Ioann. Franc. Commendone, Legatus Apostolicus in Polonia 1571—1573. — ¹⁰ Vincentius de Porticu. — ¹¹ Hic copiararius aliqua verba vel sententiam evidenter omisit. — ¹² Hieron. Natalis.

20. Hieron. Natalis, Vicarius Generalis S. I., P. Skarga.

Roma 26 Ianuarii 1572.

De eius fructuoso labore Leopoli certam notitiam accepit. Negotium fundandae domus professae Leopoli imprimis P. Provinciali ad considerandum proponi debet.

Padre Scarga. Per quella di Vostra Riverenza delli 12 di novembre ho intesa la sua andata in Leopoli, et le prediche ripigliate da Vostra Riverenza in quella città, della frequentia et frutto che si conunciava à vedere, piacerà a Nostro Signore aumentarlo à maggior gloria di sua divina Maestà. — Quanto al trattarsi di far in Leopoli casa professa, Vostra Riverenza secondo il solito nostro raguagliara al Padre Provinciale¹ di quanto il magistrato di quella città proporra, et di poi si vederà quello che si doverà et potrà fare in Domino. — Aspettarò con desiderio intender da Vostra Riverenza la disposizione che haverà trovato nella Signora Sophia². Altro non occorre per questa di Nostro Padre Generale³. Di Roma li 26 di gennaio 1572.

E. MS. S. I. Volum. Germ. Gall. Polon. f. 49.

¹ Laurent. Magius. — ² Sophia Tarnowska. — ³ Franc. Borgias.

21. Hieron. Natalis, Vicarius Generalis S. J., P. Skarga.

Roma 23 Februarii 1572.

Multum laetatur de successu eius laborum Leopoli peractorum. Ratio, cur fundatio domus professae Leopoli interim executioni mandari nequeat. Instrumentum donationis Dominae Iaroslaviensis. Responsum dabit ipsi P. Generalis post suum e Hispania reditum.

Padre Pietro Scarga. Ci siamo molto rallegrati tutti con la lettera di Vostra Riverenza di 3 di Genaro per le buone nove che ci dà del frutto fattosi in quelle vande¹ specialmente in Leopoli dove non abbiamo opportunità da far casa professa sì come per altre s'è scritto a Vostra Riverenza et al Padre Provinciale², perche essendo li collegii Seminarii delle case professe, et delle missioni, non si puono far queste dove non sono quelle et molto manco in quelle vande dove habbiamo tanta necessità de suggeti per la foundatione de Collegii acetati. — Habbiamo ricevuta la Copia della donatione

fatta dalla Signora Sophia³ et rallegrato ci molto nel Signore intendendo la sua gran devotione, et bona volonta che ha verso la nostra Compagnia. Alla sua lettera rispondera nostro Padre⁴ il quale speriamo sara in Roma avanti la pascha. Vostra Riverenza ha fatto da huomo pratico, non intervenendo nel far del entrato. Speriamo che la cosa seguitara bene a maior servitio de Dio nostro Signore specialmente che haveremo qualche tempo da poter proveder de gente. Alla Signora Sophia offerisco molte messe et orationi acciò che nostro Signore adimpisca li suoi sancti desiderii, oltre a quelle che se li farano quando sara ricevuta per fondatrice; et quanto a dargli qualcuno de nostri da agiutar de le anime in quella terra, superintenda alla fabrica del Collegio. — Scrivo alli Padre Provinciale et Viceprovinciale⁵ che loro vedano quel che convienne, ben che io vorrei che si aspettasse il nostro Padre, accio sua Paternità deliberasse ogni cosa, che come sara arrivato, io glielo propono, et verro di aiutare quanto mi sara possibile quel Collegio, al quale ho pigliato grande affettione. — Si maravigliamo che il luogo dove s'ha a fabricar il Collegio, è fuor della terra e cosi scrivo al Padre Provinciale et Viceprovinciale che si procuri farsi certo quello che Vostra Riverenza scrive cioè che quel luogo sara messo dentro delle mura perche altramente non converrebbe acettar quello, piu tosto qualcun altro dentro della terra. Altro non occorre per questa. Di Roma li 23 di febraio 1572.

E. MS. S. I. Volum. Germ. Gall. Polon. f. 58.

¹ Loco bande = parti. — ² Laur. Magius. — ³ Sophia Tarnowska. — ⁴ Eranc. Borgias. — ⁵ Franc. Sunner.

22. P. Skarga Hieron. Natali, Vicario Generali S. I.

Pultovia 26 Februarii 1572.

Discessit ad Comitua Varsoviensia ibique in primario templo concionatus est. Invisit Pultoviam, sed Patres dispersos propter pestem nondum invenit. Novus conatus mutandi animi Dominae Iaroslaviensis, ut Premisliae potius quam Iaroslaviae Collegium exstruere velit. Summa benevolentia legati apostolici ac nuntii exhibita Patribus.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Ante discessum meum ex Russcia scripsi Vrae Rdae Pti copiose de omnibus, quae putabam ad hoc futurum Iaro-

slaviense Collegium spectare, simulque 10 Ianuarii initia fundationis iam factae eidem authentice misi. Reliqui Russiam ad 24 eiusdem properans Varsoviam ad praescriptum mihi ab obedientia tempus. Veni ultima Ianuarii, dilata ad 3 Martii inveni Comitiam, salutavi R. P. Toletum¹ una cum Illmo Cardinali², concionatus sum in summo templo die Purificationis. Obtinueram a Rmo Nuntio³ et Illmo Cardinali, ut hoc tempus Pultoviae mihi liceret exigere cum fratribus, de quorum iam collectione acceperam. Magno vitae periculo transivimus flumen Vistulam, ita ut tragas in praecipiti casu ex ponte nondum perfecto amiserimus, salvis tamen rebus nostris, Deoque et Angelo eius nos protegente. In toto hoc itinere nil mihi magis accidit adversi, praeter insolita frigora et ventorum una cum nive tempestates, quae nos per campos itinere nivibus obducto oberrare iubebant. Venimus incolumes Pultoviam, nondum tamen collectos fratres invenimus, qui intra 15 dies postea collecti sunt. Pultoviae inveni literas Vrae Rae, in quibus admonet, si de Collegio Iaroslaviensi ageretur, conditionem illam de translatione Premisliam esse inserendam.

De hac conditione arbitror me Vrae Rae scripsisse, omnium iurisperitorum, quos mihi licebat alloqui, sententia didici non expedire, nec omnino esse inserendam, utpote quae plus sit successores ad faciendas iniurias provocatura. Nam si ita sint impii vel avari vel haeretici, quod non speramus, futuri, optabunt procul dubio Societatem transferri, sicuti iam uno in loco probatum est, ut scilicet recedente Societate, bonis, quae in comitatu eorum habentur, spoliare possint Collegium, et tandem dicere queant, se nil debere illis, qui suis non prosint subditis. Imo postquam hanc esse insertam conditionem discerent, magis premerent, ut impleri possit, Premisliae vero Collegium sine bonis nequaquam subsisteret. Securiora illa multo arbitratur, quae sunt in donatione posita, vadia scilicet et obligationes, quibus facile in officio retinerentur.

Porro regia protectio et tutela hisce Comitibus singulari privilegio habebitur. Neque nempe poterat Domina⁴ illa sine regio consensu, regio patrocinio rem commendare. Simul erit et libertas bonorum impetranda ab oneribus belli, quae ratione bonorum Regno debentur. Tum de conditione etiam

a Vra Ra proposita cum aliis, quorum prudentia est perspecta, erit communicandum hisce Comitibus, si aliquo modo inseri possit, aut si expediat. Nam nihil est neglectum. Non dubito Dominam hoc anno aedificia coepturam, modo Vra Ra aliquem illuc mittat. Bonum esset R. P. Herbestum⁵ illuc destinari, vel prout in Domino videtur expedire.

Rmus Dnus Nuntius Porticus summam nobis exhibet humanitatem et paternum in Domino affectum. Vir huic Regno summopere utilis et de Ecclesia in hisce partibus valde bene meritus. Habet semper pro nobis apud se paratum hospitium, illuc tamquam ad paternam domum divertimus. Quod cum ego etiam fecissem, voluit Illmus Dnus Cardinalis eadem in nos benevolentia in sua nos aula, ubi etiam R. P. Toletus esset, retinere, iubebatque omnino ne aliter faceremus, sed ut nos transferremus, Rdo tamen P. Toletus non videbatur, ut antiquum hospitem deseramus, vixque ab Illmo Cardinali obtinuimus, ut redire illuc, ubi primum diverteramus, liceret. Illmus Cardinalis dedit conditionem, ut cum alia vice nobis esset Varsoviam veniendum, recta ad suum palatium veniremus. Nos diximus id nos facturos, quod obedientia praescripserit. Expectamus in dies R. P. Franciscum⁶, qui se ad 3 Februarii Vilna scripsit discessurum. Arbitror illum Brunsbergae morari. Ingentes ago Vrae Rdae Pti gratias, quod illa mihi suo servo indigno de R. P. nostro⁷ scribi voluerit, quae me vehementer refecerunt. Dominus reducat illum nobis incolumem una cum R. P. Polanco, quem Dominus conservet. Orationibus Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Datum Pultoviae 26 Februarii 1572.

Vrae Rdae Ptis indignus servus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri Hieronymo Natali Societatis Iesu Vicario Generali Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Franciscus Toletus, celeberrimus Theologus S. I.; an. 1593 creatus Cardinalis S. R. E., † 1596. — ² Ioan. Franc. Commendone, Legatus Apostol. — ³ Vincent. de Porticu. — ⁴ Soph. Tarnowska. — ⁵ Benedictus Herbest. — ⁶ Sunner Viceprovincialis. — ⁷ Franc. Borgias, Praepositus Generalis.

23. P. Skarga Hieron. Natali, Vicario Generali S. I.

Pultovia 17 Martii 1572.

Relatio de regimine Rectoris Pultoviensis.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Admonet me officium consultoris, ut hisce literis aliquid Vrae Rae scribam, quod mihi de Superiore¹ meo illiusque administratione videatur: sed quia nondum hic unum exegi annum, novem nempe sunt menses mei in hoc Collegio adventus, ex quibus vigente contagione quatuor sunt in Russia absumpti, nil possum Vrae Rae referre, quod maturo iudicio animadverterim. Ne tamen in simplicitate obedientiae in aliquo deflectam, quae mihi in mentem veniunt dico. Praeter illa, quae in eo magna sunt laude et apud Deum gratiarum actione proseguenda, qualia essent sollicitudo in gubernando, rigor in regularum observatione et alia sanctitatem illius prudentiamque redolentia: illa sunt quae etiam desiderarem. In primis, ut magis erga animarum zelum et proximorum quaerendam salutem afficeremur. Nam nec hic deest huius etiam quasi nostri instituti propriae officinae exercitium. Ad visitandos infirmos iuvandosque morientes, hospitalia et carceres rarissime itur, ut taceam confessionum curam, in quam si ferventius incumberemus, plura posse nos proximis ferre adiumenta non dubito.

Denique optarem erga domesticos et praesertim fratres maius quoddam caritatis exercitium et affectionem magis paternam, quorundam necessitatibus corporis non omnino iuxta fervorem in hac virtute nostrae Societatis consulitur. Accedit pro natura sua nonnihil ad melancholiam declinante quoddam genus gubernationis parum suave, et ut verum dicam Vrae Rae pro mea miseria, mihi Romae inexpertum. Moisen magis videmur prae nobis ferre, cum longe sit expediens a mari. Ad extremum mundities in hoc Collegio est nimis neglecta et facies Collegii quendam referens antiquum Polonismum. Sed nec hoc tacebo, erga externos mendicos et in hisce famis angustiis ad portas nostras summis nos clamoribus obruentes, videmur non ita affici, ut saltem aedificationi hominum consulatur. Haec ego, forsitan magis meis provocatus miseriis, quam iudicii et considerationis maturitate Vrae Rae refero.

Nam et temporis hic exacti brevitās et mei ipsius parva cognitio prudentiaeque defectus, iubent me non tamquam certa et in quibus sit periculum, sed quae magis obedientia extorsit haec dicere. Tu autem Domine sapiens es, sicut habet sapientiam Angelus Dei, ut intelligas omnia super terram. Sanctis orationibus Vrae Rae me humillime indignus commendo. Pultoviae 17 Martii 1572.

Vrae Rdae Ptis indignissimus servus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri Hieronymo Natali Generali Societatis Iesu Vicario Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Adalbertus Beduński, Rector Collegii Pultoviensis.

24. P. Skarga Laurentio Magio, Provinciali Austriae et Poloniae.

Pultovia 17 Martii 1572.

Textus de verbo ad verbum est idem, ac in praecedenti epistola.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri Laurentio Magio Provinciali Societatis Iesu per Austriam et Poloniam Viennae.

E. MS. S. I. Chirogr.

25. P. Skarga Francisco Suniero, Viceprovinciali Poloniae.

Pultovia 3 Maii 1572.

In Comitibus Varsoviensibus iterum verba fecit. Iuxta mentem legati apostolici Collegium potius Leopoli, quam Iaroslaviae urgendum est, modo Domina in illam partem trahatur. Duo insignes fautores Societatis. De quibusdam candidatis ad Societatem ac de canonicatu Posnaniae vacanti.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Traxerat me R. P. Rector ¹ Varsoviam secum, fere invitum et inter alias rationes Vrae Rae sententiam afferentem. Obedire volui nec P. Rectoris voluntati refragari. Quae ibi notatu digna contigerunt, Vrae Rae refero. In primis in col-

loquio Illmi Cardinalis², cum ex re oriretur sermo de Iaroslaviensi Collegio, coepi illi rationes illas, quas Vrae Rae attuli, referre. Ita permotus est et tam cito in sententiam cessit, ut etiam literas mihi fidei iusserit dari, si me illuc ire contingeret, quo easdem rationes dominae³ suo nomine proponerem et diligentissime Leopolim adhuc urgerem. De loco et illa ratione loci valde suae Illmae Dni res placebat, modo ut cito priusquam ex hoc Regno discedat res ageretur, et ipsa domina suo nomine rem cum Franciscanis agat, sese omnem suam operam interpositurum, modo ut animus feminae (quod horum omnium est primum) in illam partem trahatur. Mirum est quod cum apud Rmum Premisliensem⁴ essem, itidem intercedente de eadem re sermone, in eandem spem venerit Rmus, ut non difficulter animus dominae mutari possit, si res pedetemptim ageretur confidat.

Experti sumus summam humanitatem Rmi Cuiaviensis⁵, qui urgebat concionem meam die Apostolorum Philippi et Iacobi, victus obedientia feci, Deus scit quo profectu. Is eo die feria sexta die S. Athanasii, quo nobis summo mane discedendum erat, per Dominum Abbatem Olivae⁶ a me petiit aliquot dierum ad manendum Varsoviae spatium, sed nil praestare potui, cum mihi etiam res illae aulicae fuerint magno fastidio. Dnus Abbas Olivae egit mecum de Gedanensi Collegio seria quaedam, quae non dubito cito effectum sortitura. Obtinuisse scilicet Eppum Cuiaviae restitutionem omnium ecclesiarum apud Regem, et illud, quod est a civibus receptum Franciscanorum monasterium, in quo haeretici habent scholas, cito liberum futurum, ut, si nostri Patres consenserint, Collegium ex eo Societatis instituatur. Animabam hominem egregie erga fidem catholicam animatum, et qui ex sua Abbatia multa promittit Collegio futuro, nobis etiam quasdam literas dare voluit, ut quibusdam piscibus ex partibus illis adductis nos reficeret, sed recusavimus. Cum illo mihi est antiqua et magna coniunctio nec diffido, aliquid eum pro zelo suo ad gloriam Domini effecturum. Regi valde carus et inter praecipuos secretarios.

Leopoli ille scriba, qui affectabat Societatem, me per cives Leopolienses monuit, ut certiore illum facerem, an sit sibi Pultoviam veniendum, ego ut veniat significavi. Non erit

ad Societatem ineptus. Sacerdos ille in Cirsko⁷ nil mihi scripsit, nescio stet ne firmus in proposito. Si in Russiam erit eundum, illuc transitus erit, expiscabimur hominis mentem.

Urget Domina adventum nostrorum, heri mihi ab eius secretario sunt datae literae, quod ex luctu immoderato inciderit in dolorem dentium et quasdam alterationes, et quod Iaroslavia concionatore sit orbata. Respondi illi, ut moneatur Praepositus Iaroslaviensis⁸, ne desit concionator. Nam nostris etiam venientibus, erit concionatore ordinario opus etc. Idem etiam suggesti ipsi dominae.

Rogo interroget Vra Ra a P. Iacobo⁹, quomodo Gabriel quidam Neophytus ex Iudaeis, Leopoli a me baptizatus, optimae ut putabam indolis, Posnaniam, ubi a Domino Herbesto fuit arti sartoriae datus, reliquerit. Scriptum est enim mihi, illum Leopoli esse, meique causa, cum me in Russia esse didicisset, illuc venisse. De quo ego plura Vrae Rae praesens. De illo mihi dicitur velle illum nostram ingredi religionem, ut iuvenem probemus, intelligat rogo Posnaniae aliquid, quomodo se gesserit etc. Sanctis sacrificiis Vrae Rdae Ptis me humiliter commendo. Pultoviae 3 Maii 1572.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Exciderat quoddam, quod mihi Illmus Cardinalis¹⁰ retulit. Vacante quodam canonicatu Posnaniensi, cuius collatio ad Illum pertinet, urgebat Rmus Posnaniensis¹¹, ut daretur cuidam ex suis aulicis vel cognatis, qui Illmo non probabatur. Coepit postea Rmus Posnaniensis urgere, se illum canonicatum Collegio adiungere velle, eo quod habeat vicinam Posnaniae villam et molendinum quoddam. Si ita est, inquit Illmus, ego illum unire Collegio potero, modo ut aliquid hac de re Romam scribam. Hoc ego Vrae Rae referre volui, ut, si quid haec res sit momenti habitura, mentem Cardinalis non ignoret. Iterum orationibus Vrae Rdae Ptis me diligenter et devote commendo. Pultoviae 3 Maii 1572.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Epistolam illam de martyrio nostrorum¹² Vae Rae mitto.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri Francisco Suniero, S. Theologiae Doctori, Viceprovinciali Societatis Iesu per Regnum Poloniae, Posnaniae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Adalb. Beduński, Rector Pultoviensis. — ² Ioan. Fran. Commendone. — ³ Soph. Tarnowska. — ⁴ Valent. Herbert. — ⁵ Stanislaus Karnowski, Eppus Cuiaviensis 1567—1581. — ⁶ Gaspar Geskau Abbas 1569—1584. — ⁷ Czersk in Palatinatu Mazoviae. — ⁸ Ioannes Ostrowski, cf. Fran. Siarczyński: Wiadomość o Jarosławiu p. 120. — ⁹ Wujek, Rector Collegii Posnaniensis. — ¹⁰ Ioan. Franc. Commendone. — ¹¹ Adamus Konarski. — ¹² De his martyribus cf. Ignace Dugout S. I. Nos Martyrs. Paris 1905. p. 10—12.

26. P. Skarga Antonio Gratiano¹, Secretario Cardinalis Commendonii.

Pultovia 13 Maii 1572.

Commendat gratiae eius iuvenem Laskowski, literis humanioribus in Collegio Pultoviensi excultum. De missione russica ac de Sophia Tarnowska mentionem facit.

Reverende et Excellentissime Domine. P. C.

Est nobis hic amicus quidam Dnus Brzozowski², canonicus et officialis, vir pius et sanctis moribus: is in eam spem venit, ut nepoti suo Laskowski, iuveni apud nos educato nec ignaviter literis humanioribus imbuto, apud Vestram Magnificentiam, si dominus Albertus³ in Polonia relinqueretur, posse se obtinere honeste suae aetatis occupandae locum. Dicit enim illum desiderare, ne inter polonica pocula et nobilium inertiam exercitia et iuvenile tirocinium deponat, sed ab externis praeclaros mores imbibat et digna sua indole studia suscipiat. Hunc iuvenem, licet ego non noverim, tamen R. P. Rector Pultoviensis⁴ optimae suae indolis est conscius, suisque credo literis vel hisce meis bona quaeque de illo Vrae Mgftiae pollicetur.

Nos satisfacimus amici non iniustae petitioni et conceptae spei: superest, ut Vra Mgftia videat, quid expediat. Id, quod nostrae diligenti commendationi ipsa tribuet, faciat pro sua in me illa solita et tot beneficiis mihi experta benignitate, quae me ita arte devinxit, a tot annis continuata, nec unquam mutata, ut nil magis, quam de gratitudine erga

illam sim sollicitus, quam certe omnibus, quibus possum rationibus, praesertim illa orandi pro Vra Mgftia, licet valde insignis peccator sim, declarare vellem.

Nos hic utcumque valemus; exspectamus nostrum Patrem Viceprovincialem⁵, ut, quod de missione russica sit constituturus, faciamus. Literas illas fidei ad Illmum Dominum, quod non acceperim, parum puto referre; nam, si eundum erit, credo me Vram Mgftiam una cum Illmo Cardinali Varsoviae inventurum. Audio enim non tam cito finem esse comitiis imponendum. Responsum ab Illustri Domina⁶ nondum accepi de his, de quibus Varsovia scripseram, ut possem aliquid Illmo referre. Hunc iuvenem audio Varsoviae esse, ut illius aspectu, quam ad rem pertineat, Vra Mgftia iudicare possit. Humillime me in gratiam Vrae Mgftiae commendo. Pultoviae 13 Maii 1572.

Vrae Mgftiae servus indignissimus

Petrus Scarga S. I.

Dnem Vram Rdam Pater Stanislaus⁷ plurimum salutat ac omnia prospera a Domino Deo precatur⁸.

Foris: Magnifico ac Reverendissimo Domino Antonio Mariae Gratiano, Illmi Dni Cardinalis Commendonii Secretario, dno et benefactori colendissimo.

E. MS. S. I. Chirogr. cum Sigillo.

¹ Fuit postea Internuntius Apostolicus in Polonia 1573—1574. Cf. Wierzbowski: Synopsis Legatorum. Romae 1880. — ² Iacobus Brzozowski, Canon. Plocensis, Praepositus in Płońsk. — ³ De quo hic agatur, ignotum est. — ⁴ Adalbertus Beduński. — ⁵ Franciscus Sunner. — ⁶ Sophia Tarnowska. — ⁷ Stan. Rozdrażewski. — ⁸ Haec tota sententia alia manu scripta.

27. Hieron. Natalis, Vicarius Generalis S. I., P. Skarga.

Roma 27 Iunii 1572.

Laudat eius sollicitudinem de futuro Iaroslaviensi Collegio. P. Generalis recuperat paulatim valetudinem. Summus Pontifex nuper electus favet Societati idque multis documentis declarat.

Padre Scarga. Abbiamo ricevuto alcune sue, et li suoi ricordi et avisi in quelle ci hanno piaciuto nel Signore tanto

piu acorgendosi della charità et solitudine con che attende a far l'officio suo, et perche al Padre Provinciale¹ et Viceprovinciale² s'è scritto alla giornata quel che conveneva far circa il Collegio di Giaroslavia, et gli altri, non staro a replicarlo. — Nostro Padre³ si è cominciato a levare et speramo bene della sua riavvuta, et il nuovo pontifice⁴ non solo favorisce le cose universali, ma anche quelle della nostra Compagnia, ond i questi giorni ha signato una supplica al Illustrissimo Borromeo⁵ de una Abbatia et parte de una prepositura con una casa molto principale in Milano per far la una Università piena di nostra Compagnia et desidera che altrove il medesimo si faccia con proposito d'aiutar gagliardamente il nostro Collegio di Roma, sia benedetto l'autor d'ogni bene il qual ci dia sua sancta grazia et gloria, nelle orationi et sacrificii di Vostra Riverenza molto mi raccomando. Di Roma li 27 di Giugno 1572.

E. MS. S. I. Volum. Germ. Gall. Polon. f. 77.

¹ Laur. Magius. — ² Fran. Sunner. — ³ Franc. Borgias. — ⁴ Gregorius XIII electus 13 Maii 1572. — ⁵ Carolus Borromaeus, Cardinalis et Archiep. Mediolanensis † 3 Nov. 1584. In Diario Stanislai Rescii legimus inter alia: „Die 29 Novembris 1584 venerunt Miechoviam Cracovia P. Petrus Scarga cum D. Rescio noctu; venit et Ioannes Scarga, familiaris Illmi Cardinalis Andreae Bathorii, Praepositi Miechoviensis. Die 30 Novembris P. Scarga habuit concionem elegantem de S. Andrea, absolutis autem vesperis habuit sermonem de catechismo ad iuventutem Miechoviensem. Die 11 Decemb. P. Scarga venit Cracovia, ad exequias Cardinalis Borromaei vocatus. Die 14 Decembris 1584 celebratae sunt Miechoviae exequiae Cardin. Borromaei. P. Scarga concionem habuit pulcherrimam de virtutibus eius“. MS. Bibl. Iagel. Cracoviae nr. 2199.

28. P. Skarga Hieron. Natali, Vicario Generali S. I.

Plocia 16 Septembris 1572.

Durante interregno cogitationes de Collegio Iaroslaviensi refrigerunt paulisper. Patres Pultovienses latitant in villa propter pericula pestis. Varias ob rationes censet hoc Collegium deserendum et Plociam vel Varsoviam transferendum. Annam Iagellonidem Infantem Poloniae consolatur Plociae ibique multa praeclara munia obit. Proceres haeretici diem electionis assignant, decreta quaedam constituunt multumque contra Primatem machinantur. Bibliotheca defuncti regis Collegio Vilnensi ascripta.

Adm. Rde in Christo Pater P. C.

Quas mihi 28 Iunii¹ scribere dignata est [Vra Ra] servo suo indignissimo, 14 Septembris recepi tardius, quam ante fieri consueverat, sed non tardius, quam hoc Interregnum postulat. In quo cum omnia turbari incipiunt, in bonis nobis est saltem quandocumque literas Roma recepisse. Quaecumque de russo Collegio² superioribus meis immediatis Vra Ra scripsit et praecepit nondum scio, ad exequendum tantum prout fidelem decet subditum sum intentus eorum, quae sancta obedientia iniunxerit. Nunc fere cogitationes de illo refriguerunt in hoc Interregno, nec scio an aliquid operae pretii, quoad novum regem habeamus, simus facturi. Quae mihi de R. P. Nostro³ scripsit et de Summi Pontificis⁴ erga Societatem resque Ecclesiae affectum, devotissime a Vra Ra recipio, meque ipsum confundo, quod tanta me familiaritate Vra Rda Ptas dignetur.

Hoc tempore iussit me sancta obedientia cum Rmo Nuntio Apostolico⁵ esse. Nona Augusti reliqui fratres in villa latitantes propter pericula pestis. Semper est et erit (licet nunc sit universalis fere in toto Regno pestis) locus ille Pultoviensis pestilens, qui lacum habet adeo sordidum, in cuius umbilico exstructum est Collegium in declivi et sub umbra montis loco, ut nunquam sit ibi segura fratrum valetudo futura. Sunt et alia multa mihi suo tempore Vrae Rae declaranda et proponenda, de loci illius conditionibus nostrae Societati non congruentibus. Praesertim ne nunc taceam, quod cum Clero perpetua est controversia Collegio, propter onera scholae antiquae, quae nostri in se receperunt, ut nunquam Clericis ibi pro aedificatione vivere possimus, exacerbantur animi in nos et sopitae recrudescunt semper lites. Ecclesia nostra cum careamus (nec spes est extruendae illius, quod voluit nos in sua ecclesia aliena a nostra Societate imo a religione munia exercere) nunquam Sacramentorum usu populo ibi utiles esse possumus. Taceo quod adeo sunt proventus instabiles, ut aere alieno iam fere ab aliquot annis oportet Collegium vivere. Taceo controversias cum quodam villico villae nostrae valde molestas et malum odorem de nobis spargentes, quarum licet finis videtur impositus, recrudescet tamen suo tempore, postquam filii mortui patris

creverint. Propter Deum Vram Ram rogo, si quam occasionem hoc Plociam Collegium vel Varsoviā transferendi arripuerimus, non recusemus, imo ambabus manibus amplectamur. Hac de re, si me Vra Ra voluerit, postquam se occasio aliqua prodet, scribere, multa habeo alia in hanc sententiam, quamvis ista sunt fere praecipua.

Cum Rmo Nuntio venimus Plociam 20 Augusti, quo loco est Serenissima Infans Poloniae Anna⁶, unica spes regiae stirpis in hoc Regno. In ipsa salutatione Sermæ Infantis, iussit me Rmus consolatoriam nostra lingua habere orationunculam publice in audientia publica in palatio. Omnibus fere diebus festis, Serma Infante et tota illius aula proceribusque, qui hic sunt, praesentibus, facio in cathedrali conciones. Aliquando et ad alias vado ecclesias, ut concioner et confessiones excipiam. Maximum religioni nostrae haec Princeps declarat affectum. Cum testamentum regis transferendum esset in latinam linguam, nulli ex suis secretariis credere illud voluit, quam mihi. Ex quo ex consensu Rmi Nuntii haec verba, honorificam voluntatis erga nos regiae habentia declarationem Vrae Rae mitto⁷. Multa etiam alia meae fidei commendat, et in mittendis quibusdam ex sua regali mensa ferculis, animum erga nos declarat.

Aliquot etiam haereticos ex nobilibus hic in gremium sanctae Ecclesiae recepimus. Hac septimana, qua Iubilaeum celebramus, facio de Indulgentiis lectiones latinas ad Clerum et reliquos, qui hic sunt plurimi literarum eruditione in hac aula insignes, in cathedrali templo magna frequentia quorundam etiam doctorum totius Cleri concursu. Si res feret, ut hic sit amplius haerendum, prosequar has lectiones in aliis materiis Clero utilioribus.

Confluunt huc ad Sermam Infantem multi proceres et aula regis mortui. Rmus Porticus et apud Sermam Infantem et apud omnes istos proceres tantam suae fidei et integritatis opinionem sibi comparavit, ut patrem illum Serma Infans vocet, nec in cuiuscumque alterius consiliis conquiescat. Est homo prudentissimus et integerrimus in omni virtute, et Societatis nostrae pater.

Timemus vehementer schisma inter proceres. Convenerant in quendam locum proceres fere haeretici omnes, quibus

se adiunxit Eppus Cracoviensis⁸, pernicioso ut omnes vociferantur consilio, qui fecerunt decreta quaedam primatui Archieppi⁹ repugnantia, in quibus diem et locum electionis constituunt sine ulla Primatis auctoritate. Iam tota maior Polonia illis decretis reclamatur et omnes Eppi, praeter Cracoviensem, cui Deus det meliorem mentem. Sine dubio illa congregatio haereticorum regem haereticum molitur, quem Dominus Deus avertat, adeo ut hactenus nil sit certi, ubi et quando sit electio celebranda. Haeretici condixerunt 13 Octobris. Archieppus et tota Polonia maior reclamatur, quodcumque temere fecerint sine Primatis auctoritate, probant legesque pro se habent. Dominus sit nobiscum. Orent orent rogamus pro Polonia. Iste benedictus Nuntius Porticus diesque noctesque se in optimis suggerendis consiliis macerat, nec desinit omnia movere. Det illi Deus vires.

Pultoviae, quo sunt relictī duo Patres et duo fratres, iam fere sunt deplorati. P. Nicolaus¹⁰ vel iam est mortuus vel non compos sui. P. Georgius iam pestis habebat apostemata. Dominus sit nobiscum. Me Vilnam debebat mittere P. Franciscus¹¹. Utinam cito perficiat, iam enim Collegii et fratrum contraxi taedium. Sanctis orationibus Vrae Rdae Ptis me nostrosque Polonos et Poloniam humillime commendo. Plociae 16 Septembris 1572.

Vrae Rdae Ptis indignissimus servus

Petrus Scarga.

Extractum e Testamento Regis Sigismundi Augusti. Libros omnes nostros, quicumque eo tempore sunt in manibus et cura Lucae Gornicki¹², et in cuiuscumque potestate et quocumque in loco postea fuerint, dent Serenissimae Infantes Collegio Iesuitarum Vilnae, quod hoc tempore cum consensu nostro Rmus Eppus Vilmensis Valerianus¹³ fundavit; praeter Gradualia, Antiphonaria, Agendas, Viatica, Missalia et reliquos concentuum, ordinis et caerimoniarum ecclesiasticarum libros, quos templo s. Annae superius dicto legamus, utque illuc dentur, volumus. Quia vero librorum, quos Iesuitis legamus, non parva nec vilis est supellex, pro eis obligamus Patres Iesuitas, ut singulis dominicis et festis diebus, unum ex Collegio suo concionatorem bonum et dignum ad

hoc ipsum divae Annae templum mittant, ad praedicandum et docendum populum, quae sit doctrina et voluntas Dei secundum instituta ecclesiae catholicae.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri Hieronymo Natali Societatis Iesu Vicario Generali Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Potius 27 Iunii 1572, cf. epistolam nr. 27. — ² De Iaroslaviensi. — ³ Franc. Borgias. — ⁴ Gregorius XIII. — ⁵ Vincent. de Porticu — ⁶ Iagellonides, filia regis Sigismundi I., soror vero nuper defuncti regis Sigismundi Augusti. — ⁷ Extractum vide in fine huius epistolae. — ⁸ Franc. Krasieński, Eppus Cracoviensis 1572 — † 15 Martii 1577. — ⁹ Iacobus Uchański, Archieppus Gnesnensis 1562 — † 5 April. 1581. — ¹⁰ Nicol. Sędkowski, qui tamen recuperavit vires, demum † 7 Novemb. 1595. — ¹¹ Sunner Viceprovincialis. — ¹² Capitaneus Tykocinensis, praefectus bibliothecae regiae. Eius opera cf. Estreicher: Bibliogr. T. XVII. 252—256. — ¹³ Valerianus Protaszewicz, Eppus Vilnen. 1555 — † 31 Decemb. 1579.

29. Instructio ¹ pro P. Petro Scarga in profectione Lituonica per Russiam, data Ianuario 1573.

Haec instructio non solum itinerarium continet, sed multa etiam dubia quoad foundationem Iaroslaviensem explicat, conaturque adhuc semel fundatricem ad hanc adducere sententiam, ut promissam foundationem potius Premisliam vel Leopolim transferat.

1. In itinere superior erit Ioannes Trelka, et aliorum, si quos secum Vilnam usque ducere contingeret, quousque ad Rectorem Vilnensem ² pervenerit; eos perinde custodiat ac conservet in hoc itinere, et curet servari regulas peregrinorum.

2. Sciat P. Petrus transire se per Russiam, tam devio et longinquo itinere, ut Dominam Castellanam Sophiam ³, superiorum nostrorum nomine ac meo salutet, eique propensissimam omnium nostrorum voluntatem declaret; quod si hactenus nullus sacerdos est illi missus, nec mittitur adhuc, sciat in causa fuisse summam inopiam hominum, qua hactenus laboravimus et laboramus adhuc, ut sine summo aliorum Collegiorum detrimento, non licuerit ei quemque mittere, praesertim P. Scargam, quem iam diu Vilnenses exspectant, nec P. Herbestum, quo nulla ratione Pultovia carere potest;

quorum enim Collegiorum semel curam Societas accipit, omni studio invigilat, ut illa bene primum stabiliantur, sicut et cum Collegio Mgfcae Dominae faciendum est, ubi primum Societatis operarii poterint in illam vineam mitti.

3. Si peteret Domina, quando nostri poterunt ad illam mitti, certi se nihil scire respondeat: cum nunc primum in reliquis Collegiis ad suum Collegium operarii parentur et instruantur: qui quam primum poterunt mitti, procul dubio mittentur. Certoque sibi Mgfca Domina persuadeat, rem hanc non minus nobis cordi, quam Mgftiae suae futuram.

4. Si diceret, Collegium Iaroslaviae a Patre Nostro Praeposito Generali iam fuisse admissum, curet ostendi sibi literas patris nostri; et si consensum patris expressum reperit, consoletur illam, bonaque spe eam esse iubeat, adhorteturque eam ad longanimitatem et tolerantiam huius morae nostrae, quae quo erit diuturnior, eo fructuosior futura est, unde maiorem Domina rebus suis firmitatem ac soliditatem ex parte nostra sibi polliceri poterit. Quod enim semel amplectimur, non solemus unquam deserere: quamvis in admittendis Collegiis propter penuriam operariorum soleamus esse tardiores.

5. Haec cum ita sint, omni industria ac dexteritate P. Scarga utatur, ad dimovendam Dominam a sua sententia, quantum ad locum Collegii attinet. Et videat, si posset Domina adduci, ut foundationem Collegii transferat, vel Premisliam, vel Leopolim, maiorique id bono ac Reipublicae Christianae commodo futurum dicat. Quod si Domina concederet, non esset urgenda ad pleniorum foundationem faciendam, vel sumptus alios faciendos: nisi ipsa sponte offerret. Sed ad transferenda ea, quae iam dedit, ad Collegium Premisliae vel Leopoli exstruendum, et tunc de loco ab eadem Domina esset agendum, vel cum Premisliensi Capitaneo[†], vel cum Leopoliensibus, cum tanto desiderio habendi Collegii teneri se ostenderint, et si locus commodus ad Collegium exstruendum aedificandumve, sumptus etiam offerantur, qui ad aedificia necessarii erunt, redditus etiam assignentur praeter illos Dominae, ex quibus plena fundatio conficiatur. Non adimat P. Petrus illis spem obtinendi consensus a superioribus suis, statimque de omnibus ad me scribat, ut possint patribus

omnia a me quam citissime significari, nihil vero concludat, nisi aliquid certi primum a patribus habuerit.

6. Si Domina Castellana non posset suaviter a sua sententia deduci, tunc suadendum illi est, ut foundationem, quam coepit, perficiat, antequam vocet nostros: sicut fecit Eppus Vilmensis⁵, qui non primum nostros ad se accersiri fecit, quam domo et redditibus sufficientibus eis providerit.

7. Si serio Domina de augenda perficiendaque foundatione cogitat, monenda tunc erit, ut materiam ad aedificia paret: ut quam primum duo ex nostris illuc missi fuerint, possit aedificiis initium aliquod bonum dari.

8. Materia ad aedificia comparari posset ex proventibus illius villae nobis donatae⁶, si qui collecti fuerint et in eum usum servati, ut Domina fuerat pollicita.

9. Ex eisdem proventibus deberet viaticum esse paratum pro fratribus quando mittendi erunt, quod tamen a P. Scarga nulla ratione est accipiendum, sed servetur ab illo, cui villae cura commissa est, donec nostris erit eo proficiscendum. Iuverit tamen scire, ad quem pro viatico, quando erit opus, recurrendum erit.

10. Poterit P. Petrus in itinere concionari, ac omnia Societatis ministeria exercere, quae cum fructu et proximorum salute coniuncta esse in Domino iudicaverit.

11. Quanta poterit celeritate suum iter conficiat, quando eius operam a Vilmensibus tam expetitam esse novit, praesertim ad levandum P. Rectorem a concionandi munere, quo eius gubernatio supra modum impeditur.

12. Piscationis in itinere non obliviscatur, alicuius praesertim pii ac modesti sacerdotis, seu cuiuscumque viri vel adolescentis, quem nihil in Societate impediret et magnae esset spei: talem autem vel Brunsbergam ad probationem ex mea commissione mittat, vel secum Vilnam adducat.

13. Invisat omnino in itinere parentes Alberti⁷ et consoletur eos in Domino, videatque si poterit ab illis Albertum avellere et Pultoviam remittere, vel certe Vilnam secum deducere, si id facilius esse iudicaverit.

14. Ad moram hanc nostram apud Dominam excusandam, poterit P. Petrus causari mortem R. P. Nostri Generalis⁸, et quod ante novi electionem, de mittendis operariis nihil con-

stituetur: tantum sibi Domina persuadeat, rem hanc nobis cordi futuram. Quod etiam a multo tempore nullum fuerit ad eius literas datum responsum, dicat fuisse in causa fugam propter pestem, et nostrorum in varias partes dispersionem.

15. De domo probationis habenda Iaroslaviae, nihil est Dominae proponendum, sed de pleno Collegio erigendo, sicut ipsa a principio velle se dixit, urgenda est.

16. Locus ad Collegium ac templum Iaroslaviae exstruendum ille est, qui omnium optimus P. Petro ac Rmo Premiensi⁹ bonae memoriae Eppo videbatur aliquando.

17. Structura et aedificiorum forma, qualis sit futura, scrutabitur a me, quando fratres eo mittere incipiam, interim materia paretur ad aedificia murata non ad lignea, nec expectet Domina iturum aliquem ex nostris Iaroslaviam, nisi magnam vim caementi ac laterum ad aedificia paratam esse sciverim.

18. Donec Collegii structura ac templi erit perfecta, non est quod domina plures ex nobis expectet, quam duos ad summum sacerdotes, duosve vel tres praeceptores inferiorum classium, cum nonnullis coadiutoribus, qui ad temporalia ministranda erunt necessarii: interim curetur alicubi iuxta templum Civitatis habitatio, capax 8 vel 10 ex nostris, et ubi possint esse duae vel tres classes pro pueris, seiunctae a nostris habitationibus, sed tamen contiguae.

19. Bona ad augmentum foundationis talia inscribenda essent, quae solida et firma essent, et quorum redditus a nullo Dominae successore impediri possent, quamvis esset (quod Deus avertat) haereticus; metus successorum haereticorum, vel quorumcumque dominorum, qui suas potius, quam nostrorum commoditates quaerere possent. Donatio de villa Iaroslaviae vicina Societati facta, multum spei nobis adimit, quod Collegium debeat unquam in eo loco, cum talibus redditibus esse quietum.

20. Significet libere P. Petrus, magnum impedimentum rebus Collegii Iaroslaviensis, ne ex animi sententia progrediantur, allaturum Komelski¹⁰ senem illum, cuius opera videmus Dominam uti, quem scimus nihil aliud quaerere, quam ut semel nos ibi habeat, quocumque modo rebus Societatis consulatur. Sed nos, qui Dei maiorem gloriam et proximorum

salutem avide quaerimus, cum non desint nobis alia loca, in quibus munia nostra obire possimus, nihil volumus praecipitanter agere, scientes quod praecipitatio noverca est iustitiae, cunctatio vero mater.

21. Villa nobis a Domina data, teneatur in sequestro nomine dominae, nullo vero modo nostro, qui donec eo proficiscamur, nolumus ullam curam de bonis ullis suscipere. Faciat domina cum villa et proventibus, quidquid illi in Domino videbitur. Caveat P. Petrus, ne ullis rationibus, quas villae administrator reddere vellet, intersit, ne ea ratione villae possessionem a nobis acceptam, ipso nostro facto testemur, quamvis villam nomine Societatis a Domina possideri non recusamus.

22. Exposita a P. Petro Mgfcæ Dominae suae profectionis causa, recta Vilnam se conferat et conetur omnino, nisi a dissolutione nivium impediretur, esse Vilnae ad mediam quadragesimam, quare cum Domina ultra hebdomadam unam immorandum non esset, quod si dissolverentur nives, et iter propter dissolutiones aquarum esset magnis periculis expositum, potius apud dominam, ut eam concionibus suis consoletur, quam alibi subsistat, quam primum vero iter erit apertum, sine ulla mora Vilnam recta proficiscatur.

23. Et quoniam citius hinc P. Petrus proficiscitur, quam putabamus, ita se componat ad iter, ut peractis cum Domina rebus omnibus, et habitis concionibus in quinquagesima et ipso die cinerum¹¹, eodem die post prandium omnino det se itineri, ut quanto possit citius Vilnam, ubi eius opera summo-pere est necessaria, se conferat.

24. Varsoviae cum fuerit, poterit significare Komelski, se sequenti die profecturum ad Dominam, nec permittat se vel mediam horam a Komelski Varsoviae detineri, sed 23 Ianuarii Varsovia in nomine Domini recta Iaroslaviam proficiscatur.

25. Caveat P. Scarga, ne domina, ubi ipsum viderit, statim a se dimittat illum Franciscanum, quem apud se habet, ea ducta spe, quod P. Scarga sit concionaturus, propterea oportebit statim Dominae suae profectionis causam significare.

26. Emat P. Scarga Varsoviae, ubi fuerit, Diurnale pro P. Ioanne Viero¹², qui est Vilnae.

E. MS. S. I. Apogr.

¹ Procul dubio a P. Franc. Suniero Viceprovinciali conscripta. — ² Stanislaus Warszewicki, Rector Collegii Vilnen. 1570—1578. — ³ Sophia Tarnowska, cf. epist. nr. 8. nota 4. — ⁴ Ioannes de Fulsztyn Herburt, Castellanus Sanocensis, Capitaneus Premisliensis 1570—1577. Cf. Estreicher: Bibliogr. T. XVIII. 129—133. — ⁵ Valer. Protaszewicz. — ⁶ Pawłowe Siolo (Pawłosiów), in distric. Iaroslaviensi. — ⁷ Albertus Modrzewski, Scholasticus S. I., quem genitor a Societate avellere conabatur, cf. epist. nr. 30. — ⁸ Franc. Borgias † 1 Octob. 1572. — ⁹ Valent. Herburt † 27 August. 1572. — ¹⁰ Nicol. Komelski, aulicus Soph. Tarnowska. — ¹¹ Id est 1 et 4 Februarii 1573. — ¹² Ioannes Wierus (Wyerus) docuit antea in Universitate Ingolstadiensi S. I.

30. P. Skarga Francisco Suniero, Viceprovinciali Poloniae.

Iaroslavia 3 Februarii 1573.

Narrat quaedam de Alberto Modrzewski. Describit fuse fundationem futuram Iaroslaviensem. Oblatam sibi vestem ex castorum pellibus pecuniamque admittere recusat, sed P. Viceprovinciali servadas rogat. Proximum discessum suum Vilnam indicit.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Discedens ad 23 Ianuarii Varsovia, 29 eiusdem mensis Iaroslaviam incolumes Deo duce pervenimus, ubi quae sunt cum Illma Domina¹ peracta mox exponam, si prius de nostro Alberto Modrevio rem texo. Veni in domum patris sui villam quandam Beszyce² prope Pokrivnicam, reperi iuvenem et vestitu et animo totum Societatis, bene ad omnes tentationes Dei clementia animatum, quarum iam magnam partem fortissime cum mundo et satanae insidiis pugnans devicerat, magna omnium admiratione et insigni suae puritatis et innocentiae exemplo. Spem tamen mutandae illius voluntatis pater retinet firmissimam, nec abduci ab illa hactenus potest, quam illi non iuvenilis animi debilitas, sed successoris relinquendi paterna cupiditas ingenerat. Coepit iam de dispensatione illi in votis petenda cogitare, quam ego esse impossibilem afferebam, iuvenis vero se illam omnino quaerere nolle, imo nullo modo optare dicat, novisque se etiam votis Deo devovere velle affirmet. Cuidam Ecclesiastico animum suum expugnare cupienti respondit, quare, inquit, Vra Ra uxorem non ducit. Cum se magnis votis obstringi diceret, sua vero

esse simplicia et parva affirmaret, intulit, tanti sibi esse parva, quanti illi sint maxima. Nec parvum dici potest, quod semel est Deo promissum. Recepit pater se illum pro conducto tempore Vrae Rae Pultoviam remissurum, si, inquit, in sententia perseverabit, sed valde, ut mihi videtur, frigide; si praestiterit Deo potius, quam ipsius bonae voluntati, hoc erit tribuendum. Ego illi multa dixi in eam sententiam, quod sit omnino impossibile, ut ex hoc spiritali flore fructus consolationum huius saeculi colligat, Deo potius pareret, cuius sunt omnia, ut se suamque domum illius voluntati et gubernationi offerret. Vocatus fuit ad meum colloquium quidam prope habitans haeresiarcha Gaspar³, apostata Benedictinus, quem in disputatione de Sanctiss. Sacramento Dominus humiliavit, sicut vulneratum superbum, et imperitiam illius nequitiamque multis detexit, aliquotque dubii sunt in fide catholica confirmati. O quantam illic etiam messem haberemus. Nullus est proh dolor, qui his se seductoribus opponat. Idem haeresiarcha Alberti animum expugnare pro patre laborabat, cum essem in alio hypocausto; respondit illi iuvenis ad omnia patre audiente et intulit, ut nunc omnia sua argumenta exploderet, cum P. Scarga est praesens, nam illo discedente, inquit. nullo te responso dignabor. Itaque Deo et gratiae eius iuvenem commendavi posteraque die summo mane discedens, 29 ut dixi Iaroslaviam perveni.

In primis ad pertentandum animum Dominae, si quid esset spei ad translationem Collegii Leopolim vel Premisliam relictum, tria illa, quae nobis indissolubilia videbantur, proposui: de duratione scilicet Collegii, de libertate in nostris ministeriis habenda, de fructu animarum maiore, ut sumpto liberandi spatio ad singula responderet. Intulit, nil afferri novum, quod in meis ante literis non legisset maturoque consilio non iam ponderasset, proinde vix esse longa deliberatione opus, absoluto prandio se esse responsuram, Dei prius invocato auxilio.

Ad primum respondit se sperare in Domino tales se habituram successores, qui bene iacta fundamenta tam piarum et Reipublicae Ecclesiasticae utilium rerum nullo modo debilitare cupient, sed potius alia multa superstruere curabunt, quia non hi forsitan sunt futuri, quorum vos cogitatio detinet,

sed quos sibi Dominus elegerit. Nihil tamen praetermitteremus, quod non illis compedes omnes afferat, ne possint nocere, etiamsi velint. Sicut me ipsam, ita et successores omni mea iurisdictione quoad Collegium et illius bona spoliabo, regiaeque omnia protectioni, et quod summum est, divinae providentiae suademus.

In secundo hoc addidit, cum se Deus sensim a rebus huius saeculi abstrahat, divina bonitas inveniet modum, per quem sua pace fruatur Collegium, nec quidquam poterit desiderari, quod regiae civitates promittunt.

In tertio illam Christi sententiam subintulit: Sine prius saturari filios etc., proximus primum domesticis, tum demum et aliis poterimus prodesse, spem nobis non obscuram et de alio Leopoli collegio erigendo, si ita Dei gloriae expediet, ingerens, quod ego certe vix sperare fuissem ausus, nisi ipsa significasset. Porro in relinquenda suorum salute nullo modo conscientiam suam quiescere posse, ut non prius bene faciamus domesticis, inquit. Hocque etiam addidit: Cum inquit, vestris persuasionibus invito quidem animo in illam essem adducta sententiam, ut Iaroslaviam meam relinquerem, in mentis summa perturbatione de valetudine etiam periclitabar. Pugnans tamen mecum ipsa consului Dominum per Sacramentorum usum, ut ille in utramque partem paratae suggerat, quod suae laudi utilius futurum nosset. Statim post sumptionem Sanctiss. Eucharistiae aliquid contemplari in gratiarum actionem cupiens, librum R. P. Warszevicii accepi *Przewodnik*⁴ dictum, et mox in illa verba incidi: Qui suorum et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit etc., moxque mihi illum locum legendum protulit. A quo tempore ita se obfirmatam dixit, ut nunquam amplius fluctuaverit animo, sed tamquam Dei responso accepto, in ea sententia obfirmato animo perstiterit, gloriam Dei ampliorem Iaroslaviam non impedituram, sed promoturam esse. Si sciret Leopolum et Premisliam magis Dei gloriam illustraturam, non Collegium modo, sed me ipsam etiam, inquit, cum omni domo mea illuc transferrem etc. Itaque desii esse molestus feminae, ad consolandam illam per propositas a Vra Ra condiciones totum me contuli, Dei illam inspiratione et motione ferri non

dubito, nos qui ab hac rota, quam primus motor movet, dependemus, ductum illius sequi oportere censi.

Quaesivi in primis an a R. P. Nostro Generali aliquid de admissione Collegii Iaroslaviensis haberet, cum nihil praeter literas Illmi Dni Cardinalis Commendonii, et gratulatorias Rmi Dni Nuntii Apostolici Portici habere se diceret, causas quod nullus ex nostris sit ad eam hactenus missus attuli illas, quas Vra Ra me afferre iussit, quae illi satisfacere videbantur, nisi quod de aliquo concionatore nostro habendo semper angatur.

Itaque ad rem Collegii Iaroslaviensis proseguendam tria illa proposui, ut scilicet fundatio augeatur et perficiatur, ut materia ad fabricandum Collegium muratum praeparetur, et domus aliqua pro fratribus ad tempus mutuaretur. Addidi et quartum, quod mihi valde necessarium videbatur, ut inferior locus sub monte nobis ad piscinas et hortos concederetur. Quod ubi fuerit factum, Vram Ram hoc anno non iam duos sicut petebat, sed duos sacerdotes et tres magistros ad inferiores classes aperiendas missuram dixi. Nunc tamen numerum octo vel novem fratrum non ante augendum esse, quam tota Collegii fabrica fuerit perfecta.

O quam recreata innocentissima femina videbatur, tanta aviditate illa se omnia perfecturam dixit, ut nova quadam cum lacrimis laetitia perfunderetur. His conditionibus nihil sibi afferri potuisse iucundius. In augenda foundatione tanta se usuram diligentia promittit, ut id sit, si fieri poterit, commode etiam durante Interregno factura; vult omnino, ut reditus, sicut promiserat, mille trecentos florenos adaequent. In eo tantum est difficultas, quod de villa illa iam data Collegio nil adhuc certi habemus, quantum sit reddituum datura. Tot hic mecum libere egerunt, ut si vellemus ad quadriennium arendae nomine alicui bona illa tradere, pro singulis annis mille florenos darent Collegio. Dnus Karniewski⁵, cui haec bona sunt commissa, de 800 florenis certo promittit, de 900 etiam non dubitat. Iam faciant, prout illis videtur. Vra Ra non dubitet, etiamsi duo millia postularem ad augmentum foundationis, quod sit femina concessura. Quae iam nullis omnino tentationibus potest a proposito impediri, de aliis etiam nobis Collegiis erigendis spem facit. In fabrica non

erit tanta difficultas, quantam sperabamus; dicit se habere paratam et depositam in hunc usum ex quorundam bonorum locatione pecuniam, duodecim etiam iuga boum ad convehendos lapides seligere se iussisse; tot habere domesticas quadrigas, tot colonos, ut una die possit magna molles prae-parari et adduci. Nam de lignea structura nobis facienda nulla illi suberat cogitatio. Domum ad tempus, in qua habitent fratres, elegi illam, quae est Advocati Civitatis, in optimo et quieto et selecto loco sitam, adiungentur duo hypocausta parva cum tribus cameris et quatuor aliis propter fratres supra hypocaustum maius. E regione domus exstruentur tres scholae prope hortum domus, quem fratres habebunt amplissimum et amoenissimum. Commodissime habitabunt resque intra duos menses perfici potest. Malui hunc locum eligere, quam alium prope ecclesiam vacuum, in quo fuissent et sumptus maiores et nullum, qui nos urgeret ad mutandum locum, haberemus. Nam advocatus ad triennium tantum domum illam concedit et pro se urgebit, ut sua relinquamus et nostra quaeramus.

Loco, in quo exstruetur Collegium, nihil potest afferri amoenius, nihil salubrius, nihil quietius, videbit Vra Ra. Nam promisi Dominae, Vram Ram venturam una cum fabro murario⁶, ut fundamenta iaciantur et forma aedificiorum praescribatur. Quaecumque anno praeterito de spe et progressu et commoditate omnium rerum, tam villae huius, quam annonae scripsi, omnia non modo confirmo, sed etiam multa adiungo, quae non attigeram, quae Vra Ra ipsa oculis subiiciens probabit.

Sumus hic in magna expectatione, praesertim apud nobilitatem, qui toties ad Dominam scribunt et veniunt de nobis quaerentes et iam omnia sibi in educatione filiorum praeclara proponentes.

Sciat Vra Ra nullum Collegium ex his, quae hactenus habemus, maiorem studiosorum frequentiam esse habiturum, et meliora discipulorum ingenia, singulari indole sunt hic praediti iuvenes. Confluent multi propter annonae facilitatem et propter loci, qui est veluti in corde Russiae, commoditatem. Tantum hic valebunt centum floreni, quantum Posnaniae tre-

centi vel 500. Nulla non bona spe Vra Ra de hoc Collegio impleatur.

Hoc unum restat, ut Vra Ra quam primum huc vel unum etiam concionatorem huic devotissimae feminae mittat, nihil enim magis aegre perferre videtur. Nam Franciscanum illum iam dimisit, postquam me venire nescio a quo didicit, existimans me ad manendum ire, sed cum rem aliter se habere intelligeret, dolor laetitiam superavit. Dnus Komelski⁷ non cessat mecum et coram multis expostulare, quod si scivisset me Iaroslaviae non esse mansurum, nunquam Pultovia sine alio sacerdote impetrato a Vra Ra discessisset. Dolere se vehementer in has Dominam angustias esse coniectam. Itaque Vram Ram rogo, consoletur hanc sanctam feminam, quam primum poterit. Nam intulit ex his quodam tempore Domina, timere se ne adhuc tertio Domino Komelski iter sit Pultoviam suscipiendum. Videtur iam hac exspectatione fatigata, praesertim quod iam aliqui exprobrare illi incipiant: Hic homo coepit aedificare etc., quorum sermonibus movetur muliebris animus, licet ego ad illam solandam nihil negligam.

Fuit hic vel Przeworscii in vicina civitate quaedam nobilis virgo, quae se Deo consecrarat, Sophia Prochenska, haec moriens publice testamento dedit mihi vestem pelliceam ex castorum pellibus, et pileum vulpinis pellibus subductum, orans ut haec mihi quam primum transmitterentur. Secreto autem accersita Domina Iaroslaviensis, triginta illi aureos ungaricos, quos mihi quam primum mitteret, dedit, cupiens ut quasdam Missas dicerem. Hanc pecuniam una cum veste offerebat mihi Domina, ego nolui quidquam accipere nec attingere, praesertim quod pecunia illa Missas haberet adiunctas, quarum ratione nihil nobis eleemosynae accipere licet. Petii, ut rem integram ad Vrae Rae adventum servaret, vix hoc obtinui a Domina, quae me ad recipiendum urgebat. Idem feci de pellicea veste et pileo.

Dum haec scriberem, en ad Dominam accersor, iam illi fere persuaserat Dnus Komelski, ut denuo Pultoviam cum curru et equis aliquem mitteret ad Vram Ram, quo sacerdos huc non aliquis adduceretur. Vix sedavi turbam, quam praesentibus aliis tribus Dominae intimis servitoribus excitarat, persuasique Dominae, ne currum cum equis mitteret, sed

tantum has meas literas perferri curaret. Videat Vra Ra quanta vigeat necessitas, ut cito aliquis sacerdos mittatur. De homine illo⁸, quem Vra Ra magno nobis impedimento futurum putabat, nihil timeat. Nam hodie haec verba ex ore Dominae audivit: Non tuo, inquit, consilio rem hanc sum aggressa, quasi diceret, non tuis etiam continuabo etc. Sciat Vra Ra hanc praeclaram feminam Dei egregiis dotibus et admirandis virtutibus esse ornatam, et nihil nisi divina et spiritualia animo versat. Viduitatis propositum, ut mihi videtur, nunquam mutabit⁹, in dictis est fidelissima, in factis purissima, in intentione prorsus spiritum Dei habens. Citius vitam, quam Collegium amittere optaret. Faciet quidquid ad Dei gloriam illi faciendum proponetur. Non dubitet Vra Ra quam citissime aliquem huc mittere: ego multa et magna mihi de hoc Collegio polliceor. Videbit Vra Ra, quod et pro convictu pauperum studiosorum multa faciet, et ad iuvandam Leopolim, si erit opus, non deerit. Servitorum tantum videtur diligentia destituta, quam a nostris adiuvari oportet, illique mederi. Etiam si vellemus, ut et Domum Probationis nobis faciat, non dubitet Vra Ra, faciet ubicumque voluerimus. Rogo ergo per Dei amorem, consoletur illam Vra Ra cito. Mora huius anni praeteriti hoc etiam nobis videtur attulisse, quod omnes intellexerint nulla nos cupiditate redituum teneri. Interim etiam multa onera villae Collegii sustulit et desideria consequentia exacuit in se Domina.

Ego cras hinc, pro eo ac mihi praecepit Vra Ra, facta concione discedo in nomine Domini Vilnam; quae hinc 100 milliaribus distat. Forsitan sine rotis commitam me itineri, ne graventur debiles equi: video enim adhuc frigora durare. Dominus sit nobiscum. Sanctis sacrificiis et orationibus Vrae Rae me humillime commendo. Datum Iaroslaviae in vigilia Cinerum 1573.

Vrae Rae indignissimus servus

Petrus Scarga.

E. MS. S. I. Apogr.

¹ Soph. Tarnowska. — ² Beszyce ad parochiam Pokrzywnica, in distr. Sandomiriensi. — ³ Forsitan Gaspar Goiski (Goiscius), qui fuit postea minister haeret. in Samogitia. — ⁴ Stan. Warszawicki S. I. Przewodnik grzesznych ludzi... Kraków 1570 in 4-o. — ⁵ Ioannes Karniewski,

magister curiae Soph. Tarnowska. — ⁶ Faber murarius, sive architectus Collegii et Ecclesiae S. Ioannis Iaroslaviae, fuit Iosephus Britius S. I., Italus. — ⁷ Nicol. Komelski, iurisperitus et aulicus Soph. Tarnowska. — ⁸ Cf. epist. nr. 29, nota 10. — ⁹ An. 1574 nupsit Ioanni de Sztemberg Kostka, Palatino Sandomiriensi.

31. Fragmentum ex literis P. Scargae, datis Vilnae 17 Iulii 1573, ad Provincialem Laurentium Magium.

Deplorat calamitates Ecclesiae inter tot haereticos Lituaniae.

A lacrimis mihi non tempero Rde et Colendissime Pater, cum considero quanta certitudine divinae vocis confirmemur in dies, quod ad restaurandam catholicam fidem, quae iam omnium iudicio collabebatur, in Lituaniam vocati sumus, cum denique in dies magis ac magis percipio quanta nos exspectet messis, quanti labores sine dubio fertilitatis et benedictionis Domini pleni. Calamitates huius provinciae spectanti mihi viscera ipsa commiserationis rumpuntur. Tot desolati populi catholici millia sine pastoribus, sine pane, quem parvuli petunt, ut 20 etiam conficere milliaria, ut Vilnae confiteantur, aliqui cogantur. Tanta malitia eorum, qui restant sacerdotum in quibusdam parochiis, ut horrendum sit dicere, tot haeresium cohortes, quae Ebionismum¹ etiam inducere audent. Tot dubii, qui uno adventu nostri alicuius ad catholicam ecclesiam transirent. Quid multa? Non requiramus Indias Orientis et Occidentis, est vera India Lituania et Septemtrio. Omnem nobis ignem, omnia quae potestis sarmenta supponite, ut ardentem accendamus et ad colligendum Christi sanguinem toto impetu sub sanctae obedientiae vexillo feramur.

E. MS. S. I. Apogr.

¹ Ebionitae saeculo II et III denegabant Divinitatem Christi Domini.

32. P. Skarga Everardo Mercuriano, Praeposito Generali¹ S. I.

Vilna 7 Septembris 1574.

Rector Vilnensis discessit in Sueciam. Vicerektor exponit quaedam dubia iuridica de bonis Collegii. Commendat negotium Coadiutoriae Vilnensis. Reprobat consuetudinem dormiendi 8 horas quibusdam diebus.

Novum interregnum in Polonia. Eppus Vilmensis aetate confectus, subterfugit publica negotia.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Post discessum R. P. Rectoris², ipsiusque R. P. Viceprovincialis³ ad alia visitanda Collegia profectionem, quorum alter 7 Iunii, alter 7 Iulii hinc commigravit, cum mihi plus quam tironi cura Collegii esset commissa, Dei clementia hactenus res Collegii nostrique instituti feliciter suo decurrunt tramite, quamvis valde timeam, ne meum in rebus Societatis praesertimque gubernationis tirocinium aliquid impediendi afferat, quominus eisdem ventis ad Dei gloriam et salutem proximorum curramus. Meam enim rudem et inexpertam sollicitudinem tot obruunt difficultates, non solum cum reliquis Collegiis communes, sed quaedam etiam Vilnae propriae, quae maturum etiam et longo tempore in Societate versatum fatigarent. Domini me liberalitas et infinita in hanc Societatem munificentia solatur, quae se abunde etiam per vilia instrumenta effundit, si modo illi debitam subiectionem animorum in sancta obedientia exhibeant.

Ex his, quae hoc tempore referenda ad Vram Rdam Ptem arbitrabar, hoc est primum. In ipso discessu suo Vilna R. P. Viceprovincialis contulit cum Rmo fundatore nostro⁴ me praesente, de bonis Collegio ascriptis, in quibus est merum mutuum et obligatio instar pignoris, ex quibus vivit et sustentatur Collegium, quod scilicet bona conscientia eorum fructus a nobis percipi non possit, usurasque pleno ore in aliis reprehendere nequeamus. Respondit Rmus, se patrium morem esse secutum, nec aliam rationem ad fundandum Collegium habuisse, curaturum tamen, ut illa coeantur et iam sint perpetua, si fieri poterit. Atque ita spem quandam R. P. Viceprovinciali reliquit. Sed postquam discessit R. P. Franciscus⁵ intra aliquot dies me vocato, respondit se tentasse quidem, sed nil profecisse, nec se profecturum sperare, frueremur potius his bonis sine scrupulo, mos est enim patriae faciuntque hos contractus plurimi in Polonia Eppi. Itaque in Rmo iam parum spei relictum videtur. Porro cum bina sint haec bona, altera quae vocantur Dworzyszcze⁶, a Dno Marsalco Radziwilo⁷ in pignus data. de his minus est scrupuli, iam enim promisit se illa in perpetuum Collegio esse donaturum,

si modo frater suus Dnus Georgius Romae fiat Coadiutor Rmi Vilmensis declaratus. Sic ad me in suis literis ipse Dnus Marsalcus scripsit et manu propria subscripsit. Ceterum sunt alia bona, quae vocantur Szyrwinty⁸, quae Dnus Palatinus Vilmensis⁹, summus haereticus et patruus Dni Marsalci, Rmo ratione mutui obligavit, de quibus iam fere nulla est spes, ut emi in perpetuum possint. Nuper enim se omnino nolle vendere, nec etiam pecuniam restituere posse respondit. In his certe pleni sumus scrupulis, et multi nostro exemplo hoc genere usurae (si modo usuram vocare fas est, hoc enim aliis iudicandum relinquo) peccant dicentes: En Iesuitae hos faciunt contractus, cum tamen nos non fecerimus, sed saltim fruimur ex tali contractu bonis fructiferis. Nisi forsitan dicere et excusare nostrum usum in his bonis velimus, quod fructus ex summa principali detrahamus, nec totam postea, cum redimi bona debebunt, requisituri sumus. Sed hoc modo ruerent Collegii fundationes etc. Itaque hoc Vrae Rdae Pti inquirendum et iudicandum relinquo.

Scripsi Vrae Rdae Pti Dnum Marsalcum in iuvando suo fratre ad perficiendam Coadiutoriam, nostram operam summo perequisivisse, quod nostrorum commendationes vel testimonia plus habere momenti, quam aliorum arbitraretur. Rogo non fallat illum opinio, nil enim Ecclesiae huic Vilmensi salubrius cogitari potest, sicut uberius R. P. Viceprovincialis Vrae Rdae Pti scripsit.

Alterum est, quod ad Vram Rdam Ptem referre volui. Inducta hic est in hac provincia quaedam consuetudo dormiendi octo integris horis, singulis diebus festis et diebus recreationum. Ego saepius eram hac consuetudine tentatus, nec hactenus mihi placet, vixque puto me quieturum, donec Rda Vra Ptas causas et rationes has, quas propono, examinet.

1. Vel constitutio vel consuetudo ab ipso Patre Ignatio¹⁰ est recepta, vigetque quoad sciam in tota Societate, septem tantum horas sommo indulgendi, et puer etiam didiceram, dormire septem horis etiam pueris sufficit.

2. Perit regula et modus in sommo, dum nil est certi, ad quod se fratres asuescant, et alteram, ut dici solet, naturam induant.

3. Mos est et sanctae ecclesiae catholicae observatio, ut festa praecedant vigiliae. Itaque si non diminui propter certas causas, saltem augeri diebus festis somnus non deberet.

4. Aedificatio proximorum impeditur, cum quandoque vel ex campanis nostris cognoscunt, nos diebus festis tardius surrexisse, vel venientes ad Collegium, praesertim in aestate, nos adhuc dormire intelligunt.

5. Coadiutores, qui tanto somno non indigent, asuescunt plus illi indulgere et multa domestica negotia negligunt.

6. Tam large hoc tempus sumitur, ut si quatuor vel quinque festa in hebdomada occurrant, etiamsi aliquando sunt maximae solennitates, ut totam hebdomadam his convivii somni extrahamus.

Bona et sancta est Romana moderatio. Si qui indigent ulteriore somno, sint excepti, generalis tamen regula pro omnibus non laxetur. Videmur enim paupertatem, si modo somnus ad eam, et non potius ad castitatem spectat, laxare non stringere. Communiter et ordinarie sua somno hora servetur. Scholarium vel eorum, qui egent, potest haberi ratio etc. Totum sit iudicio Vrae Rdae Ptis commissum.

Habemus veluti secundum Interregnum¹¹, et tamen Domino largiente hactenus sunt pacata omnia. Nec a Moscho bellum exspectatur, licet de prorogandis indutiis, quae ad 15 Augusti exspirarunt, nihil adhuc certi habeatur, eo quod praecursores, qui sunt in Moscoviam missi, nondum redierunt.

Rmus fundator noster, iam aetate et morbis confectus, publica negotia subterfugit. Timent medici, ne insperate aliquando extrema patiatur, et optandum esset melius suam Rmam Dnem ad tales casus esse dispositam; parum R. P. Rector discedens et admonens videtur profecisse. Ideo commendatum illum Vra Rda Ptas omnibus nostris esse iubeat, ut optimum finem habeat et in gratia Domini finem vitae imponat. Sanctis orationibus et sacrificiis Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Vilnae 7 Septembris 1574.

Vrae Rdae Ptis servus indignissimus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Everardo Mercuriano Praeposito Generali Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Electus 23 Aprilis 1573 — † 1 Augusti 1580. — ² Stan. Warszewicki, de mandato Papae Gregorii XIII missus Stockholmiam, ad Catharinam Iagellonidem, Reginam Sueciae, in negotio religionis. — ³ Franc. Sunner. — ⁴ Valer. Protaszewicz, Eppus Vilmensis. — ⁵ Sunner Viceprovincialis. — ⁶ Dworzyszcze in districtu Lidensi in Lituania. — ⁷ Nicol. Christoph. Radziwiłł (Sierotka), Marsalcus Curiae Lituan. a 20 Iunii 1569 — 25 Octob. 1579. — ⁸ Szyrwinty in districtu Vilmensi. — ⁹ Nicol. Radziwiłł (Rudy) a Febr. 1566 — † 27 April. 1584. — ¹⁰ Ignatius de Loyola, Fundator Soc. Iesu, natus 1491, Praepositus Generalis electus 19 April. 1541 — † 31 Iulii 1556, canonizatus 1622. — ¹¹ Defuncto Sigismundo Augusto (7 Iulii 1572), ultimo ex stirpe Iagellonica, electus est rex Henricus Valesius, qui tamen post 5 non integros menses a sua coronatione, aufugit Cracovia noctu 18 in 19 Iunii 1574.

33. P. Skarga Francisco Sunerio, Viceprovinciali Poloniae.

Vilna 30 Septembris 1574.

Eppus Vilmensis munus praedicandi in cathedrali Patribus committit bonaque quaedam pro hoc munere Collegio ascribit. In arce Loscensi prodierunt 2 opera haeretica: Volani et Budnii. Annuam solennitatem in honorem Eppli Vilmensis instituit. Dubia nonnulla de quodam Patre proponit. Protestatur, ne eius quidam libellus sine nomine in lucem edatur. Canonicus fautor Societatis.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Heri ternis Vrae Rae respondi, nunc quae sunt necessario ad ipsam referenda prosequor. Imprimis id, quod magis mihi arduum videtur. Rmus¹ postquam didicit, Dnum Thomam² concionatorem cathedralis esse mortuum, licet illi iam sit ad hoc munus Dnus Klodavita³ commendatus, tamen tota cogitatione in hoc incumbit, ut nostri munus praedicandi in cathedrali suscipiant, eo quod et toties illis iam in vocandis externis non succedat, Capitulumque id etiam desideret, et quod Societati hoc praestare non sit difficile, Collegio vero non parvam in foundatione accessionem sit allaturum. Itaque cum mihi Rmus toties iam conditiones quasdam proponeret, quae et foundationem augerent et ab instituto nostro non sunt alienae visae, iudicavi rem esse dignam, de qua ad Vram Ram et Patri Nostro⁴, si opus erit, referatur.

Bona quaedam hinc 40 milliaribus versus Iaroslaviam, imo in ipso dimidiato itinere Iaroslaviensi constituta, quorum reditus est 300, aliquando 340 flor. paratae pecuniae, eo quod

coloni a laboribus praedii liberi, census tantum pendunt. Haec bona emerat sua propria pecunia Rmus, deinde immunitati ecclesiasticae ascripta, usu illorum donec vivat sibi reservato, in hos pios usus iam conscriptis diplomatibus convertit, ut scilicet concionatori cathedralis 48 sexagenae penderentur, illeque ad unam missam de Passione feriis sextis in altari Rmi ibidem in arce celebrandam obstringeretur. Reliquum vero proventuum Capitulum, quod bona illa in sua possessione conservaret, perciperet. Si ergo Collegium onus praedicandi reciperet, et esset ex nostris, qui feriis sextis in cathedrali missam celebraret in altari Rmi, non modo hae 48 sexagenae, sed bona ipsa omnia Collegio ascriberentur, Capitulumque iam iuri suo cederet, et nova de his ordinatio Rmi institueretur talis scilicet, ut omnia Collegio ascribantur et donentur.

Iam et heri D. Wolski⁵ hac de re mecum est locutus satis serio, et dixit se iam in Capitulo, quod hodie celebrare incipiunt, hac de re acturos. Respondi, proponatur mihi res iam integra et Capituli desiderium, ego illam ad Superiores referam, ut videant quid expediat et quid a nobis praestari possit. Itaque non dubito mihi hanc rem nomine Capituli esse cito proponendam. Ceterum, ut Vra Ra altius rem consideret, suggeram illi quaedam, quae mihi ad hanc deliberationem pertinere videntur. Imprimis suscipere nos in cathedrali praedicationis officium, et illuc eo quo nunc facimus modo aliquos, qui id praestent mittere, non esset credo huic Collegio onerosum, quod Dei clementia nunc etiam in tanta sacerdotum polonicorum paucitate fit sine ulla molestia. Utilitatem porro maximam ibidem nostri in proximorum salute praestarent, sicuti iam bene in P. Herbesto apparet. Quod si aliquando Principes Vilnae habitarent, esset valde opportunum Societati, primum concionatorem illuc ire et tali nobisque proprio ministerio hominum, quorum tum fit in illo templo praecipuorumque praesertim concursus, salutem quaerere. Honorificum etiam esset fundatori, si eius cathedra a nostris obtineretur et apud Ordinarios tanto magis Societas commendaretur, quanto plura ministeria nostro instituto apta, in ipsorum etiam templo exercerentur.

Bona porro et rara accessio Collegii foundationi adderetur, nec iam forsitan illa incerta a Rege vel ab aliis, ut plenum sit Collegium Theologiaeque habeat cursum, multum desiderarentur. Res de obligatione unius missae et ipsius praedicationis quomodo sit transigenda, ne quid Instituto repugnet, prudentiae Vrae Rae commendo. Unum est, quod me detinet, ne bona illa tam remota aliquas habeant difficultates in administrando, forsitan esset utilius illa a Capitulo gubernari etc., licet semper sit securior etiam cum maximis difficultatibus possessio. Hac igitur de re, ut Vra Ra iam nunc etiam cogitet, illam proponere volebam, certior autem rei huius status a Capitulo iam dependet, cuius sententiam in dies expectabo. Interim praedicationem in cathedrali petente Rmo continuabimus. Die S. Stanislai⁶ eo iveram ipse sumque concionatus, ita volente Rmo contra libellum quendam Anabaptistarum editum nuper, de quo iussit me etiam Rmus Vrae Rae scribere.

Prodiit ex eadem officina, ex qua Volani⁷ ille contra me Losko scilicet arce Dni Kiszka, liber Novi Testamenti polonice translatus, in quo ab impio illo auctore Simone Budneo⁸, non modo sacra scriptura calumniosis interpretationibus polluitur, sed multa etiam eraduntur et tollantur e medio, plura obeliscis notata omni fide et auctoritate spoliantur. Loca, quae Christi Divinitatem testantur, vel auferuntur prorsus, vel mutilantur, vel adulterinis interpretationibus depravantur, ad extremum aperte Christus non esse Deus praedicatur. Quidam iuvenis in Anabaptismo educatus et bene versatus, cum de professionis suae veritate tot discordiis suorum victus, dubitare coepisset, ad me illum nefandum librum attulit. Ego Rmo ostendi, moleste et graviter illacrimans rem tulit, fecit quod potuit bonus Eppus, adhibuit consilia, egit cum Palatino⁹, scripsit Archieppo Gnesnensi¹⁰, sed quae consilia nunc proficient? Dixi Rmo ne tantopere angeretur, et putaret Ecclesiae Dei magis unum Catechismum Lutheri, quam tam apertas blasphemias obesse, quae ne uno iam gradu a Mahometismo distant.

Annum illud suum sacrum Rmus propter valetudinis imbecillitatem usque ad 25 Septembris distulerat, magna animi sui laetitia illud audivit. Adhibitus fuit apparatus tali officio,

quod suis benefactoribus exhibet Societas, dignus. Ab initio graduum usque ad ingressum sacelli, parietes erant perpulchre ornati et carmina scholarium in laudem fundatoris appensa, ceteraque quae decoris sunt adhibita. Valde hac re senex fuit delectatus, ipsaque carmina domum sibi afferri iussit. Culinam nostram novam et refectorium invisit. Ipso die S. Stanislai sex ex nostris sacerdotibus prandio excipere voluit. Die vero S. Michaelis decem nostrorum cum praecipuis nostris scholaribus, nobilitate scilicet illa, quam hic habemus non exiguam et satis splendidam, invitavit. Laetabatur senex in filiis etc. Ante quatuor vel sex hebdomadas Rmi in nos et Collegium animus quodammodo reffloruit, crebra mittit munuscula, et in cibis nos saepius iuvat, ad literas etiam scribendas, opera nostra utitur.¹

Qui nobis privilegia in illum librum iam a P. Rectore¹¹ paratum describat, non habemus, curabo tamen pro viribus, ut aliquis sit. Indigemus enim valde tali libro, ne toties sit opus ad ipsa privilegia recurrere. Ratio Regestorum, quam sequitur P. Minister in dando et recipiendo totoque Collegii sumptu, mihi displicet, nec unquam bonus pater emerget, nec quod ad singula expendatur dicitur, sed summarie tantum expensae recitantur.

Nuper cum essemus apud Dnum Capitaneum Samogitiae¹², Dnus Advocatus¹³ se mihi prodidit, quod libellum meum de Schismate polonice conscriptum, quem rogatu ipsius cuidam Rutheno obtuleram, sine nomine imprimi curasset. Quae res me valde perterritum molestiaeque affecit, statimque quam primum potui Dno Plazae¹⁴ scripsi, ut rem impediret. Vram etiam Ram rogo illi scribat, quamvis vix aliquid esse hactenus factum credo.

Suggessimus aliquid P. Rozdrarzovio¹⁵ de mutatione cubiculi, ut ad locum confessario deputatum migraret. Antequam illi quidquam diceretur, ipse retulit subolfecisse, quod sibi sit migrandum, cuperet tantum asseribus illud hypocaustum parvum intus obduci, et nescio quae etc. Video quod nollet mutare locum, audioque illum Vrae Rae scripsisse hac de re. Sed certe nulla est ratio, ut mihi videtur, quominus et se ipsum vincat et fratribus commoditatem illam flectendi et exspectandi in atrio non praeripiat. Vra Ra scribat nobis,

quid factum vellet. Eidem P. Stanislao missae sunt literae, in quibus reperi 20 ungaricos, forsitan a Dno Hieronymo¹⁶ illi missos. Credo ita inter eos convenerat, ut in ipsius manus proprias fasciculus redderetur. Nam mihi famulus Dni Thesaurarii¹⁷ reddere primo illum noluit, cum vero P. Rozdrarзовius, sicuti Vrae Rae scripsi, in villa Kamienoloch¹⁸ esset, est rursus ad me per Dnum Makowiecki¹⁹ ille literarum fasciculus missus; solvi, Vrae Rae intus ad me et alios literas inveni, simul etiam aureos illos primae tantum tecturae inclusos reperi. Cogitabo, sunt ne illi omnes scilicet reddendi, an ad aliquos eius usus a me expendendi. Interim Vra Ra mihi scribat, quid facto opus sit. Recordor antea dixisse illum saepius, quod petierit pecuniam a fratre, ut quibusdam suis rebus consuleret, illis scilicet, in quibus particularitate illa Vrae Rae odiosa uti voluit, praesertim in cibis. Itaque Vra Ra provideat et cito mihi scribat.

Cum Dno Iarczevio²⁰ iam convenimus, uti Vrae Rae scripsi, fere iam dimidia pars aedificandorum est perfecta. Ereximus optimam testudinem, inclusimus locum saepto pulcherrimo. Cetera perficientur sensim. Iam non multa disiderabuntur. Vir optimus gaudet et erga nos magis ac magis afficitur. Debeamus certe illi iam pridem hac in re non deesse. Sanctis orationibus et sacrificiis Vrae Rae aliorumque Reverendorum Patrum et fratrum me humillime commendo. Vilnae ultima Septembris 1574.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri Francisco Sunerio Societatis Iesu per Regnum Poloniae Viceprovinciali.
E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Valer. Protaszewicz. — ² Thomas Nowostawski, cf. Ks. Kurczewski: Kościół Zamkowy. Wilno 1908. p. 65. — ³ Martinus Nerwicki (Kłodawita), Canon. ad S. Florianum Cracoviae, concionator regius Sigismundi Augusti, † ibidem 1582. — ⁴ Everardus Mercurianus, Praep. Gener. — ⁵ Laurentius Wolski, Cancellarius Eppli Vilnen. — ⁶ Die 27 Septem. celebratur festum Translationis S. Stanislai Eppli Cracov. — ⁷ Andreae Volani: Vera et orthodoxa veteris Ecclesiae sententia de sacramento corporis et sanguinis Christi ad Petrum Scarga. Losci 1574. — ⁸ Nowy Testament znowu przełożony, a na wielu miejscach za pewnymi dowodami od

przysad przez Simona Budnego oczyszczony, i krótkimi przypiskami po krajach objaśniony. Na zamku Łoskim Jana Kiszki, Krajczego Wiel. Księstwa Litew. 1574. — ⁹ Nicol. Radziwiłł, Palat. Vilnen. — ¹⁰ Iacob. Uchański — ¹¹ Stan. Warszawicki. — ¹² Ioannes Chodkiewicz, Capitaneus Samogitiae 1563—† 4 Augus. 1579. — A Calvini secta ad eccles. cathol. opera P. Franc. Toleti revocatus an. 1572. — ¹³ Augustinus Rotundus Mielecki, Advocatus Vilnen. Kraszewski: Wilno T. III. p. 220—223. — Estreicher: Bibl. T. XXII. 363—364. — ¹⁴ Thomas Płaza, Parochus ad S. Stephanum Cracoviae 1567—1586, † 1593. — ¹⁵ Stan. Rozdrażewski. — ¹⁶ Hieron. Rozdrażewski, Canon. Plocensis, frater P. Stanislai. — ¹⁷ Laurent. Wojna, Thesaurarius Curiae Lituan. a 19 Ianuar. 1569 — 30 Iulii 1576. — ¹⁸ Kamienny — Ioh, in distr. Vilnen. — ¹⁹ Thom. Makowiecki, Canon Vilnen. — ²⁰ Ioannes Jarczewski, Canonicus Vilnen.

34. Valerianus Protaszewicz, Eppus Vilmensis, Nicolao Radziwiłł, Palatino Vilmensi.

Vilna 1 Octobris 1574.

Famulus Palatini in platea civitatis incitavit equum in P. Scargam, probrose eum obiurgavit, tandem colaphum ipsi inflixit.

Illustris ac Magnifice Domine, Dne Palatine Vilmensis, officia mea cumprimis in gratiam Magnificentiae tuae commendo.

Gravem et acerbum animi mei dolorem, quantum me brevitatis temporis patitur, Mgftiae tuae narro: quo hesternae die ante vesperam in ea civitate Vilmensi cor meum tamquam acuto gladio ad sanguinem usque transfixit, quidam Mgftiae tuae famulus Albertus Seplevius¹, quem olim aiunt Dni Palecii² servitorem fuisse. Nam Rector huius Collegii mei Vilmensis, vir valde honestus, integer, quietus ac omnibus veris Christi fidelibus admodum gratus et utilis, et nulli unquam in aliquo molestus, P. Petrus Scarga, Societatis Iesu sacerdos, cum altero quopiam suo fratre socio, ad praetorem huius civitatis Vilmensis propter domestica quaedam negotia iverat, ubi suo negotio confecto revertebatur in Collegium. Posteaquam autem domo Dni Praetoris³ exivit, vix tertiam aut quartam domum praetergressus, ecce tibi vero ex hospitio quodam prope domum eiusdem Dni Praetoris prosiluit equo insidens iste Seplevius, cum altero bene potus, cumque vidisset P. Scargam, incitato in illum equo clamare coepit: Hic-

cine es sceleste, Iesuita, latro, seductor bonorum hominum, et ita impetu in illum facto ad parietem cuiusdam domus, haec eadem verba et maledicta repetens, comprimebat. Quod cum socius suus vidisset, a conspectu se eius removit et P. Petrum reliquit. Hic autem nebulo magis ac magis adoriri, conviciari, et faciem eius manu sua quasi mulcere primum: post vero gravem illi impegit colaphum, et gladio suo evaginato vel vulnus illi infligere, vel interficere volebat. Verum boni quidam viri, quin etiam ipsi Iudaei, qui tum ante domum Praetoris erant, in eum acclamare coeperunt: ita hic sceleratus homo verberibus et colaphis huic venerabili sacerdoti inflictis, illo hominum clamore attonitus, equo subdidit calcaria, et citato cursu ex civitate discessit. Quod quidem cives aliqui vicini et alii quidam boni viri e vestigio ad Dnum Praetorem, ut civitatis Magistratum detulerunt: ille autem die hodierna me convenit, et de omnibus iis certiore fecit. Ego vero, quemadmodum quidem me decebat Mgftiae tuae, ut ei qui summum obtinet magistratum, defero et denuntio. Quapropter maiorem in modum Mgftiam tuam oro, et cum magno meo dolore obtestor: ne id Mgftia tua mecum et cum aliis Illustribus et Mgfcis Dominis, ut leve aliquod scelus transmittat: sed ex isto homine famulo Mgftiae suae, pro illata iniuria etiam mihi, tum Deo Omnipotenti, iustas poenas sumere velit, cum Dominus Mgftiam tuam bene valentem huc Vilnam reduxerit. Me gratiae Mgftiae tuae commendo.

Magnificentiae tuae benevolus amicus

Valerianus Episcopus Vilmensis.

E. MS. S. I. Apogr.

¹ Rostowski (Lituan. Hist. p. 54) et postea Kraszewski (Wilno T. II. 421), vocant eum Ślepowroński. — ² Forsitan Martinus Palecki, secret. regius. Niesiecki T. VII. 241. — ³ August. Rotundus Mieleski, Advocatus Vilnen.

35. Nicolaus Radziwiłł, Palatinus Vilmensis, Valeriano Protaszewicz, Eppo Vilmensi.

Jaszuny ¹ 1 Octobris 1574.

Famulum suum ratione gravis ignominiae, qua P. Scargam affecit, iuste punire pollicetur.

Epist. P. Scarga.

Reverendissime in Christo Pater, Domine Dne Episcopo Vilnensis.

Tabellarius Rmae Ptis tuae hodie hora vigesima secunda attulit mihi literas: quibus quidem mihi Rma Ptas tua perscribit, puerum meum Albertum multo mero repletum, ut ex literis accepi, non levi ignominia affecisse Rdum Petrum Scargam, Rectorem Ecclesiae S. Ioannis Vilnae: virum quidem illum certe et aetate et moribus ac vitae integritate venerabilem, ex cuius casu multum se Rma Ptas tua in animo concepisce doloris testatur, id quod facile credo. De me idem etiam Rma Ptas tua existimare potest, me non minus iniquo animo ferre eius hunc tam inopinatum casum, quem perpressus est ab homine adeo vilis conditionis, et ebrietati dedito. Ac ipse etiam id affirmare ausim, P. Scargam nullam ei dedisse occasionem. Hanc temulentus iste servitor meus, si alicui alii et non P. Petro iniuriam intulisset, possem fortasse suspicari, aliquam sibi occasionem datam esse. Sed quoniam id malum huic viro ausus est facere, ipse etiam credo, id eum sine quavis causa ex suo impetu et temulentia fecisse. Velim autem id sibi certo de me Rma Ptas tua, et P. Petrus Scarga homo quietus persuadeat, me tam graviter cum isto bibaci nebulone acturum, quemadmodum aequitas rei postulabit. Sumpto ex illo tali supplicio: ne id malum in posterum vires aliquas sumat: ne sectatores Evangelii nostri clero Ecclesiae Romanae aut maledicere, aut ignominiam aliquam inferre, vel manus suas iniicere audeant. Ita etiam ex opposito faciat Rma Ptas tua: ut nostris ministris sint omnia tranquilla: quando quidem et nostris aliquoties quaedam perpeti contigit, qua de re ego brevi cum Rma Pte tua coram agam, cum venero Vilnam. Hoc tantummodo mihi praecaveo apud Rmam Ptem tuam, ut apud heroem et prudentem et iustum, quod accepi ex literis Rmae Ptis tuae, quoniam hic homo adeo protervus et temulentus, ut Rma Ptas tua scribit, admisso hoc scelere satis indigno, actutum ex civitate profugit, ad me autem, ne forte illum comprehenderem, non venit. Iam tum quidem credo Rmam Ptem tuam, ut amicum singularem, me habituram excusatum. Sed credat mihi Rma Ptas tua commissurum me id meis diligenter, ut ubi sit inquiratur, ac ita, quemadmodum meruit et aequum est, puniatur. Neque

vero me talem praebebo: qui illi nedum reipsa, sed ne animi significatione viam aperirem: ut hoc quod perpetravit impune ferat. Quod superest, mea officia omnis amoris et benevolentiae plena in gratiam Rmae Ptis tuae commendo: cupiens Rmam Ptem tuam optime in Domino valere. Datum Iasuni eodem ipso die hora 24.

Rmae Ptis tuae faventissimus amicus

Nicolaus Radivilus Palatinus Vlnensis.

E. MS. S. I. Apogr.

¹ Oppidum et bona in distric. Vilnen., hereditas Radivilorum usque ad finem saec. XVIII.

36. P. Skarga Francisco Suniero, Viceprovinciali Poloniae.

Vilna 5 Octobris 1574.

Describit facinus indignum famuli Palatini Vlnensis, qui eum tanta ignominia in platea civitatis affecit. Ratione conclusionis anni scholaris, repraesentata est tragoedia Iephte, cum praemiorum distributione ac promotione ad classes.

Adm. Rde in Christo Pater P. C.

Sumus hactenus, quae Dei est bonitas, omnes sani excepto P. Nicolao ¹, qui iam ab uno mense febribus vexatur variis; duplicem hactenus tertianam passus est et patitur adhuc. Curamus eius valetudinem diligenter et noster Dnus Simon ² crebro eum invisit et remedia adhibet. Rem primo aspectu acerbam, sed mihi iucundam et Dei gloriae profuturam, voluissem eodem die, quo accidit, ad Vram Ram, si opportunitas fuisset, referre.

Ultima Septembris absolutis philosophicis disputationibus, vocatus sum a Dno Advocato ³, de rebus quibusdam piis et ad opera misericordiae pertinentibus cum illo communicurus, accepto socio Lascio ⁴. Cum redirem domum circa horam 22 vix aliquot domos praeteriens, video cum fratribus equitem prosilientem ebrium, sicuti coniicere licebat, qui statim atque nos vidit, equum versus nos torquet et gladium capulo tenens non tamen stringens mihi comminari et maledicere coepit: Vos impii Iesuitae seductores, nunc vos iugulare iam possum. Veniet cito dies, quo haec capita vestra una cum his biretis

detruncabimus etc., coepitque me graviter equo ad parietem premere. Monebam benigne hominem, ut suum sequeretur iter et me relinqueret, sed frustra, prosequebatur me cedentem, illudens mihi et os meum manu mulcens. Aderant quidem multi spectatores, sed partim Iudaei, qui in vicinis domibus habitabant, partim ex rudi illa et timida plebe nonnulli. Lascius ad partem secesserat, ille ebrius nihilominus me exagitat, quasi iam iam me decollaturus, ad extremum inflictio mihi colapho, discessit equo suo concitato. Accurrerunt mox aliqui catholici, sed ille iam profugerat, ego me ipsum et alios ad patientiam exhortans veni domum, volebamque rem aliquantulum premere, nec ad fratres perferre. Sed antequam portam versus Rmum⁵ intrarem, ab alia scholarum rumor est ad Collegium delatus, malebam itaque ipsis rem, uti accidit in recreatione referre, quam si ab aliis narraretur. Declaravi me valde laetari, nec hunc colaphum et illusionem cum omnibus totius mundi honoribus commutare velim. Nam licet sit ab homine ebrio inflictus, tamen non alia ex causa, quam quod Iesuita sim et catholicam fidem profitear. Duo ab illis petens: alterum, ut ad similes pro Christo et vocatione nostra contumelias secundum regulam nobis a Patre Ignatio praescriptam animaremur et paratos nos, ubi sit opus, exhiberemus: alterum, ne in petenda facultate, a prandio praesertim et circa vesperam deambulandi, superioribus molesti fiant. Nam iam toties etiam a Rmo fui admonitus, ut quantum fieri possit eius temporis excursions, nisi pia aliqua necessitas exigat, fugeremus.

Sequenti die accurrebant multi catholici ad Collegium causam meam deplorantes, quibus Deo uti spero me ita disponente, respondebam, mihi nil esse optabilius, quam talia et propter talem causam crebrius pati, non contumelia autem, sed honore me esse affectum. Summo mane Dnus Advocatus totus afflictus ivit ad Rmum cum lacrimis ut audio, rem illi exponens, quod scilicet mihi accidisset. Dictu est difficile, quanto est senex affectus dolore, protinusque me vocat et suum luctum declarans queritur de me, quare non prius ex me de mea iniuria audisset. Ego idem et Rmo respondi, me non iniuria, sed honore esse affectum. Tandem invento auctore compertoque, illum Palatini Vlnensis⁶ esse familiarem, haere-

ticum, vocarique Albertum Seplewski, literas mox ad Palatinum mittit, quarum exemplar et responsum Palatini Vrae Rae mitto. Sequenti die Dominico putabant aliqui catholici, me in concione de hac iniuria aliquid dicturum, praesertim cum de conversatione cum haereticis tota illa concio ex instituto et materia, quam tracto, cursum habitura erat. Sed nihil minus feci. Eodem die Dominico venit Palatinus Vilnam et sequenti die Rmum invisit, unde reus ille collecta tota aula Palatini, aliquotque adiunctis catholicis, cum magna caterva ad Collegium supplex ad me venit, per viros illos culpam deprecabatur, ignorantiam quis fuerim et ebrietatem in excusationem afferens, ad pedesque meos procumbens cum maximo eiulatu et planctu, nullam se poenam renuere velle, quae sibi a me praescriberetur, testabatur. Ego postquam docui quid fecisset, et quantum illa Domino ad excusandum facinus valerent, dixi me quoad professionem meam, iuxta quam et catholicus et Iesuita Dei dignatione maneo, cum propterea percussus sim et illusus publice, nulla me affectum iniuria arbitrari, imo, si sine peccato tuo et scandalo fieri potuisset ille colaphus, gratias etiam tibi agere, quod me coram Deo summo honore affeceris. Itaque ego omnem tibi culpam condono libenter. Ceterum, quia nec ad Rmum nec ad Palatinum ego te detuli, si quid Rmus pro suorum clericorum tuenda pace agere voluerit, apud illos tuam causam age, qui te accusabunt, a me quidem nullam accusationem expectes. Haec dicens hominem sum amplexus et caput illius exosculatus, dimisique catervam illam deducens usque ad portam. Porro quid Rmus cum Palatino coram egerit et constituerit, nondum mihi retulit.

Haec est quidem rei narratio. Quid porro Dominus hoc tali casu velit, et si ipse etiam conicere possum, quaedam tamen Vrae Rae prudentiae et aestimationi relinquo, ut ab ipsa deceamur et erudiamur, quid expediat et quomodo illo uti debeamus ad Dei gloriam. Quod ad me attinet, paucae similes mihi in Societate consolationes speciales acciderunt, quae me tantopere recreassent, et magis animum erexissent. Sed non quod mihi, sed quod multis utile est quaerere vellem. Quidquid in toto hoc negotio a me peccatum est, dari mihi poenitentiam a Vra Ra peto humiliter. De egressu ex

Collegio vespertino hoc et aliquot horis ante vesperam, vel in occasu aliquando, difficile est ut generalem nobis regulam praescribamus, res enim nostri instituti aliquando ita urgent, qualis et illa mea cum Dno Advocato fuit, ut egredi sub illud tempus sit omnino opus. Ne praeterea contemni videamur, animosque haereticis addamus, quos in posterum etiam quando ebrii erunt, futuros mansuetiores non dubito. Nam factum etiam Palatinus serio execratur, et mihi uti ex multis audio compatitur, severumque se futurum vindicem promittit. Forsitan Deus voluit, ut ego pro aliorum pace haec paterer, vel hac nostra ignominia ad suam gloriam uti vult. Nam res adeo per totam Lituaniam sparsa est, ut non dubitem, Vram Ram antequam meas literas accipiat, illam esse audituram.

Forsitan vel nunc maxime etiam, satanas furit, cum se iam ex domo Dni Marsalci⁷ excludi illoque loco, in quo hic primum synagogam plantavit, spoliari se videt. Nam sciat Vra Ra domum illam iam esse liberam, ipsosque ministros in alium locum Dni Lebovicensis⁸ commigrasse, etsi nondum quisquam in ea nomine Dni Marsalci vel fratrum illius habitet. Palatinus tamen ipse, ut tanto citius cederent, urgebat. Itaque Coadiutori nostro⁹ iam nullum erit apud Dnum Nuntium Apostolicum¹⁰, quominus causa ipsius in curia Romana commendetur, impedimentum.

Dominica die, quae fuit 2 Octobris, repraesentata est tragoedia illa Iephte¹¹ summa omnium satisfactione, magna quiete, iuventutis nostrae insigni laude et admiratione. De qua cuperem multa Vrae Rae scribere, quantum me ceterosque omnes refecerit, iuvenum praesertim modestia, obedientia, et in literis profectus, aedificatio denique populi, cuius tantus fuit concursus, ut eos area illa scholarum, in ea enim agebatur, satis per se magna non caperet. Aderat Rmus, qui mihi summas quasdam egit gratias, aderant et omnes praecipui. Conclusa est tragoedia praemiorum distributione et ad classes promotione, quae res summam illi spectaculo addidit gratiam. Nam comparatis et deauratis et in disco argenteo positis libris et tubis et tympano salutati, maxime et ceterorum animum incenderunt et sensum ad studia exacerunt, gloriae illius et honoris fructum. Ad extremum lepidus quidam prodiit puer, qui se destitutum praemio querebatur et tandem

accepta virga, quae simul cum libris deposita fuit, et suam et aliorum perstringebat negligentiam, praeceptorumque in erudiendo consilia prodebat, et omnes singulariter recreavit etc. Alii forsitan haec Vrae Rae describent latius. Hodie solenne fecimus pro inchoatione studiorum sacrum, obtulerunt ad altare munus omnes scholares cum praeceptoribus. Aderant sacro amici illi nostri praecipui etc. In hac renovatione egregiam et primam operam navavit P. Viana¹². In tragoedia Melchior¹³ feliciter valde laboravit. Dominus illis retribuatur. Habitaе sunt et heri duae declamationes a discipulis et dialogus de Cornelio et Glareano¹⁴, optima satisfactione auditorum. Inter quos Dnus Advocatus videbatur summe aedificatus et ingeniorum felicitate delectatus. Quod superest, sanctis orationibus Vrae Rae et sacrificiis me commendando. Vilnae 5 Octobris 1574.

Vrae Rae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Relatum est mihi, ipsos ministros semisectariorum apud Palatinum ursisse, ut mea illa iniuria vindicaretur, ne putetur a nobis ille homo subornatus fuisse, respondisse autem Palatinum se curaturum, si P. Scarga urserit, ut manus abscindatur illi, qui facinus hoc commisit. Sed vix credo vel tali illos dolore affici, ut hoc ex animo dicerent.

E. MS. S. I. Apogr.

¹ Nicolaus Sędkowski. — ² Medicus Vilmensis. — ³ August. Rotundus Mieleski. — ⁴ Martin. Łaszczyński, Societatem ingressus 1 Febr. 1570, † Cracoviae 23 Maii 1615. — ⁵ Valer. Protaszewicz. — ⁶ Nicol. Radziwiłł. — ⁷ Nicol. Christoph. Radziwiłł equidem iam an. 1567 a Calvinii secta ad ecclesiam catholicam opera Cardinalis Commendonii revocatus est, hoc tamen non obstante, in eius palatio Vilnae haeretici usque ad an. 1574 synagogam habebant. Hoc demum anno eiecti sunt inde propterea, ne hic favor haeticorum esset impedimentum canonicum pro fratre germano Georgio ad obtinendam Coadiutoriam Vilmensem. Cf. Przegląd Histor. T. XII. str. 2, 6—7. Warszawa 1911. — ⁸ Ioan. Hlebowicz, Castellanus Minscensis 1571—1585. — ⁹ Georgius Radziwiłł. — ¹⁰ Vincent. Laureo, Nunt. Apost. in Polonia 1574—1578. — ¹¹ Iudex in populo Israel, cf. Iudic. cap. XI et XII. — ¹² Petrus Viana, Professor in Collegio Vilnen. — ¹³ Melchior Dyr S. I. — ¹⁴ Henric. Glareanus edidit: De geographia liber. Friburgi 1532. Dedic. Ioan. a Lasko Decano Gnesnensi. Item: Brevissima totius habitabilis terrae descriptio ex Glareani geographia in gratiam iuventutis desumpta. Parisiis 1542.

37. P. Skarga Everardo Mercuriano, Praeposito Generali S. I.

Vilna 22 Decembris 1574.

Rector Vilnensis rediit e Suecia, ideoque P. Skarga liberatus a munere Vicerectoris liberius concionibus vacat. Interim tempore Adventus in Collegio ieiunium strictum introducere proponit. Marsalcus quaedam bona Collegio donavit, Eppus vero Vilnensis sua dare iam pollicitus est.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Perlaturum esse iam ad Vram Rdam Ptem non dubito, Collegium hoc Vilnense iam suum Rectorem¹ ex Suecia citius, quam sperabamus, ad 4 Decembris recepisse, meque onere gubernandi, quod aegre nimium et nescio an sine iactura rerum Societatis nostrae sustinui, solutum esse Deo sit gloria. Liberius iam concionibus vacabo, quae certe in hac provincia et hac civitate talibusque auditoribus singulari egent labore, nec alias occupationes admittunt. Feci crebrius R. P. Franciscum² de rebus huius Collegii certiores, et quae Dominus incrementa illi in dies maiora largiatur, tamque in spiritualibus quam in temporalibus modo mirabili promoveat. Nunc data occasione, temporeque ipso me admonente, proponere Vrae Rdae Pti id, quod ad rem pertinere arbitrabar, volui.

Antiqua abstinertiae et ieiunii Adventus Domini consuetudo altius hoc tempore agere radices Vilnae incipit, quod et hominum graeci ritus, qui totum illud tempus ieiunio consecrant, exemplis et concionatorum exhortationibus, crebrioribus denique Communionibus confirmetur. Iniuriam sibi fieri putant catholici, si se a schismaticis in hac sacrâ observantia et ad tam celebria festa suscipienda superari diligentia et praeparatione videant. Itaque multi sunt, qui toto Adventus tempore vel ieiunant vel a carnibus obstant, plures qui duabus hebdomadis, paucissimi imo vix sunt aliqui, qui non unam ad minus hebdomadam huic exercitio consecrant. Nos vero in Collegio nescio an uni etiam diei, quo carnibus uti licet, parcamus. Crastina iam tantum restat dies. Itaque accidit iam in hoc Adventu bis, cum a quibusdam celebribus viris ad prandium invitaremur, ut pisces nobis pro carnibus proponerentur, quod certo sibi persuaderent nos, sicuti etiam alii catholici facerent, ieiunare. Sed nobis dissimulantibus quantum licebat, timeo ne iam sit vulgatum nos nil minus

facere, domique carnibus vesci, nec ullum diem huic devotioni concessisse, quo procul dubio offenderentur, infirmi praesertim. Itaque Vram Rdam Ptem pro sua erga omnes providentia (praesertim quod nil iam a R. P. Francisco consequi potuerimus) videat, quid sit communi proximorum aedificationi tribuendum. Non omnes nostri instituti sanctas rationes capiunt, et plures sunt, qui hisce externis praesidiis et iuvantur et promoventur. Nostris etiam ut puto concionatoribus non convenit, ad hanc sanctam consuetudinem retinendam et posteris etiam relinquendam non exhortari populum. Ratio, cui nititur R. P. Franciscus, haec est inter ceteras, ne labor esset in praeparandis cibis et sumptus maior, et fratrum etiam aliqua tentatio. Sed ratio inveniri potest forsitan, qua omnibus difficultatibus occurratur, et tamen aedificationi proximorum consulatur. Si vel una hebdomada tantum ieiunetur vel cum certis dispensetur, ut aliquod aliud consilium pro anno sequenti ineatur. Hoc tempus ut plurimum piscibus hic abundat. Tum enim prima solet esse congelatis lacubus piscatio. Cetera minus habent momenti, ut puto. Salvo in omnibus sanctae obedientiae iudicio et mea debita resignatione etc.

Dominus pro sua infinita erga nos misericordia et ab illis in bonis Collegii de usura suspicionibus, sensim nos liberat. Nam Dnus Marsalcus Radiwil³ bona sua, quae Rmo⁴ in pignus pro usu Collegii dederat, 5 Novembris Collegio in perpetuum donavit, quae donatio ad 10 millia flor. aestimari potest. De aliis etiam iam in perpetuum emendis bonis, Szyrwinty dictis, Rmi non deest liberalitas, iam totam pecuniam se propediem ad Collegii depositum daturum promisit, quantum venditor in perpetuum volebat. Spero hoc anno Dei clementia Collegium ab his scrupulis fore liberum. Sanctis orationibus Vrae Rdae Ptis et divinis sacrificiis me humillime commendo. Vilnae 22 Decembris 1574.

Vrae Rdae Ptis servus indignissimus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Everardo Mercuriano Societatis Iesu Praeposito Generali Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Stan. Warszewicki. — ² Sunner Viceprovincialis. — ³ Nicol. Christoph. Radziwiłł. — ⁴ Valer. Protaszewicz.

38. P. Skarga Everardo Mercuriano, Praeposito Generali S. I.

Vilna 26 Aprilis 1575.

Rogat, ut sacerdotum inopiae, qua vehementer Collegium laborat, consulere dignetur.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Nollem crebrius meis ad Vram Rdam Ptem literis ipsi molestus videri, sed exigit saepe necessitas, ut cogamur Vram Rdam Ptem interpellare. Consulat rogo huic sacerdotum inopiae, qua vehementer laboramus in hoc praesertim Collegio, quod tam uberem habet messem, ut nullum sit ad haec animarum lucra cum eo in tota Polonia comparandum. Multa milliaria peragrant aliqui, ut nostris confiteantur, propter ingentem parochiarum in tota fere Lituania desolationem, et tamen ita nos paucos sacerdotes quandoque occupatos inveniunt, ut vix illis satisfacere possimus. Nunc vix tres Poloni in hoc Collegio ad hos labores numeramur, reliquis vel infirmis vel linguae ignaris nil fere ad has populi devoti necessitates conferentibus. Et ex his tribus alter est Rector¹, alter Concionator², alter Collegii Confessarius³. Haec regio non tantam sacerdotum in doctrina requirit perfectionem, quantam aliae. Quamvis nullus sit fere ex his, quos R. P. Provincialis⁴ ad sacerdotium designavit, qui non omnibus huius provinciae Lituaniae sacerdotibus praeponi possit, et merito. Taceo de missionibus, quas cum lacrimis a nobis relictæ oves et lupis undique circumseptæ exigunt. Dominus multiplicet operarios et consulat gregi suo. Sanctiss. sacrificiis et orationibus Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Vilnae 26 Aprilis 1575.

Vrae Rdae Ptis indignissimus servus

Petrus Scarga.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Stan. Warszewicki. — ² Petr. Skarga. — ³ Stan. Rozdrażewski. —

⁴ Franc. Sunner, Provincialis Poloniae a Februario 1575.

39. P. Skarga Everardo Mercuriano, Praeposito Generali S. I.

Vilna 4 Maii 1575.

Calvinista Volanus edidit contra eum libellum. Responsum a P. Turriano Romae iam praeparatum, vult omnino Cardinalis Hosius et

Nuntius Laureo, ut Cracoviae imprimatur. Sed huic resistendum est, quia propter graves rationes specialis apologia in Polonia contra hunc haereticum publicanda erit.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

De illo contra me edito libello haeretico¹, ego nihil ad Vram Rdam Ptem detuleram, quod satis esse arbitrarer, si respondendi tantum facultatem R. P. Provincialis² ab ipsa impetraret, cum praesertim iam me de responso, ut in promptu esset, cogitare iussisset. Cum vero percepissem Romae alium iam pro me respondisse³, et responsum ab Illmo Cardinali Varmiensi⁴ ad Rmum Nuntium Apostolicum⁵ Varsoviam, ut illud Cracoviae imprimi curaret, missum esse, re insperata permotus referre ad ipsam volui, omnino non expedire, ut hunc res ista cursum teneat. Agitur enim de existimatione iam non mea, quam ego omnem ad pedes Vrae Rdae Ptis libenter conculcandam proiicio, modo honoretur Christus Dominus et sua immaculata sponsa, sed de Collegii huius totiusque provinciae, si nos tam debiles et inertes esse prodamus, ut contra unius haeretici loquacitatem, Romana etiam nobis sint praesidia advocanda. Nil aliud magis optant haeretici, quam ut auctoritatem nostram opinionemque doctrinae, quam Deo volente hic apud omnes hactenus intactam retinemus, deleant, et apud populum deiiciant. Nec tantum curant, ut gravia et pro veritate catholica firmissima a nobis habeant responsa, quam ut opinionem de nostro Collegio et his, qui verbum Domini disseminant ac eorum errores impugnant, conceptam, vel imminuant, vel utcumque traducant. Ipsi denique haeretico non parva honoris augebitur accessio, quod Romanos Patres, qui in illa religionis arce praesident, contra se provocarit. Tantum enim virium sibi esse arbitrabitur, vel nos illi tacite concedemus, ut domesticis nostris huiusque provinciae armis expugnari non possit, ut et Romanis Patribus non videatur satis decorum cum tam levi hoste manum conferre, et nobis sit ignominiosum illi obsistere non posse. Ad graviores impetus fortissimum illum exercitum Romanum et robur totius religionis servari forsitan conveniret.

Sunt praeterea quaedam in respondendo circumstantiae, quae nulli alteri cognitae esse possunt, nisi his, qui hic versamur, et huius haeretici ingenium aliorumque nostratium

agnoscimus, praesertim quod Rmi Vilmensis fundatoris nostri, cui ille haereticus liber dedicatus est, praecipua habenda erit ratio, ut illius auctoritati satisfiat. Sunt praeterea aliae gravissimae rationes, quae obsistere videntur, ne responsum hoc ex aliis, quam nostri Collegii manibus in publicum prodeat. Res quidem occulte Roma nobis suppeditari possint, quamvis in refutandis calvinisticis argumentis non sit tanta difficultas, totum vero respondendi negotium nobis neglectis aliis concedere, videtur non multum expedire, si nostrorum in hac provincia et in hoc Collegio existimationi, quae cum Christi honore et Ecclesiae utilitate est coniuncta, consultum esse volumus. De me polliceri, confisus divino auxilio, Vrae Rdae Pti potero, etiam si alterius nomine responsum illud edatur, meaque prodatur inertia, non multum me tentationis habiturum, modo ita Vrae Pti placeat et Christus Dominus celebretur. Cum enim is noster sit finis et scopus, quicumque eum attigerit, mihi perabunde satisfiet. Sanctis orationibus et sacrificiis Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Vilnae 4 Maii 1575.

Vrae Rdae Ptis servus indignissimus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo Patri, P. Nostro Everardo Mercuriano Praeposito Generali Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Cf. ep. nr. 33 nota 7. — ² Franc. Sunner. — ³ Fran. Torres (1504—1584), vulgo Turrianus, celeberrimus Theologus in Concil. Tridentino, Societatem ingressus 1566, cf. De Backer: Bibl. T. III. 1224—1233. —

⁴ Stan. Hosius. — ⁵ Vincent. Laureo.

40. Vincentius Laureo, Nuntius Apostolicus, Everardo Mercuriano, Praep. Generali S. I.

Varsovia 16 Iunii 1575.

Optat, ne opus Turriani contra Volanum in Polonia typis mandetur, quia Societati in hoc regno ignominiosum esset, si ad oppugnandum istum haereticum auxilia et arma aliunde quaererentur.

Reverendissimo in Christo Padre.

Ho questi giorni et non prima ricevuta la lettera di Vostra Paternità Reverendissima deli X di Febuario per-

laquale ho inteso, che il padre Dottore Francesco Torren¹ havea già fatta la risposta al libro di quel heretico², che havea scritto contra il Padre Scarga; et che la detta risposta forse si stamperia per mandarla qui quanto prima. Sopra di che Monsignore Illustrissimo Cardinale Varmien.³ con una sua mi havea dato aviso d'haver letto il principio dela soddetta risposta con sua grande satisfattione, et che haveria procurato di farla trascrivere per inviarmela con la prima occasione affinche io la facessi stampar per servizio publico. Io non mancai di tuttocio darne aviso al padre Varsaviski⁴; ilquale còl Padre Provinciale⁵ et il Padre Scarga mi scrissero, che non saria honor dela compagnia in Polonia, che ella si stampasse; perche si darebbe occasione à gli heretici di questo Regno di biasimar la compagnia et in particolare il detto Padre Scarga; che non havendo saputo rispondere, havessero mandato à Roma per procurare la risposta; per ilche mi pregavano, che ricevendo io la detta compositione, non la facessi altrimenti stampar, ma la mandassi subito à luoro; perche essi consulteriano et risolveriano insieme di quello che s'havesse à fare à gloria di Dio et per riputatione dela compagnia. Hora à me pare, che questa dimanda sia honestissima; et quanto à me non havrei mancato di sodisfarla à pieno; ma havendo inteso dela soddetta lettera, di Vostra Paternità Reverendissima che la risposta si dovea stampare à Roma, et per conseguente (come è verisimile) publicare, non voglio lasciar con questa mia avvertirla di tutto cio, et insiememente essortarla, che se la risposta non fosse data ala stampa, si contenti indirizzarla qui scritta à mano; perche si potria poi risolvere à far quello, che fosse piu ispediente al honor di Dio et dela compagnia; laquale per gratia di Dio essendo in gran credito in queste bande con molta edificatione dela Santa Religione, veneria à diminuire in qualche parte, ognivolta che si scoprisse; che esso Padre Scarga non havesse fatta la prefata risposta; pure io rimetto il tutto al prudente giudicio di lei. Con questa saranno l'alligati pieghi inviatimi in diverse mani dal Padre Provinciale. Con che mi raccomendo con ogni affetto ale

divote orationi di Vostra Paternità Reverendissima. Di Varsovia à XVI di Giugno 1575.

Di Vostra Paternità Reverendissima servitor et fratello affettuosissimo nel Signore

*Il Vescovo del Mondevi*⁶.

Foris: Al Reverendissimo in Christo Padre il Padre Maestro Everardo Mercuriano Praeposito Generale dela Società di Giesu in Roma.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Franc. Turrianus. — ² Andr. Volanus. — ³ Stan. Hosius. — ⁴ Stan. Warszewicki. — ⁵ Franc. Sunner. — ⁶ Vincent. Laureo, Nuntius Apostol., Eppus Montis Regalis.

41. P. Skarga Ever. Mercuriano, Praep. Generali S. I.

Vilna 10 Octobris 1575.

Coadiutorem Vilmensem proficiscentem Romam valde commendat eiusque virtutes enarrat. Iterum in memoriam revocat, ne opus Turriani in Polonia edatur.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Profecturus in urbem Illmus Dux Olicensis Radivilus¹, Coadiutor Vilmensis, voluit se hisce meis etiam Vrae Rdae Pti commendari, is qui tanta spe, quae in eo ad Ecclesiam Dei tuendam elucet, iam pridem est ipsi commendatus, multoque etiam uberius sui illum praeclari mores praesentem commendabunt. Mea opera in rebus spiritualibus est usus, in quibus utinam illi prudentia mea non defuisset, voluntas certe bona non defuit. Satis obedientem eum in omnibus, quae spiritus sunt facilem habui, egregieque erga suam vocationem affectum hinc dimisi. Videtur in dies maiorem erga res ecclesiasticas fervorem assumere, zelumque sibi etiam ardentiorum nunc cum haereticis cognatis, praesertim Vilmensi Palatino² conversatus, comparavit. Est in summa ad multas praeclaras virtutes natus, quarum nunc iam semina cernuntur, ut spem omnium catholicorum de se superare etiam iam videatur. Reliquum est, ut haec profectio sua, quae propter comparandas ecclesiasticas ad gubernandum virtutes potissimum est instituta, omnibus illum artibus ad lucrandas animas

Deique bella pugnanda instructum ad nos remittat. Qua in re quantum huic provinciae regnoque Poloniae situm sit, Vrae Rdae Pti aestimandum relinquo. Significavit mihi, nostrorum se opera et consilio in omnibus usurum. Habeat iudicio Vrae Rdae Ptis aliquem Patrem, qui se illi familiarem faciat, suavi magis quam aliqua gravi conversatione. Familiam, ut haberet modestam et optimis exemplis instructam, curatum est ab Illmo suo fratre³. Afficitur valde erga studia literarum bonoque pollet ingenio. Praegustatis aliquibus philosophiae praeceptis, potest se, uti opinor, ad theologica et canones conferre, prout iudicio doctorum videbitur expedire.

Scripseram ante quatuor iam prope vel quinque menses Vrae Rdae Pti de illo contra haereticum⁴ responso, non expedire, ut a Romanis Patribus fiat, quod in eo etiam existimatio Collegiorum Poloniae versetur, ipsique haeretico satis honorificum sit futurum, a praecipuis in Societate impugnari, et nos contra illum tam longe praesidia quaerere. Si in eadem est sententia Vra Rda Ptas, ut inde responsum contra illum habeamus, hic vero omnino sileamus, odoretur sacrificium. Si quid vero nostrae rationes valent, cito nos obsecro faciat certiores. Iam enim insultationes haereticorum, qui nobis inertiam exprobrant, non nobis modo molestae sunt, sed catholicis omnibus, praesertim illis praecipuis, qui iudicio pollent, vehementer graves, sicuti ex Rmo Dno Coadiutore intelligere Vra Rda Ptas poterit. Scripserat ad me hac de re Illmus Dnus Cardinalis Varmiensis⁵, quod iam propediem sit liber edendus. Sed ego suae Illmae Dni respondeo, utilius quidem fore ne edatur, si tamen ita nostris superioribus videtur, fiat Domini voluntas. Sanctis orationibus Vrae Rdae Ptis me indignum humiliter commendo. Vilnae 10 Octobris 1575.

Vrae Rdae Ptis servus indignissimus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Everardo Mercuriano Praeposito Generali Societatis Iesu Romae.
E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Georgius Radziwiłł. — ² Nicol. Radziwiłł. — ³ Nicol. Christophor. Radziwiłł, Marsalcus Curiae Lituan. — ⁴ Andr. Volanus. — ⁵ Stan. Hosius.

42. P. Skarga Everar. Mercuriano, Praep. Generali S. I.

Vilna 10 Octobris 1575.

Gubernatio Rectoris Vilmensis est laudabilis, solummodo in rebus domesticis curandis alio videtur indigere Ministro.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Consultoris me officium admonuit, ut hoc anno etiam, quae de gubernatione R. P. Rectoris ¹ huius Collegii Vilmensis sentiam, Vrae Rdae Pti perscribam. Est illa satis sollicita et sancta utilisque, ut puto omnibus nobis, vixque aliud quod dicam habeo. In rebus domesticis et curanda re familiari videtur indigere R. P. Rector alio Ministro, qui et studio et industria maiore rebus omnibus provideret. Occupato enim circa alia, quae sui sunt muneris, res domestica aliquid semper patitur, ut mihi quidem videtur, iacturae, vel quia diligentia deest, vel quia industria curantis desideratur. Cetera mihi omnia bonis sanctisque consiliis administrari videntur. Habet etiam R. P. Rector quandam natura insitam, ut arbitror, gravitatem, quae plerosque externorum, qui ingenium hominis et mores humilitate plenos non norunt, facile offendit. Sed cum hoc ad administrationem Collegii non multum spectet, nec quidquam apud externos erga illum observantiae desideretur, perfertur facile. De aliis perscribi Vrae Rdae Pti a P. Rectore non dubito, ego occupatum ipsum detinere in scribendo nolo. Sanctis orationibus et sacrificiis Vrae Rdae Ptis et omnium nostrorum me humillime commendo. Vilnae 10 Octobris 1575.

Vrae Rdae Ptis servus indignissimus

Petrus Scarga Consultor Collegii Vilmensis.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Stan. Warszewicki.

43. P. Skarga Everar. Mercuriano, Praep. Generali S. I.

Vilna 27 Februarii 1576.

Gratias agit pro literis ac libro Turriani contra Volanum in Italia edito. Suum proprium opus contra eundem haereticum iam imprimit Vilnae. Poloni elegerunt regem principem Transsilvaniae, non consentientibus Lituaniis.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Literas, quas 12 Novembris Vra Rda Ptas scripsit, 7 Februarii una cum libro R. P. Turriani¹ contra Volanum haereticum recepi. Non modo iudicium Vrae Rdae Ptis de illo publicando, sed et utilitas animarum fideique catholicae illustratio, quam ex lectione eius subsecuturam certo mihi polliceor, vehementer me delectavit. De me meaque opinione fiat, quod Deo et gloriae eius expedit, obedientiaeque sanctae visum est. Quam etsi non imminutam, sed auctam potius, et tali Vrae Rdae Ptis iudicio, et tanti viri pro me etiam laborantis doctissima defensione, arbitror: si tamen illius etiam iactura Christi gloria promoveretur, multa me esse consecutum, abundeque mihi satisfactum esse existimarem. Optarem plura ad nos exemplaria pervenire, ut ipse et adversario imprimis illud responsum mittere, et aliis communicare possem.

Me mea nescio qualia, R. P. Provincialis² edere iussit, hicque iam Vilnae, ubi nunquam adhuc typographia est visa, imprimuntur contra eundem haereticum. Hanc cum Illmus Dnus Marsaleus Radivilus³ ad Collegii usum concessisset ipseque eam multis suis sumptibus sustentet et restauret, hoc primo contra haereses labore, licet exiguo vel prorsus inutili, volumus insignire et consecrare, qua pater ipsius⁴ aliquando ad haereses promovendas est usus. Accelerari opus non potest propter multos ipsius typographiae, qui reficiebantur hactenus defectus, vix ad dies Paschae res perfici poterit. Ut vero interim R. P. Turriani labor ad manus omnium perveniat, mihi erit gratissimum. Nam et meum responsum tota iam fere Lituania in prelo esse novit, et diversam continet ad appugnandum adversarium methodum, resque etiam vix eadem in eo afferuntur. Librum R. P. Turriani nondum ex consilio R. P. Rectoris⁵ nostri Rmo Vilmensi⁶ obtuli: ubi censuerit esse reddendum, nullam moram interponam.

Versamur hic in summis periculis, quae et tam diuturnum interregnum et discordia interna civium peperit. Summo pere timemus, ne Lituaniae Ducatus a Polonis, qui Transsilvanum⁷ in regem illis non consentientibus elegerunt, deficiat, non iam ad Imperatorem⁸, quod esset tolerabile, sed ad Moscum, qui nunc animos illorum blanditiis quibusdam, adiunctis minis sollicitat. Dominus Ecclesiae suae misereatur.

Sanctiss. sacrificiis et orationibus Vrae Rdae Ptis me humillime propterea commendo. Vilnae 27 Februarii 1576.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Heri alias deinde a Vra Rda Pte 4 Ianuarii scriptas accepi, quibus meis et consultorum, quas per Illmos Dnos Radivilos miseramus, respondet. Quae P. Nicolao Sedcovio⁹ et P. Michaeli Tolmainer¹⁰ referre Vra Rda Ptas iussit, reluli; fuit illis salutatio Vrae Rdae Ptis gratissima. Humillime nos orationibus et sacrificiis ipsius commendamus. Vilnae 10 Martii 1576.

servus indignus *Petrus Scarga.*

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Everardo Mercuriano Praeposito Generali Societatis Iesu Romae.
E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Franc Turrianus: De SS. Eucharistia contra Andr. Volanum Polonum Calvinii discipulum. Florentiae 1575. — ² Franc. Sunner. — ³ Nicol. Christoph. Radziwiłł. — ⁴ Nicol. Radziwiłł (Czarny), Palatinus Vilnensis 1551 — † 28 Maii 1565. — ⁵ Stan. Warszewicki. — ⁶ Valer. Protasiewicz. — ⁷ Stephanus Bathorius, electus 14 Decemb. 1575. — ⁸ Ab alia parte electus est Imperator Maximilianus II. Eius epistolas ad Ioan. Carolum Chodkiewicz, in quibus die 24 et 30 Martii, nec non 15 et 21 Maii 1576, subscriptus est „Electus Rex Poloniae“, cf. MS. nr. 2238 Bibl. Princ. Czartoryski Cracoviae. — ⁹ Nicol. Sędkowski. — ¹⁰ Professor linguae hebraicae.

44. P. Skarga Everar. Mercuriano, Praep. Generali S. I.

Vilna 1 Iulii 1576.

Mittit opus suum contra Volanum, qui iam molitur responsum.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Mitto Vrae Rdae Pti libellum meum contra Volanum¹ haereticum, quem in fine Maii in lucem hic edere coepimus, et adversario etiam misimus. Alterum exemplar ab Illmo Dno Marsalco² Dno Coadiutori Vilnensi³ mittitur. Plura mitti non poterant. Misissem libenter et Illmo Dno Cardinali Varmiensi⁴, peto tamen a Rmo Dno Coadiutore, ut suum illi relinquat, hic enim quantam volet eorum habebit copiam. Ille R. P. Francisci Turriani liber nondum ad nos pervenit, praeter

illud unum ad me a Vra Rda Pte missum exemplar, nullum aliud hactenus habere potuimus. Quod Rmo⁵ datum est, adversario nondum est datum. Nec enim consultum R. P. Provinciali⁶ videbatur, ut eo unico privaremur. Molitur, ut audio, responsum iste haereticus. Si rem perfecit, esset ne illi rursus respondendum, mature Vra Rda Ptas provideat, quamvis capi consilium nisi ex re ipsa non possit. Mittitur etiam unum exemplar Illmo Cardinali Commendono. Sanctiss. sacrificiis et orationibus Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Vilnae 1 Iulii 1576.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Non mitto R. P. Francisco Turriano singulare eiusdem libelli exemplar, hoc forsitan poterit illi Vra Rda Ptas communicare. Mittam oblata alia occasione.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Everardo Mercuriano Societatis Iesu Generali Praeposito Romae.
E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Pro SS. Eucharistia contra haeresim Zwinglianam et Andream Volanum, praesentiam Corporis D. N. Iesu Christi in eodem Sacramento auferentem. Vilnae 1576. — ² Nicol. Christophor. Radziwiłł. — ³ Georgius Radziwiłł. — ⁴ Stan. Hosius. — ⁵ Valer. Protaszewicz. — ⁶ Franc. Sunner.

45. P. Skarga Antonio Possevino, Secretario S. I.

Vilna 1 Iulii 1576.

Gratias agit pro quibusdam imaginibus sibi Roma missis. Laudat regem in res religionis valde propensum. Mittit suum librum contra Volanum.

Rde in Christo Pater. P. C.

Dulcedinem illius Vrae Rae caritatis, quam Romae sub annum Domini 1569 degustaveram, hactenus degusto, nec ulla potest oblivione diminui sapor illius, quem Vra Ra renovavit et in literis ad P. Rectorem Vilmensem¹ et in mittendis mihi quibusdam gratissimis imaginibus, quo nomine illi summas ago gratias. Vix arbitrabar Vram Ram in tot occupationibus potuisse mei aliquam retinere memoriam, sed caritas Vrae Rae etiam se ad minimos et indignos extendit. Sumus hic

Dei elementia sani omnes in hoc Collegio Vilmensi, quod maiora in dies incrementa habiturum speramus. Nam cum hoc rege catholico, et uti audio, in res religionis valde pro- penso, meliora sibi multi pollicentur, et ecclesiam polonicam ab haeresibus facile repurgari posse ominantur. Utinam Do- minus afflictis rebus religionis opem ferat. Misera Lituania iam fere ad gentilismum redire coeperat. O si crebras mis- siones hinc faceremus et afflictas ruentesque parochias sola- remur. Paucos habemus sacerdotes, nec praeter hos, qui nunc sunt, redditus Collegii pati plures videntur. De meo cum quodam haeretico ² certamine aliquid forsitan Vra Ra accepit, mitto nunc Rdo nostro Patri ³ libellum hic Vilnae excussum pro SS. Eucharistia, quam Calvinianus ille oppugnat. Illum a R. P. Francisco ⁴ scriptum nondum hic habemus, ut pu- blicum illum facere et offerre adversario possimus. Rogo salutet Vra Ra meo nomine diligentissimum R. P. Oliverium ⁵, qui me in literis R. P. Rectoris Vilmensis amantissime salu- tavit. Sanctis sacrificiis et orationibus me humillime com- mendo. Vilnae Calendis Iulii 1576.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Reverendo in Christo Patri Antonio Possevino Societatis Iesu Secretario Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Stan. Warszewicki. — ² Andr. Volanus. — ³ Ever. Mercurianus Generalis. — ⁴ Franc. Turrianus. — ⁵ Oliverius Manareus (Manare).

46. P. Skarga Everar. Mercuriano, Praep. Generali S. I.

Vilna 12 Martii 1577.

Laudat gubernationem Rectoris, hoc solum optat, ut suae vale- tudini melius pareat. Mittit librum contra Volanum aliumque polonicum ad iuvandos Ruthenos schismaticos. Coadiutori Vilmensi omnino consu- lendum, ut fratri suo pareat et in expensis suis Romae rationem servet.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Exigebat a me consultoris officium, ut quid mihi de gubernatione R. P. Rectoris Vilmensis ¹ videatur, Vrae Rdae Pti perscriberem: sed nihil aliud in mentem venit, quam quod sancta, prudens, et cauta et diligens sit huius Collegi

per eum administratio. Optarem valetudini eius, cui ipse parcere nescit, aliqua ratione esse consultum, quod tamen R. P. Provincialis², qui nunc nobiscum est, curabit.

Miseram ad Vram Rdam Ptem libellum meum contra illum haereticum³, anno adhuc praeterito in Augusto, contra quem et R. P. Turrianus scripsit et iam eius liber ad me est perlatus ille, qui Romae est editus⁴, adversario etiam est missus. Sit ne meus ille ad ipsam allatus, hactenus dubito, et ideo unum adhuc exemplar per nepotem meum Ioannem⁵ Vrae Rdae Pti mitto. Alium etiam libellum polonicum, qui nunc est a me ad iuvandos Ruthenos schismaticos⁶ iussu R. P. Provincialis editus, idem ipsi reddet: ut a Polonis, qui illic degunt, scire possit, quid contineat.

Rmo Dno Coadiutori Vilmensi⁷ consulat rogo Vra Rda Ptas, ut fraternae voluntati pareat. Nam (ut hoc secreto Vrae Rdae Pti scriptum sit) summopere eius animus est exacerbatus, quod nihil eorum, quae illi praescripsit, praesertim in expensarum ratione servaverit, et epistolis etiam quibusdam illum irritaverit. Nihil video, quod reconciliare illorum animos et res omnes ad dignitatem et statum Rmi Dni Coadiutoris pertinentes componere possit, quam ut eo citius redeat, et alium modum ad continuanda studia quaerat. Est in ea sententia Illmus Dnus Marsalcus⁸, ut nisi rediret, prorsus sit illum neglecturus, et dimoveri ab hac mente non potest. Sanctiss. sacrificiis et orationibus Vrae Rdae Ptis me humilime commendo. Vilnae 12 Martii 1577.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Everardo Mercuriano Societatis Iesu Praeposito Generali Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Stan. Warszawicki. — ² Franc. Sunner. — ³ Andr. Volanus. — ⁴ Turrianus: De SS. Eucharistia Romae 1576. — ⁵ Margaretha, soror germana Petri Skarga, nupsit Stanislae Czarnolaski, heredi de Czarnolas et Krępy in districtu Czernensi (Czersk), quorum filius fuit Ioannes Czarnolaski Skarga. Dr. Wł. Semkowicz: Miesięcznik Heral. 1909. p. 91—94. — ⁶ O Jedności Kościoła Bożego pod jednym pasterzem i o greckim od tej jedności odstąpieniu. Wilno 1577. — ⁷ Georg. Radziwiłł. — ⁸ Nicol. Christoph. Radziwiłł.

47. P. Skarga Everar. Mercuriano, Praep. Generali S. I.

Vilna 8 Aprilis 1577.

Volanus contra ipsum responsum in typographia Loscensi molitur. Ibidem prodiit liber Budnii contra Divinitatem Christi. Ex mandato P. Provincialis conscribit Vitas Sanctorum. Proponit quoddam dubium theologicum de susceptione ad ordinem cuiusdam candidati.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Calendis Octobris anni praeteriti scriptas, 26 Martii accepi literas Vrae Rdae Ptis, et tum demum cognovi, librum illum meum contra Volanum redditum ipsi esse, quem iterum ne forte prior intercidisset 11 Martii per familiarem Illmi Dni Marsalci¹ nepotem² meum, Vrae Rae misi: alium etiam polonicum, nuper a me iussu R. P. Provincialis³ contra schisma Graecorum⁴ editum, adiunxi. Haereticus ille Calvinista fere certum est, quod responsum quoddam moliatur. Nam et catholicis quibusdam, amicis et devotis nostris, aliqua ex illo novo partu legit, et nuper a quodam alio accepi, illum in illa typographia haereticorum Loscensi aliquid ad imprimendum reliquisse. Quid sit tamen illud, nondum certo exploratum habeo. Ex illa typographia prodiit ante aliquot menses liber polonicus contra Christi Divinitatem: in quo 130 locis Scripturae probat, ante partum Virginis Deiparae nec exstitisse Christum, nec esse verum Deum. Auctor libelli est Simon Budny⁵, qui eidem libello tam execrando nomen suum praefixit, et aperte Zwinglianos, qui Christi Divinitatem videntur adhuc tueri, oppugnat. Iesuitas etiam in praefatione his verbis perstringit: „Habebat, inquit, Antichristus suorum ministrorum ordines, per quos veritatem oppugnabat, Dominicanos, Franciscanos, Carmelitas, Augustianos. Idem nuper et Iesuitas peperit, qui totum iam orbem etiam novum et Indias repleverunt, per hypocriticam vitae sanctimoniam et falsam philosophiam permultos seducentes“. Cogito prima commoditate hunc libellum ad Illmum Dnum Cardinalem Varmiensem⁶ mittere. Tanta est hic perfidorum hominum insania. Crebro ad me perfertur, Zwinglianos Vilnenses paucos esse admodum, qui iam in hanc huius blasphemi Simonis haeresim lapsi non sint, sed rem celant maioremque temporis opportunitatem exspectant. Ipse etiam eorum primus minister, licet verbis aliud dicat, secreto idem docet, quod ego ex aliquot eius discipulis accepi.

Videtur R. P. Provinciali ⁷ nostro, ut praecipuas Sanctorum Vitas ex Surii ⁸ voluminibus collectas in linguam polonicam traducam, et compendiose ex sex illis tomis unum volumen conficiam. Sumptum omnem obtulit Illmus Dñs Marsaleus, qui mille circiter flor. exaequabit, sicuti computatum est. Propter occupationes meas et in conversatione externorum distractiones, tum affectiones quasdam declinantes ad morbos et senium corporis, non nimis avide hos labores suscepi: sed postquam superiorum et divinam hanc esse voluntatem, toties iam confirmatam intellexi, ferventer Deo me adiuvante faciam, quod possum, praesertim, quod R. P. Provincialis quaedam mihi adiumenta et remedia contulerit.

De susceptione cuiusdam sartoris, iuvenis robusti et in sua arte periti, ad religionem nostram, iussit me R. P. Provincialis dubitationem Vrae Rdae Pti explicare, quae talis est: Venceslaus, qui postulat recipi, Erasmus suum fratrem uno patre, sed alia matre progenitum, cum die quadam fratri eius uterino Alberto vim inferret, et oppressus auxilium fratris inclamaret, percussit, et parvum vulnus fronti eius in parte sinistra inflixit, ex quo nec percussus in lecto decubuit, nec ullam impendentis mali suspicionem, vulnus illud cuiquam praeiudicavit. Composita res est inter fratres et vulnus cito, sed incaute forsitan est curatum. Accessit intemperantia Erasmi uxorati et potationibus indulgentis, qui cum iam nihil minus exspectaret, post tres hebdomadas tumorem capitis in parte illa sentire et pati incipit. Quem impatienter ferrens, puerum chirurgi imperitum quendam et in illa arte novicium advocat, et aperire resecareque vulnus illud iam fere cicatrice obductum iubet. Secuit puer vicinum cicatrici locum, ex quo profluens sanguis sisti nullo modo potuit, ut expirare illum et mori die tertio in illo sanguinis profluvio oportuerit. Sit ne hoc homicidium? Res declaratione Vrae Rdae Ptis indiget. Sanctiss. sacrificiis et orationibus Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Vilnae 8 Aprilis 1577.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri Nostro, P. Everardo Mercuriano Generali Societatis Iesu Praeposito Romae.
E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Nicol. Christoph. Radziwiłł. — ² Ioannes Czarnolaski Skarga, cf. epist. nr. 46. nota 5. — ³ Franc. Sunner. — ⁴ Vid. epist. nr. 46. nota 6. — ⁵ O przedniejszych wiary christiańskiej artykulech, t. j. o Bogu jedynem, o Synu jego i o Duchu Świętem. Wyznanie proste z pisma św. przez Symona Budnego krótko opisane, a za zezwoleniem braciej niektórej na Litwie i na Rusi wydane. W Łosku 1576. — ⁶ Stan. Hosius. — ⁷ Franc. Sunner. — ⁸ Laurent. Surius Cartusianus: De probatis vitis Sanctorum. Coloniae 1570—1575, tomi VI.

48. Cardinalis Stanislaus Hosius ¹ P. Skarga.

Roma 30 Maii 1577.

Librum eius contra Volanum nondum accepit. Laudat valde opus ipsius de Graecorum schismate. Negotium de mittendis Romam aliquibus adolescentibus Ruthenis et Moscis in seminario Graecorum ibidem educandis. Laudibus extollit regem.

Reddidit mihi nepos ² tuus literas tuas XII Martii datas. Responsum contra Calvinistam ³ illum a te missum non habui, vix aliud sum Romae exemplar consecutus, negabant enim Patres vestri, quod ad me missum ullum habuerint. Sed mihi tandem eius legendi, quod ad ipsos fuit perlatum, copiam fecerunt, et sum eo legendo plurimum delectatus, quemadmodum etiam ex literis meis, quas ad te superioribus diebus dedi, cognoscere potuisti. Scripsit Franciscus quoque Turrianus docte et latine, verum et te tui laboris poenitere non debet. Legi et eum libellum, quem de Graecorum schismate ⁴ lingua vulgari scripsisti, qui mihi valde probatur, quod esset in latinam linguam conversus. Epilogus prae ceteris mihi placet. Initium autem tertiae partis metuo, ne quid offendant Ruthenos, cum aculeis quibusdam non careat. Actum est hic mecum de mittendis huc aliquibus adolescentibus Ruthenis et Moscis, qui instituantur in quodam Graecorum seminario, in quo plerique aluntur a Smo Dno Nro ⁵, sed quo fructu mitti possint non video, quoniam graecae linguae sunt imperiti, nisi forte magister eorum accersatur ex Illyria. Verum haec Rmo Dno Nuntio Apostolico ⁶ curae sunt futura. Sere-
nissimi nostri regis pietatem exosculor, qui tanto studio in
exstirpandis haeresibus incumbit, benedicat illi Deus et con-
siliorum felicem progressum et exitum largiatur. Utinam
autem eiectum ex Ecclesia Dei videamus, et omnibus suis

sacerdotiis spoliatum, qui, cum nihil sit minus quam episcopus, nominari tamen episcopus ⁷ vult, nisi forte resipiscere maluit, quod illi ex animo precor et opto.

Cod. Bibl. Iagel. Cracoviae nr. 154 T. I. f. 9. Brouillon.

¹ Die 18 Aug. 1569 administrationem dioecesis Varmien. commisit suo Suffraganeo, Martino Cromero, ipse vero iter Romam instituit, ubi usque ad obitum (5 Aug. 1579) in obsequio Ecclesiae et Patriae tempus consumpsit. — ² Ioan. Czarnolaski Skarga. — ³ Andr. Volanus. — ⁴ Vid. epist. nr. 46. nota 6. — ⁵ Papa Gregorius XIII. — ⁶ Vincent. Laureo. — ⁷ Nicolaus Pac, Nicolai filius, ab an. 1557, quamvis non ordinatus nec consecratus, Eppus Kiioviensis nominatus; Georgii Wicelii cura novis doctrinis imbutus, apostata; ab Ioan. Fran. Commendono ceterisque Nuntiis Apostol. et Summis Pontificibus ab an. 1564 debellatus, an. denique 1583 episcopatu sese abdicavit, a rege Castel. Smolenscensis creatus, an. 1585 obiit. Cf. Dr. Józef Korzeniowski: *Analecta Romana* p. 301. *Script. Rer. Polon.* T. XV.

49. P. Skarga Ever. Mercuriano, Praep. Generali S. I.

Vilna 17 Iulii 1577.

Certior factus est de sua professione facienda. Volanus contra eum responsum parat. Conventus haereticorum Vilnae celebratus. Rex oppugnat Gedanenses. Furor Palatini Vilmensis contra catholicos. Commendat Custodem Vilmensem Romam venientem.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Die 26 Iunii factus sum certior a R. P. Provinciali ¹ per literas, voluntatis esse Vrae Rdae Ptis, ut professionem faciam, et acrius membrum Societatis nostrae sanctiss. efficiar. Ego quidem ad praestanda promissa, quae in votis faciebam simplicibus, paratus eram: tamen ampliorem probationem expectabam, et me tali numero et gradu indignum esse agnosco, atque utinam magis ac magis agnoscam. Sequenti ergo hebdomada solitas ex praescripto R. P. Provincialis, licet absentis, probationes aggrediar, ut pro Vinculis S. Apostoli ² patroni mei, hisce instituti nostri dulcissimis vinculis, et maiori Christi Domini nostri caritate irretiar et innectar. Mendicatio per civitatem non videtur mihi permitti, quod putent superiores, non multum forsitan aedificationis allaturam: ego tamen libentissime illam aggredierer. Nihil est exploratum nec pro-

batum hactenus Vilnae, quis scit an non esset cum aliquo fructu, praesertim inter tot haereticos, qui vix possunt de vita et moribus nostrorum male suspicari. Parendum tamen erit voluntati maiorum. Indulsissem pluribus et maioribus probationibus libentissime, sed superiores videntur meis parcere occupationibus, praesertim circa Sanctorum Vitas, quae iam sunt coepta imprimi.

Adversarius ille haereticus Volanus, nondum quidquam in publicum contra me edidit, habere autem illum iam nescio quae, et cito publicaturum, multorum vocibus accipio. Hoc mense Vilnae celebrarunt haeretici, sub specie indicti a rege propter tributa particulares conventus, congregationem quandam ministrorum, in qua Lutherani cum Zwinglianis componere suas in rebus fidei pugnas tentarunt, non tam concordiae amore, quam ut fortius se collecti invicem regiis edictis opponerent. Mandavit enim piissimus et vere catholicus rex noster, ne Vilnae ullas scholas et conventicula haberent, nec ulla delubra exstruerent. Sed frustra laborarunt superbi gigantes. Superbia eorum ascendit semper nec ullum nomen concordiae recipit. Palatinus³ tamen regia iussa exequi omnino noluit, priusquam aliis literis cogeretur. Interim exstruitur synagoga et confusionem linguarum expectat Babilon. Duo obstant, ne cito ab hac audacia deiiciantur, aetas senilis et intermissio omnium, quae ad Ecclesiae defensionem spectant Rmi nostri Vilmensis⁴, et occupationes belli regii contra rebelles haereticos Gedanenses⁵, in quorum nunc est oppugnatione Regia Mtas. Indiget orationibus nostrorum et totius Ecclesiae, nam totius eius auctoritatis apex in ea versatur victoria. Incredibiles et vere catholicas regiasque habet princeps iste virtutes. Votum etiam de Collegio nostro Gedani erigendo fecit, si civitate potentissima et superba potiretur.

In isto conventu Vilmensi, in quo regnabat Palatini contra catholicos furor, postquam ab exploratoribus, quos ad meas conciones mittebat, me ferventius solito in haereticos et eorum publica peccata et inanem in stabilienda fide et religione audaciam, fuisse invictum aliquoties, ad Rmum misit, an ex eius hoc voluntate, quod ita perstringerentur, fieret. Respondit animose et prudenter Rmus, ut quiescere sit coactus. In me minas plurimas et maledicta egresserunt,

sed non habent tantum animi, nec ego tantum sanctitatis, ut et mihi nocere ausint, et ego dignus aliqua pro Christo tribulatione efficiar. Dominus Deus det illis meliorem mentem. lactatione hac suae concordiae et exstruktionem synagogae videbantur catholicorum animos terrere et multos magis temerarios efficere. Non desunt tamen quotidie, qui Dei clementia ab eorum laqueis liberantur.

Qui has Romam perferet, est nobis commendatissimus D. Benedictus Woina⁶, Custos Vilmensis et Praepositus Trocensis. Ante quatuor annos a Graecorum schismate, una cum alio fratre suo et nepote, qui secum Romam venit, per me est absolutus et a Domino ad Ecclesiae unitatem reductus. Petierat se ad Societatem recipi, sed R. P. Provinciali non videbatur acceptandus, quod rudior in literis et iam provectior videretur. Sed intra unum annum ita profecit in literis in Collegio nostro, ut speremus illum utilem Ecclesiae futurum. Habet fratrem Thesaurarium⁷ huius Ducatus Lituaniae, unum ex primoribus, semicatholicum et divitem nimis. Semper nostra adit templa et meas audit conciones, sed cum schismaticis adhuc communicat, libenter tamen hunc suum fratrem hisce sacerdotiis sat pinguibus ornari curavit. Fecit iste D. Custos exercitia in Collegio nostro per dies 16, in quibus bene videbatur in Domino profecisse. Quidquid Vra Rda Ptis ad eum iuvandum per nostros contulerit, bene locabitur. Nam speratur fratre vivente ad magnos honores Ecclesiae ascensurus, quos utinam pro Christo contemnat. Sanctiss. orationibus et sacrificiis me humillime Vrae Rdae Ptis commendo. Vilnae 17 Iulii 1577.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Everardo Mercuriano Generali Praeposito Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Fran. Sunner. — ² Multi scriptores, etiam Ioanne Wielewicz non excepto, assignant diem professionis P. Scargae 1 August. 1575, sed false omnino, nam haec demum 1 Aug. 1577 solenniter facta est. — ³ Nicol. Radziwiłł. — ⁴ Valer. Protaszewicz. — ⁵ Annis 1576—1577 Civitas Gedaniensis electum Stephanum Regem Poloniae agnoscere noluit, rex igitur

armis opulentam hanc civitatem in obedientiam redegit. — ⁶ Postea Eppus Vilmensis 1600—1616. — ⁷ Laurent. Wojna, Supremus Thesaurar. Lituan. a 30 Iulii 1576 — † 1580.

50. P. Skarga Stanislaŏ Karnkowski, Eppo Cuiaviensi.

Vilna 17 Iulii 1577.

Veniam precatur, quod libellum ad lucrandos schismaticos editum prius non miserit, antequam Decanus Vilmensis suum exemplar ipsi obtulerit, quapropter eundem libellum cum alia praefatione gratiose mittit.

Stanislaŏ Carncovo, Episcopo Vladislaviensi, Petrus Scarga Societatis Iesu salutem dicit.

Rdus Dnus Iarcevius¹ Decanus Vilmensis, postquam acta nobis sanctae synodi provincialis² et labores Vrae Dnis Rmae pro Christi Ecclesia exposuit: inter cetera mihi retulit: vidisse ipsam meum, quem ad lucrandos schismaticos nostros Ruthenos hoc anno edidi libellum polonicum³, et acceptum ab ipso apud se retinuisse. Quod ubi accepi, reprehendere coepi meipsum, quod non ante eum ad Rmam Dnem Vram miserim. Itaque et factum excusare et rem neglectam novo officio corrigere constitui. Parum mihi dignum videbatur libellum parvi momenti, ex quo nullam delectationem sperabam, ipsam fuisse capturam, ad virum et antistitem tantum mittere. In illo quidem latino contra quemdam sacramentarium edito⁴ non intermisi: quin eum primo statim tempore per Dnum Advocatum Vilmensem⁵ ipsi offerrem, quod bonam forsitan meam voluntatem ad insectandos lupos istos testari apud Rmam Dnem Vram videretur. Sed in eo, qui propter Ruthenos tantum et schismaticos rudiores editus est: non putabam idem mihi esse faciendum. Ceterum ne quid sit, quod non summam nostram observantiam erga supremum fidei catholicae in hoc Regno propugnatorem et defensorem declararet: hunc eundem libellum Vrae Rmae Dni cum alia praefatione mitto. Utinam aliquid dignum inveniremus: quo noster erga ipsam, qui in Deo est affectus, abundantius erumperet. Quanta debemus Rmae Dni Vrae in publicis, et quae ad omnes spectant beneficiis, effari non possum. Nam ipsa et Republicam difficillimis temporibus in constituendo et coronando tam inclito et catholicissimo rege, non adiuvit solum, sed et

maximo vel certe extremo periculo divina ope liberavit: et Ecclesiam Dei ad omnem sanctissimum cultum divinum recuperandum, in summam spem erexit. Quidquid et in synodo tam praeclara gestum, quidquid sanctum et ad Ecclesiae restorationem pertinens constitutum est: omnes Vrae Rmae Dni acceptum ferunt. Conservet nobis Deus omnipotens Vram Rmam Dnem diu felicem et incolumem: cuius me gratiae humillime commendo. Vilnae 17 Iulii 1577.

S. Karnkowski: Epistolae Illustrium Virorum. Cracoviae 1578, lib. II.

¹ Ioannes Jarczewski. — ² Haec synodus celebrata est Petricoviae 17 Maii 1577. — ³ Cf. epist. nr. 46. nota 6. — ⁴ Contra Volanum cf. epist. nr. 44. nota 1. ⁵ August. Rotundus Mieleski.

51. P. Skarga Everar. Mercuriano, Praep. Generali S. I.

Vilna 31 Iulii 1577.

Ante professionem emittendam, bona sua mobilia in oppido Grodziec perpetuo ac deliberato animo in pauperes elargiri constituit.

Adveniente tempore, quo iuxta sanctae Societatis nostrae institutum, ad quod me Deus sua infinita misericordia vocare, ante aliquot annos dignatus est, professio in eo emittenda est: postquam ita cautum est Societatis constitutionibus, ut qui in hac Societate vivere velint, bonis suis omnibus temporalibus quaecumque habuerint, et quae ad eos quocumque iure spectare possint, renuntient. Quod temetsi intra annum mei ad hanc sanctam religionem ingressus, propter honestas causas factum non sit: promisi tamen iuxta constitutiones eiusdem Societatis prompte me id facturum, ubi per Superiores fuisset mihi praescriptum. Nunc vero de voluntate Superiorum factus certior, iuxta consilium evangelicum, bona mea omnia studio paupertatis Christi relinquere, et in pauperes elargiri constitui. Itaque ego Petrus Scarga, abdicare me volens bonis et rebus temporalibus, ut ad spiritualia contemplanda, et demum ad aeternam consequendam vitam fiam aptior, antequam professionem in Societate Iesu emittam, animo deliberato et ex certa scientia, omnia bona mea mobilia, quocumque titulo ad me spectantia, quaecumque sunt iu Grodziec oppido regio vel alibi, pura, vera, simplici et

irrevocabili donatione, perpetuo et in aevum do pauperibus Christi dispensanda per Adm. Rdum Patrem Nostrum, P. Everardum Mercurianum, Generalem Praepositum Societatis nostrae, vel cui ille vices suas delegabit, qui ea pauperibus ipsis dispensabit, quos ipse iudicabit in Domino magis indigere. Et in huius meae irrevocabilis voluntatis testimonium, haec mea manu scribo, subscribamque vocatis ad id testibus, volens, ut quandocumque alicuius publici notarii facultas habebitur, publicum de eo instrumentum fiat: quo ista mea deliberata voluntas, ac in pauperes donatio, sit rata et valida valeatque omni meliori modo, quo poterit valere.

Vilnae in Collegio Societatis Iesu ultima mensis Iulii. Anno Domini Millesimo Quingentesimo Septuagesimo Septimo.

Ego Petrus Scarga approbo supra dicta propria mea manu subscribens.

E. MS. S. I. Chirogr.

52. P. Skarga Everar. Mercuriano, Praep. Generali S. I.

Vilna 6 Augusti 1577.

Solenni professione emissa, summas agit gratias pro tanto beneficio, spondetque se divinam gloriam ferventer propagaturum esse.

Adm. Rde in Christo Pater P. C.

Admonuit me R. P. Provincialis¹ noster, voluntatis esse Vrae Rdae Ptis, ut ad professionem faciendam iuxta morem Societatis nostrae admittar. Quod licet spem meam anteverterit vel superaverit potius, aliumque gradum in hoc sancto instituto nostro, et diuturniorem probationem exspectaverim: nolui tamen divinae obsistere voluntati: sed ut ea, quae toties renovans propositum promittebam Domino omnipotenti Creatori et Redemptori meo, implerem per ipsius divinum auxilium, ita iubente Vra Rda Pte hac die, qua mihi absens R. P. Provincialis praescripsit, in ecclesia nostra multis testibus emisi in Christi nomine professionem. Quod utinam mihi salutarem et ad portanda propositi huius religionisque nostrae onera, augmentum divinae gratiae uberius afferat, Societatisque nostrae sanctissimae in hac provincia proficuum sit, et Dei gloriam promoveat, vehementer desidero et toto affectu a sua Maiestate imploro.

Summas autem Vrae Rdae Pti ago gratias, quod me in isto [coetu] sanctorum Dei, me inquam peccatorem, qui pedes eorum lavare dignus non sum, haberi voluit. Nam memor imperfectionis et abiectiois meae, licet tali gradu prorsus me indignum iudicem: gaudeo tamen aliquo modo ad ea, quae mihi semper erant desideratissima, magis me ac magis obstringi: in quibus mea proximorumque salus iuvetur, ac patientiae laborumque pro Christo Domino materia subministratur. Sentio Dei in me clementia infinita ad ea, quae nostri sunt instituti, et ad modum, per quem disponimur, animum mihi in dies crescere: confido aucturum Dominum vires, quibus ea, quae in hoc stadio ferventer proposui, exequi etiam fortiter valeam. Totus tamen circumdatus infirmitatibus, spero hanc magis intimam cum Societate nostra coniunctionem, pro ea quae est sanctorum in Domino communione, cor novum et vires novas mihi suppeditaturam, ut vivum membrum et ad divinum influxum recipiendum aptum, huius sancti corporis efficiar. Mitto Rdae Pti Vrae professionem meam, cuius me sanctiss. sacrificiis humillime commendo. Vilnae 6 Augusti 1577.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri Nostro, Everardo Mercuriano Generali Praeposito Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Fran. Sunner.

53. P. Skarga Everar. Mercuriano, Praep. Generali S. I.

Vilna 9 Octobris 1577.

Marsalcus mittit fratri suo Coadiutori Vilmensi 8.000 flor. pro debitis Romae persolvendis, vultque omnino, ut in patriam quam primum revocetur. Volanus scripsit quaedam, sed nondum sunt excussa. Vitae Sanctorum iam, eduntur.

Adm. Rdae in Christo Pater. P. C.

Quae mihi Vra Rda Ptas suis literis, et per R. P. Possevinum commendavit, ut Rmi D. Coadiutoris Vilmensis¹ negotium apud Illmum D. Marsalcum² eius fratrem, de mittenda

illi pecunia urgereinus: feci sedulo, primum quidem per literas, deinde coram. Non defuit suo officio optimus Princeps, et caritate fraterna et debito, quod hactenus gessit, fratrum patrocinio permotus. Sed quod nec tantam summam mittat, quanta pro exsolvendis omnibus debitis sufficiat, nec ad sustentandum illum D. Coadiutorem, si diutius Romae haerere velit, spem ullam promittat: venit ad meum cubiculum, rationes Vrae Rdae Pti per me, cui negotium hoc commendaverat, redditurus, quas me libere et secreto Vrae Rdae Pti perscribere iussit.

Imprimis exposuit redditus annuos bonorum hereditariorum, qui Rmo D. Coadiutori pro sorte ipsius debentur, quinque vel ad summum sex millia florenorum exaequare. Nam etsi sint satis amplae possessiones, rebus tamen magis ad victum necessariis, quam pecunia abundant. Ex his redditibus iam sunt detracti mille ducenti floreni, quod duo praedia cum suis villis propter hos Romanos Rmi D. Coadiutoris sumptus in pignus data sunt creditoribus, alterum anno praeterito, alterum nunc Collegio nostro cum pacto retrovendendi. Quod si plus pecuniae est Rmo D. Coadiutori habendum, et debita hoc modo erunt exsolvenda post unum aut alterum annum, actum erit de toto ipsius patrimonio. Huc accedit, quod ratione horum bonorum, quoties instat bellum, mittendi et alendi sunt milites, equites circiter 50 vel 60 et aliqui pedites. Quod si in unum annum bellum protraheretur, sola stipendia dimidiam partem horum proventuum exhaurient. Praeterea restant quaedam paterna debita, quorum exsolvenda est pars ab ipso Rmo D. Coadiutore. Sunt et duae sorores, quibus nondum est satisfactum ratione dotis, nunc omnium minima in matrimonium Mgfcī D. Cancellarii Regni³ collocatur, et sumptus communes ab omnibus fratribus habeat necesse est. In lites denique, quae semper ratione bonorum cum vicinis oriuntur, aliquid est impendendum. Quae omnia annuos hos proventus D. Coadiutoris extenuant. Et licet illmus D. Marsalceus, ex bonis regalibus et quibusdam hereditariis a se iam partis, omnes fratres opibus superet, tamen nihil prorsus iam ex suis propriis in usum Rmi D. Coadiutoris conferre vult, eo quod se iam multa contulisse putet, et ad sustentandum suum cum dignitate statum nihil illi supersit,

nec vellet aere alieno et bonorum impignorationibus bona sua perdere, et suae familiae dedecus inurere. Itaque per me apud Vram Ram protestatur, si quid deerit Rmo D. Coadiutori, et aliquibus difficultatibus irretietur, per se, qui illi optima et salubria consilia semper prae buisset, nec tamen illis paruisset, non stetisse. Petit autem a Vra Rda Pte, ut his rationibus consideratis, redditum Rmo D. Coadiutori in patriam quam citissimum consulat, si rebus suis aliquod remedium afferre velit.

Haec est Illmi D. Marsalci sententia, nec in aliam ullis persuasionibus adduci potest. Et forsitan hoc idem apud aliquos Cardinales et apud Smum D. N.⁴, licet tacite, protestatur. Ut autem aliquid dicam ex eo, quod sentio, et quod apud Vram Rdam Ptem tantum depromo, caput omnium difficultatum est, simultates imo magna animorum exasperatio inter D. Coadiutorem et D. Marsalcum, quae est ex quadam libertate scribendi exorta, et nunc post redditum D. Alberti⁵ fratris eorum multum aucta. Qua stante, etiam si iam Eppatum Vilmensem Rmus D. Coadiutor administret, nihil boni sperare in hac provinciae huius ecclesia possemus. Nam Illmus D. Marsaleus nunc in maximo honore apud Regiam Mtem esse coepit, et sine dubio ad summam dignitatem Magni Ducatus Lituaniae, Domino volente, quae est in Palatinatu Vilmensi, post fata istius sui patru⁶ obstinatissimi haeretici provehetur. Quae ergo esset consolatio nostra, si odia et simultates inter hos tanti momenti viros spectaremus. Ad quas extinguendas nullum mihi videtur esse remedium, nisi ut quam primum redeat Rmus D. Coadiutor. Cum denique nullam amplius curam ipsius suscipere velit, sed sua illi tantum bona relinquat, vix est aliquis possibilis modus liberandi Rmi D. Coadiutoris ab aere alieno, si adhuc plura debita accumulabit, nisi ut reliqua propria eius bona dentur in pignus et ipse totam suam hereditatem creditoribus relinquat. Sed et ad hoc praeclusa iam erit via Rmo D. Coadiutori. Nam post factam divisionem hereditatis, quam facere pro die S. Andreae sequenti in Decembri omnino constituerunt, ubi Rmus D. Coadiutor sua per aliquos hic receperit, et tutela exspiraverit, non possunt ulla bona D. Coadiutoris nec vendi nec in pignus dari, nisi ab ipso herede praesente. Utinam haec divisio ad

adventum D. Coadiutoris fuisset protracta. Sed ipsemet D. Coadiutor amplissimam dedit fratribus sine se hoc faciendi facultatem.

Mittuntur nunc octo millia florenorum Rmo D. Coadiutori. Optimum esset, ut parte aliqua debitorum persoluta, et cautione ab aliquo Cardinali pro reliquo data, ipsemet veniret et rebus suis consuleret. Inveniet hic aliquid iam paratae pecuniae, et omnia erunt faciliora poteritque cito fidem suam liberare. Transmissio etiam pecuniae hinc non caret magnis difficultatibus. Posset Rmus D. Coadiutor rebus bene hic constitutis iterum redire et studia continuare. Quamvis et hic iam Vilnae studia theologica anno sequenti Deo volente instituentur, quod ut Rmo D. Coadiutori significem, petiit a me D. Marsalcus. Nam ipse iam nihil illi de reditu scribere vult, per alios tamen id agit, ubi potest. Ego tamen non audeo libere ipsi hoc inculcare, postquam Vrae Rdae Ptis non esse eam sententiam, ut abruptis studiis redeat, intellexi. Sed audeo petere a Vra Rda Pte, ut celerem illi reditum consulat, et hoc Smo Dno Nro persuadeat. Ne vero Rmus D. Coadiutor lectis literis D. Marsalci in aliquas perturbationes incidat, et ad aliqua parum cauta consilia capienda permoveatur, providendum est, ne a recta ratione deturbetur. Dominus omnipotens dirigat illum.

Illud intermiseram, nisi ipse redeat D. Coadiutor, vix aliquid a D. Alberto eius fratre extorquebitur, quod ad communem debitorum satisfactionem faciat. Nam nunc nihil prorsus pro sua parte mittit. Id quod fertur pecuniae, est ex oppignorationibus bonorum D. Coadiutoris collectum. Administratio praeterea bonorum, qua se post divisionem factam D. Marsalcus exuere omnino vult, nescio quomodo succedet. Rmus etiam Vilmensis⁷ in dies viribus destituitur, parva est spes protrahendae eius vitae, si iuxta communem naturae cursum loquamur. Qui ut iuvet Rmum D. Coadiutorem sumptibus, nulla prorsus est spes, praesertim in his bellorum perturbationibus, a quibus sibi senex multum timet.

Didici certo, illum haereticum Volanum iam scripsisse quaedam contra me, vel potius contra veritatem catholicam, quae licet nondum sunt excussa, brevi tamen hic in Lituania imprimuntur in eodem loco, ubi prior eius libellus est ex-

cussus. Bonum esset, si mentem Vrae Rae mature cognosceremus, quid facto opus sit. Nunc sum totus in interpretandis Vitis Sanctorum, quae iam eduntur, quarum partem quandam mitto Illmo D. Cardinali Varmiensi⁸. Sanctis sacrificiis Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Vilnae 9 Octobris 1577.

Vrae Rae servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Everardo Mercuriano Praeposito Generali Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Georg. Radziwiłł. — ² Nicol. Christoph. Radziwiłł. — ³ Ioannes Zamoycki, Supremus Exercituum Dux ab an. 1579, Cancellarius Regni 1577 — † 3 Iunii 1605. Wielewicki T. I. 8. II. 83. — ⁴ Papa Gregorius XIII. — ⁵ Nicol. Radziwiłł (Czarny), Cancel. et Palat. Vilnen. († 1565) cum coniuge Elisabetha Szydłowiecka, Castellanida Cracov., habuit 4 filios: Nicol. Christophorum, Stanislaum, Albertum et Georgium; 4 item filias: Elisabetham, Sophiam Agnetem, Annam Magdalenam et Catharinam, cf. Script. Rer. Polon. T. VIII. — ⁶ Nicol. Radziwiłł, Palat. Vilnen. — ⁷ Valer. Protaszewicz. — ⁸ Stan. Hosius.

54. P. Skarga Everar. Mercuriano, Praep. Generali S. I.

Vilna 29 Martii 1578.

Coadiutor Vilnensis vix Roma reversus, cogitat Compostellam iter facere, post reditum vero ex Hispania vult Societatem ingredi, sed non est admittendus ob maius Ecclesiae bonum. Spes aperiendae domus professae Leopoli. Volano responsum dare necesse est. Rector Vilnensis iterum in Sueciam est destinatus.

Adm. Rde in Christo Pater P. C.

Accepi optatissimas literas Vrae Rdae Ptis XI Decembris anni praeteriti, quibus meis, quas de reditu Illmi D. Coadiutoris¹ scripseram, respondet. Rediit quidem ille antequam sperabamus, sed non antequam forsitan rebus ipsius expediebat. Nam et post factam inter fratres bonorum hereditariorum divisionem venit, et maiorem ad exsolvenda debita Romae contracta difficultatem reperit. Reducitur in dies ad maiores rei familiaris angustias. Nam praeter magnam partem bonorum iam creditoribus datam, nunc alia quaedam annui redditus 1250 flor. habentia, dare in pignus pro accepta mutuo

ad hoc iter ad S. Iacobum in Hispanias pecunia cogitur. Constituit omnino peregrinari, et Romam redire absoluto illo itinere, ea spe, ut Societatem nostram ingrediatur. Totus est in ea cogitatione et spe apud ipsum certissima, quod sit a Vra Rda Pte recipiendus. Quae res multis iam hic detecta est et ipsi Illmo D. Marsalco², sicuti prioribus meis ad Vram Rdam Ptem scripsi, ut vel ideo ita res suas distrahere et tam pauca iam ad suum statum sustentandum retinere putetur. Ostendit mihi ante aliquot dies literas Vrae Rdae Ptis, quibus spem eius ad ingressum Societatis, uti ipse interpretatur, in tempus opportunum differre Vrae Rdae Pti videtur. Non puto ignotas esse Vrae Rdae Pti in hoc perturbatissimo regno Ecclesiae Dei calamitates et in dies maiorem periculorum, quae temeritas haereticorum molitur, metum. Rex ipse vix eos iam reprimere potest. Magistratus ecclesiasticus nunc vel maxime talibus viris indigeret, quorum auctoritas perterrefacere impios posset. Nec videntur talenta Illmi D. Coadiutoris ita esse in Societate nostra necessaria, ut non eorum usus in gerendo Eppatu sit praeponendus, praesertim quod saepius coram me de capitis quibusdam affectionibus, quae ad vertiginem vergere videntur, conqueratur, et se ad studia maximum habere impedimentum fatetur. Quod tamen consilio et et prudentiae Vrae Rdae Ptis subiectum sit. Ego curo pro mea virili, ut eum indifferentem efficiam, donec certum aliquid de voluntate Vrae Rdae Ptis accipiamus.

Leopoli, quae est Russiae metropolis, ad instituendam domum professam aperit nobis Dominus ostium. Nam non solum pervetustum civitatis illius catholicissimae desiderium, nunc praesertim cum concionatoribus et confessariis probatis sint destituti, augetur assidue: sed et viduam quandam Leopoliensem civem divitem³, suscitavit Spiritus Domini, quae sumptus offert et patrimonium suum Christo consecrat. Scribit ad me hac de re saepius, meumque illuc adventum desiderat. Puto rem Dei gloriae expedientem, et ad animarum in illo Orientis versus Poloniam emporio salutem valde necessariam, Vram Rdam Ptem facturam, si animum ad hanc domum instituendam adiiciat. Nam et Societatis nostrae quandam perfectionem et quasi fastigium in isto regno haberemus, et multum ad commendationem notitiamque nostri instituti, prae-

sertim in perfectione paupertatis, res ista pertineret. Civitas etiam ipsa, quae nunc vigilantia pastorum sacerdotumque idoneorum destituta est, magno liberabitur metu, ne forte in eam haereses circumquaque vigentes dormitantibus hominibus irrumpant. Collegium denique Iaroslaviense ex vicinioribus subsidiis firmabitur magis, nam 14 tantum milliaribus nostris Leopoli distat, et multa alia commoda speramus in Ecclesiam Dei et animarum fructum exinde proventura esse.

Ex literis Vrae Rdae eisdem, perspectam habeo ipsius voluntatem, quod quidem iam pridem optaveram, si quid haereticus ille Volanus contra nos edat. Scio autem iam quasdam illius blasphemias in quadam haeretica officina excudi. Admonuit me R. P. Provincialis⁴, ut pro officio consultoris aliquid de gubernatione R. P. Rectoris⁵ nostri Vilnensis, pro nostro more ad Vram Ram scribam. Sed nihil nunc occurrit, praesertim quod iam sit in Sueciam a Vra Rda Pte destinatus. Quod superest, sanctis sacrificiis et orationibus Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Vilnae Sabbato Sancto 1578.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Everardo Mercuriano Praeposito Generali Societatis Iesu.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Georg. Radziwiłł. — ² Nicol. Christoph. Radziwiłł. — ³ Sophia Handlowa, Patricia Leopolitana. — ⁴ Franc. Sunner. — ⁵ Stan. Warszewicki.

55. P. Skarga Everar. Mercuriano, Praep. Generali S. I.

Vilna 3 Iulii 1578.

Multas rationes exponit, cur Coadiutor Vilnensis ad Societatem admitti nequeat. Etiam Marsaleus est huic consilio contrarius et ob hanc rem a Societate abalienatur.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Vidi literas Vrae Rdae Ptis, quas R. P. Provinciali¹ nostro, de aspiratione Illmi D. Coadiutoris Vilnensis² ad Societatem nostram, scripsit. De qua re, cum mihi iam bene perspecta esset, eamque mihi ipsemet Illmus Coadiutor aperuisset, iam aliquoties ipsam reddidi certiore. Utinam hanc

Library
St. Hyacinth College and Seminary
Granby, Massachusetts

mentem ipsius maturius cognovissemus, de qua D. Coadiutor ita sibi persuadet, quasi iam sit ab ipsa ad Societatem admissus. Scribam Vrae Rdae Pti et soli, quae mihi nunc de D. Coadiutore in mentem veniunt, et quae hic experientia didicimus. Multa mihi de utili eius in Ecclesia Dei tanti praesertim muneris functione spem fregerunt. Est imprimis deiecti animi, et in publico vix aliquid, praesertim inter magnates et potentes, loqui et libere agere audet, ubi scilicet res hoc exposcit et causa. Commendaverat illi hinc Vilna discessuro Rmus³ negotium de impediendo aedificio synagogae Zwinglianorum apud Regiam Mtem. Non est ausus, sicuti ex literis ipsius ad Rmum Vilnensem intelleximus, ipse hac de re tractare cum rege catholicissimo, sed egit per affinem suum Cancellarium⁴, Clero ut audio inimicum. Et retulit talia verba, quorum multi affirmant nunquam a Rege prolata, sed a Cancellario conficta esse: „Nos, inquit, hortari haereticos possumus, cogere non possumus“; cum tamen Rmus Vilnensis per literas tantum missas ad aliquos secretarios decretum contra hanc synagogam (quod suppressit inimicus Ecclesiae Palatinus Vilnensis) obtinuerit.

Deinde videntur omnes in ipso prudentiae ipsa etiam in illa eius aetate semina desiderare, et insignem quandam levitatem ex ea re notarunt. Bona sua hereditaria multa sine ullo fructu et necessitate in perpetuum donavit, et quod peius est nulli catholico, sed quatuor pestilentissimis haereticis et duobus praecipuis Ecclesiae hostibus. Ipsimet haeretici de eo haec verba spargere audent coram catholicis: „Optimus est princeps, quidquid ab eo petitur, concedit, et privilegia donationum, etiam non lecta nec intellecta subscribit“. Dicitur 250 mansos, ut vocant, vel laneos agrorum, istis quatuor haereticis in perpetuum donasse. O quot lacrimas et suspiria ego hac in re cum D. Coadiutore perdiidi. Imo, quod nunquam credidissem, factum est. Scripsi illi de quodam haeretico, cuius se gubernationi concrediderat, ne illi bona quaedam, quae habent ecclesiam parochialem, concrederet, sed catholico potius eorum administrationem commendaret. Ille meas literas, in quibus 12 argumenta ad persuadendum ascripseram, quibusdam haereticis et ipsimet, de quo res erat, legendas vel ipse (sicuti mihi certo relatam est) monstravit, vel incaute

servavit. Certum est ipsum haereticum, cum de me iam rediens Vilnam coram Decano Vilenſi⁵ quereretur, hoc esse confessum, quod literas meas viderit et ea verba dixerit: „Duodecim contra me argumenta scripsit et parum abfuit, quin perderem haec bona, nisi me gener eius (est haereticus pestilens et iste) iuvisſet“. Nulla iam hic bona hereditaria pro anno sequenti habet libera, et praedixi illius Dni et etiam nunc praedico, eum, si in Hispanias ibit, summam pecuniae, quam hic corrasit ex bonorum oppignoratione et arendis, ut vocant, in aliquot annos (quam credo attigisse ultra 16 millia flor.) consumpturum esse, et Romam vacuum venturum. Et tamen persuadere illi non potuimus, ut recta Romam iret. Cum eo proposito vadit, ut omnino Societatem ingrediatur, et quod iam de animo Vrae Rdae Ptis hanc in rem inclinato sit persuasus. Adiungam et hoc, cum Vilna discederet et ad salutandum Palatinum Vilenſem archihaereticum consanguineum suum divertisset, adeo est vino ingurgitatus, ut sequenti die in summum vitae discrimen inciderit. Dominus illum custodiat impollutum.

Haec Vrae Rdae Pti soli referre libere, suadente etiam P. Provinciali volui, ut quomodo sit tractandus, postquam Romam pervenerit, et ad optima quaeque deducendus, facillior via praebeatur. Res eius certe, praesertim si persistat in hac, in qua nunc est vocatione, sunt nimium intricatae⁶. Iesuitam se futurum, et coram quibusdam hic Vilnae incaute satis dixit, et coram Illmo D. Marsalco fratre non abscondit, qui iam incipit a nobis esse, uti suspicor, alienus, et cum D. Coadiutore magnas, sicut probo, habet simultates. Dominus omnia ad statum reducat meliorem et consilia omnium ad Ecclesiae utilitatem, et vitam aeternam consequendam dirigat. Quod reliquum est, me sanctis orationibus et sanctiss. sacrificiis Vrae Rdae Ptis humillime commendo. Vilnae 3 Iulii 1578.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Everardo Mercuriano Praeposito Generali Societatis Iesu, Soli Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Franc. Sunner. — ² Georg. Radziwiłł. — ³ Valer. Protaszewicz. —
⁴ Nicol. Radziwiłł, Supremus Lituan. Cancellarius, Palatinus Vilnensis. —
⁵ Ioannes Jarzewski. — ⁶ Non solus P. Skarga, sed etiam Marsaleus
 contrarius fuit, quominus Coadiutor Vilnensis Societatem ingrederetur.
 Epistolas in hoc negotio ad Gregorium XIII an. 1578, ac eiusdem Summi
 Pontificis ad Radvilos, cf. Theiner. Analec. Eccl. T. II. 405—406.

56. P. Skarga Everar. Mercuriano, Praep. Generali S. I.

Vilna 29 Martii 1579.

Marsaleus iam est reconciliatus doletque, quod in negotio fratris
 sui Georgii Summum Pontificem compellaverit. Rex summam benevo-
 lentiam Collegio declarat. Cancellarius Eppi Vilnensis admissus est in
 communicationem meritorum Societatis. Rmus loci decumbit continue.
 Delubrum haereticorum ibidem exstructum.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Scriptas a Vra Rda Pte 26 Novembris accepi 1 Martii,
 quibus Vra Rda Ptas mihi sollicitudinem illam de reconci-
 liando animo Illmi D. Marsalci Radvili¹ imperat. Iam ante,
 postquam ex Germania redierat, officium hoc praestiteram,
 habemusque illum sicuti antea benevolum. Nam longas mihi
 literas sua manu scripserat, quibus ingenue fatetur, se nimis
 hac de re hoc est de ingressu fratris² ad religionem fuisse
 sollicitum et timuisse, ubi non erat timor, imo et poenitere
 se dicit, quod in hoc negotio Summum Pontificem³ compella-
 verit. Petiit etiam a me, ut R. P. Achilli⁴ suo nomine res-
 pondeam (valetudinarius enim est), se prorsus nihil in animo
 offensionis erga ipsum et nostros omnes habere. Inciderat
 alia longe periculosior et ad eum irritandum vehementior
 occasio de P. Viana⁵, quem omnibus modis retinere in Po-
 lonia et Lituania voluit, quod ubi non successit, arbitrabar
 illum, sicuti erat, nimium commotum. Itaque non ita pridem
 hac de re illi aperte scripsi, rationes ad eum placandum,
 quanta maiore dexteritate poteram, accumulans. Habui ante
 aliquot dies responsum manu ipsius scriptum, quo nos se-
 curos esse iubet et persuasum sibi iam esse fatetur, ex re
 Societatis non esse, si gubernatio et obedientiae praescripta
 impediuntur. Testis est etiam animi eius reconciliati liberalitas,
 quam in excudendis Vitis Sanctorum⁶ sumptibusque maximis
 faciendis exercere non cessat.

Habemus hic Vilnae Regiam Mtem. Summa in nos benevolentiae doclarat argumenta. Die Annuntiationis B. Virginis ex arce, in qua est cathedrale templum, venit ad nostrum, officia omnia divina usque ad Vesperas et concionem latinam audivit devotissime et cum summa aedificatione omnium. Quibus finitis venit ad Collegium, ingressus est sacellum et rectorium, hypocausta quaedam et cubicula invisit. Admirabantur et fremebant et confundebantur haeretici, catholicorum vero cor dilatabatur. Eodem die ad nos per D. Marsalcum summum misit, ut scriptis exhiberemus, quaecumque ab ipsius Regia Mte petere vellemus et quibus indigeremus. Mihi quoque significari iussit, ut concionem, quam habui, ederem et ad aliorum fructum publicarem. Quod quia sine consensu Vrae Rdae Ptis fieri non potest, rogo sententiam nobis suam hac de re significet. Misissem nunc eius exemplar, sed summae nunc praesertim occupationes non permiserunt, ut eam perpolirem et bene limatam haberem.

Rmus D. Coadiutor nunc etiam aliam possessionem ex bonis paternis, quam liberam adhuc retinuerat, in pignus dedit creditoribus. Decem millia florenorum iterum mutuo accepit, bona dant reddituum circiter mille ducentos flor. Habet quidem alia adhuc bona, sed dos sororum inde est pendenda, generique, si non numerabitur pecunia, possunt ea sibi vindicare. Ex Eppatu ratione Coadiutoriae habet mille 200 flor. citra vel ultra. Deus illum dirigat in omni bono. D. Marsalcus frater ipsius angitur nimium propter tot debita et sumptus.

Scriptis mihi P. Paulus Boxa Polonus a Vra Rda Pte se impetrasse, ut quidam insignis Societatis nostrae benefactor, D. Laurentius Wolski, Cancellarius Rmi Vilnensis¹, in Societatem et communicationem meritorum religionis nostrae admitteretur. Si ita est, sicuti non dubito, maximas Vrae Rdae Pti ago gratias. Nam homo est huiusmodi, in quo laudando nunquam mihi possum satisfacere. Adeo diligit res Collegii nostri, ut neminem hic tam coniunctum inter externos habeamus. Quidquid nunc praestat Collegio Rmus, eius consilio et instinctu et persuasione facit. Mille flor. pro aedificiis et duo millia flor. pro redimendis Collegii bonis ipse impetravit. Est enim thesauri Rmi praefectus et omnia eius administrat fidelissime et sancte.

Rmus noster decumbit continue, nec potest iam curam gerere Ecclesiae, nec res eius apud Suam Mtem iuvare. Egit aliquoties hoc et bis iam per me et R. P. Rectorem⁸ de quibusdam Ecclesiae libertatibus, quas oppugnant haeretici. Promisit per nos Regia Mtas, se nihil omnino innovaturum, nec unquam a sententia tuendae Ecclesiae in omnibus discessurum. „Utinam, inquit, in ea tempora incidissem, cum non modo non admittendi, sed etiam exstirpandi essent haeretici“. Ceterum sunt alia quaedam, in quibus nunc fuisset valde necessaria opera Coadiutoris. Lamentatur senex, cogitationes suas in iuvando ministerio Ecclesiae irritas esse factas. Proventus quidem ecclesiastici diminuti sunt, auxilii autem Ecclesiae nihil accessit.

Res illa de extruenda synagoga haereticorum Vilnae, et controversia cum haeticis, pessime cessit. Nam licet Rex optimus fecerit, quod in se erat, et prohibuerit delubrum illud aedificari: tamen nostra et nostrorum Ecclesiasticorum intermissione synagoga est exstructa, et nunc in Regis praesentia, magno scandalo infirmorum, a numero haereticorum praesertim nobilium grege frequentatur. Palatinus Vilmensis⁹ obstinatissimus haeticus ducem se praebet omnibus apostatis, et ita eius potentia crevit, ut ex proceribus Lituaniae plures illum ad synagogam illam, quasi regem ad ecclesiam sequantur. Sed cito gloria eius vermis et lutum erit. Sanctiss. sacrificiis et orationibus Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Vilnae 29 Martii 1579.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga S. I.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Everardo Mercuriano Praeposito Generali Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Nicol. Christoph. Radziwiłł. — ² Georg. Radziwiłł. — ³ Gregorius XIII. — ⁴ Achilles Gagliardi, professor Theologiae, Georgii Radziwiłł per biennium Romae. Cf. Rostowski: Lituan. Histor. p. 192. — ⁵ Petrus Viana. — ⁶ P. Skarga: Żywoty Świętych Starego i Nowego Zakonu Wilno 1579. — ⁷ Valer. Protaszewicz. — ⁸ Iacob. Wujek, Rector Vilmensis a mense Aprili 1578 ad 1 Augusti 1579. Post 2 vero menses factus est Rector Claudiopoli (Koloswar, Klausenburg) in Transsilvania. — ⁹ Nicol. Radziwiłł.

57. P. Skarga Everar. Mercuriano, Praep. Generali S. I.

Vilna 10 Iunii 1579.

Cum literis Summi Pontificis ad Ducissam Slucensem missus, eam in fide vacillantem roboravit effecitque. ut filios duos minores in Italiam miserit, ubi ad catholicae societatis consortium facilius permoverentur. Volanus opus suum, contra eum et Turrianum editum, Regi dedicavit.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Significare volui Vrae Rdae Pti, me hoc mense missum fuisse a R. P. Possevino, cum literis Smi Dni Nri¹ et instructione mihi data, ad Illmam Catharinam Ducissam Slucensem² viduam, 40 milliaribus nostris hinc distantem, ut quid sit ea missione confectum Vram Rdam Ptem non lateat, uberius aliunde forsitan rem totam cognoscet. Ducatus iste omnium, qui in Lituania sunt, est amplissimus et opulentissimus, et Duces ipsos ex prosapia antiquorum Ducum Lituaniae et Russiae, ipsaque Iagellonum familia, quae in Polonia multis annis regnavit, habet. Porro omnes fere eius incolae sunt schismatici, graecique vel ruthenici potius ritus, a quo ipsi quoque Duces nunquam se abduci passi sunt. Quaerenda itaque fuit aliqua porta ad eorum tentandam conversionem, quam commodam arbitrabantur aliqui, si uxor Ducis, quae se catholicam semper professa est (est enim ex praeclara et inter Polonos prima Theciniorum familia) ad conversionem mariti quaerendam, tresque communes filios lucrandos Christo incitaretur. Ad utrumque et Ducem et Ducissam habebamus Summi Pontificis Brevia. Sed quo tempore venit in Poloniam R. P. Possevinus, iam Illmus Georgius Dux Slucensis ex hac vita migraverat. Post cuius obitum scripseram ego desolatae Ducissae consolatorias literas, simulque illam ad retinendam fidem catholicam, in qua nutare et utriusque speciei usum in SS. Eucharistia usurpasse sibi dicebatur: et ad filios catholicae ecclesiae coniungendos exhortabar. Respondit mihi, se recte et secundum Scripturas de Sacramento sentire, et ad salutem utramque speciem necessariam relinquere non posse: nec facturam, ut filii a paterna et avita religione recedant, in qua aequae atque in Romana Ecclesia, quam nihilominus ipsa profiteatur, salvari possunt. Cum has literas R. P. Possevinus videret, tanto magis missionem ursit, ut animae ipsius

Ducissae, per quam Deus aliorum quoque saluti consulere posset, afferretur remedium, et ut simul ad mittendos in Italiam filios excitaretur, et aliqua occasio ad alia maiora aperiretur, et ut ibi etiam quaererem aliquos iuvenes ex Moschis, Tartaris et schismaticis, qui in Collegium alumnorum Pontificis Brunsbergae adoptarentur.

Ivi itaque in Dei nomine, et aliquot colloquiis effectum est, ut maiora et certiora de S. Ecclesiae unitate ipsa Ducissa sentire inciperet, erroresque multos et graves schismaticorum agnosceret, et periculum salutis extra Ecclesiae S. Romanae communionem magis timendum arbitraretur. Filios etiam duos praesertim minores Simonem et Alexandrum (nam maior Dux Georgius iam 21 annum ingressus, ad bellum cum Regia Mte mitti debet) in Italiam se quam primum hac aestate missuram pollicita est, ut cum tot regna catholica ipsumque religionis caput Romam cum Summo Pontifice contemplati fuerint, ad catholicae societatis consortium permoveantur. „Quod per me, inquit, liberum eis erit, quamvis pater eos moriturus adiuvaverit, et maledictionem paternam comminatus sit, ne se unquam a Graeca Ecclesia amoveri patiantur“. De utraque specie cum esset cum illa sermo institutus, promisit se iam hunc usum utriusque speciei deposituram, ad confirmandam tamen fidem, ubi ex Polonia redierit (tum enim ipsam iam in itinere inveneram) vocaturam se me Sluciam recepit, et facturam, quod catholicae fidei praescriptum iubet. Respondit etiam literis Summi Pontificis cum omni subiectione et affectu erga S. Ecclesiam. Naturalem quoque mariti sui filium Brunsbergam se missuram una cum aliis iuvenibus nobilibus schismaticorum, suisque sumptibus Vilnae aliquot iuvenes aptos ad sacerdotia et parochias suas sustentaturam promisit. Quebatur de inopia sacerdotum et malis moribus impurisque eorum, qui inter schismaticos versantur, ipsisque maximo sunt scandalo. Semper se in S. Romana Ecclesia perseveraturam usque in finem cum Dei adiutorio toties protestabatur. Plura Vra Ra, si opus erit, aliunde accipiet, haec enim summatim et secreto Vrae Rae scribuntur.

Redii Vilnam 12 diebus in itinere insumptis, et inveni R. P. Possevinum pro me contra Volanum illum haereticum laborantem, qui superiore mense edidit in typographia Ana-

baptistarum et Arianorum illum diu exspectatum libellum contra me et obiter, ut ipse dicit, contra R. P. Turrianum³, quem Regiae Mti Poloniae dedicare ausus est, callidissime exspectans tempus pestem illam spargendi, quo Regia Mtas cum maximo nobilium comitatu parat expeditionem in Moschum. Itaque quamvis venalem non exhibet librum homo ille, nec nobis obtulit, occulte tamen inter suos disseminat et curat, ne in nostras perveniat manus, nec ipsi Regi offerre illum hactenus est ausus, quamvis et ad me a catholico quodam est delatus et ipsi R. P. Possevino postea quidam secretarius regius eundem dedit. Quem cum ego propter illam missionem legere non possem, tradidi R. P. Possevino, qui ubi percurrit nenias illas, epistolam praeclaram scripsit ad Regiam Mtem⁴, in qua fraudes Sacramentariorum et pestes eorum gravissime et efficacissime declarat. Arbitrabatur R. P. Rector⁵ et ego minimus in eadem sum sententia (nisi in libro isto aliquid sit, quod pleniore responsione indigere R. P. Provinciali⁶ vel ipsi Vrae Rdae Pti videatur) nullam aliam responsionem illi libro fore necessariam. Vafer enim et malitiosus haereticus, nihil, uti mihi retulit R. P. Possevinus, ad argumenta et probationes novum affert, nec illas, cum sint firmissimae, refutat, sed in personas tantum invehitur, et effreni maledicentia, sine ullo rerum ordine ceu insanus aliquis in Ecclesiam Romanam debacchatur.

Porro nos cum Rmo D. Nuntio⁷ atque adeo cum ipso Rege intelleximus esse pernecessarium, ut hoc antidoto epistolae illius, tanto veneno, quod Volanus clam ubique hic et per Regnum spargit, ita obviam iretur, ut brevi sed efficaci scripto catholici et ipsi haeretici fraudem illius agnoscerent. Apparuitque iam fructus in quodam Ungaro nobili secretario regio, qui confessus est, se ex illo libello Volani iam incepisse haurire venenum. Sed a R. P. Possevino revocatus, promisit se nunquam amplius libros haeticorum lecturum, et hac hebdomada, quod per aliquot annos non fecerat, peccata sua confiteri pollicitus est, suntque illi homini quidam catholici libri dono dati. Audet haereticus ille in praefatione stilo alioquin eleganti hortari Regiam Mtem, ut Calvinianos vindicet ab Antichristo Romano, seque quasi iudicem et arbitrum totius Ecclesiae statuatur. Porro Regia Mtas lecta epistola

R. P. Possevini doluit vehementer, sicuti mihi retulit Rduſ D. Vicecancellarius Regni⁸, quod nomen eius ab illo haeretico traducatur, et de aliquo patrocinio haereticorum insimuletur, iussitque hodie Mgfcum D. Cancellarium⁹ et Vicecancellarium in illum librum inquirere, ut possit in auctorem et eius scripta animadvertere. Sanctiss. sacrificiis et orationibus Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Vilnae 10 Iunii 1579.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Everardo Mercuriano Praeposito Generali Societatis Iesu Romae.
E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Papa Gregorius XIII. — ² Catharina, filia Stanislai Tęczyński, Palatini Cracoviensis († 1563), 1° voto nupta Georgio Olelkowicz, Duci Slucensi, 2° voto Christoph. Nicolao Radziwiłł (Piorun), Palatino Vilnensi (1584 — † 1603), quem a schismate reduxit ad cathol. fidem. Ipsa Catharina † 19 mart. 1592, cf. St. Grodzicki: Kazanie na pogrzebie Księżnej Katarzyny z Tenczyna Radziwiłłowej, Wojewodziny Wileńskiej. Wilno 1592, druk gocki. — ³ Andreas Volanus: Defensio Čoenae Domini contra Scargam Iesuitam et Franciscum Turrianum. Losci 1579. Idem: Obrona wieczery Pańskiej przeciw Skardze Jezuicie i Franc. Turyanowi. W Łosku 1579. — ⁴ Anton. Possevinus: Epistola ad Stephanum Poloniae Regem, adversus quendam Volanum haeticum Lituani. Ingolstadii 1583. — ⁵ Iacob. Wujek. — ⁶ Fran. Sunner. — ⁷ Ioan. Andreas Caligari, Nuntius Apost. in Polonia 1578—1581. — ⁸ Ioan. Borukowski, Praepositus Lancienciensis, Canonicus Cracov., Vicecancellarius Regni 1578—1583, deinde Eppus Premislien. 1583—1585. — ⁹ Ioan. Zamoyski.

58. P. Skarga Ioan. Andreae Caligario, Nuntio Apostolico.

Vilna 16 Decembris 1579.

Interrogat, ubi P. Provincialis versetur. Duo funera celebrata Vilnae. In sepultura dominae Trocensis multa contra haereses dixit. Palatinus Vilnensis pseudoepiscopum Kiioviensem acriter obiurgavit.

Reverendissime Domine, Dne mihi observantissime. P. C.

Scripsi iam Vrae Rmae Dni aliquoties pro mea erga ipsam observantia. Exspectabam in horas nuncque etiam exspecto scire aliquid a Vra Rma Dne de R. P. Provinciali¹ nostro. Nam quid cum eo agatur et ubi versetur, hactenus ignoramus. Unicas [litteras] ab eo ex Ungaria receperam

in Octobri; rogo, si quid certius ad Vram Rmam Dnem de illo perfertur; significet nobis. Nos hic pugnare cum haeresibus non cessamus. Feminae illius, uxoris D. Podczaszy, qui nunc est Castellanus Trocensis², quae praesente Vra Rma Dne diem summum obierat, funus est 5 Decembris celebratum in cathedrali templo. Rogatus ab eius marito habui concionem. Aderat D. Palatinus Vilmensis³ et pseudoepiscopus Kiioviensis⁴ et Capitaneus Samogitiae⁵ et alii multi, et fuere plures haeretici, quam in illa D. Castellani Vilmensis⁶ sepultura. Dixi multa contra haereses et rem in septem verba vel capita redactam, quibus imposturas earum denudabam, videbar in corde illorum Deo iuvante infixisse. Dicunt multi, plurimorum ex haeticis animos illa concione permotos. Mihi hoc unum argumento est, quod primarius Zwinglianorum minister, viso periculo, quod in mutatione animorum haeresi imbutorum metuebat, singula illa mea verba singulis concionibus refutare sit aggressus in eaque nunc materia, sed frustra, uti spero in Domino, desudat. Si tantum haberem otii et mei superiores permetterent, de his septem verbis ederem polonicum libellum probaremque ad iuvandas animas invicta esse illa, quae diximus et quae fides catholica contra haereses usurpat. Sed hoc forsitan non expedit. Pseudoepiscopus ille prope assidens, in tabellas verba omnia mea videbatur excipere. Et cum in prandio D. Palatini Vilmensis una cum Volano illo archihaeretico, nescio quae contra me obstrepere vellet, acribus verbis ab ipso Palatino est repressus. Duo mensae illi Canonici aderant, qui haec mihi retulerunt. Deus immutet corda istorum et convertat ad se. Humillime me gratiae Vrae Rmae Dnis commendo. Vilnae 16 Decembris 1579.

Vrae Rmae Dnis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Reverendissimo Domino Dno Ioanni Andreae Calligario, Referendario et ad Serenissimum Poloniae Regem Regnumque S. Sedis Apostolicae Nuntio, et Domino Dno mihi observantissimo Varsoviae.

Archiv. Vatican. Nunziatura di Polonia. Vol. XVI p. 413—414. Chirogr.

¹ Franc. Sunner. — ² Christoph. Nicolaus Radziwiłł (Piorun), Pocilator Lituani. 1569—1579, Castellanus Trocensis 1579—1584. Uxor eius

Catharina, filia Constantini Ducis Ostrogiae, Palatini Kiioviensis. — ³ Nicol. Radziwiłł. — ⁴ Nicolaus Pac, de quo vide epist. nr. 48. nota 7. — ⁵ Ioan. Kiszka 1579—1589. — ⁶ Ioan. Chodkiewicz † 4 Augus. 1579.

59. P. Skarga Oliverio Manareo, Vicario Generali S. I.

Vilna 8 Ianuarii 1580.

Describit beneficia Eppli Vilmensis Collegio collata eiusque supremum diem. Coadiutor Vilmensis nihil minus cogitat, quam ut eppus fiat.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Benefactor et fundator noster Rmus Valerianus Eppus Vilmensis ¹ ultima Decembris ante 13 horam spiritum Domino reddidit. Cuius mors, cum catholicis omnibus, quibusdam etiam haereticis, tum nostro Collegio luctum maximum attulit. Fecit inter alios quatuor executorem testamenti sui Rectorem Collegii nostri pro tempore. existentem ², qui cum sit absens, ego subire hoc munus coactus sum. Scivi quidem hoc officium constitutionibus nostris prohiberi: sed vel iam dispensasse Vram Rdam Ptem reipsa, vel per interpretationem ad dispensandum fuisse paratam, ex eo colligebam, quod a multis annis haec voluntas fundatoris nostri superioribus nostris, praesertim R. P. Provinciali ³, et ut opinor etiam Vrae Rdae Pti fuit cognita, nec unquam illi repugnatum est, nec ulla unquam cautio superioribus est adhibita. Hoc certo affirmare forsitan possum, munus hoc in tali eventu et cum his circumstantiis, si Christus me adiuverit, ad gloriam Dei et utilitatem Collegii nostri cessurum. Imprimis Palatinus Vilmensis ⁴ caput haereticorum per tale officium, cum illum necessario cum aliis duobus ex Canonicis collegis adire deberem, est mihi et Collegio reconciliatus, cum antea esset infensus. Excepitque me insperata humanitate et honore, et postulatus praestitit omnia, quae pro ecclesia desolata pastore (cum hic sit quasi vicerex) petebamus. Imo cum et seorsim quaedam pro Collegio, quae ab eius iudicio pendebant, peterem, omnia fecit liberalissime, promisitque se facturum in posterum. Multum denique intererat Collegio nostro superiorem esse inter executores, sicuti postea uberius Vra Rda Ptas ex P. Provinciali vel meis literis intelliget.

Paulo ante obitum suum Rmus, hoc est uno anno dedit Collegio duo millia flor. ad redimenda bona Mysogolensia ⁵,

quae ego nuper multis difficultatibus apud hominem avarum implicata, Deo iuvante recepi. Quod beneficium testabatur Rmus esse nobis iam ultimum, nec quidquam ex testamento sperare nos oportere. Vicit illum tamen amor Collegii, ut nihilominus ex anno gratiae, ut vocant, hoc est apud successorem legaret Collegio florenos 500. Qui annus gratiae cum prorsus evanuit, nam ultima Decembris ultimum clausit diem testator: beneficio collegarum spero me, cum bona interpretatione voluntatis testatoris, consecuturum, ut hoc subsidium habeat Collegium. Penultima Decembris, in vigilia eius mortis adiit eum Rdus D. Laurentius Wolscius, vicarius eius in spiritualibus et thesauri eius praefectus, Canonicus Vilmensis, summus amicus et benefactor Collegii, et zelo quodam accensus dixit: quare non in finem usque diligis illos (nos intelligebat) et nihil illis testamento relinquis? Efficacibus talibus verbis eo flexit senem, ut iuberet Collegio ascribi in testamento 750 flor. Sed quia post 16 horas fere mortuus est, non est hoc in eius testamentum relatum, beneficio tamen D. Wolscii haec etiam summa Collegio non periit, quod voluntatis eius testis esset ipsemet cum aliis executor et thesaurarius. Indigebit Collegium et ad exsolvenda debita et ad continuanda aedificia.

De genere mortis eius et modo hoc tantum dico Vrae Rdae Pti. Torpor ille ad res spirituales, quem ab illo amovere non potuimus, etiam se in illa hora prodidit. Non credebat se illo impetu morbi exstinguendum; a me toties monitus de praeparatione ad mortem, irritabatur, nec ulli nostrorum confiteri voluit, Communionem tamen ante 14 dies sumpserat. Extremam unctionem, me monente et cum molestia etiam illi ingerente, differebat. Ante 30 horas fere antequam exspiraret, ductus compassione et officio, veni ad ipsum hora 3 noctis, dixi me velle secum, vel aliquem ex nostris sacerdotibus vigilare et illi assistere, sed pati hoc nullo modo voluit, adeo ut etiam sequenti die, quo solo supervixit, de me coram omnibus suis quereretur, quod ei praeparatione ad mortem, cum se adhuc non male sentiat, essem molestus; advolantibus medicis et aliis, ita est sequenti nocte oppressus, ut nullus morienti ex nostris astiterit. Ego vocatus eodem fere momento iam inveni mortuum. Deus sit animae eius

propitius. Sunt admiranda consilia Dei. Voluntas tamen eius bona et magnae eleemosynae facient eum invenire misericordiam ante Dominum. Haec Vrae Rdae Pti soli.

Addam et aliud non minus secretum, sed magis ad rem spectans. Postquam feci certiore Illmum D. Nicolaum Radivilum⁶, Archimarsalcum Lituaniae benefactorem nostrum, de morte Rmi et ut rebus fratris sui⁷ consuleret: respondit se nihil hac in re ad iuvandum eum operae suae praestiturum. Inter ceteras causas hanc adiunxit, quod ex eius literis ultimis ad se datis Venetiis forsitan, intellexerit, nihil minus illum cogitare, quam ut Eppus fiat. Quod verbum tetigit viscera animae meae et medullas, et hoc quanto secretius possum, Vrae Rdae Pti communico, ne Ecclesia capiat detrimentum, ut Vra etiam Rda Ptas quantum fieri potest provideat. Et certe hominem illum ab eo tempore, quo hinc discessit, ita mutatum, ita a nobis, qui eius in spiritu praeceptores fuimus, alienum, ut sit valde consentaneum nihil eum de tanta dignitate sacerdotii cogitare, nisi Christus eius animum mutaverit. Bullas Apostolicas, quas obtinuerat pro illo Illmus D. Marsalcus, conflagrasse incendio fortuito scio, nescio an expediverit apud Sedem Apostolicam alias [petere]. Deus respiciat afflictionem Ecclesiae nostrae Vilnensis. Sanctis sacrificiis et orationibus Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Vilnae 8 Ianuarii 1580.

Vrae Rdae Ptis servus

Petrus Scarga.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Protaszewicz, † 31 Decemb. 1579. — ² Stan. Warszewicki, antea Rector Vilnensis, hoc tempore degens in Suecia. — ³ Franc. Sunner. — ⁴ Nicol. Radziwiłł. — ⁵ Myszogola, Mejszagola, praedium Collegii Vilnensis. — ⁶ Nicol. Christoph. Radziwiłł, Supremus Lituan. Marsalcus a 25 Octob. 1579 — 1 Iunii 1586. — ⁷ Georg. Radziwiłł.

60. P. Skarga Ioanni Andr. Caligario, Nuntio Apostolico.

Vilna 20 Iunii 1580.

Rex iter faciens Grodna Caunam et inde Vilnam, invisebat varias ecclesias multaque de rebus religionis inquirebat, postea in colloquio cum eo statum ecclesiarum deplorabat ac missionem Polocensem sollicite ei commendabat.

Illustrissime et Rme Dne, Dne mihi observandissime P. C.

Magno nos omnes affecit dolore frustrata spes adventus Vrae Rmae Dnis Vilnam, quae cum iam sit hoc tempore prorsus discedente hinc Regia Mte sublata, solantur nos literae ipsius, quas tam humaniter et benigne ad nos mittit. Post discessum hinc R. P. Provincialis¹, qui fuit 22 Maii, unicas a Vra Rma Dne recepi, quae me vehementer recrearunt. Libenter ea ad ipsam scribam, quae communem bonis omnibus laetitiam afferunt in propagato Christi nomine et Ecclesiae eius honore. Inter quae illud praetereundum non est de piissimo Principe nostro Rege Stephano, si unquam hoc maxime tempore ferventem erga Dei cultum zelum, et pro animabus Christi apostolicam quandam sollicitudinem videtur mihi declarasse. Grodna ibat ipsius Mtas Caunam² et inde Vilnam, in illo itinere quamcumque per villas videbat ecclesiam, ad quamlibet quasi archidiaconus aliquis descende-
bat, et exactissime omnia de parcho, de eius vicario, de populi in rebus religionis profectu, de templi ornatu, de concionibus, de vita sacerdotis inquirebat. Postea in quodam mecum colloquio deplorabat statum ecclesiarum illarum, quod in nulla idoneos sacerdotes, praeterquam apud D. Advocatum Vilensem³ Stokliscis⁴ invenisset; absentiam parochorum et desolationem ecclesiarum, in quibus nullum reperiebat sacerdotem, populi que errantis, omni doctrina destituti, calamitatem accusabat ipsius Mtas. Hinc factum est, ut in illa sententia, quam illi Vra Rda Dtio persuaserat, vehementer confirmaretur, non daturum se cuiquam parochiam ullam, nisi sacerdos esset idoneus et ad residentiam obligatus, quod hic reipsa probavit. Nam in Onixtensi⁵ plebanatu per mortem Rmi olim Vilenensis⁶ vacante, totius fere senatus intercessionibus, qui illi aulicos vel nudos clericos licet idoneos commendabant, dimoveri ab ea mente non potuit, residentem et probatum in rebus spiritualibus sacerdotem requirens. Cumque illi aliquot ex inferioribus sacerdotibus commendarentur, dubitans, quis eorum sit dignior, rem totam meo iudicio detulit: quod cum ego recusassem et meam operam cum his, qui a synodo ad tale examen deputati sunt, coniunctam vellem, illos ad duas tum vacantes parochias elegit, quos examinatores commendaverunt.

De Polocensi nostrorum missione adeo ante discessum fuit Regia Mtas sollicita, ut nullum fere diem praetermiserit, in quo non mihi aliquot per D. Fabium⁷ ad eam rem spectans significari vellet. Postulavit a me Mtas ipsius, ut eos sacerdotes, qui sunt Polociam destinati, ipsemet deducerem, et exactis ibi ad summum decem diebus reque omni oculis subiecta, si quid esset in aliqua re difficultatis, ad ipsius Mtis cognitionem superiorumque nostrorum cautionem deferrem. Volui me exonerare hoc itinere, eo quod a R. P. Provinciali nihil haberem commendatum; sed in ultimo colloquio cum ipsius Mte habito tot mihi ipsius Mtas attulit rationes, ut non sim amplius ausus quidquam in excusationem afferre; praesertim quod intellexerim, Palatinum illum Polocensem⁸ haeticum quosdam haeresiarchas hinc Vilna accersire, ut nobis forsitan opponat istos lupos, nostraque ministeria impediatur. Subiit mihi in mentem et vicinitas castrorum Regiae Mtis cum Polocia, ne forte illuc excurrerem, et propterea me adesse optaret. Itaque cras, Deo volente, itineri nos trademus, traditi a fratribus gratiae Dei. Rogo, excuset meam hanc interpretationem voluntatis superiorum apud R. P. Provinciale, ne videar aliquid ultra nutum sanctae obedientiae commisisse. Sed si hic esset R. P. Provincialis, idem iudicaret, non dubito. Tandem me gratiae Vrae Rmae Dnis humillime commendo. Vilnae 20 Iunii 1580.

Vestrae Rmae Dnis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Illustrissimo et Rmo Dno, Dno Ioanni Andreae Caligario Dei gratia Eppo Britonoriensi⁹ S. D. N. ad Sere-
nissimum Poloniae Regem Regnumque Nuntio, Dno Dno mihi
observandissimo Varsoviae.

Archiv. Vatic. Nunziatura di Polonia. Vol. XVII. f. 336. Chirogr.

¹ Franc. Sunner. — ² Kaunas (lituanice), Kowno, urbs antiqua in Lituania. — ³ August. Rotundus Miesleski. — ⁴ Stokliszki oppidum in districtu Trocensi. — ⁵ Onikszty, urbs in Palatinatu Vilnensi. — ⁶ Valer. Protaszewicz. — ⁷ Georg. Fabius, Canon. Premisliensis, capellanus regius cf. Teki Pawińskiego VI. cz. I. 65, 73. — ⁸ Nicol. Dorohostajski, Palat. Polocen. a 7 Iulii 1576 — † 28 Ianuar. 1597. — ⁹ Nonnulli passim scribunt: Bertinorensis, Bricinoriensis.

61. P. Skarga Stephano Bathorio, Regi Poloniae.

Polocia 7 Iulii 1580.

Palatinus Polocensis multa ei obstacula facit, ideoque petit, ut Regiam Mtem in castris adire possit.

Serenissime Rex.

Decimus est dies, ex quo Generosum D. Skuminum¹, qui eodem die est nobiscum Vilna egressus, Polociae exspectamus. Non poeniteret me temporis, sed nec nunc poenitet, si Magnificum D. Palatinum Polocensem² ad ea, quae catholicae sunt pietatis, aggredienda faciliorem invenissem. Negat se nobis locum ullum in arce, in quo sedem figamus, ostendere posse, causas ipsemet Vrae Mti exponat. Vix etiam post 4 dies ad declinanda capita peregrini et pauperes (nisi hospitalitas D. Zuki³ procuratoris arcis nos refecisset) hospitium in arce Regia obtinuimus. Hoc unum nos solatur, et quod nobis, si cetera desint, magnum facit animum in Domino, quod nacto quodam deserto ruthenico templo, ex tacito consensu Vladicae⁴ (nam aperte propter Palatinum non est ausus) cultum Domini Sabaoth iam per tot annos ex his oris exulantem, repurgato et benedicto templo instauravimus. Iam sit Christo Deo gloria, in arce beneficio divino per victricem Mtis Vrae dexteram recuperata et ab hostibus vindicata⁵, vota altissimo, quae Mtas Vra edidit, persolvimus, et sacrosancta sacrificia ritu catholico pro Mte Vra et populo illi subiecto et pace Regni sui celebramus. Sacramenta, ad quorum usum tot hic esurientes animas reperimus, administramus, et sinceram catholicae religionis colendique Deum veram, et iam hic extinctam viam salutis, subiectis Mtis Vrae tradimus, maximo catholicorum omnium triumpho, qui pro Mte Vra supplices ad Deum elevant manus; effarique vix tam divinum beneficium possunt, quod non modo Regiam in propulsandis hostibus et tyrannis, rebusque suis ablatis restituendis, sed paternam etiam et apostolicam pro salute ipsorum aeterna gerat sollicitudinem. Ego proposui aliquot adhuc dies exspectare D. Skuminum, tametsi sine Palatino pauca videtur de rebus nostris statuere posse; si tamen morabitur, antequam Vra Mtas Regia longius Polocia castra figat, adire ipsam et coram de his, quae desiderantur, agere constitui. Quod si cum

Mgfcio D. Palatino Polocensi, qui nunc Mti Vrae praesens aderit, sine mea cursatione res transigi poterit (scit enim Mtas Vra a Collegio Vlnensi mihi commendato, aegre me tam diu et tam longe abesse) supplex peto, Mtas Vra me iubeat facere certiozem. Quae porro desiderantur, haec sum schedula inclusa praesentibus complexus. Gratiae Mtis Vrae subiectissime et humillime me commendo. Polociae 7 Iulii 1580.

Foris: Sacrae et Serenissimae Regiae Maiestati.

E. MS. S. I. Apogr.

¹ Theodorus Skumin Tyszkiewicz, Thesaurarius Curiae Lituan. 1576—1586. — ² Nicol. Dorohostajski. — ³ Franc. Żuk. — ⁴ Theophanes Bohdanus Rypiński, Metropolita Polocensis Ruthenorum, cf. Stebelski: Ostatnie Prace, wyd. Seredyński. Kraków 1877. — ⁵ Polocia, expugnata 29 Augusti 1579.

62. *Schedula P. Skarga inclusa praecedentibus literis ad Regem Bathorium.*

Rogat, ut ei locum in arce superiori Polocensi assignet templumque ritus ruthenici in usum concedat. Palatinus monendus est, ne rem catholicam impediat.

Patres Societatis Iesu Residentiae Polocensis in Dei nomine auspicantes, haec a Mte Regia supplices petunt:

1. Ut locus nobis in arce superiori designetur, hoc est area Dni Frankowie et domus Dni Lipinski et ultra circumcirca, sicuti revisoribus videbitur. Ad quam rem, ne Mgfcus D. Palatinus¹ sit difficilior, danda videretur amplissima facultas, si data non est Dno Skumino² tamquam revisori, et adiungendus esset illi aliquis alius, ut quidquid illi constituerint, ratum sit etiam absente Dno Palatino, et ut Regia Mtas iis, qui ad ea loca ius se putabunt habere, aliquo modo satisfaciatur, si aequum videbitur. Imo literae Mtis Regiae essent necessariae, quibus defendamur ab his, quorum areas occupabimus.

2. Literis Mtis ipsius indigemus ad Dnum Vladicam Polocensem³, ut templum sui ritus, quod elegerimus, nunc nobis concedat, vel hoc, quo iam utimur, ab ipsis Moschis nuper exstructum, quod non modo desertum, sed bestiis ipsis pervium invenimus, non neget.

3. Monendus videretur serio D. Palatinus, ne quidquam eorum, quae catholicae sunt pietatis, impediat, neve ministros et sectariorum haeresiarchas in arcem Regiam introducat, nec ad stabiliendas res huius residentiae et futuri Collegii obstacula ponat.

4. De bonis, quae ad foundationem perpetuam spectant, puto D. Skuminum habere amplissimam facultatem, ut etiam in absentia D. Palatini eorum possessionem et procurationem commendet et tradat Dno Zuko⁴. Timeo enim, ne D. Palatinus, qui non aequis oculis videtur Dnum Zukum aspicere, executionem huius rei impediat. Itaque providendum erit, ne res sine ullo fructu extrahatur.

Dubium. Placet ne Mti Regiae, ut nunc relicta novi et temporanei templi aedificatione (siquidem sufficere ad tempus poterit templum istud Moschorum ad ministeria animarum, si modo paulo melior et nobis usitata forma illi templo, aliquo sumptu inducatur) illos 100 florenos ab ipsius Mte ad fabricam missos Dnus Zukus convertat ad habitationes novas sacerdotibus novis residentibus faciendas. Nulla enim hic est, nec remota, nec vicina templo habitatio, quae non sit ruinosae, ineptae, sordidae et moscoviticae. Aestas tamen faciet omnia tolerabilia, et quod primum est divinus amor, propter quem omnia ex sancto Mtis Regiae proposito suscipiuntur, sed hyems antequam incautos adoriatur, providendum erit.

E. MS. S. I. Apogr.

¹ Nicol. Dorohostajski. — ² Theod. Skumin Tyszkiewicz. — ³ Theophan. Bohdan. Rypiński. — ⁴ Franc. Żuk, procurator arcis Polocensis.

63. Stephanus Bathorius, Rex Poloniae, P. Skarga.

Szczuduta 10 Iulii 1580.

Invitat eum ad se in castris ad Dunam moxque ei una cum literis itinerarium mittet.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lituaniae, Russiae, Prussiae etc.

Venerabilis devote nobis dilecte. Ea, quae nobis scribis, omnia sunt facilia et factu possibilia, expectamus tamen

modo adventum ad nos Mgfei D. Palatini Polocensis¹, qui quam primum venerit, de omnibus ita, ut scribis, cum eo conferemus, et uti res postulat transigemus. Quod vero scribis, velle te ad nos venire, hoc etiam nobis gratum erit; exspectabit tamen Dilectio Tua ea de re alteras nostras literas, quibus et itinerarium nostrum ei mittemus, et diem praestitutum castrorum nostrorum ad ripam Dunae positionis indicabimus. De pecuniola etiam, uti scribis, placet, ut ad eum aedificationis usum convertatur. Quod reliquum est, te bene valere et pro nobis Deum orare cupimus. Datum Szczudutae² 10 Iulii A. D. 1580. Regni nostri anno quinto.

Quae sequuntur, Rex manu propria scripsit: Porro D. Palatinum sine mora remitemus, ac una aliquem ex nostris idoneum, qui voluntatem nostram exequatur, adiungemus, per quem Dno Skumino³ ampliora mandata mittemus.

Foris: Venerabili Patri Petro Scargae devote nobis dilecto.
E. MS. S. I. Apogr.

¹ Nicol. Dorohostajski. — ² Szczyduty in districtu Vitebscensi in Lituania. — ³ Theodor Skumin Tyszkiewicz.

64. Stephan. Bathorius, Rex Poloniae, P. Skarga.

Szczudula 16 Iulii 1580.

Invitat eum ad se in castris locum tempusque constituit.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Mazoviae, Samogitiae etc. Princeps Transsilvaniae.

Venerabilis devote nobis dilecte. Dedimus proximis diebus ad te literas, quibus te, quae sit nostra de tuo ad nos adventu voluntas, certiore fecimus. Postea vero et cum Mgfeo Palatino Polocensi¹ de toto hoc negotio diligenter contulimus, facilioremque postea erga catholicos, uti quidem eiusdem sermone intelleximus, futurum speramus, tamen ut omnia, quae vobis sunt necessaria, praesertim vero ea, quae ad foundationem perpetuam spectant, coram nobis per te explanentur, ac ita demum commodius et exactius, uti ipse necessarium esse putabis, expediri possint, bene Dilectio Tua

fecerit, si ad nos eo loci venerit, ubi a Polocia via brevior sibi que commodior videbitur. Ut autem scire possit, qua via proficiscemur, et qua die quo loco esse constituimus, itinerarium nostrum hisce literis inclusum Dilectioni Tuæ mittimus. Itaque qui locus Dilectioni Tuæ opportunior videbitur, ad nos se conferat. Valeat et pro nobis Deum Optimum Maximum deprecetur. Szczudutæ die 16 Iulii A. D. 1580. Stephanus Rex.

Foris: Venerabili Petro Scargæ Societatis Iesu, Collegii Vilmensis Rectori, devotissime nobis dilecto.

E. MS. S. I. Apogr.

¹ Nicol. Dorohostajski.

65. Exemplar literarum P. Scargæ, Rectoris Vilmensis, ad R. P. Franc. Sunierum, Provincialem Poloniae, de missione Polocensi.

Polocia 27 Iulii et Vilna 4 Augusti 1580.

Iter suum Vilna Polociam e regio mandato institutum longe lateque enarrat, variaque obstacula a Palatino, Vladica, Cancellario ac Vicecancellario exorientia vivide depingit. Adventus in regia castra nuntii Turcarum. Locus pro residentia et templum ruthenicum Patribus assignatur. Bona vero ad foundationem perpetuam spectantia traduntur in administrationem procuratori arcis Polocensis.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Profectionem meam Polociam cum Patribus a Vra Ra designatis et successum expono. Egressi sumus Vilna 21 Iunii, habuimus duos currus, alterum onerarium Regium cum quatuor equis; alterum Collegii cum totidem: admoniti enim eramus, ut sine adiumento aliquo annonae, cuius est Polociae difficultas, itineri nos non traderemus, ideo duobus curribus indiguimus. Peractis octodecim milliaribus ad Postavos ¹ 24 eiusdem, iter navale coepimus, Vilnam currus et equos remisimus, ita enim mihi videbatur magis consultum, ut simul cum tribus irem, licet antea alterius eram sententiae. Pervenimus Polociam 27 Iunii. In eo navali itinere ad ripas semper declinare, et silvis pro hospitibus uti nos oportuit, sine tecto dormire, cibum inter imbres frequentes sumere, et alias aëris,

praesertim ab insectis et vermibus iniurias pati, quorum hic praesertim in densis silvis magna rabies est, cogebarur. Nil tamen, quod Dei bonitas est, adversi nobis evenit, praeterquam quod P. Alandi² pallium sit amissum.

Polociae ex Regiae Mtis praescripto, primum ad domum D. procuratoris arcis, Zukum³ dictum, declinavimus, qui nos humanissime excepit, et hospitalitatem omnem nobis exhibuit, suisque consiliis et auxiliis nunc etiam praesto nobis adest. Facto prandio cum P. Alando et D. Zuko, adii Palatinum⁴, literas Regias oclusas reddidi, suscepit nos subtristis, licet vultu et verbis dissimulavit. Nesciebam, quae illi iubebat Regia Mtas, nam illarum literarum exemplar non fuerat mihi datum; faciebant tamen nos illi commendatos, et ut sine ullo impedimento ministeria nostra exerceamus. Duo ab illo petii: alterum, ut domum nobis aliquam ad manendum, donec aliam nobis Regia Mtas extrueret, assignaret: alterum, ut ruthe- nicum aliquod templum ex desertis et neglectis nobis daretur, in quo Dei cultu et animarum lucris occuparemur, quoad novum nobis Regia Mtas fabricari curaret. Utrumque homo haereticus differebat et impediabat quantum poterat. De domo quidem locorum angustias propter tot milites familiaresque suos in excusationem afferebat, de templo vero rem omnem ad Vladicam⁵ Ruthenorum (Episcopum dicere volunt), qui tum erat praesens, retulit, quem tamen occulte admonuit, ne quidquam nostri causa, nisi compulsus a Mte Regia faceret. Vladica licet vir bonus, et qui paratus erat non unum solum, sed plura templa sui ritus nobis concedere, praesertim in tanta omnium desolatione, quantam hic reperimus, minis tamen et assentationibus haereticis permotus et mutatus, expectare nos Regias literas et mandata ad ipsum volebat. Non destiti tamen a Palatino urgere illa duo sequenti die, adii etiam Vladicam, sed nihil promovebam apud hominem, cui idem videbatur, religionem catholicam in arce sedem habere, atque illum Palatinatu spoliare. Itaque variis distinebar curis et angoribus, cum viderem rem nobis esse cum obstinatissimo haeretico, in cuius potestate sunt hic omnia posita, et quod angustia loci, in domo Dni Zuki, incommoditasque et foetor nobis novis incolis esset molestissimus: rem Domino Deo commendabamus, praesertimque SS. eius Apostolis

Petro et Paulo, quorum annua solennitas imminebat, et quorum se protectioni primi Patres nostri cum Beato Ignatio, talia opera aggressuri commendaverant, illorumque die renovationem votorum instituerunt. Omnibus molestiis illa erat maxima, quod pro tanta eorum solennitate ad facienda sacrificia locus nobis deesset: sed animati a Dno Zuko hypocautum quoddam novum, licet in loco foetido, in eadem eius domo, sine fenestris et porta reperimus, in quo erigere altare et prima initia doctrinae catholicae dare constituimus.

Interim Palatinus dissimulans odium, quotidie me ad suum prandium et cenam vocabat; ivi eadem die, qua venimus, ad cenam et sequenti ad prandium; et iterum postea semel nunc cum P. Alando nunc cum P. Stanislao⁶. Assidebat semper Vladica computationibus cum Palatino assuefactus. Disputatum est ad mensam, sed modeste, de rebus fidei. Vidi hominem de se suoque ingenio multa sibi persuadentem, et qui coram his, quos docere et quibus concionari consuevit (concionatur enim ipse in arce et facit conciliabula, nullo alio adhibito ministro suae sectae) pro opinione doctrinae certare videbatur, sed nihilominus ita paucis verbis constringebatur, ut cogeretur se fateri multa ignorare, nec suam Theologiam posse nobiscum, qui in hac palaestra semper versamur, comparari. Helveticum illum haeresiarcham⁷, „scribe puer“ vocatum, de quo Vilnae audieramus, debere illum a Dno Palatino Polociam vocari, hic non invenimus nec certi quidquam de eius adventu didicimus. Habet uxorem D. Palatinus The-saurarii Woynae⁸ filiam catholicissimam, et magnae in pietate constantiae, quae postquam didicit in domo Dni Zuki sacra nos facturos die SS. Petri et Pauli, promisit se venturam, quod tamen nullis lacrimis et precibus sequenti die a marito potuit extorquere, misitque ad me quendam, veniam postulans, invitam se magno suo dolore fuisse prohibitam. In sacro illo 20 vel 30 habuimus devotos, ex quibus quidam illa die se confiteri velle significarunt. Multi nos tamquam Apostolos salutarunt, multi spiritu catholico nostro aspectu ita recreati sunt, atqui Prophetae illis de caelo missi essent. Multos etiam cum Palatino adventus noster perstrinxit ac turbavit, qui vix ferunt aspectum nostrum. Speramus tamen in Domino messem uberrimam et maximum animarum fructum.

Die illa SS. Apostolorum pransus sum iterum cum Palatino, qui mihi iam videbatur ad res illas duas concedendas inflexibilis, ita ut cogitarem de aliis remediis, ut vel ad Mtem Regiam ipse irem, vel per literas de his rebus admonerem, vel certe D. Skuminus⁹ Thesaurarius Curiae, cui nos Mtas Regia commendaverat, et qui ad Palatinum de nobis, locoque et tota conditione nostra gerit mandata et praescriptum, expectandus cum summa nostra angustia videbatur, quem tamen nec hactenus Polociae habemus, nec quidquam certi de eius adventu scimus, cum in deducendis tormentis bellicis, et apparatu armorum navali itinere distineatur. Sed ecce eadem die, quasi re iam desperata, sub vespera obvium habens famulum Palatini, quem magis quodam praetextu, quam serio quaerere pro nobis domum iusserat, quasi ioco dixi, cur non das hospitium pauperibus, quos Rex commendat et mittit ad arcem suam Regiam. Respondit se habere quidem, sed scire quod nobis minime sit placiturum. Videamus aio, et ecce in itinere obviam habemus domum quandam amplam et templum Ruthenorum intra habentem, desolatam tamen et sordibus propter obsidionem illam, et Moschorum neglectos mores obsitam: quam ut conspexit, praetermissa alia domo, quam forte nunc primum quaerere volebat; en inquit, est haec satis ampla et templum habet in area, si purgetur, serviet usibus vestris, et si vultis, hanc vobis trado.

Placuit mihi et locus et templum, didicique postea fuisse in eo Monachos graecos, et templum nomini Apostolorum beatissimorum Petri et Pauli esse dedicatum; et templum illud ab ipsis Moschis exstructum, in quo in tabula ampla invenimus depictam historiam S. Petri et pugnam cum Simone Mago¹⁰, eiusque per aëra Romae volatum, cum textu ruthenico omnia illa percensente. Accepi conditionem et coepi ex ductu illo divino sperare meliora, intercessione apostolica adiutus, quibus totum illud tribuebam, quod insperato et contra voluntatem haereticorum, Domini et famuli acciderat. Sed graeca domus illa indigebat reformatione aliquot dierum vel unius hebdomadae. Deus aliud eadem die contulit remedium. Obvia facta est mihi Palatini uxor cum suo comitatu, et inter alia religiosa colloquia, cum quaerere nos quo divertamus inculcassem, vidua quaedam nobilis ex eius comitatu

erupit, se habere optimum hospitium, ex quo crastina die sit migratura, ut illud pro nobis impetretur: itaque et Palatinam et me ad illud videndum adegit. Vidi eidem templo et domui nobis assignatae coniunctum locum, quasi in eadem area; non displicuit, maxime propter eandem templi illius commoditatem. Petii, ut cum marito ageret Palatina; egi et ego sequenti die, ne nobis negaretur locus, donec alius ille restauraretur sumptibus regiis. Deprehensus Palatinus et constrictus, mulieres enim ipsum convincebant, quod liber esset et a nullo occupatus locus, licet ille quasdam adhuc excusationes quaereret, victus tamen contra suam voluntatem, mihi iterum urgenti, et illam aliam domum concessit. Itaque eadem die, hoc est die Commemorationis S. Pauli¹¹, illuc migravimus, licet a Dno Zuko amanter retineremur, cuius etiam liberalitate hactenus sustentabamur, nuncque etiam magna ex parte sustentamur. Iam restabat possessio templi, quam tacite videbatur concedere Vladica, metu tamen Palatini arcebatur. Et erat iam templum in nostra potestate, quod in eadem nobis assignata area esset, sine ullis seris apertum et totum devastatum. Male habuit successus ille Palatinus, viditque rem aliter atque volebat disponi. Itaque non devotionis gratia, sed explicandi, ut puto, animo venit contemplaturus aream illam, et templum hospitiumque etiam illud, ad quod eadem die diverteramus, ipse invisit et nos iam volentes lectis nos dare invenit. Mox relictis nobis, sicuti didici, tanto diligentius egit cum Vladica, ne templum illud nobis concederet, sed potius modis omnibus prohiberet.

Ego postquam vidi has insidias, arbitrabar tempus esse animose aliquid in Domino aggrediendi, praesertim cum ante unam diem, fateretur mihi Palatinus habere se mandatum Regium, ut templum Ruthenorum nobis assignaretur; sed huius rei esse penes Vladicam potestatem. Perspecto animo Vladicae, nihil minus illum velle, quam ut nobis prohibeatur, vocatis fratribus summo mane, iussi expurgare templum 1 Iulii die, ad quod expurgandum Palatina me etiam per suos invitabat, et famulos quosdam suos, qui iuarent, misit. Et ecce stimulatus a Palatino ingreditur Vladica, et publice quidem petiit, ut literas ad ipsum Regias expectaremus, nec se praebere consensum, ut occuparemus tam cito templum.

Semotis vero arbitris secreto mihi et Dno Zuko dixit: En post duas horas hinc discedo, postquam abiero, facite vobis, quod vobis placet, me nunquam habebitis Regiae voluntati contrarium; sed metus me Palatini, ne publice vobis hoc nunc concedam, adigit. Itaque ego constitui repurgando templo dare operam, ut possemus sequenti die Visitationis Beatissimae Virginis sacris in eo operari, perfecimusque Deo volente, quod erat destinatum in animo ad gloriam Dei, hodieque in templo illo, post benedictionem illius, qualem facultates nostrae concedunt, sacra fecimus. Absoluto sacro primo, veniunt ad me nuntii Palatini cum Popone, quasi nomine Vladicae coram Palatino de nobis conquerente, quod nullo iure et illicite templum occupassemus; scire Palatinum, quod praeter voluntatem Vladicae, cuius ille ius tueri aequae ac nostrum deberet, accidisset; molesteque hoc ferre et hortari, ut a coepto desisteremus. Ego respondi me compertum habere et coram ab ipso Mgfo audisse, Regiam Mtem iussisse templum aliquod ruthenicum ab ipso ad exercitia pietatis nobis dari, quod quia non posse se facere dixit, ne iuri Vladicae esset aliquid detractum, ad ipsumque totum negotium retulit; si quid est iniuriae, de illa non posse D. Palatinum, sed Vladicam agere: et quo nihil minus timemus, quam quod hoc illi molestum accadat, aut Regiae voluntati se opponere cupiat. Nos porro non occupasse templum, sed in hospitio nobis dato invenisse, relictumque et bestiis etiam omnibus patens et expositum ingressos esse. Iniquum autem videri debere, si id, quod omnibus pateret, Regiae voluntati et regiis sacerdotibus in arce regia clauderetur: et cum ipsi Palatino duo similia templa ad usus praedii recipere licuerit, Regi unum ad Dei cultum animarumque auxilium recipere non licere?

Haec postquam illi nomine meo relata sunt, coepit non nihil stomachari, sed ad extremum Poponem illum indignabundus discedere iussit nosque missos fecit, nec quidquam nobis hactenus molestiae exhibuit. Imo eadem die Visitationis Dei Genitricis, uxorem suam ad audienda sacra ad nos cum omni comitatu misit. Habuimus iam frequentiore populum, et omnes catholicos maxima affecimus laetitia, et eadem die ad quendam infirmum Sacratiss. Eucharistiam detulimus.

Sequenti die, qui erat Dominicus, iam devotis fere plenum templum, licet non sit nimis amplum, habuimus: non modo Palatini uxor, sed multi ex centurionibus, qui fere omnes catholici sunt, Poloni et Lituani, schismaticique etiam multi accurrerunt; aliquot etiam Sacratiss. Corpore Christi se refecerunt, compluresque confessiones exceptae sunt. Eadem die Palatinus, quem furere et in nos malo animo esse arbitrabamur, ad prandium nos invitavit. Fui cum P. Alando, nec verbum de hesterna controversia ullum intulit, sed omnia dissimulata sunt; amice tamen mecum de rebus aliis, et quaedam de controversiis religionis communicavit, imo ipso permittente uxor eius quaedam nobis ad viaticum necessaria misit. Sequenti die serio egi cum Palatino, ut ad extruendam domum pro habitatione nostrorum locum nobis in arce daret, vel hunc, in quo eramus, confirmaret. Respondit se hoc facere non posse, antequam Regia Mtas cum his nobilibus transigat, ad quos illa loca pertinent: expedireque, ut Rex ea de re iterum interrogetur, cuius sententiam facile praesentes cognoscemus, postquam intra aliquot dies 12 hinc milliaribus est futurus. Itaque me, ut simul cum eo adirem Regiam Mtem, invitabat: quod certe mihi sine eius invitatione erat faciendum. Sed re melius considerata, etiam si Polocia D. Palatinum ad Regiam Mtem discedere viderem: malui nihilominus exspectare D. Skuminum, et de omnibus Regem facere per meas literas certiore. Itaque proprio nuntio 7 Iulii misso, scripsi ipsius Mti distantia Polocia milliaribus 18 in hanc sententiam, et quae desiderabantur speciali schedula inserta illis literis significavi.

Recepit Regia Mtas facturum se omnia, de quibus scripsi, exspectare me tamen Polociae alias ipsius literas, quibus mihi locum et tempus sese conveniendi praescriberet, iubebat. Literae iam paulo ante sunt scriptae. In ea exspectatione sex dies consumpsi, intra quos supervenit D. Skuminus et in absentia Palatini coram eius vices gerente omnia regia mandata executus est. Locum nobis in arce, quem elegeramus auspiciis SS. Petri et Pauli, et areas quotquot volebamus, templum attribuit. D. Zukum, licet absentem, procuratorem bonorum ad perpetuam foundationem Collegii spectantium constituit, et pecuniam Regiam ad aedificia reliquit,

omniaque fidelissime est executus. Interim, ut apud Regiam Mtem omnia in adventu meo parata inveniremus, iusserat ipsius Mtas scribi omnia, quae postulaveram et obsignari. Sed cum D. Jasinski¹², scriba Magni Ducatus Lituaniae, solus catholicus inter omnes Officiales Lituaniae, et maximo zelo erga nos et Ecclesiam Dei accensus, cui soli Rex ea, quae ad nos pertinebant, communicabat, ad obsignandum Cancellario Castellano Vilnensi¹³, literas illas manu iam Regia subscriptas detulisset, in praesentia aliorum senatorum haereticorum (qui iam conspiraverant, ut Regiae voluntati obsisterent, ne catholica religio ibi sumeret incrementa, ubi illi per D. Palatinum Polocensem sentinam omnium haeresium constituere decreverant) in furorem quendam a satana et haeretico spiritu actus, literas Regias dilacerare et discerpere ausus est. Qua patientia tulerit hoc bonus Rex et pius difficile est explicare, cui tamen Regia verba et auctoritatis plenam sententiam coniunxit: Congregatis ad eum senatoribus haereticis, vocato Dno Jasinski, „vade, inquit, dicas Dno Vilnensi haec verba: Non miror, quod hoc fecerit, quia est haereticus ipse; me sciat esse catholicum, et quae discerpserit, denuo scribat, ut cognoscat vanum se laborem suscepisse, et de mutatione voluntatis meae in propaganda Catholica Ecclesia, et cultu Dei, qui me tot victoriis exornare dignatus est, dilatando, nihil illum prorsus effecturum“. Itaque perterritus Cancellarius scribi denuo omnia iussit verbis quibusdam immutatis, quae et obsignavit continuo.

Ego acceptis literis Regiis, quarum exemplar ante est scriptum 20 Iulii, sequenti die discessi Polocia. Inveni Mtem Regiam ad ripam Dunae in castris 23 Iulii ultra Polociam milliaribus 10. Qui statim atque me vidit stantem ante tentorium spectantibus omnibus haereticis, et me etiam salutantibus, in ipso descensu ex curru manum mihi porrexit. Et introgressus (ego enim cum illo tumultu haereticorum in tabernaculum ingressus non sum) viso Dno Fabio¹⁴, qui me nondum viderat, dixit: „Habes hospites gratos, quomodo illos tractabis“? Et vocato eodem tempore Dno Jasinski, astantibus haereticis senatoribus, praecepit ei, ut omnia, quaecumque ego postularem, scribat, et quae sunt scripta, iuxta meam mentem emendet, et quam primum ad subscribendum afferat.

Fecimus cum Dno Jasinski et eadem die omnia paravimus. Ea die non potui alloqui Regiam Mtem, quod statim sumpto prandio ad videndam quandam munitionem Ula¹⁵ dictam duobus milliaribus distantem per Dunam iverat, unde tarde redibat. Sequenti die volebat Mtas Regia, erat enim Dominicus dies, habere me concionem, et cum me evocari Polocia ad se iuberet, intulerat illa verba ad D. Fabium: „Lucrabitur adhuc unam concionem Patris“. Sed summo mane accersitus sum ad colloquium ipsius Mtis. Repetiit coram me Rex omnia, quae moliti sunt senatores haeretici, et quae cum D. Palatino Polocensi egerit et constituerit, animi sui magnam ex illa re confirmationem declarans, ut tanto ferventius Christi gloriam et salutem animarum promoveret, quanto eam acrius satanas per haereticos impedire conaretur. Petiit an aliquid adhuc putarem deesse, quod stabilimento, sicut tunc exigebat tempus, indigeret? Nihil deesse respondi, si modo illa, quae sunt scripta, obsignarentur. Nam iam exploratum habebam, utrumque Cancellarium cum aliis senatoribus, qui omnes erant haeretici, conspirasse, ne res illae, propter quas accersitus veneram, obsignarentur, et ut Regi omnes hac in re obsisterent. Bono me animo Regia Mtas esse iubet, et inquit de loco, templo, spe fructus et aliis; quamvis iam multa particulatim a D. Zuko, qui iam ante me biduum illi occurrerat, quaesiverat: quoties ego sim concionatus: quam multi essent auditores, et alia perquirens. Cumque etiam multos iam esse confessos, et communicasse sacris mysteriis didicisset, mirabili modo est recreatus, et tanto magis mox ad promovenda coepta illa accensus, ut statim in magnis angustiis aerarii, et bellicis sumptibus ex suo peculio et privata arca eidem D. Zuko 300 florenos dari iusserit, ut quam primum ad muros pro Ecclesia et Collegio materia praepararetur. Quod etiam mihi ipsemet Rex modeste inculcavit, declarans miris argumentis, res illius residentiae sibi esse cordi.

Ego duo praecipua in illo colloquio proposui: alterum, cogitandum esse Mti ipsius de parochiali templo, ne nostri instituti propria ministeria impedirentur: alterum, ut si Collegium habere velit Polociae, alius locus extra arcem in ipsa potius civitate et hominum maiore ad accurrendum commoditate quaereretur: ad tempus autem ille in arce datus, vel

uterque, si expediret, teneretur. Parochiam se fundaturum Regia Mtas promisit: Collegium autem velle amplum habere, ut iuventus, in qua tota est spes recuperandae Ecclesiae, et uniendorum schismaticorum erudiatur. Cumque de loco, qui mihi placeret, inquireret, ego quidem totam deliberationem ad Vram Ram reieci: dixi tamen insulam illam in fluvio Dunae, quam mihi Mtas ipsius Vilnae affatim commendabat, videri mihi valde opportunam, si modo pons fabricaretur. Placuit Regiae Mti, dixitque se, sicuti et Vilnae pollicebatur, si illum eligeremus locum, exstructurum pontem perpetuum in gratiam Collegii, et ex eodem vectigal in reditus Collegio daturum.

Insula autem haec est contigua arci, fluvio tantum intermedio, civitate ex utraque parte ripae quondam cincta, nuncque etiam cingi incipit, et ex una parte habet iam plus quam 300 domos, amoenissima, fertilissima, nunquam aquis obruitur, aëre saluberrimo, et multas alias habens commoditates: et quod praecipuum est, in ipso ventre erit civitatis, quam pons faciet ex utraque parte contiguam: latitudinem habet et longitudinem instar civitatis Varsoviensis intra moenia, vel forte Posnaniensis: fuitque antea ibi civitas pulcherrima. Nam Polocia dicitur, antequam a Moschis esset capta¹⁶, septem in circuitu arcis civitates habuisse. Ut autem Regia Mtas ferventissimum animum suum erga futurum Collegium declararet, retulit mihi commisisse se Dno Zuko, ut iam ad muros templi et collegii materiam praepararet: et se pecuniam in usum dari iussisse, sicut supra retuli.

Finito illo colloquio, itum est ad sacra, facta est a me concio brevis, qualis in praecinctu ad iter esse solet. Iam Rex curram ascendebat, cum mihi renuntiatur, Vicecancellarium Lituaniae¹⁷ nolle quidquam nostrorum obsignare. Curo referri per D. Fabium Regiae Mti. Respondit Mtas Regia, perfracturum se esse conatus eorum. Cumque illi in eodem momento Vicecancellarius occurrisset, adeo illum obiurgavit coram omnibus, ut mox obiurgatus ad me nuntium miserit, petens ut Regem ad stationem illius diei sequar, mox se omnia esse obsignaturum. Inter cetera, sicut mihi Dnus Jasinski retulit, dixit eidem Palatini Vilmensis¹⁸ filio sigillum Regium gestanti, cum se prohibitum a senatu diceret: „Esse se Re-

gem, et illos subditos: iusta se et sancta pro cultu et gloria Dei imperare. Si non obsignabis, ego mox sigillum inveniam“.

Postquam ventum est ad locum, ad quem sequi Regem oportuit, trium milliarium spatio, Regia Mtas relicto prandio advocavit senatores, qui omnes erant haeretici, expostulans contra utrumque Cancellarium. Miram conspirationem animorum declaraverunt, sicuti postea didici: nunc schismaticorum, nunc nobilitatis causam agentes, et nescio quae fingentes. Res autem erat de bonis ecclesiarum ruthenicarum ante captam Polociam, quae omnia, exceptis his, quae ad Vladicam spectant, catholicis ecclesiis Mtas Regia ascribere constituit, et illis iam literis ascribebat. Quae bona D. Palatinus Polocensis, quia spem iam renovaverat, aegre sibi offam illam eripi patiebatur, totumque senatum illa die, qua veneram, iterum concitavit, praesertim socerum suum D. Thesaurarium¹⁹, ut Regiam perstringerent voluntatem. Sed Rex animose et prudenter ita eorum figmenta confutavit, et rationibus ita evicit, ut ne mutire auderent amplius, omniaque eadem die, addito etiam consensu senatorum, obsignata magisque confirmata recepi.

Eadem die venerat in regia castra nuntius Turcicus²⁰, cuius exceptio et auditio meum reditum retardavit. Sequenti die, qui erat S. Jacobo sacer, antequam Rex summo mane sacrum audiret, vocare me iussit, et multa, quae postea coram Vra Ra referam, de Regis erga Ecclesiam Dei affectu, de odio haereticorum, de bonis propositis principis intellexi: factaque gratiarum actione et valedictione, et audito sacro et concione P. Laternae²¹, Polociam redibam, Regia vero Mtas suum prosequebatur iter. In ascensu ipso currus, Poloniae Thesaurarium²² dari mihi pro viatico flor. 20 iussit, sed ego recusavi, non indigere me significans. Vidi statim recusationem meam referri Regi. Eodem die vel nocte potius veni Polociam milliaribus 13 flumine propitio, quamvis tria illa milliaria in equo me conficere oportebat. Ingredi tamen arcem, non nisi sequenti die, hoc est 26 Iulii potui. Absens erat Palatinus, cuius adventum per biduum exspectans, peractis rebus necessariis et aliqua instructione D. Zuko et Patribus relicta, discessi Vilnam 28 eiusdem, navigio parvo usque Postavos usus sum, inde conductis duobus parvulis

lituanicis vehiculis, veni Vilnam 3 Augusti. Porro summa omnium, quae ibi peracta sunt vel coepta, est ista:

Locus est datus pro Residentia nostrorum, quem pro arbitrio nostro elegimus omnibus puto meliorem et salubriorem, et SS. Petri et Pauli patrocinio approbatum, cum multis casulis ligneis et una domo, utcumque pro nostrorum paucitate apta, quae accommodatur et in dies a Dno Zuko in utiliorem formam redigitur. Templum ruthenicum obtinemus satis ad nostra ministeria aptum ad tempus, quod etiam accommodari ad catholicam formam feci. Bona, quae ad perpetuam foundationem spectabunt, tradita sunt, licet obsistente Palatino, in administrationem Dno procuratori arcis Zuko, ut eorum curam habeat, et deserta colonis locet, et ablata nomine Regis vindicet, singulisque annis rationem reddat ei, qui possit Regiae Mti omnia referre, forte alicui ex his, qui hic ex nostris residebunt. Ita enim videbatur expedire, ne in aliquo casu Regni vel Ducatus Magni Lituaniae Thesaurarius ius ad illas rationes sibi assumat, et ita ab ecclesiis catholicis bona alienarentur. Quae quod nunc nihil adhuc reddunt, imo et sequenti anno vix aliquid potest sperari, nostri sumptibus et pecunia regia sustentantur, nec has rationes excipient. Vidimus locorum dispositionem, et ad futurum Collegium aptitudinem ad dandum aliquod lumen Superioribus. Vis illa et acerbitas Dni Palatini est fracta utcumque, ne in posterum ad lacesseandos nostros sit propensior, et ne tam cito huc haeresiarchas inducat. Iacta sunt fundamenta spiritualia in reducendis ad Christum animabus. Regiae Mti est satisfactum, qui summopere se esse consolatum ex his, quae ad implendum eius votum pro gloria Dei hic acta sunt, tum verbis tum rebus ostendit, maioremque iam ad cetera perficienda adiecit animum. Datum Polociae 27 Iulii et Vilnae 4 Augusti 1580.

Non videntur haec ab externis esse legenda, nisi aliter sanctae obedientiae videatur.

E. MS. S. I. Apogr., in quo tamen P. Skarga tribus in locis quoddam sententias propria manu scripsit.

¹ Postawy, oppidum in districtu Dzisnensi. — ² Ioannes Alandus, Leopoliensis. — ³ Franc. Żuk. — ⁴ Nicol. Dorohostajski. — ⁵ Theophan.

Bohdanus Rypiński, Metropolita Polocensis. — ⁶ Stan. Łęczycki (Lanciensis sive Lenciciensis), † 1581. — ⁷ Forsitan Andr. Volanus. — ⁸ Laurent. Wojna, Supremus Thesaurar. Lituani. † 1580. — ⁹ Theodor. Skum. Tyszkiewicz. — ¹⁰ Mentionem de eo vide Act. Apostol. cap. VIII. 9—10. Volatus vero eius per aëra inter apocrypha recensetur. — ¹¹ Die 31 Iunii. — ¹² Nicol. Jasiński, ab an. 1576 Notarius Lituani. — ¹³ Eustachius Wołłowicz, Cancellar. Lituani., Castellani. Vilnen. a 1 Octob. 1579 — † Decemb. 1587. — ¹⁴ Georg. Fabius, Capellanus Regius, cf. epist. nr. 60 nota 7. — ¹⁵ Arx Uła. — ¹⁶ Anno scilicet 1563. — ¹⁷ Christoph. Nicolaus Radziwiłł (Piorun) ab. an. 1579 — 15 Novemb. 1584. — ¹⁸ Nicol. Radziwiłł. — ¹⁹ Ioannes Hlebowicz, Supremus Thesaur. Lituani. 1580—1586. — ²⁰ Amurat III., Sultanus Turcarum 1574—1595, praefatum nuntium misit. — ²¹ Martinus Laterna, Concionator Regius 1579—1586. Natus Drohobiciae (Drohobycz) anno 1553, Societatem ingressus Brunsbergae 1571. Ab haereticis captus et in mare Balticum demersus, 30 Septemb. 1598. Plura de eo vide Wielewicki: Histor. Diar. T. I. 253—256. — ²² Iacob. Rokosowski, Castellani. Sremensis, Supremus Regni Thesaur. 1578 — † 1580.

66. P. Skarga Oliverio Manareo, Vicario Generali S. I.

Pultovia 30 Novembris 1580.

Duo nobilissimi iuvenes ex aula regia, invisunt eum Vilnae ac pro-
fitentur, se in Palatinatu Lublinensi Collegium ex propriis patrimoniis
erigere velle. Character ac virtutes horum duorum fundatorum. Castel-
lana Premisliensis ad hoc Collegium erigendum offert quoque heredita-
riam villam.

Tempore, quo Serenissimus Rex Poloniae iterum ex
Moscho victor, gloriosis et amplissimis exornatus triumphis
Vilnam rediit mense Novembri anni 1580, compellarunt me
nobilissimi duo iuvenes ex illa militia redeuntes, ut facto
sanctissimo sacrificio et re, quam in corde gestabant, Dô-
mino commendata, consilia sua in piis quibusdam desideriis
mihi sine arbitris explicarent. Ubi ad rem ventum est, et
devotissime sacrum audissent: professi sunt velle se in Lu-
blinensi Palatinatu, in quo haeresium omnium sedes est,
Collegium Societatis nostrae ex propriis patrimoniis erigere.
Qua de re cum multa mecum contulissent et ego in eorum
tam insigni pietatis et divini amoris zelo obstupescerem,
nec mutuas lacrimas continere possemus: feci quod meum
esse putabam. Scribunt, petunt et obtestantur Vram Rdam
Ptem, ut haec eorum sancta desideria admittat. Ceterum ut,
quanti res ista sit momenti ad lucra animarum ingentia,

Vra Rda Ptas intelligat: aliqua de opportunitate ad ministeria nostra Deique Domini nostri gloriam promovendam, optati Collegii de personis fundatorum, de modo annuorumque reddituum ad alendos operarios subiicere hic, consilio et iussione R. P. Viceprovincialis¹ nostri constitui.

Lublinum civitas est regia, in minore Polonia dioecesis Cracoviensis, in ea parte Regni sita, qua nihil ad exercitia nostri instituti in tota Polonia aptius dici potest. Ipsa ex se est frequentissima et incolas habet tum cives tum nobiles, muris cincta et ipsa tota murata. Territorium habet populosum ex praecipua nobilitate Poloniae, fertile et frugum ubertate et bonorum ingeniorum indole. Vicinitas eius cum praecipuis civitatibus Poloniae, magnam praebet occasionem communicationis mutuae. Nam Cracovia citra vel ultra 30, Varsovia 24, Leopoli 30, Crasnostavia 7, Iaroslavia 20, Sandomiria 10, Bresta Lituaniae 30 [milliaribus] distat. Sita in confinibus Russiae, Volhiniae et Lituaniae, magnum habet populorum concursum. Ter in anno ad eam convenit mercatorum ex omnibus partibus non Poloniae modo et Lituaniae, sed et Germaniae multitudo, ibidemque quatuor hebdomadibus nundinas, in toto Poloniae Regno omnium celeberrimas, instituunt. Denique propter loci commoditatem, et qui in ipsis visceribus Regni residet, tribunal regium sine ulla ad Regem apellatione lites omnes decidentium Lublini erectum est, totoque prope anno exercetur, ad quod ex utraque Polonia et Russia quique praecipui ex nobilitate confluunt. Pars illa Regni adeo est haeresibus, Arianis praecipue et Anabaptisticis infecta, ut matrix et sentina omnium haereticorum appelletur. In quorum tamen medio, cum adeo ferventissimi catholici, et plebs magna ex parte integra versetur, spem pulchram recuperandarum animarum, catholicaeque religionis restituendae nobis praebent, si modo catholicorum et Christi praeconum cultura et labor non desit. Collegiis nostris omnibus locus ille in communicandis consiliis et literis est aptissimus, nec minus etiam pro Transsilvania. Iaroslaviense 20, Pultoviense 30, Cracoviensis Residentia 30, Vilmense licet 70 fere miliaribus dissideat, facilem tamen cum Lublino per mercatores, sicuti cum Posnaniensibus licet multum dissitis, habere communicationem.

Personarum porro, quas Dominus ad fundandum Collegium Lublinense excitavit, haec est conditio. D. Bernardus Macieiovius², praecipuae et nobilissimae in Polonia familiae, regiae aulae vexillifer, vir annorum circiter 30, tanta est morum modestia ac virtutum omnium, pudicitiaeque imprimis ac pietatis laude ornatus, ut flos totius aulae regiae dicatur, ita Regi carus, ut nunquam eum a suo latere cuperet discedere. Constituit perpetuam continentiam colere, et seipsum Deo consecrare in omnium rerum saeculi huius nequam propter Christum contemptum. Vixit aliquantum Romae cum Illmo Cardinali Hosio, in solis devotionum et religionis exercitiis. Nec est ullus, qui eum novit, a quo non sincere ametur et colatur. Patrimonium in belli usus, in quibus semper cum Rege militans versatus est, creditoribus coactus est dare in pignus, ipse ex quibusdam sat locupletibus regiis bonis, ad vitam illi concessis sustentatur. Hereditaria illa bona vel vendere in usum erigendi Collegii, vel redempta a socio Zebridovio³, collegio dare in perpetuum constituit. Is porro Zebridovius, iuvenis est 25 prope annorum, insigni familia et patre Duce Exercitus Poloniae natus, unicus omnium paternorum bonorum heres, institutus est a nostris Brunsbergae et Ingolstadii⁴, retinetque illa pietatis et virtutum semina, quae in eo in dies in messem uberiores excitantur. Quo tempore Stephanus in Regem est coronatus, aulae regiae adhaerens, semper munere centurionis est functus, et in omnibus bellis, quae gessit Rex, cum summa gloria militavit, et in castris ac perpetuis militiae laboribus, illa consilia erigendi Collegii agitabat. Nam antea priusquam societatem hanc cum Macieiovio inisset, egerat mecum hac de re Vilnae, et magnum animum ad promovendam salutem animarum, haeresiumque exstirpationem declaravit. Est morum probitate, modestia et pudicitia Macieiovio similis, et aequae omnibus Regique imprimis carissimus. Spero tamen illum de uxore ducenda, postquam Collegio satisfecerit, non deponere animum. In omnibus suis factis declaravit se semper constantissimum, et senili prudentia praeditum. Is ad Lucensem⁵ in Moschovia obsidionem militans, facta uni ex nostris generali confessione et Sanctiss. Eucharistia suscepta, pro tuenda feminarum pudicitia, et amovenda caede infantium, devoverat

se Deo, ut relicta equitum statione, cum peditibus in arcem irrumperet, et inter hostes ac saevientem militem medium se interponeret. Sed alio modo arx illa expugnata est, et Deus illum nobis reliquit incolumem. Convenit illi cum Macieiovio, ut animorum intima coniunctione et fraterno vinculo mutuo colligati, in erigendo Collegio Lublinski ferventissime convenirent tali modo scilicet.

Macieiovius hereditaria sua bona quatuor milliariibus habet Lublino dissita, Chodel civitas illa et bona circumiacentia vocantur, quorum cum dimidia pars ad sustentandum 30 vel 40 personarum Collegium sufficiat (nam altera pars ad eius fratrem patruelem pertinet) si ita videretur expedire, dare hanc iure perpetuo in usus Collegii est paratus Macieiovius. Cum vero haec bona creditoribus sint in pignus tradita, redimere haec, et 12 si bene memini florenorum millia numerare Zebridovius constituit. Ceterum quia bona haec Chodel et remota Lublino videntur, et quod magis est, de limitibus cum fratribus Macieiovii habent lites crebras: utilius videntur facturi, si vendantur haec bona et alia prope Lublinum, quae iam venalia habent, emantur. Ipse denique Zebridovius uno tantum milliari villam uberem Lublino distantem conferre ad Collegium fundandum est paratissimus. Habet et praedium quoddam in suburbio Lublinski Macieiovius, quod etiam in hunc usum donare constituit. Promittit uterque facturos se, ut duorum millium florenorum ad minus annui redditus Collegium habeat. Accessit praeterea soror D. Macieiovii Vapovia⁶, vidua religiosissima, quae ad hoc ipsum Collegium erigendum offert hereditariam suam villam in Premisliensi districtu, cuius redditus est annuus florenorum 800. Nam licet habeat unicum filium, paternis bonis ditissimum, ipsa maternam suam hereditatem vult Domino conferre. Qua in re nemo, qui eam novit, de eius constantia dubitat. Est veluti mater Collegii Iaroslaviensis, haec pudicissima vidua et P. Provincialem⁷ pia memoriae excepit hospitio, et iuxta Apostolum merito de illa dici potest: pedes sanctorum lavit. Ab ea etiam literas Vra Rda Ptas habitura est, cum eam in isto sancto proposito, etsi per se firmam, multum Bernardus eius frater confirmet stabilitaque. Haec sunt, quae mihi videbantur, Vrae Rdae Pti ad hoc Collegium

admittendum, lucem aliquam allatura. Sanctis sacrificiis et orationibus Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Pultoviae ultima Novembris 1580.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga Rector Collegii Vilmensis.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Provincialis Sunner † 25 Octobr. 1580. Viceprovincialis hoc tempore fuit P. Laurent. Magius, cf. Wielewicki T. I. 12. — ² Bernard. Maciejowski, vexillifer curiae regiae, postea Eppus Luceoriensis, denique Cracoviensis 1600 — † 19 Ianuar. 1608. Cf. Wielewicki. T. II. 5,261. — ³ Nicol. Zebrzydowski, centurio et aulicus regius, denique Palatinus Cracoviensis (1601 — † 1620), fuit filius Floriani Zebrzydowski, Castellani Lublinensis, Capitanei Sandecensis (1561—1565). — ⁴ Ingolstadt, urbs in Bavaria; Collegium S. I. ibidem cum Universitate ab a. 1556. Brunsbergam introduxit Societatem Card. Hosius an. 1565. — ⁵ Wielkie Łuki, urbs cum arce capta a Steph. Bathorio 5 Septemb. 1580. — ⁶ Catharina Wapowska, consors relicta vidua Andreae Wapowski, Castellani Premisliensis († 1574). ⁷ Franc. Sunner † 25 Octob. 1580.

67. Hieronymus Rozdrażewski, Canon. Plocensis, P. Skarga.

Varsovia [finis Ianuarii vel initium Februarii 1581].

Gratias agit pro Vitis Sanctorum ac literis acceptis. De ornatu adhibito sepulturae. Divi Agapiti ad Justinianum libellus. Comitia Varsoviensia inchoata. De lampade appensa ac missis Divi Gregorii. Sericum argento textum ad casulam insigniaque assuenda.

P. Scargae Responsum. Quatuor exemplaria Vitae Sanctorum Patrum a Rdo Dno Solikowski¹ mihi sunt reddita: quare et commendationis nomine et quod opera atque diligentia Dni Solikowski ad me sint perlata, maximas habeo gratias. Pretium vel enumerabo ipse, vel ut apud Dnum Skarżynski² reponatur, curabo. Dum ea, de quibus ante meum Grodna discessum cum Ra Vra contuleram, avidissime exspectarem, ecce allatae sunt literae, quibus non modo Ra Vra postulatis meis abunde satisfacit, verum etiam propensi animi studium sedulitate officii egregie declarat. Gratitude nem sicut mihi nullam debet, ita nihil eiusmodi in Ram Vram a me profectum esse arbitror, unde illi tantae notae labes iniuri vel merito posset. Quin ego pro tot tantisque in dimi-

dium illud animae meae ab universa Societate collatis caritatis officiis, tantum me nomini Iesu debere vel hoc nomine profiteor, quantum vel minima gratitudinis scintilla prosequi possum: Prosequetur tamen aliquando is, qui vestro beneficio ex tetro illo poenarum carcere ad Beatorum sedes delatus, impensae huius operae uberioris gratitudinis fructu nos omnes cumulaturus est.

Quod sepulturae adhibitus ornatus³ Rae Vrae non displiceat, pergratum fuit intelligere. Quia tamen monumentum serico per festa Nativitatis tectum non fuerat, velim nomine meo Ra Vra ipsum sacristianum moneat, ut potius dignitatis, quam nescio cuius intempestivae frugalitatis, maiorem rationem habere velit. Non defuturas enim ad paranda ornamenta alias occasiones sibi persuadeat; denudari vero illos asseres serico, dum praesertim alicuius nominis viri ecclesiam invisunt, non tam negligentiae alicuius, quam angustioris animi nota est. — Divi Agapiti ad Iustinianum Imperatorem⁴ libellum, sicut Rae Vrae commendavi, ita promissi memorem me futurum esse, certo sibi polliceatur. Tantorum patrum de celebratione illa officiorum pro decedentium salute sicut facienda plurimi est antiquitas, ita non eo animo, a me petita est, quasi dubitandi (quod absit) aliquis apud me locus esset, quia ab ecclesia, quae Spiritu Dei regitur, non frustra haec mortuorum officia instituta esse facile perspicio: quo tamen curiosorum ora aliquando obturari possint, antiquissimorum patrum intellexisse sensum usui esse poterit. — Comititia sicut feliciter inchoata, ita optimum eorum exitum futurum esse non dubitamus. De lampade appensa, et utrum proportionis forma conveniens sit, et de Missarum Divi Gregorii origine adhuc a Ra Vra literas exspecto. Sericum argento textum pro cruce ad casulam per me donatum his literis adiunctum mitto: quod meo nomine, ut sacristiano Ra Vra reddat, diligenter peto. Insignia assuenda, ubi Posnania fuerint allata, etiam vel mittam vel ipsemet afferam. Varsoviae [finis Ianuarii vel initium Februarii 1581].

Ossolineum Leopoli. Cod. saec. XVI nr. 156 f. 67.

¹ Ioan. Demetrius Solikowski, Canonic. Vladislaviensis et Lenciensis, secretarius regius. — ² Felix Skarzyński, Canon. Varsoviensis,

cf. Wierzbowski: *Materyały* T. I. — ³ Hic sermo est de ornatu comparato pro sepultura Christophori Rozdrażewski, qui occubuit in bello moscovitico ad Zawolociam 10 Octob. 1580, sepultusque est in templo S. I. Vilnae, cf. epist. nr. 80 nota 7. — ⁴ Epistolas Papae Agapiti I. (535—536) ad Imperatorem Iustinianum Augustum, nec non Imperatoris ad Agapitum, cf. Otto Günther: *Corpus script. eccles. lat. volum. XXXV pars I.* p. 229, 333, 338, 342, 344. Pragae 1895.

68. Hieron. Rozdrażewski, Canon. Plocen., P. Skarga.

Varsovia 8 Februarii 1581.

Dolet de subselliis pro ecclesia Vilnensi nondum fabricatis. Comitia protrahuntur, oratores moscovitici nudius tertius sunt expediti.

P. Scargae. Reverende Pater. Molestum sane fuit intelligere, opus subselliorum solo materiae defectu, et fluxis istorum ac incertis promissis retardari. Scribo igitur denuo Mgfcō D. Capitaneo Samogitiae¹, ut cum asseres illi, quos exspectabamus, in alios usus sint conversi, velit nobis alia ratione, si fieri posset, prospicere. Quod si vero nihil inde haberi poterit, rogatum volui Rdum Decanum Jarczewski², ut ea pecunia, quae istic apud Dnum Przetocki³ pro artifice relicta est, aliquantum materiae comparet, ne faber interim otiosus sit, aut conquerendi occasionem habeat. Qua in re, ut etiam Ptas Vra D. Decanum, communicato cum Dno Przetocki consilio, adiuvet maiorem in modum peto. Ego autem, ne qua in suppeditandis sumptibus mora fiat, diligentissime providebo. — Comitia, praeter omnem opinionem nostram, bono tamen successu hucusque protrahuntur. Oratores Moscovitici ita sunt nudius tertius expediti, ut nisi Princeps⁴ ipsorum integram nobis Livoniam reddiderit, ab iustissimis armis cessari non possit. Cupio Ptem Vram bene valere. Varsoviae 8 Februarii 1581.

Ossolin. Cod. nr. 156 f. 68.

¹ Ioan. Kiszka, cf. epist. nr. 58 nota 5. — ² Ioan. Jarczewski, Decanus Vilnen. — ³ Adalbertus Przetocki, magnus procurator arcis Vilnensis, † 25 decemb. 1598, cf. Kraszewski: *Wilno* T. II. 443, 467. —

⁴ Ioannes Basilides (Iwan Groźny), Magnus Dux Moscoviae.

69. Hieron. Rozdrażewski, Canon. Plocen., P. Skarga.

Varsovia [Februario 1581].

De materia subselliorum nondum suppeditata. Pro Vitis Sanctorum persolvere promittit. Postulat restitutionem librorum in Collegio Vilnensi relictorum. Lampas comparata inaurabitur postea. In Comitii continuatio belli conclusa est.

P. Scargae Responsum. Rde Pater. De lampade confecta subselliorumque materia nondum suppeditata, et ex literis Pti Vrae et ex mei Georgii relatione intellexi. Ego quidem de haereticorum fluxis promissis, de eorumque minus constante voluntate erga ea, quae ad divinum cultum augendum pertinent, Pti Vrae facile subscribo: ab ea tamen nota alienum futurum Mgfcum D. Samogitiae Capitaneum¹ tanto mihi firmius polliceor, quanto alacriori animi studio rerumque suarum minori dispendio hoc in me officium contulerit: quod nobis prius urgendum, quam de eo desperandum esse sentio. Scribo itaque ad Rdum D. Decanum Jarczewski², ut ad praefectum eorum bonorum (in quibus isti asseres, qui, ob intraclusam Rigensem navigationem divendi non poterint, habentur) quemadmodum promisit, quam primum excurrat, de negotiique huius statu me faciat certiores: ut si in eo promisso praestando ille praefectus tergiversatus fuerit, nos de aliis comparandis lignis magis sedulam aliquam rationem inire possimus. Quod enim fraternae pietatis testimonium in ea ecclesia figere constituit, id ea fide et constantia exequar, ut ardentissimam voluntatem meam nullorum sumptuum magnitudo retardatura sit. Moneatur igitur faber lignarius, ut circa illa ligna sese occupet, quae ipsi iam sunt prae manibus: ad quae si aliqui asseres fuerint additi, quos ex gratia sua Dnus Przetocki³ ex regio armentario ad pium hoc opus se collaturum esse, spem non obscuram mihi fecit; sufficientem ad tempus esse materiam habiturum artificem spero. Exigi et a Dno Castellano⁴ poterit illa sexagena, quam ultro mihi obtulit: quodsi ne haec quidem suffecerit, poterit de illa, quae apud Dnum Przetocki pecunia deposita est, aliquid comparari, donec glacie resoluta reliqua advehi possint.

Exemplaria Vitae Sanctorum quatuor a Dno Solikowski⁵ mihi reddita sunt, quorum pretium vel ipse persoluturus sum,

vel, ut ipsi Dno Skarzynski⁶ hic enumeretur, curabo: ita tamen ut libri tam germanici quam latini, qui sumptibus meis comparati, post mortem Alberti Bedunski⁷ in Collegio Vilnensi relictis sunt, mihi restituantur; Posnaniam enim eos non fuisse missos, prout per meum Brzezinium mihi Ptas Vra significaverat, a P. Stanislao⁸ accepi. Lampadem iam ardere ad destinatumque cultum esse appensam, pergratum fuit intelligere. Reliqua, quae ad eam inaurandam desiderari videntur, commodiori tempore suppeditari poterunt: modo proportionis ipsa forma nostris sumptibus respondeat. Comitiiis, quod faustum ac felix sit, datum iam initium est, continuarique debere hoc bellum unanimi omnium sententia est conclusum. De modo et ratione suppeditandi nervi primum consultationes futurae etc. Varsoviae [Februario 1581].

Ossolin. Cod. nr. 156 f. 68—69.

¹ Ioan. Kiszka. — ² Vid. epist. nr. 68 nota 2. — ³ Vid. epist. nr. 68 nota 3. — ⁴ Ignotum est, de quo Castellano sit sermo, utrum de Castellano Samogitiae: Nicol. Talwosz (1570—1588), an de Vilnensi: Eustach. Wołłowicz (1579—1587). — ⁵ Vid. epist. nr. 67 nota 1. — ⁶ Vid. epist. nr. 67 nota 2. — ⁷ Antea Rector Collegii Pultoviensis. — ⁸ Stan. Rozdrażewski.

70. P. Skarga Praeposito Generali S. I.

Vilna 7 Martii 1581.

Relatio de nonnullis e Societate Iesu in Polonia. Characteres sive typi latini e typographia suffurati sunt, quapropter editio operis eius contra Volanum multum retardata est. De obitu cuiusdam benefactoris Collegii.

Adm. Rde in Christo Pater P. C.

Quamvis iam esse Vram Ram in reditu non dubito, si tamen manus Vrae Rae effugient, in manus Rdi Patris Nostri incident hae meae. De tota provincia praeter illa, quae nuper scripsi, nihil habeo, quod addam, illud repeto: Satanam arbitrari, ad invadendum nostrum gregem pusillum dari sibi portam: absentiam Superiorum¹; videtur nunc acriori modo nos cribrare. Pultoviae propter Nieswiastovium², qui regia voluntate una cum Illmo eius Nepote³ ab humanitatis schola ad rhetoricam profitendam transferri debet, Magistrum Adamum turbari et de quadam degradationis ignominia timere,

si ad humanitatis scholam regendam descenderet, sed in literis ad me committere se meo arbitrio videtur. Sed forsitan et a P. Rectore⁴ quaesitus aliter respondit, quam putabat, ut omnino classem humanitatis regat, et hos honoris respectus saecularibus relinquat, religionisque nostrae propriam obedientiam et humilitatem exerceat. Conquiescet credo, quamvis P. Rector aliud habuit consilium. Iaroslaviae Iacobum Mroscovium profugisse clam ex Collegio, scripsi Vrae Rae. Vilnae Ioannem Potocki propter infamiam et dedecus ex pessimis eius criminibus in missione Mscislaviensi contractis dimisisse me, significavi, quem tamen, si vellet, ire ad Vram Ram iussi.

Vilnae furor haereticorum in nos, Zwinglianorum praesertim, est magis accensus, ante ruinam, uti spero in Domino, eorum superbiae. Cum iam pararem illud responsum contra Volanum, et typographum admonuissem, ut plures characteres latinos opere fusorio adaugeat: ille persuasus a Volano forsitan et Zwinglianorum synagogae praepositis, qui hac de re dicuntur aliquot dierum consultationem secretam habuisse, suffuratis praecipuis instrumentis typographiae et omnibus latinis, ut vocant matricibus, profugit ad haereticos, et in eorum synagoga, homo perfidus et nullius religionis, officinam ex nostra, seu Illmi D. Marsalci Radivili⁵ typographia, instituit. Cum eum praefectus arcis D. Pretocius⁶, in cuius iurisdictione typographum Dnus Marsalcus esse voluit, nobis urgentibus, qui eum nomine Dni Marsalci constitueramus, officii admoneret, et in ius suum vocaret, statim se pro eo vicarius Palatini Vilmensis⁷, summus et potens hic haereticus opposuit, et eum esse famulum D. Palatini, et ab eo iudicari debere, contendit. Inde in nos multa acerbe dixit. Interim Deus pro nobis pugnavit. Cum enim nos eam rem propter eorum potentiam intermittere, et ad adventum huc D. Marsalci differre cogeremur, socius quidam acceptis praecipuis matricibus et instrumentis clam a typographo profugit, et omnes illorum conatus fecit irritos, ita ut laqueo se suo, quem posuerant, implicaverint. Res acceptas, quae omnes sunt typographiae Illmi D. Marsalci, cuius habemus curam, socius ille apud Officialem Rmi Vilmensis⁸ deposuit, ipse se occultat, donec superveniat vel Rmus Vilmensis vel D. Marsalcus, paratus omnia eius furta prodere, et in faciem scelus

exprobrare. Haec res haereticos in summam, spero in Christo, adducet confusionem. Nobis vero, mihi inquam, summam peperit molestiam. Puto tamen resistendum esse satanae, ne tam necessario ad Dei gloriam dilatandam instrumento, typographia utique, quae iam fere sola haec est in Lituania, destituamur. In qua augenda et ornanda multum ponit sumptum Illmus D. Marsaleus, nuperque in eam florenorum mille contulit. Triumpharent multum haeretici, si nobis eam eriperent et ad se transferrent. Spero in Christo, rem hanc et certamen hoc Dei gloriam adaucturum.

Nuper hoc est 4 Martii mortuus est hic in nostris manibus Generosus D. Albertus Koninski, qui Collegio legavit 1500 florenos. Nondum sunt ab eius executore reddit, et iam sollicitor, ut hanc summam Rmo Vlnensi ad illa bona eius, quae cum pacto retrovendendi Collegium retinet, apponamus, sed non expedit, nisi perpetuitatem velit Collegio concedere. Hanc pecuniam in aliquem censum perpetuum Collegio, quod nondum habet sufficientem foundationem, convertemus, si pro ea comparari illa perpetuitas non poterit.

Stanislaus Niwka, unus ex auditoribus philosophiae, in periculosam circa vocationem incidit tempestatem. Petit se dimitti, nullam aliam causam afferens, quam quod sciat, se in Societate perseverare non posse. Postquam consultoribus adhibitis iniquum est nobis visum et aliis summo scandalo futurum, si pro arbitrio quisque debeat a Societate dimitti, cum Superiores nunc absint, et alia remedia homini nequissime perturbato non profuissent periculumque esset, ne ipse fugeret, per modum exercitii in quodam eum cubiculo inclusi, et terreo eum etiam fame, nisi redeat ad mentem. Nec scio, an sit liberandus, si in pertinacia hac perseveraverit, putarem eum retinendum ad adventum Superiorum. Nam iuvenis est 26 vel ultra annorum, aptus ad multa Societatis munia, nec video quidquam esse post sex vel amplius annos, quibus vixit in Societate, quod eum a Societate merito excludat. Domini auxilio invocato et consilio adhibito, videbo quid sit faciendum. In morbum periculosum incidit classis infimae Magister, de periculo eius metuimus. Recepi facultates examinatas missas in Novembri 1580 a Vra Rda Pte, quibus nostri et ultramontani⁹ uti possunt, et ad omnia Collegia

praeter Iaroslaviense misi. De P. Stephano¹⁰ admonui P. Rectorem Colosuarensem¹¹ in Transsilvania. Sanctis orationibus et sacrificiis Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Vilnae 7 Martii 1581.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga Rector Vilnensis.

Polociam misi pro una schola regenda magistrum coadiutorem quendam fidelem, Ioannem Posnaniensem, ita Rege urgente. Crescunt discipuli et profectus animarum. Regia Mtas tota est in continuando bello contra Moschum. Ultimorum Iunii in penetralibus ipsis Moscoviae diem dixit toti exercitui. Vilnae vix aliquot dies dicitur mansurus.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro N.¹² Generali totius Societatis Iesu Praeposito Romae.

Post hoc ultimum verbum alia manu additum: Si rendino in Venetia alla humilta, o veramento alla posta che va a Roma.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Defuncto praeposito generali Ever. Mercuriano, novo vero nondum electo. — ² Stanisł. Nieświastowski. — ³ Andreas Bathorius, nepos Stephani Regis, postea Cardinalis Eppus Varmiensis, educabatur Pultoviae. — ⁴ Ioan. Brant, Rector Pultovien. — ⁵ Nicol. Christophor. Radziwiłł. — ⁶ Adalb. Przetocki. — ⁷ Nicol. Radziwiłł. — ⁸ Georg. Radziwiłł. — ⁹ Collegia in Transsilvania: Albae Iuliae (Białogród), Claudiopoli (Klausenburg) et Varadini, dependebant a provincia Poloniae (1578–1595), deinde cum provincia Austriae coaluerunt. — ¹⁰ Stephanus Arator, missus Varadinum an. 1581. — ¹¹ Iacob. Wujek, Rector Colosuaren. (Klausenburg) 1579–1584. — ¹² Claudius Aquaviva electus Generalis Praepositus 19 Febr. 1581. Sed P. Skarga non potuit hac de re tam cito Vilnae notitiam habere. Hanc epistolam misit fortasse ad Oliverium Manareum, Vicarium Generalem, eo consilio, ut eam electo Generali redderet. Aquaviva praefuit universae Societati Iesu ad † 31 Ianuar. 1615.

71. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Generali S. I.

Vilna 25 Maii 1581.

Laetatur de eius electione expectatque adventum novi Provincialis. Rex 15 Iunii discedet Vilna consilio proseguendi belli, postea ibit in Livoniam eumque secum invitat. Legatio Possevini in Moscoviam suspecta videtur, nec est aliqua spes reducendi Moschum ad catholicam ecclesiam, ideoque curandum est, ut ista legatio relinquatur, quia non succedet nec Societati in hoc Regno proderit.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Didicimus non ita pridem Vram Rdam Ptem in nostrum omnium communem et desideratissimum Patrem esse a Domino constitutum. Sit Dominus Iesus benedictus, et donet ipsi inexhaustae suae bonitatis talenta, quae abunde in antecessores Vrae Rdae Ptis effundebat, quibus nos omnes Domino lucrificare et ad omnem sanctarum virtutum perfectionem adducere possit. Ego praecipuum in hac promotione Vrae Rdae Ptis spiritalis gaudii fructum retuli, qui meum tirocinium in hac s. Societate sub Vrae Rdae Ptis gubernatione deposui, et ipsius praeclaris sanctisque exemplis, exhortationibus, lectionibus, et sancta conversatione, quae mihi hactenus in corde dulcescit, nutritus sum, utinam ad spiritus pinguedinem.

Quas 7 et 27 Aprilis et 9 Maii praeter alias priores scripsi, in quibus tum de Collegii nostri tum de provinciae totius rebus aliquid retuli, puto vel ad manus Vrae Rdae Ptis vel ad R. P. Magii Viceprovincialis nostri pervenisse. Unum est summe necessarium, ut quam primum Provinciale¹ habeamus, quem iam in itinere esse arbitror, qui curam nostri gerat. Hunc optabam venire Vilnam sine omni mora, ut possit una et eadem opera, et Regiae Mti, quae saepe quisnam sit Provincialis noster interrogat, praesentia sua satisfacere, et omnium Collegiorum negotiis consulere, quae pendent potissimum a clementia et benignitate Principis, quam summam erga nos et totam Societatem experimur; praecipue vero ad firmandum Colosuarense in Transsilvania, et ad Polocense constituendum Collegium. Discedit hinc in Moscoviam Regia Mtas ad 15 Iunii consilio prosequendi belli cum Moscho, cuius heri summi Nuntii de pacis conditionibus tractaturi, Vilnam appulerunt. Non magna spes est pacis, quamvis prioribus Nuntiis satis clare significare iusserit Mtas Regia, ne Princeps² eorum amplius illos ad se de rebus componendis mitteret, nisi tota Livonia cedere sit paratus, unde aliqui putant, cum hac conditione hos novos venire, alii non item, sed distinere tantum Regem velle. Utcumque evenierit, Regia Mtas cum exercitu ibit Polociam, et inde in Livoniam, si pax firmabitur. Ideoque in primo colloquio admonuit me, ut ad res firmandas Collegii Polocensis futuri cum ipsius Mte vadam, et alios, qui Rigam quae Livoniae est caput, eum comitentur et ibi initia Collegii ponant, habeam

paratos. Quod omnino, inquit, facere oportet, sive veniat opportune P. Provincialis sive non veniat. Cogitet itaque Vra Rda Ptas, ad quas reduceremur difficultates, si ad hoc tempus Vilna praesertim Provinciale non habuerit praesentem. Porro de Polocensi Residentia et de Livonia (quae hactenus, cum sit magna et uberrima provincia, Archieppatum quondam et duos habens Eppos, nunc ne unum quidem habet sacerdotem catholicum) alias Vrae Rdae Pti scribam, vel R. P. Provincialis scribet, nunc quod magni esse momenti puto secrete Vrae Rdae Pti adiicio.

Tertio sum iam hic Regiam Mtem allocutus, semper fere notavi, legationem illam in Moscoviam P. Possevini Regiae Mti ita esse suspectam, ut in ea verba coram me prorumperet: a bonis, inquit, meis amicis profecta res est: voluitque ultimo colloquio Mtas Regia, ut hac de re cum Rmo Nuntio Apostolico³ conferrem. Ex quo plura ad eam rem spectantia intellexi, et statim suggerendum esse Vrae Rdae Pti putavi. Hoc Regiae Mti mirum videtur: quod cum Moschi Nuntius⁴ ad Pontificem nullam religionis fecerit mentionem, nec spem aliquam dederit ad suum schisma relinquendum: unde haec cura eius ad catholicam ecclesiam reducendi sumpserit initium. Ego ut verum dicam, nihil hic simile unquam audivi, nec quisquam animo concepit, tyrannum⁵ hunc, summis et infinitis flagitiis horrendisque sceleribus deditum et semper aliquid addentem ad peccatorum, uti audimus pondus, conversionem ad Ecclesiae unitatem cogitasse. Imo nihil magis exécratur, et sicuti vere dixit Regia Mtas, infideles nos prorsus catholicos omnes existimat, et solam christianitatem in Moscoviae finibus esse circumscriptam arbitratur. Nunc certe sub tali tyranno ad haec semina catholicae veritatis in Moscovia nulla esse videtur opportunitas. Quod si etiam necessitate armorum victus, faceret aliquid spei, quam durationem hoc nobis polliceretur? Nec illud tacebo, personam ipsam Regiae Mti, cui hoc est munus commissum, non placere omnino et esse multis apud ipsam suspicionibus obnoxiam, propter tractatus quosdam cum Principibus, a quibus semper hic aliquid metuitur. Proinde Vra Rda Ptas curet, ne tota Societas in hoc Regno animi regii alienationem patiatur. Tanta de nobis sibi persuasit Princeps optimus, qui summo

zelo ad restaurandam catholicam religionem fertur, ut me quandoque mei pudeat, cogitanti mihi plura Deum in animum regium de nobis iniecisse, quam res ipsae pati videantur. Itaque si sancto et prudenti iudicio Vrae Rdae Pti videtur, curandum esset, ut legatio ista relinquatur a nostris, quae uti conicio, non succedet, et nobis, hoc est Societati nostrae in hoc Regno, tali tempore et a tali persona, quae iam est suspecta, non proderit. Ad hanc rem pertinere puto, quod mihi a R. P. Magio scriptum est, ne aliquem patiar extra provinciam mitti, nisi expresse sit mihi a Vra Rda Pte scriptum. Quod ego statim de Moscovitica hac missione sum interpretatus, et non esse illam ex animo Vrae Rdae Ptis profectam, nescio, an vere coniciam. Sanctis orationibus et sacrificiis Vrae Rdae Ptis me omnesque nos humillime commendo. Vilnae 25 Maii 1581.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Polociae iterum frater unus, coadiutor is erat, quem ad curandam scholam miseram necessitate victus, 4 Maii moritur. Ioannes Posnaniensis is erat. Suffragia ⁶.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Claudio Aquavivae Praeposito Generali totius Societatis Iesu Romae Soli.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Provincialis Poloniae nominatus est Februario 1581 P. Ioan Paulus Campano, qui tamen demum post aliquot menses provinciae administrationem suscepit, quando videlicet ex Moscovia redierat, quo Possevinum comitabatur. — ² Ioan. Basilides, Magnus Dux Moscoviae. — ³ Ioan. Andreas Caligari. — ⁴ Ioannes Severiginus (Szewrygin), Nuntius Moscoviticus, missus ad Gregorium XIII an. 1581, cf. Rostowski p. 91. — ⁵ Ioan. Basilides, Magnus Dux Moscoviae. — ⁶ Id est: sacrificia missae sunt offerenda pro anima defuncti.

72. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Generali S. I.

Dzisna ¹ 5 Iulii 1581.

Rex egit serio cum eo de fundatione Collegii Polocensis. Finito bello ibit in Livoniam, ubi fundationem Collegii Rigensis, Derpatensis et

Narvensis promittit eumque ad comitatum secum invitat. Possevino iter in Moscoviam aperitur. Privilegium foundationis Claudiopolitanae. Mutatio bonorum Collegii Vilmensis. Ius patronatus eidem concessum. P. Laterna regius concionator.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Heri perveni Disnam, ubi octavo post meum discessum Vilna die Regiam Mtem consecutus sum. Significavit, sibi gratum fuisse meum adventum, de quo iam ab aliquibus quaesierat. Hodie serio mecum egit de facienda foundatione Collegii Polocensis. Iam cum R. P. Possevino et P. Campano et P. Laterna communicato consilio concluderamus, licet nullam expressam a Vra Rda Pte haberem facultatem, admittere hanc foundationem cum conditione beneplaciti Vrae Rdae Ptis, ut sit liberum vel admittere vel reiicere. Causae, quae nos permoverunt, sunt istae. Ne contristaremus sanctissimam mentem piissimi Principis, quae tota in hanc fertur foundationem et pro qua toto hoc tempore laboravit, et in publicis etiam Varsoviae comitiis cum omnibus ordinibus ita egit, ut omnes adversarii religionis catholicae confusi ac stupore pleni relinquerentur. Ne praeterea haec elaberetur occasio, quae ad ea loca regiam dedit praesentiam, nec ullo unquam tempore ad hoc cum haereticis senatoribus perficiendum maior opportunitas dari poterit, cum et Regiam Mtem dicentem audierimus: „Deus scit, quando ad ea rursus loca redibimus“.

Distat locus iste Disna sex polonicis milliaribus a Polocia, quo me praeire Regia Mtas iussit, ut plenior de omnibus villis et redditibus reciperem instructionem, et eam quam primum ad ipsius Mtem mitterem, una cum exemplari foundationis, et quibusdam particularibus, de quibus postea Vrae Rdae Pti scribam, vel R. P. Provinciali² (de quo quisnam sit nondum nobis constat), nunc properans Polociam haec in genere significare Vrae Rdae Pti volui. Hoc unum addo, quod etiam hodie ex ore ipsius Mtis accepi: Si pax erit perfecta cum Moscho, quam primum ituram Mtem Regiam in Livoniam, et inter primas occupationes in illius provinciae ex faucibus Moschi acceptionem, primitias Domino Deo oblaturam trium scilicet Collegiorum foundationem, Rigensis, Derpatensis et Narvensis, de qua Narva sola nunc est inter consilia pacis controversia. Ideoque praemonere me voluit

Regia Mtas, ut ad comitatum ipsius essem paratus in Livoniam, quod ipse in sua praesentia omnia constituere et fundare cuperet, nec per praefectos, qui res divinas perficiunt tepide, agere in tantis rebus sit necesse. Habiturum se Livoniam tamquam tabulam rasam, in qua iure suo Regio et bello quaesito, ad extirpandas haereses et fidem catholicam plantandam uti possit. In hoc tali casu communico consilium cum R. P. Possevino, sicuti et cum consultoribus feci meis Vilna discedens. Illi videtur omnino, ut sanctis et tanti momenti et tantae opportunitatis regiis desideriis morem geramus. Det mihi Christus spiritum prudentiae, et promptum responsum ac instructionem sanctae obedientiae.

Retulit mihi Mtas Regia hodie de P. Possevino, velle se illi iter in Moscoviam³ aperire, ob reverentiam, ut ipsius Mtis verbis utar, Smi D. Nri⁴ et Sedis Apostolicae, sive pax fuerit perfecta, sive bellum, quod absit, continuaretur. Suspicionem illas summa observantia erga Summum Pontificem huius piissimi Regis sustulit, quamvis in homine tyrannicis et foedis peccatis obruto⁵, vix (humanitus loquendo) quidquam esset spei ad conversionem eius relictum. Ego adieci, non defuturum divinum auxilium, nec rem fructu aliquo carituram, quae a Spiritu S., qui summo adest Christi vicario, profecta videtur. Itaque timores illi nostri, ne Regius animus a Societate alienaretur⁶, iam sunt mitigati ex aliqua parte. Non obfuit tamen illa cautio, ut tanto magis res status et politiarum, sicuti videmus facere nostros in Anglia, apud Principes praesertim summo studio declinemus. Exitus postea docebit plura.

Antequam Regia Mtas Vilna discederet, perfecit ex consilio Rmi Nuntii⁷ foundationem Colosuarensensem seu Claudiopolitanam in Transsilvania, iuxta annotata Romae in priorem illam, quam apud me anno praeterito reliquerat ipsius Mtas. Nunc facta auctione reddituum, misso ad me exemplari et data corrigendi facultate, cum quaedam manu sua propria in illo exemplari ad maiorem honorem et cautionem Societatis nostrae correxisset, non ante Vilna discessit, quam privilegium foundationis descriptum et ad me, ut viderem illud, allatum esset. Quod ipsius Mtas per suum Transsilvanicum Cancellarium D. Berzevicium⁸, illuc ad alia negotia destina-

tum portari et reddi P. Rectori⁹ voluit. Omnis illa obligatio prior est sublata et omnia, sicuti Rmo Nuntio et mihi videbatur, sunt emendata ac posita.

Mutationem illam Szyrwintensium¹⁰ bonorum Collegii Vilmensis iam fere perfecimus cum Mte Regia, non sine summa quiete Collegii et aliqua accessione reddituum futuram. Hodie cum summa quadam suavitate animi retulit mihi Mtas Regia quasi miraculum quoddam circa hanc commutationem. „Totus, inquit, senatus meus haereticus cum Dno Vilnensi Palatino¹¹, pro Collegio vestro me compellavit, circa hanc commutationem. Unde illis talis animus“? Laetatur pius et sanctus Rex, quidquid fieri videt in favorem sanctae fidei catholicae. Particularia postea in hac commutatione Vrae Rdae Pti vel R. P. Provinciali describam.

Deus et illud ad quietem Collegii Vilmensis perfecit eodem tempore, antequam Regia Mtas Vilna discederet. Capitulum Vilnense, quod in praesentando vicario perpetuo, qui curam habet animarum in templo nostro, ius cum Collegio commune habebat, iuri suo cessit, et illud in Collegium transfudit. Quae res est maximi momenti ad pacem cum vicario, cum quo continua erat in templi communione, aut frequens saltem concertatio retinenda. Et ad alia multa templi nostri in omni ad aedificationem proximorum ordine constituendo, faciet res ista. Iuvit nos Rmus Nuntius, sed supra omnia favor piissimi Regis, et affectus quorundam Canonico-rum erga nos. Deus sit benedictus. P. Laternam dedimus Regiae Mti, qui hic in castris ordinarius est ipsius Mtis concionator, latinus et polonicus. Sanctis orationibus et sacrificiis Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Die 5 Iulii Disnae prope Polociam 1581.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Aliquoties de electione Vrae Rdae Ptis interrogatus sum a Regia Mte. Bonum esset, ut Vra Rda Ptis ipsius Mti scribat, quamvis iam per R. P. Provinciale fecisse hoc ipsam arbitrer. P. Paulus Campanus, dum finirem literas, supervenit et petiit, ut eius nomine humillime Vram Rdam Ptem salutarem una cum P. Magio et reliquis. Idem petiit P. Stephanus Drenoczy.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Claudio Aquavivae Generali Praeposito Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Urbs in palatinatu Polocensi. — ² Ioan. Paul. Campano. — ³ P. Possevinum Vienna usque Moscoviam comitabantur Patres: Ioan. Paulus Campano et Steph. Drenoczy, nec non fratres: Andreas Modestinus et Michael Morienus. Cf. Ant. Possevini: *Missio Moscovitica*, edid. Paulus Pierling S. I. Parisiis 1882. — ⁴ Papa Gregor. XIII. — ⁵ Ioan. Basilides, Magn. Dux Moscoviae. — ⁶ Vide epist. nr. 71. — ⁷ Ioan. Andreas Caligari. — ⁸ Martinus Berzewicz (Bersewicz, Bersewicz), cf. St. Kujot: *Tow. Nauk. w Toruniu. Fontes I—III*. — ⁹ Iacob. Wujek, Rector Colosuarensis (Klausenburg). — ¹⁰ Bona Szyrwinty, cum a Vilna satis remota essent, mutata sunt cum bonis regalibus Trokiele, cf. Józef Bieliński: *Uniwer. Wileński. T. I. 42. Kraków 1899*. — ¹¹ Nicol. Radziwiłł.

73. *Schedula P. Skarga 1581 post quadragesimam.*

Parva chartula, manu propria P. Scargae scripta, quae affixa est literis Ioan. Andreae Caligarii ad Cardinalem Comensem¹, die 22 Iulii 1581 scriptis:

Dominus hoc anno ad finem quadragesimae 1581 reducere dignatus est Vilnae per Patres Societatis Iesu: schismaticos 79, haereticos 55. Dubii et instantes plurimi confirmati.

Petrus Scarga.

Archiv. Vatic. Nunziatura di Polonia T. XVIII.

¹ Ptolomaeus Galli, Cardinalis 1565—1607, Secretario del Stato Gregorii XIII, vocatus vulgo Neocomensis vel de Como.

74. *Martinus Laterna S. I. P. Skarga, Rectori Vilnensi.*

Zavolocia 1 Augusti 1581.

Rex castra movet, Voronetia Plescoviam iturus. Magno Duci Moscoviae dabitur mox responsum. Colloquia cum Rege de Palatino Polocensi, de captivis in arce, de observatione ieiunii, ac de mulieribus e castris exturbandis. Accipit stolam, casulam aliaque pretiosa. Labores in castris, praesertim in convertendis haereticis. Excusatio, cur ad Nuntium Apostolicum literas non dederit.

Rde et Carissime in Christo Pater P. C.

Satis prolixas 27 Iulii ad Ram Vram literas dedi, heri mediocres, hodie quoque scribendi non praetermittenda oblata occasio. Valet Rex noster bene, valemus et nos, nisi quod Alexandrum tussis interdum quaedam molestat. Hinc discedimus 3 Augusti primum ad arcem Voronetiam, quae hinc 14 abest milliaribus, quaeque superioribus mensibus a nostris incensa et exusta est, aliqua tum praesidia a nostris exaedificata habere dicitur. Ibi reliqua exercitus pars lustrabitur, hic enim totus lustrari non potuit, quia nondum confluit. Tamen missus est Cubicularius, qui milites Dzisnae vel Polociae haerentes moveret, numerum eorum et loca, in quibus essent, conscriberet, et Dzisna postea reverteretur ad Regem. Voronetia Plescoviam credimus ituri. Heri, quae ultima Iulii fuit, missus est versus Orsam D. Przeworski¹ nobilis Lituanus ad Radoszkowice natus, et ibi versari solitus cum Regiae Mtis literis, haud scimus, quid continentibus; brevi quoque responsum dabitur ad illas Moschi², tantae molis id est tredecim philerarum literas. Iudicabat Regia Mtas breviter, sed graviter respondendum. Sed Mgfcī D. Cancellarii³ consilium secutus, dicentis respondendum stulto secundum stultitiam eius, totidem, ut ex Dno Baranovio⁴ intellexi, phileras literarum conscribendas paravit, vel conscribi potius permisit, nondum tum certo intellexi, an hunc numerum Regiae Mtis epistola exaequaverit. Hinc inde captivi Moschi adducuntur, optima quaeque nobis spondentes, utinam vere et sincere.

Heri una fere hora cum Regia Mte privatim locutus, cum ab eo essem advocatus, innovavi illud temerarium Palatini Polocensis⁵ factum. Cogitur, dixit prudentissimus Rex, pediculosum pallium induere, qui aliud non invenit. Cogimur et nos, ait, ferre hominem, quem titulo Palatini illius loci gaudentem invenimus. Meo tum, inquit, non deero muneri, et quod serio et graviter propter Deum incepti, serio et graviter perficiam. P. Nicolao⁶ iussit me animum per literas addere, facturum me quidem recepit, adieci tum quaedam de commendatione virilis et masculi animi illius Patris. Tum ille: Tali, ait, homine ille locus indiguit. Monuit etiam me, ut coram vel scripto in mentem illi id revocarem, cum Palatinus venerit. Per D. Baranovium rem conficiemus non in-

commode Deo propitio, qui quoties fere me invisit, toties de aulae miseriis et vanitatibus ac suis sanctis et fructuosis propositis colloquitur.

Proposui etiam Mti Suae facta praefatiuncula de captivis in arce: quod ex illis multi pretium, quo se redimerent, non haberent, an non Suae Mti videretur, ut saltem in compedibus arcis operas et onera absolverent et praeferrent, Regi futuri utiliores, et ab infirmitatibus et mortibus, in quas ibi incidunt, liberiores. Curabo, inquit, singulorum mihi describi nomina, et conditiones et quod commode fieri poterit, faciam. Egi et de vigiliarum, qualis hic fieri potest observatione. Imo, inquit, de industria volui hac de re tecum conferre. Servavi omnes et singulas vigilias in Transsilvania, famem et inediam propter lepores quandoque tuli, cur propter obedientiam Ecclesiae, et aliorum exemplum, hic quoque non feramus? Sed quia aulam, scio, meam conqueri, modus mihi, qui videretur commodus, proponatur. Hinc cum ego dixissem, posse quidem magistro culinae⁷ triduo aut quatri-duo ante vigiliam praemonito, moralem adhiberi diligentiam in curandis piscibus, qui si aut haberi non possent, aut ita haberentur, ut regio prandio et statui non sufficerent, aut illo digni non essent, posse dari in prandio carnes, cenam autem publicam nullo modo, adiecit ille. Possumus etiam miscere forsitan carnes cum piscibus siccis et leguminibus ieiuniorum, ut et ieiunii representatio fiat, et suus cuique non desit cibus. Postremo dixit se magistrum culinae ad me missurum, et quod statuerem facturum. O modestiam, submissionem, et obedientiam tanti Principis. Prolixius hic de sua pristina circa ieiunia obedientia, de piscium ungaricorum et polonicorum differentia, et aliis eiusmodi disputavit, et cum ego dicerem, valetudinis suae tam nobis et Ecclesiae Dei necessariae curam habendam esse, quid inquit est, si uno ieiunem die aut pluribus. Quadragesima mihi molestior est, reliqua non curo ieiunia.

Dixi et de mulieribus, pudicitiam prostituere hic impudenter solitis, exturbandis. Tum ille, cum initio consuetudinem rigidam bellorum, in quibus esset, et ubi nullam mulierem in infinito numero militum vidisset, exposuisset, postremo addidit, se omnino serio Marsalæ, cum venerint (quot ante

nunc prope Vielicolucum⁸: pasculi forsitan commodioris gratia) iniuncturum, ut decretum illud Polocense mandent executioni. Denique cum hic cum vulnerationibus coniunctae rapinae nonnullae essent observatae, etiam rogavi, ut Mtas sua iustitiam fieri iuberet. Utinam, dixit zelosus Rex, audisses aliquando quam graviter ego Marsalcos de munere illorum monuerim. Monebo tamen interim etiam et ne meo desim officio, curabo. Plura quoque suavissimus Rex suavissime dixit, et cum discedens veniam peterem: quod fortasse liberius, quae mei videbantur muneris, proposuissem oblata occasione, imo inquit gratissimum mihi faciet, si me de omnibus, quae illi videbuntur, monuerit.

Cum tamen iam praecipua proposuerim, nec tam facile id aggreditur, et in concionibus minus eadem urgebo, cum Regis animum et studia optime cognoverim, nisi gravis casus vel necessitas exigit, Rae Vrae erit me monere, si quid hic propositum imprudentius. Hodie misit ad me Serenissimus Rex stolam ex templo ruthenico acceptam, et duo antependiola forsitan ab imaginibus accepta, quorum [unum] plus quam centum semiglobulis inauratis (centkas vocamus) in serico villosa nigro distinctum est. D. Zubrzik⁹ haec illi obtulerat, sed ille ea ad me misit. Cogitabam stolam, quae eiusdem paene materiae est, cum illa casula D. Przetocki¹⁰ albo-rubea Polociam nunc mittere ad nostros, haud tamen scio, qualem se praebebit is, cui ea essent tradenda. Habet octodecim stanneos globulos adiunctos, estque satis lata et mediocriter longa. Antependiolis interim ad nostri altaris ornatum utemur. Cerae non parum mihi oblatum est, offerreturque plus, si viderent nos id cupere, vel illa egere. Eleemosynae quoque pecuniariae mihi et a Dno Zebrzidovio¹¹, et ab aliis offerebantur. Sed quia nec Ka Vra nobis illas permisit, nec nos egemus aut cupimus, non accepimus.

Manemus hic, Deo laus, non sine fructu. In sacris frequentes auditores singulis diebus habemus. Confessiones quoque iam non paucae auditae. Duo matrimonia benedixi, unum puerum baptizavi, chrismatis sacri, quia illud non habeo, unctione praetermissa. Hodie quoque Dni Thesaurarii Regni¹² scriba haereticus, mecum de religione contulit; non procul abest a Regno Dei. Venit et civis quidam Cracoviensis Lu-

theranus, ut mecum de eadem re conferret. Hic nuper concionem meam polonicam cum audisset, domi eam postea, ut recordabatur, conscripsit, laudavit eandem, doluit quod latinae non interfuerit, audivit etiam me articulos religionis nostrae controversos confirmaturum. Sed tamen haud scio, an non lateam, forsitan etiam surdo fabulam cecini, dum hodie Dnum Philipovium¹³ infirmum invisens, data ab illo occasione, de rebus nostrae fidei fuisset diutius collocutus. Sed non est abbreviata manus Domini. Miles unus cum decem sociis dixit, se ad me venturum hodie confessionis gratia. Audivi, inquit, nuper concionem tuam, tempus est, ut saluti meae cum sociis prospiciam, nondum venit. Si etiam omnes promissis stettissent, qui se ad me exomologeseos gratia venturos dicebant, iam dives satis fuisset. O quam cito fervor noster tepescit. Adiuvet nos et illos Dominus. Dum haec scribo, venit R. D. Baranovius, et quaerenti mihi nuntiat, iam 20 phileras esse scriptas responsi Regii ad Moschi literas, putat quatuor addendas, ut quasi duplo sint eius epistola literae nostrae longiores. Has polonice a Mgfco Dno Cancellario scriptas, in ruthenum idioma Dnus Haraburda¹⁴ vertet.

Ad Rmum D. Nuntium Apostolicum¹⁵ nil scripsi hactenus. Debere me id confiteor auctoritati, integritati et erga me indignum benevolentiae eius Rmae Dnis. Quia tamen partim compellare literis non necessario Rmam Dnem eius non audeo et erubesco, partim si quid hic geritur Rae Vrae perscribo (quae cum eius Rma Dne omnia, si videbuntur eius Rmae Dnis auribus digna, Ra Vra communicare potest) forsitan excusari apud Rmam Dnem eius potero. Si tamen contra discretionem non pecco, rogo ut Ra Vra meo quoque nomine illum per Rdos Patres, qui cum eius Rma Dne prandere solent, salutari iubeat. Egit et nunc Mti Regiae gratias pro literis ad Reginam Angliae¹⁶ datis in eorum causa et negotio, qui innocenter in vincula ab ea ex nostra Societate coniecti sunt. Ita libenter ille ubique Societatis negotia promovet. Utinam eius Rmam Dnem hic videamus Livonica temp!a reconciliantem. R. P. Iacobus Vagrovecius¹⁷ suasit Mti Regiae, ut Eppum aliquem ad funebres¹⁸ exequias mittat, haud scio, quid sit futurum. Meminit et seminarii, Regi curae futurum illud non dubito; quo terrae hostili sumus viciniore,

maioribus praesidiis precum nostrorum Vilmensium egemus. Contenta voce virtus et pietas Regis a Ra Vra haec exigit subsidia. Conciones laudatas a Rege intellexi, probarunt et haeretici aliquoties easdem et commendarunt, haud scio, an etiam fructum coeperint. Sed quia incremento Dei opus est, huic nos Ra Vra cum Reverendis et carissimis commendare pergat, quem cum eisdem optime valere cupio. Zavolociae 1. Augusti 1581.

Rae Vrae filius et servus in Christo indignissimus

Martinus Laterna.

R. D. Georgius¹⁹ sacellanus saepius a me petiit, ut eum Rae Vrae commendarem. Commendo illum millies, et eius nomine Ram Vram saluto centies.

Archiv. Vatic. Nunziatura di Polonia Vol. XVIII f. 245—250. Copia. Cf. etiam Thec. Academ. Liter. Cracoviensis: Expositio Romana A. D. 1886.

¹ Mathaeus Przeworski, cf. Rykaczewski: Relacye Nuncyuszów w Pol. T. I. — ² Responsum regis Stephani, datum 2 Augusti 1581 Ioanni Basilidi Magno Duci Moscoviae, vid. Turgenew: Histor. Russ. Monum. T. I. 323—350. — ³ Ioan. Zamoyski, Cancell. Regni. — ⁴ Albert Baranowski, Canon. Gnesnensis, secretarius maior. — ⁵ Nicol. Dorohostajski. ⁶ Nicol. Sędkowski. — ⁷ Dominic. Alamanni, nobilis Florentinus, magister culinae regiae 1577—1583. — ⁸ Wielkie Łuki. — ⁹ Georg. Zybrzyk (Sibrik), centurio hungaricus, cf. Heidenstein: Rer. Polon. — ¹⁰ Adalb. Przetocki, magnus procurator arcis Vilnen. — ¹¹ Nicol. Zebrzydowski, centurio et aulicus regius. — ¹² Ioan. Dulski, Castellanus Culmensis 1571—1590, supremus thesaurarius regni 1581 — † 28 Martii 1590, cf. Lengnich: Geschichte d. Preuss. Lande T. III—IV. — ¹³ Hieron. Filipowski, Capitaneus Nurensis, praefectus regiae mensae, haeresi calviniana imbutus, sed postea ab erroribus expiatus, † 1589. — ¹⁴ Michael Haraburda, notarius lituanicus ab anno 1566, postea an. 1585 Castell. Minscensis, † 12 Iul. 1586. ¹⁵ Albertus Bolognetti, Nuntius Apostol. in Polonia a 22 Iulii 1581—1585, † 19 Maii 1585 in oppido Carinthiae, dicto Villach (Bielak). — ¹⁶ Elisabeth, regina Angliae 1558—1603. — ¹⁷ Iacob. Wujek de Wagrowiec, Rector Colosuarensis, sive Claudiopolitanus. — ¹⁸ Christophorus Bathorius, Transsilvaniae Princeps († 1581), frater regis Stephani. Wielewicki T. I. 17. — ¹⁹ Georg. Fabius, capellanus regius, vid. ep. nr. 60. nota 7.

75. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Generali S. I.

Vilna 2 Augusti 1581.

Nescit hucusque, quisnam Provincialis sit. Laudat zelum apostolicum Regis. Mittit exemplar vel puncta potius futurae foundationis Polocensis. Mox ibidem duae scholae aperientur. Commutatio bonorum Collegii Vilmensis cum Rege perfecta est. De residentia Cracoviensi, missione Suetica ac legatione Moscovitica. Necessitates Collegii Vilmensis. Novus Eppus in cathedram suam ingressum fecit, nondum tamen est consecratus.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Redii Domino duce Vilnam ex Polocensi peregrinatione (de qua iam Vrae Rdae Pti cum alias tum Disna 5 Iulii scripseram) quinto abhinc die, salvosque omnes meos, quae Dei est bonitas, inveni. Unum, quem omnes desideramus, et quem inventurum me sperabam, non inveni, hoc est R. P. Provinciale¹, de quo hactenus, quis sit et ubi sit, nec per literas cuiusquam, nec sermone didicisse nos aliquid, summo pere dolemus. Quae Regia Mtas in acceleranda foundatione sui Collegii fecit, ut quasi absolutus a voto expeditior et maiore cum spe contra hostes Regni sui progrediretur: talia sunt, quae summam eius in dies ferventissime excrescentem pietatem, et quod mirum est, zelum quendam animarum apostolicum declarant. In tot occupationibus consiliisque bellicis per duas hebdomadas, cum esset Disnae et Polociae in castris, nullum negotium habuit prius, nullum maioris esse momenti putavit, in nullo senatores suos in consultationibus his etiam in die fatigavit, in nullo plus ipse insudavit, meque toties advocans et ipse omnia urgens, totum me in admirationem suae pietatis abripuit. Imo eius tum zelus, a principe in tota Lituania haereticorum, hanc vocem extorsit: „Iam nos Iesuitas adorare oportet, postquam Rex tanti illos facit“. Moschi fraudes in consiliis pacis proponendis, celeritas continuandi belli, et discessus Polocia (ubi vix quatuor dies haesit) regius, haeretici Palatini² importunitas, bonorum, quae schismatica templa habebant onera, foundationem Collegii Polocensis extraxit, ne sicuti Rex volebat Polociae perficeretur. Addo et sigilli defectum, quod tum Cancellario Lituaniae³ furto sublatum fuit. Nocte intempesta 20 Iulii, cum esset summo mane postridie castra moturus, advocat me Rex in

interius tentorium, et ad suum lectulum (nam tempus aliud tum non erat) totum modum foundationis mihi explicat, cum adiunctione eorum, quae mihi viderentur. Tum etiam mira de nostrae Societatis instituto cum summa sui animi suavitate, et erga res divinas affectu mirabili dixit, adeo ut quidam cum in discessu eius oculos rubere viderent, fecisse me illi post cenam concionem, qua ad lacrimas fuisset provocatus, arbitrarentur. Sed non fui tam devotus.

Mitto Vrae Rdae Pti exemplar vel puncta potius futurae foundationis, quae me sibi dare et ad castra mittere, ideoque Polociae subsistere iussit Regia Mtas. Voluit, ut unum exemplar ipsi, alterum Mgfeo D. Cancellario Poloniae⁴ mitterem. Nec erit, inquit, sollicitatore opus: ego ipse hanc personam induam. Misi 23 Iulii, cum Regia Mtas 21 discessisset. Annotavi et quaedam circa foundationem observanda. In castris ipsis puto perficietur fundatio. Reliquit Regia Mtas in manibus meis florenorum mille. De quibus cum dicerem, ut nunc parceret pecuniae in tanta bellicorum sumptuum necessitate, respondit: Dominum provisorum, velle autem, ut pecuniam illam eo convertamus, ut tanto firmitus Polociae pedem figere, ut ipsis verbis utar, possimus. Illis itaque datis in manus P. Nicolai⁵ Residentiae illius praefecti, ex consensu regio constitui, ut templum coeptum in civitate perficeretur, et ibidem scholae aliquot et habitationes nostrorum ad tempus ex lignis (qui locus posset postea in parochiam, quae est omnino necessaria, converti) donec muratum scilicet in insula Collegium exstrueretur, et materia ad murum praepararetur ex eadem pecunia.

Constituit Regia Mtas in singulos annos septem vel octo millia florenorum ad fabricam Collegii in insula conferre. Tantum petit a Vra Rda Pte, ut aliquem ad nos murarium ex nostris mittat, qui bonam et nostro instituto accommodatam formam Collegii induceret et toti fabricae praeesset. Quod Vra Rda Ptas faciat rogo, gratissimum enim hoc Regiae Mti fiet, et nos in viaticum sumptum suppeditabimus. Magister Iosephus⁶ habet, quod agat Iaroslaviae et in aliis Collegiis. Nisi murarium habeamus ex nostris, multa sine fructu et bono exitu tentabuntur. Interim petiit Regia Mtas (ea est enim eius modestia) ut scholas saltim duas Polociae

iam iam habeamus. Ego inveni a P. Stanislao ⁷ Alando, qui est socius P. Nicolai in illa Residentia, ultra 40 pueros optime et cum hominum summa aedificatione institui. Magis hisce studiis nostris circa eorum filios ad catholicam religionem pertrahuntur etiam schismatici, quam aliis nostris exercitiis. Confirmavi P. Stanislauum in illis occupationibus, licet a Vra Ra nondum expressam commendationem ad aperiendam ibi scholam habeamus. R. P. Provincialis, si unum nunc illuc magistrum miserit, satis loco illi consulat. Nunc duo sunt ibi sacerdotes, unus nunc a me adductus coadiutor, Paulus Bolesta.

Commutatio illa bonorum ⁸ cum Rege perfecta est per Dei misericordiam, non sine magno Collegii Vlnensis comodo. Particularia R. P. Provinciali referam. Literas et privilegia necessaria habebimus, iamque magna ex parte habemus. Scio, quid dicant Transsilvani: sed non desunt nobis Cracoviae externi amici, qui illa, quae illi externa scilicet requirunt, praestabunt libenter, hoc est emptionem vestium et librorum.

De Residentia Cracoviensi scribit mihi P. Paulus Boxa ⁹, utilissime illam nunc posse remitti et dissolvi, abstrahit certe utiles Collegiis personas, et hic magis debemus, ubi beneficia percipimus. Sicut et Suetica illa non modo P. Warszevicium detinet, sed P. etiam Simonem Nicovium ¹⁰ nobis abstulit, pro quo ego tres alios obtulissem potius. Inter omnes Polonos, quos cognosco, nullus est, qui utilius et in theologicis studiis proficiebat, et ad exempla virtutum religiosarum aliis ingerenda, iuvandumque totum Collegium esset aptior. Obsecro per Christi viscera, restituat illum nobis Vra Rda Ptas. Fervores R. P. Possevini, utinam omnes fructum maximum consequantur, nostris certe Collegiis sunt molestissimi. Utinam et Moscoviticae istae legationes, quas satis pompose prosequimur, succedant. Multa possunt scribi speciosa, sed an utilia et solida, spectandum erit. Utinam P. Paulus Campanus ¹¹ redeat incolumis.

Quos Collegium hoc Vlnense defectus patiatur, avidè cupio R. P. Provinciali declarare et accipere remedia. Indigemus Theologo, nam iam P. Garsias Alabianus debilitatur, et cordis continuas sentit affectiones et multas noctes ducit

insomnes. Vix potest propositum laborem sustinere. Nec prae-
fectum studiorum certum hactenus habemus. Carere praefecto
rerum spiritualium et fixo confessario fratrum per decem
iam fere menses, cogitet Vra Rda Ptas, quis metus cor meum
perstringat. Nunc scio, quid sit illud: praeesse in sollicitudine.
A qua utinam mihi detur respiratio, si Dei erit voluntas, si
non ante, saltem post finitum tertium annum, quem iam iam
1 Augusti sum ingressus, meae miserae huius Collegii gu-
bernationis, quae ad studia et scriptionem necessariam contra
illum haereticum¹² et conciones solidas, nihil mihi temporis
relinquit. Fiat tamen non quod ego volo: sed quod tu vis
Domine mi, per quem me Christus meus regit et nihil mihi
deerit. De aliis Collegiis nihil nunc Vrae Rdae Pti scribere
potui. Nihil per Dei gratiam accidit, quod esset significandum
et quod ad meam cognitionem pervenisset.

Hodie Rmum Vilensem¹³ in cathedram primum suam
ingredientem, Clerus cum processione, et totus populus
cum laetitia suscepit. Nostri studiosi cras vel postridie eum
variis carminibus et orationibus excipient. Declarat se nobis
benevolum, et reipsa dicit se ostensurum, quanti nostrum
Collegium faciat. De quo plura postea Vrae Rdae Pti signi-
ficabo. Me video, sicuti antea, observat et amat, nostrumque
se esse, quasi alumnum et beneficiarum fatetur. Laborat
quartana febris totusque est exhaustus. Nullos adhuc maiores
habet ordines: cogitat quam primum eos suscipere. Dispen-
sationem etiam de aetate pro consecratione ad ordinem Eppa-
tus, a Summo Pontifice¹⁴ per literas iam petiit. Sanctis sa-
crificiis et orationibus Vrae Rdae Ptis me humillime com-
mendo. Vilnae 2 Augusti 1581.

Vrae Rdae Ptis servus indignus et filius

Petrus Scarga.

Mitto Vrae Rdae Pti literas P. Boxae Cracovia, de illa
Residentia. Detur cibus esurientibus et cum lacrimis panem
petentibus. Saturati relinquantur. Tot sacerdotibus abundat
Cracovia, et nos videmur nos sine vocatione ingerere, et eos,
quibus plus debemus, relinquere. Sed haec iudicio prudentis-
simo et sanctae obedientiae subiecta sint.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Claudio Aquavivae Generali Praeposito totius Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Ioan. Paul. Campano. — ² Nicol. Dorohostajski. — ³ Eustach. Wołłowicz. — ⁴ Ioan. Zamoyski. — ⁵ Nicol. Sędkowski. — ⁶ Ioseph. Britius S. I., magister muratorum, architectus. — ⁷ Potius Ioanne. — ⁸ Vide epist. nr. 72. nota 10. — ⁹ Superior missionis sive residentiae Cracovien. — ¹⁰ Simon Nikowski. — ¹¹ Vide epist. nr. 72. nota 3. — ¹² Andr. Volanus. ¹³ Georg. Radziwiłł. — ¹⁴ Gregorius XIII.

76. Ex literis P. Martini Laternae S. I. ad P. Scargam, Rectorem Collegii Vilmensis.

Ostrovia 21 Augusti 1581.

Arcis Ostroviae oppugnatio et deditio. Tartari a Duce Moscoviae deficiunt. Moscovitae Suraziam aggressi. Multa de eisdem Plescoviam defendentibus.

Cui ternas ad Ram Vram literas dederam, hunc audio nondum discessisse. Age ergo per hunc (hic autem est D. Leszczynski¹ Sacrae Regiae Mtis cubicularius) nostrum gloriosum triumphum Rae Vrae et carissimis fratribus nuntiemus. Forsitan statim post gloriosissimae Assumptionis diem, 40 horarum orationem instituistis, quia celerem victoriam ex Ostroviensibus deportavimus. Decima nona huc venimus cum Rege, eadem die tormenta bellica explodere coepimus. Vigesima vero, quae in divi Bernardi diem inciderat, circa vesperarum horam triumphare coepimus. Insultabant initio Moschi more suo. Cur arces vobis non aedificatis, et quid ad nostras occupandas venitis? non sunt hic Zavolocenses, aut Horvolenses, Agnitki. Et ut insultabant, ita prae fracti et temerarie dedere se nolebant. Nostri urgebant explosione crebra et vehementi tormentorum bellicorum operosius, quam putabamus negotium; Hungari ex parte una, Poloni ex altera, duce et exhortatore Uroviecio², Mgfei D. Cancellarii³ ex sorore nepote. Ex duabus partibus murus ita fuit concussus et turres magna ex parte disiectae, ut vel sub vesperam 20 diei, vel sub diluculum 21 assultus vehementior expectaretur et funesta illa

in arcem irruptio. Iam enim ita globi murum percusserant, ut murus egregie etiam nunc perluceat. Rem ergo ad extrema adductam videns Palatinus, qui in arce fuerat, per quosdam e muris corpora et pileos ostentantes, arcem indicavit se traditurum. Ecquid, inquit, Regis arcem destruitis? vestra iam est. Cessatum mox a tormentorum explosione, quamvis dicatur quidam ex nostris, unum ex his, qui deditiois erat nuntius, hakovnicae globo traiectum occidisse.

Rex neminem in arcem intromitti iussit. Solus Carolus⁴ dux peditum Hungarorum, et Urovecius sunt in arcem missi. Reductus honorifice Palatinus, vir gravis et maturus, et iam canescens non modice. Reducti sunt et quatuor alii boiarii, reliqua multitudo ex arce discedere prohibita; hodie Domino gratias egimus. In arce res describuntur per Dnum Młodzieiovium⁵ et alios; pecuniae vis dicitur non modica in ea. Rerum ad victum necessariarum magna copia; tormenta bellica 8; hakovnicae ad 80; pulveris 250 vasa, quae pudy vocant, quorum singula 40 grivnas continent; nostri grivnas istas Moscoviticas libras putant intelligi. Est arx mediocris, vix arce superiori Vilmensi maior, in plano sita, flumine Vielica, quod etiam Plescoviam dicitur alluere, omni ex parte cincta; muri iustae sunt altitudinis e petra facti; latitudo ipsius muri et crassities mirabilis est; turribus tribus ornatur petreis, ligneas duas exaedificare coeperant, sed non licebat fastigium aedificio imponere. Civitatis domos paene omnes exussere. et in ea templa 2, molendina 3 igne violavere. In arce est templum perelegans muratum, lamina tectum, turriculis ornatum, campanas meliores habens 5; nondum scimus quibus rebus oneratur. Placet omnibus arcis structura fortis satis; proportio vix servari potuit commoda, propter insulae, in qua exaedificata est, situm minus proportionatum. Creduntur Moschi dimittendi libere, qui in Moscoviam redire velint, onusti rebus iis, quas secum ferre possunt, rustici maxime, nam Palatinus cum praecipuis boiariis regiae se committit pietati et clementiae. Sagittarios dimittere minus tutum, sed videbimus brevi exitum; fuere in arce sagittarii isti fere 400, boiarii ad 30, Palatinus unus, reliqua faex utrumque hunc numerum creditur superare.

Hanc scribendi materiam Beatiss. Virginis Assumptio et s. Bernardi dies suppeditavit. Decima nona Augusti Dnus Dobiecki⁶, cubicularius regius a Dno Trocensi⁷ remissus, narravit, Ceremisovienses Tartaros⁸ Moscho rebelasse, et Dnum Trocensem cogitare de illis bello aggrediendis, et Biala civitate et arce oppugnanda. Ex eodem intelleximus captivos nostros partim nobiles, partim plebeios, effracto carcere quodam, Moschi tyrannidem evasisse. Retulit item, Moschos sub arce nostra Surazia⁹ fuisse, quam nos anno superiori vidimus misere munitam et prope labantem. Inciderant in id tempus, quo Cosaci illius arcis incolae, praedae gratia excurrerant. Capitaneus cum quatuor sociis et mulierum grege arcem tunc incolebat, nihilominus ita illi quatuor cum capitaneo restitere Moschis, ut turpiter in fugam sint ab eis coniecti, aliquot tantum domunculis oppidi illius miserii ad Vitebscum siti exustis. Pugnat pro nobis Dominus.

Heri, hoc est 20 Augusti, Tartari D. Palatini Vilmensis¹⁰ adduxere unum ex quatuor vinctis Moscovitis ad Regem. Praemiserat Rex D. Palatinum Braclaviensem¹¹ Plescoviam, et cum illo aliquot hominum centena. Incidere nostri in Plescoviensem custodiam, vertere in fugam omnes, quatuor coepere. Ex his unus ad Regem ductus nuntiabat 7.000 sagittariorum esse Plescoviae, 2.000 ad excursiones paratorum. Videtur verum illud, quod de decem millibus olim nuntiabatur, Plescoviam incolentibus. Nullae, inquit, inde merces evectae, solae palatinorum uxores ablegatae, nescio quo. Tormenta bellica maiora dicit esse ad fere 40; segetes, narrat, ad octo vel plura polonica milliaria circa Plescoviam a Moschis callide et malitiose exustas. Regem, inquit, feria sexta exspectant, hoc est 22 Augusti, quo die, si non venerit, venturum postea non sperant, sed fallentur, nam nos cras id est 22 huius hinc [proficiscemur], ut D. magister culinae¹² refert, nisi mutetur sententia. Sperat Rex quindecim dierum spatium, Deo fretus, accepturum se arcem illam; utinam et trium, vel saltem septem dierum spatium, sicut Stiericum, vel unius cum medio, sicut Ostroviam. Cecidere ex nostris sub Ostrovia paulo pauciores, quam 20; plures quidam numerant, haud scio, quibus credam. Ex Moschis, si non mentiuntur ipsi Moschi, tres in arce occisi, nostri ad 20 numerum Moschos oc-

cisos accedere nuntiabant. Messis nostra nunc paululum refrixit, aut imminuta est, nescio an nostra culpa; forsitan sub Plescovia maior erit exspectanda. Hanc Ra Vra suis sanctissimis sacrificiis et orationibus, quas et ab omnibus iterum et saepius peto, promoveat, ut et omnia Regis optimi negotia.

Heri, quid haidonum¹³ concionatori acciderit, referam. E fossis illis sive cuniculis quibusdam egressum, quidam ex arce globo traicere voluit, sed non potuit, globo scopum non attingente. Ille vicem rependens parum felicem illum iaculatorem bombardae globo traiectum e muro fecit pendere. Re ad Regem delata, risit Rex bonus et adiecit, certe mittam etiam ad concionatorem¹⁴ meum, ut factum intelligat, et simile quid tentet. Sic illi etiam iocari nobiscum placet. Omnes saluto, praesertim Patres Theologos, quos rogare fortasse oporteret, ut breves lectiones haberent, ne multa nos compensare sit opus, sed currant feliciter Deo duce, et cum Ra Vra ac omnibus optime valeant.

Archiv. Vatic. Nunziatura di Polonia. Vol. XVIII. f. 278—280. Copia, procul dubio ab aliquo alienigena facta, qui miserabili modo nonnulla verba, praesertim cognomina dilaniavit. V. g. Leczinski loco Leszczyński; Ostraviensibus loc. Ostroviensibus; Vugrovicio loc. Urovecio; hakoronicae loc. hakovnicae (bombarda maior); Młodzieroium loc. Młodzieiovium; grizonas et grigionas loc. grivnas, nam in lingua veteri-russica: grivna, grivenka = libra. Bernardini loc. Bernardi. Neque emendatiorem textum reperimus apud Turgenew: Hist. Russ. Monum. T. I. p. 354—355. Petro-poli 1841. Item in Theca Acad. Liter. Cracoviensis: Expeditio Romana A. D. 1886.

¹ Forsitan Andreas Leszczyński, centurio regius, vid. Niesiecki T. VI. 70. — ² Nicol. Urowiecki, centurio regius. — ³ Ioan. Zamoyski. — ⁴ Károlyi István (Stephanus), colonellus hungaricus. — ⁵ Hyacinthus Młodziejowski, thesaurarius curiae regni 1580—1603, cf. Wierzbowski: Materiały T. I—II. — ⁶ Forte Ioan. Dobiecki. — ⁷ Christoph. Nicol. Radziwiłł (Piorun), Castell. Trocensis. — ⁸ Sic dicti Czeremisowie sive Tartari in Podolia habitantes. — ⁹ Suraż ad Dunam. — ¹⁰ Nicol. Radziwiłł. — ¹¹ Ianussius Zbaraski. — ¹² Dominic. Alamanni, vid. ep. nr. 74. nota 7. — ¹³ Vox hungarica hajdű, polon. hajduk = pedes gregarius miles. — ¹⁴ Mart. Laterna.

77. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Generali S. I.

Vilna 13 Novembris 1581.

Advenit visitator generalis una cum novo P. Provinciali. Eppus Vilnensis quaedam bona Collegio donavit seminariumque pro alumnis instituit. Mox sacris ordinibus initiabitur. Mittitur exemplar donationis iuris patronatus. Petit liberari a munere rectoris.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

R. P. Visitator¹ nomine Vrae Rdae Ptis visitavit hoc Collegium et heri omnia perfecit, quae tantum munus requirebat. Recreavit nos vehementer, admonuit, instruxit, cum omnium consolatione et satisfactione, et ut breviter dicam: Confortavit seras portarum nostrarum et benedixit filiis Collegii nostri. Quo nomine Deum collaudamus et Vrae Rdae Pti summas agimus gratias. Habemus et R. P. Provincialem² nostrum, qui Vilnae cum R. P. Visitatore per 14 fere dies commoratus est. Erit nobis summae consolationi, si modo, sicuti in Christo speramus, peregrinationes tam longas aëremque hunc perferre potuerit. De rebus omnibus nostris ab ipsismet Patribus Vra Rda Ptas fiet certior.

Ego nunc hoc tantum adiungo, Illmum et Rmum Vilnensem³ nostrum summo hoc tempore Collegium nostrum beneficio affecisse. Bona⁴ enim sua hereditaria, quae ante nomine venditionis cum conditione reemendi pro 8.500 flor. Collegium possidebat, donavit iure perpetuo, quorum perpetuitas ad 17.000 flor. vel ultra aestimatur, et quae nobis dimidium fere victum suppeditant. Adiunxit et villam quandam, quae erat excepta, sicuti Vra Rda Ptas ex hoc authentico exemplari huius donationis cernere poterit, quod per R. P. Visitatorem mitto. Magna suspicione usurae apud vulgum, imo et primores quosdam, qui illum contractum non capiebant, liberati sumus. Benedictus Dominus, qui pio et zeloso Praesuli abunde retribuat. Instituit et seminarium ex eisdem bonis suis hereditariis iure perpetuo, reddituum dans ultra 350 flor., praeter ea, quae ex redditibus Ecclesiae applicabuntur. Nobiscum est coniunctissimus, et cum sit nunc iturus ad Rmum Nuntium⁵ Summi Pontificis Varsoviam, ut sacris ordinibus initietur⁶, impetravit me a R. P. Visitatore, propter confessiones suas excipiendas, itineris sui comitem.

Mitto etiam Vrae Rdae Pti exemplar donationis iuris patronatus a Capitulo Collegio factae, ut quietiora omnia circa templum habeamus. Quod difficile et fere impossibile videbatur, Dominus per bonas occasiones facile fecit.

In ea visitatione repertus sum parum ad gubernationem et consolandos dirigendosque in Spiritu Domini fratres idoneus, propter occupationes, praesertim meas, quibus hic in tam difficili Collegio carere vix possum: obsecro et ferventissime supplicque peto a Rda Pte Vra, ut huic Collegio provideat. Quod uberius R. P. Visitor, vel per literas vel coram declarabit. In omnibus tamen voluntas Dei et sancta obedientia fiat. Sanctis orationibus et sacrificiis Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Vilnae 13 Novembris 1581.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga Rector Vilnensis.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Claudio Aquavivae Generali Praeposito totius Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Ioan. Carminata. — ² Ioan. Paulus Campano. — ³ Georg. Radziwill. — ⁴ Żmujdki in distr. Wilcomiriensi (Wilkomierz) in Lituania. — ⁵ Albertus Bolognetti. — ⁶ Attamen non Varsoviae, sed Vilnae 28 Decembris 1583, consecratus est episcopus a nuntio Bolognetto. Rostowski p. 110.

78. P. Skarga Alberto Bolognetto, Nuntio Apostolico.

Vilna 27 Novembris 1581.

Gratias agit ei pro literis acceptis. Eppus Vilnensis quaedam bona sua Collegio contulit. Pro festis Natalis Rex Vilnam venturus est.

Rme Domine, Dne mihi observantissime. P. C.

Habui literas Vrae Rmae Dnis, quibus meis respondebat. Vidi et salutationem ipsius literis Dni Pozgai¹ mihi ascriptam, quo nomine summas Vrae Rmae Dni ago gratias. Tantam ipsius erga me indignum et immeritum benevolentiam demeror. Materiam harum suppeditavit mihi summa Illmi et Rmi Dni Vilnensis² nostri erga Collegium Vilnense liberalitas.

Bona³ quaedam sua hereditaria, ex quibus maior fere pars Collegii sustentatur, donavit hoc tempore Collegio nostro iure perpetuo, quo et suspicionem, quae in hominum animis versabatur, illiciti alicuius contractus (quamvis erat licitus, summa quadam pecuniae antea a primo fundatore nostro⁴ in vim reemptionis in eadem bona exposita) a nobis amovit, et hanc perpetuitatem, quae ultra acceptam sortem ad 10 fere millia flor. aestimari potuit, liberalissime contulit. Iustum mihi gratique animi debitum videbatur, non solum pro tanto benefactore continuas ad Deum preces effundere, sed etiam hoc beneficium cum coram aliis, tum maxime coram Vra Rma Dne praedicare, et ab ipsa petere, ut eo nomine Illmo Dno agat gratias. Hoc enim et ad alia, quae zelo Domini repletus molitur, magis eum reddet animatum. Eget certe optimus Antistes solatiis et confirmatione Vrae Rmae Dnis, cum nullus nunc hic sit in Lituania, nec inter episcopos, nec inter senatores, qui omnes sunt haeretici et ad eum oppugnandum parati, qui socium se ei in hac pro domo Dei pugna exhibeat. Dominus Iesus illum confortet et repleat gratia et fortitudine.

Quae ex castris scribuntur, non audeo referre Vrae Rmae Dni, quamvis sint pauca, quae ab aliis plenius et maiore certitudine haec ad ipsam scribi non dubitem. Dicitur Regia Mtas pro festis Natalis Vilnam ventura, et cum iam in initio Novembris redire Vilnam constituisset, ex adventu prodromi Moscovitici, vel ex aliqua spe deditionis, quatuor hebdomadis in eodem subsistere loco constituit. Comitia ad 9 Martii⁵ indicta esse Varsoviae dicuntur. Gratiae Vrae Rmae Dnis me humillime commendo. Vilnae 27 Novembris 1581.

Vrae Rmae Dnis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Reverendissimo Domino, Dno Alberto Bolognetto Dei gratia Eppo Massae, Smi Dni Nri ad Regem Poloniae Regnumque Nuntio, et Dno Dno mihi observantissimo Varsoviae.

Archiv. Vatic. Nunziatura di Polonia. Vol. XVIII f. 336—337. Chirogr.

¹ Sigismundus Pozgai, baro, secretarius regius († 1583), cf. Pawiński: *Źródła Dziejowe* T. IX. — ² Georg. Radziwiłł. — ³ Cf. epist. nr. 77. nota 4. — ⁴ Valer. Protaszewicz. — ⁵ Celebrata sunt mense Octobri et Novembri 1582.

79. Exemplar schedulae, missae P. Scargae a Secretario Maiori in causa Nieswistovii, 12 Ianuarii 1582.

Stanislaus Nieswistowski¹ non est praecipitanter e Societate excludendus, sed prius admonendus videtur.

Felicem diem cunctaque prospera. Heri sub vesperam oretenus cum Regia Mte egi. Ea, quae ad negotium faciebant, exposui, rationesque illas per Ram Vram mihi in scriptis datas suae Mti legendas obtuli, quas quidem sua Mtas iteratis vicibus legit. Nihilominus tamen sua Mtas non passa est sibi persuaderi, diversum ab eo faciendum scribendumque esse, quam quod Ra Vra praesens ex sua Mte intellexit. Haec vero vox hac in parte erat Regis, qua me expedivit: Non debebant properare tam facile ad excludendum. Praeterea videndum esse, ne ex eo malo deterius fiat malum, foreque sine dubio, si socium hunc praecipitanter ad officium reducere velint. Satius esse, ut illum ita nonnihil relinquamus exspectemusque, qualis fructus admonitionis nostrae erit.

Vrae Rae servus et amicus

*Albertus Baranowski*².

E. MS. S. I. Apogr.

¹ Plura de eo vid. epist. nr. 81. et 85. — ² Vide epist. nr. 74. nota 4.

80. Hieron. Rozdrażewski, Eppus Cuiaviensis,¹ P. Skarga. Gowarczovia 18 Ianuarii 1582.

Gratias agit pro literis consolatoriis simulque conqueritur de expilatione bonorum eppalium. Nullum alumnorum suorum pro Lituania relinquere potest. Censum annuum pro anima fratris sui Christophori ac subsellia pro ecclesia Vilnensi procurabit. Petit 4 exemplaria Vitae Sanctorum.

P. Scargae. Rde in Christo Pater. Binas eodem fere tempore accepi Ptis Vrae literas: quae enim 1 die Novem-

bris scriptae fuerunt, tardiuscule sunt redditae, utraeque autem plurimum sane mihi et consolationis et animi addiderunt ad omnes istos adversarii insultus, non modo sustinendos, sed fortiter etiam superandos. Quo nomine magnas Pti Vrae et habeo et ago gratias. Molestiarum difficultatumque mearum nondum finem esse, Ptas Vra noverit. Quamvis enim confirmatio mea ex urbe sit ad quartum Ianuarii diem allata, possessionemque bonorum eppalium iam adeam, illa tamen egregie adeo sunt exhausta, ne dicam expilata, ut etiamsi reservationem illam in nominatione mea tanta animi contentione a me oppugnatam Rmus D. Archieppus in urbe non obtinuisset (quam tamen importunitate magis quam aequitate ulla a septima die Augusti ad semestrem impetravit) mihi nihilominus ad messem usque futuram et divi Martini sequens festum, debita ex eppatu sustentatione carendum, de proprioque vivendum fuerit². Qua ex re, quantum afflictae illius Ecclesiae rebus sit accessurum incommodi, Ptas Vra coniiciet. Quamquam ego quidem, quantum pro tenuitate mea potero, ut ne illi desim, omnem adhibiturus sum operam.

Iuvenes illos, quos in usum dioecesis meae fovendos suscepi, diligentem literis operam dare, perlubens audio: Quorum tantum abest, ut quemquam pro Lituania (quae multo plures vel iam habet, vel certe brevi tanta praesertim Rmi Vilmensis³ liberalitate habebit) possim relinquere, ut etiam unum et alterum ex illis primo quoque tempore sacris initiatum ad me mitti cupiam: Dici enim vix potest, quam Vladislaviensis haec mea dioecesis operariis egeat. Andreas Wągrovecensis annum se vigesimum octavum agere mihi scripsit: Is ut video, poterit iam sacros recipere ordines ad meque venire, postquam studia sua, quod brevi futurum sperarem, absolverit. De quo quemadmodum et de ceteris exspecto Ptis Vrae iudicium. Quoniam autem P. Fabricium⁴, qui invenum illorum curam habuit, Pultoviam abiisse intellexi, vellem eos alteri ministro aut studiorum praefecto quam diligentissime a Pte Vra commendari. Etsi vero vellem illis aliquid pecuniae etiam modo mittere, cum tamen occasio non sit in promptu, libenter hic sane aut apud Dnum Skarzynski⁵, aut apud Pultovienses⁶ reponerem, si quid meo nomine ipsis impertiendum Ptas Vra existimaverit. Potissimum autem Andreae isti Wą-

grovecensi atque Clementi Seligio dandum fortasse aliquid esset, donec tam ipsis, quam ceteris reliquum promissi stipendii misero. Sed haec, ut cetera, sint iudicii Ptis Vrae. Fervorem hunc Rmi D. Vilmensis in promovendis Ecclesiae rebus, haereticorumque reprimendis conatibus, ut laudandum ita imitandum mihi existimo.

Censum annuum pro funeribus bonae memoriae fratris ⁷ mei, quam primum emptum comparatumque cupio. Arcularium illum ad mentem rediisse gaudeo. Scripseram diligenter de illo monita pridem Dno Przetocio ⁸. Credo, conatus meos sumptusque in illa subsellia factos, non fore irritos. Quid de lampade fiat, cupio ex Pte Vra scire. Vitae Sanctorum, quae habeo exemplaria omnia distributa sunt adeo, ut nullum iam mihi supersit. Fuerit igitur mihi gratissimum, si quatuor adhuc mihi Ptas Vra miserit, pro quibus pretium Dno Skarzynski aut Pultoviensi ⁹ dabitur. Quod reliquum est, commendo me Ptis Vrae orationibus. Datum Gowarczoviae 18 die Ianuarii 1582.

Ossolin. Cod. nr. 156. f. 117—118.

¹ Nominatus 6 Novembris 1581, † Romae 8 Febr. 1600. — ² Stan. Karnkowski, Eppus Cuiaviensis, nominatus 7 Augusti 1581 Archieppus Gnesnensis, impetravit a rege privilegium, ut vacante Eppatu Cuiaviensi, dimidiam partem proventuum eiusdem percipere posset, quod utique successor eius Eppus Rozdrażewski aegre tulit, cf. Teka Pawińskiego VI. 84—85. Item St. Chodyński: Seminaryum Włocławskie. p. 10—11, 337. — ³ Georg. Radziwiłł. — ⁴ Petrus Fabricius (Kowalski). — ⁵ Felix Skarżyński vid. ep. nr. 67. — ⁶ Id est: Patres S. I. — ⁷ Christoph. Rozdrażewski, Capitaneus Lenciciensis, occubuit in bello moscovitico ad Zavolociam 10 Octob. 1580, sepultus in templo S. I. Vilnae, cf. Kraszewski: Wilno T. II. 443, 466. — ⁸ Adalb. Przetocki. — ⁹ Id est: Collegio, vel Rectori.

81. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Generali S. I.

Vilna 14 Februarii 1582.

Nieswiadowski propter apostasiam amovetur a docendo in schola Pultoviensi. Cancellarius regni moleste tulit, quod eius alumnus ad Societatem Romae receptus est. Pax cum Moscho confirmatur arcesque traduntur. Patres Iaroslavienses Ungariam discesserunt. Novum beneficium a Rege Collegio collatum. Repraesentatio scenica Academiae Vilmensis in honorem regis, ratione eius victoriarum ac pacis obtentae.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Die 12, 13 et 16 Ianuarii scripsi Vrae Rdae Pti. Praecipuum erat de iuvene illo Stanislao¹, praeceptore Illmi D. Andreae² Nepotis Regiae Mtis, de quo ad 11 huius Regia Mtas me accersito conclusit, ut propter apostasiam ab institutione amoveretur, hodieque literas hac de re per celerem cursorem ad praepositum domus eiusdem D. Andreae, qui Stanislao addictus esse dicitur, mittit. Requirit tamen iudicium illius praepositi Regia Mtas, an esset aliquis ex nostris Patribus Pultoviae, qui possit in locum Stanislai succedere. Ego ad Superiores electionem hanc retuli, interim tamen asserui Pultoviae reperiri posse idoneum, qui munus hoc obeat, donec R. P. Provincialis³ ex Transsilvania redeat. Scribo R. P. Vicerectori Pultoviensi hac de re. Regia Mtas hanc mihi primam conditionem futuri illius praeceptoris proposuit, ut sit bene fundatus in religione. Scripsit et ipse Stanislaus Regiae Mti ad illam monitionem respondens, causam suam totam a Vra Rda Pte pendere, an rediturus sit vel plane deserturus religionem. Non dubito illum, postquam spe sua apud Mtem Regiam decidit, animum mutaturum. Sed et alia supervenit turbatio.

Scripseram nuper Vrae Rdae Pti, praemonitum me fuisse ab Illmo D. Cancellario Regni et Duce exercitus⁴, summo opere sibi futurum ingratum, si alumnus eius Nicolaus Leopoliensis (quem ego Martinum vocari putabam) Romae ad Societatem nostram reciperetur⁵. Porro 11 huius quidam eius intimus Secretarius D. Zolkevius⁶ ex castris ad Plescoviam mihi scripsit, scriptum esse Illmo D. Cancellario a Rmo Plocensi⁷ et Ticinio⁸ Roma, iam Nicolaum receptum esse ad Societatem et Vram Rdam Ptem monitiones Rmi Plocensis neglexisse, ne eum contra mentem D. Cancellarii reciperet. Quod summae sibi contumeliae et contemptui esse ducit, adeoque hac re offensus esse affirmat, ut nobis et omnibus Collegiis magna hic in hoc Regno ab ipso persecutio sit metuenda. Quod facile credo, est enim homo, qui non ita facile seipsum in talibus rebus superat, et post Regem nullius est hic maior potentia et auctoritas. Posset vehementer Collegiis nostris obesse, cum eum summum hactenus amicum et promotorem omnium negotiorum nostrorum habuerimus. Affirmat

opera horum iuvenum, quos in studiis sustentat, velle se non minus, quam nos, ad promovendam catholicam religionem uti. Eadem die, qua illas accepi literas, rem totam Mti Regiae exposui, et quam sit in hac materia Societas iam exercitata et quantas a primariis quibusdam viris passa sit propter talia persecutiones. Respondit Mtas Regia, mirum non esse offendi hac re D. Cancellarium, humano quodam affectu ductum, rationi tamen cessurum facile, si perseverantem iuvenis viderit voluntatem. Bonum proinde esset ad eum placandum, ut iuvenis ad eum mittatur, et si constantem praesetulerit animum, potestas sit illi ad ingressum Societatis relicta. Proinde Vra Rda Ptas videat pro sua prudentia, quid sit facto opus. Bonum esset forsitan iuvenem hunc ad Illmum D. Cancellarium mittere, ut ipse facultatem hanc ab eo impetret, ne tam potentem et iniuriae, quam putat sibi irrogatam, diu memorem contra nos incitemus. Quod totum prudentiae Vrae Rdae Ptis committo.

Rex nondum in Livoniam certum tempus eundi praefixit, primum enim, propter venientes huc Polonos proceres cum legatione totius Regni, mutatum est. Pax per Dei gratiam confirmatur et arces traduntur Regi. Haereses hic in Lituania mirum in modum crescunt et augentur. Vix est inter primates unus aut alter catholicus. P. Possevinus est in Moscovia, scribit credo Vrae Rdae Pti, nam eius fasciculum ad Rmum Nuntium⁹ Varsoviam mitto, una cum hisce meis. Mitto Vrae Rdae Pti exemplar literarum huius Secretarii D. Cancellarii, interpretetur aliquis Polonus.

Die 16 Ianuarii Patres in Ungariam Iaroslavia discesserunt. Regia Mtas scribere me iussit Patribus, ut unus ex illis, vel R. P. Visitor¹⁰ vel P. Provincialis, quam primum ex Ungaria redierint, ad ipsius Mtem, ubicumque erit, excurrat, propter hoc suum Transsilvanicum Collegium, de quo est nimium sollicitus, ut nihil iam ad eius perfectionem desideretur. Sanctis orationibus et sacrificiis Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Vilnae 14 Februarii 1582.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Novo beneficio eadem die, hoc est 11 Februarii, affecit Collegium nostrum Mtas Regia accessione agrorum morte cuiusdam vacantium, commutationem¹¹ illam auxit, de qua re alias uberius. Summopere illum exhilaravit a nostris studiosis dialogus, 4 Februarii in solenni [consessu] omnium ordinum pro restituta pace in cathedrali, exhibitus¹². In quo Rex vexillum, sub quo toto hoc triennio tantas est a Domino consecutus victorias, dedicabat et ad altare post orationes devotissimas ab uno ex nostris studiosis, qui personam victoriae gessit factam, deponebat, ex quo gladium¹³ a Summo Pontifice missum per manus eius receperat. Magnus est etiam haereticorum luctus consecutus, praesertim cum ad orationem, studiosi illius nostri, genuflectentem Regem et profusas emittentem lacrimas cernerent. Ornaveramus actum illum acclamationibus, cantu et ornatu puerorum. Pacis persona splendidissime exornata etc. Sit gloria Domino. Tum maxime degustarunt haeretici profectum iuvenum in literis, quibus a nostris erudiuntur. Dixit se nullas unquam literas Mtas Regia a Vra Rda Ptate habuisse. Bonum esset, sicuti ante suggereram, scribere ipsius Mti. Iterum sanctis orationibus et sacrificiis Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Vilnae 14 Februarii 1582.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Claudio Aquavivae Generali Praeposito Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Stan. Nieświastowski. — ² Andr. Bathorius. — ³ Ioan. Paul. Campano. — ⁴ Ioan. Zamoyski. — ⁵ Duo fratres: Martinus et Nicolaus Śmiglecki Leopolienses, educabantur primum Pultoviae, postea an. 1580 missi sunt Romam, ubi Martinus an. 1581 Societatem ingressus est, cf. Archivum Zamoyskiego. T. II. Warszawa 1909. — ⁶ Stanisl. Żółkiewski, filius Stanislai Palatini Belsensis, secretarius regius. — ⁷ Petrus Dunin Wolski, Eppus Plocensis 1575 — † 1590. — ⁸ Georg. Ticinius, id est de Tyczyn ad Resoviam (Rzeszów), Tyczyński, Canonic. Lenciciensis et Vilmensis, agens in rebus diplomaticis Regni Poloniae in curia romana 1560—1585. — ⁹ Albert. Bolognetti. — ¹⁰ Ioan. Carminata. — ¹¹ Vide epist. nr. 72. nota 10. — ¹² Plenior descriptionem huius gratulationis, attamen non in templo Soc. Iesu, prout vult Mosbach, sed in cathedrali, vide: List Jakóba Brzeźnickiego, Kanon. Poznańskiego, do Marcina Gerstmannna, Biskupa Wro-

clawskiego, z dn. 10 marca 1582. cf. Mosbach: Wiadomości do dziejów pol. z archiw. prowinc. śląskiej. Wrocław 1860. str. 172—174. — ¹³ De gladio et pileo misso Regi Stephano a Papa Gregorio XIII an. 1579, cf. Theiner: Annales Eccl. T. III. 74.

82. Hieron. Rozdrażewski, Eppus Cuiavien., P. Skarga.

Wolboria 28 Februarii 1582.

Litterae acceptae multum eum recrearunt in hac summa direptione bonorum eppalium. Alumnis suis mittit 30 ducatos. Curam gerit subselliorum, lampadis ac monumenti fratri suo erigendi.

P. Scargae. Rde in Christo Pater. Sero admodum alumnus hic meus, domi paternae diutius, quam speraverat, detentus, mihi Ptis Vrae reddidit literas, quae tamen, sicut ceterae eius omnes, maiorem in modum me recrearunt, in his praesertim difficultatibus meis assiduis: quibus hic etiam cumulus accidit, quod in ista bonorum eppalium summa direptione, non modo cum meis de meo proprio vivere, sed multam etiam aliam castrensem¹ et praediorum familiam alere: onera et fundationes eppales meis propriis sumptibus exsolvere me oportet. Ad haec autem Rmus D. Eppus² clavem quandam, quae una cum reliquis iam pridem in potestatem meam iure successionis venisse debebat, ipse nescio, qua lege obtinet: ut taceam alia non pauca bona in praeiudicium Ecclesiae ab ipso alienata. Quae omnia, ut tanto aequiori sufferre possim animo, Ptas Vra me suis iuvabit orationibus.

Iuvenum meorum curam quam diligentissimam habere, ut Ptas Vra mandet, etiam atque etiam oro. Quorum iuvandorum causa mitto triginta ducatos. Quodsi Ptas Vra, quemadmodum superioribus rogaveram, aliquid iam Andreae Wągróvecensi et Clementi Seligio dederit, poterit ea pecunia, quae mittitur, sibi satisfacere, reliquum autem inter alios pro iudicio distribuere. De subselliis, censu annuo, lampade et aliis quibusdam rebus, quae mihi curae cordique sunt, vellem ex Pte Vra quam primum certi aliquid cognoscere. De erigendo fratris mei comitis Christophori³ monumento diligentius iam cogito. Quod reliquum est, me orationibus

Ptis Vrae etiam atque etiam commendo. Datum Wolboriae ultima die Februarii 1582.

Ossolin. Cod. nr. 156 f. 123—124.

¹ Epri Cuiavienses, praeter alia ampla bona, possidebant duo praestantiora castra: Vladislaviae (Włocławek) et Wolboriae (Wolborz), cf. St. Chodźński: Monum. Hist. Dioecesis Vladisl. Fascic. XIII, XXIV. — ² Stan. Karnkowski, antea Eppus Cuiaviensis, postea Archiep. Gnesnen. — ³ Vide epist. nr. 80. nota 7.

83. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Generali S. I.

Riga 21 Aprilis 1582.

In hac fusa relatione describit ipsam urbem Rigam in Livonia, nec non Lutheranorum conditiones et voluntates; porro rationem, qua celeberrime fides restitui possit; ipsius Regis eiusque aulicorum admirabilem pietatem et religionem; denique ea, quae in tota Livonia ad Ecclesiae utilitatem a Rege vel coepta vel statuta sunt.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Iturum me iussu M^{ti}s Regiae Rigam in Livoniam, aliquoties iam per literas Vrae Rdae P^{ti} significavi. Veni Rigam 15 Martii, quo me ante triduum Rex praecesserat, quem hac eadem die, qua civitatem sum ingressus, in senatu suo proposuisse intellexi, consilii sui et mentis esse, ut catholica religio et verus Dei cultus, quo exstirpato et in exilium misso, tota Respublica Livonica omniumque libertas et salus corrui, in hanc provinciam reducatur, et feliciter tandem ad salutem animarum et divinae veritatis illustrationem S. Romanae Ecclesiae fides plantetur. Maximo omnium senatorum, et quod mirum accidebat, ipsorum etiam haereticorum consensu, decretum pro religione catholica restauranda editum est. Summo itaque gaudio ea ingressus mei die perfusus sum. Sequentibus post diebus haereticos quosdam senatores decreti illius multum poenituit, et cum iam ipsi rem factam impedire non possent, occulte nobilitatem Livonicam et Rigensem subornarunt, ut suae religionis haereticae confirmationem a Rege peterent. Exhibebant privilegia quaedam ab haereticis senatoribus, qui quondam Livoniam in fidem Regis Augusti recipiebant, quibus integrum hoc illis esse, ut

suam religionem retinerent¹, probabant. Sed Regia Mtas merito restitit, et in Livonia, quam postea a Moscho occupatam², solis armis sine ulla eorum libera deditione subegit, pleno se iure suo uti posse ostendit. Porro quod Rigenses exitum belli cum Moscho antevertentes, et victoriam Regi totiusque Livoniae recuperationem ominantes, uno ante anno in verba Regis iurassent, subiectionemque ac civitatis deditionem fecissent, illudque etiam consecuti fuerint, ut in ius illud polonicae confoederationis reciperentur, nec cogi ad relinquentiam haeresim possent: cum illis benignius agere Rex coepit. Cum quibus quid tandem composuerit pius et religiosus Princeps, referam, ubi prius Rigam breviter descripsero.

Civitas est, quae semper caput Livoniae censebatur. Habuit Archieppum cathedralesque templum cum Archieppi et aliorum Canonicorum curiis. Habet insignem portum maris Oceani, a quo uno milliari distat et latissimum fluvium Dunam ibidem se in mare exonerantem, supra quem est Polocia illa armis regis recuperata et Collegio nostrorum ab eodem victore exornata, quae cum hac civitate propter crebram et valde opportunam navigationem est coniunctissima. Munita est fortissime, quam nunquam aggredi est ausus Moschus, licet omnia undique possideret. Nullus hactenus ex civibus, praeter peregrinos quosdam Germanos, apertus in ea catholicus emersit, omnes Confessionem Augustanam profitentur. Est populosissima et non parva, ministros haereticos habet ultra 12, sed rudes et indoctos, et qui nobiscum etiam a suis incitati ne verbum quidem de religione conferre audent. Provocare eos propositis thesibus ad disputandum volumus, sed et Rex ipse dissuasit. Tria habent insigniora templa, cathedrale S. Mariae, quod ut maxime a civibus frequentatur, parochiale S. Petri, et S. Jacobi, quod omnium est minus et omnium antiquius. Huic contiguum est monasterium Monialium Cisterciensium S. Benedicti, in quo hactenus toto hoc tempore haereseos tres virgines monachae³ decrepitae repertae sunt, et fidei catholicae et vitae integritate solae levitatem et inconstantiam civium totiusque Livoniae condemnantes; in eis tantum semina catholicae pietatis, licet oppressa, conservabantur. Cetera monasteria Bernardinorum et Augustianorum sunt demoliti cives, et in usus profanos red-

egerunt. Ex primis incolis sunt Teutones, populus est litavus dialecto quadam a Lituaniis differens, eiusdemque fere linguae, quae cum teutonica nihil habet commune. Distat Riga Vilna miliaribus nostris germanicis 40, Polocia 60, Brunsberga 73, Gedano 88.

Plantaturus itaque Rex fidem catholicam in hac civitate, quam unicam sui huc adventus causam coram me est professus, communicato cum aliis consilio, proposuit senatui civitatis, ut cathedrale templum cum omnibus areis et proveniuntibus intra moenia ad illud spectantibus ipsius Mti daretur, ad usus catholicae pietatis convertendum. Vehementer eorum animos postulatum hoc percelluit, passimque lamentari et queri de Rege coeptum est, nullum exstare in civitate catholicum, et templum praecipuum, in quo tot annis sua sacra peregerunt, in ipsis visceribus civitatis situm, et quod unicum esset civitatis solatium, eripi civibus, esse intolerabile; poenitere se subiectionis, nec si concedatur aliquod templum catholicis, diuturnum hoc propter populi furorem futurum. Sed cum Rex perstaret in sententia et illi angerentur et plorarent, ubi ex ore piissimi Principis audierunt: prorsus esse indignum et naturae ipsius institutis repugnans, ut quod sibi fieri vellent, id aliis auferrent et negarent, libertatem illos suae in religione professioni cupere, hanc autem catholicis negare; aliena iniuste occupata restituere nolle, hominum esse iniquorum, nec decere, ut Principum ac Regum sancta et catholica religio in angulis lateat, et contra salutem multorum abscondatur, et ab ea civitate excludatur, ad quam propter tot commercia undequaque etiam catholici confluunt, et subdilis regiis catholicis, quorum hic est frequens concursus, nullum ad Deum laudandum salutemque animae curandam relinqui locum; ipsos etiam hostes esse animarum suarum, qui audire etiam ea, quae totus est mundus amplexus, et quae eorum parentes sancte coluerunt, recusarent. Quod si difficiles se praebere pergant, non defuturum Regi modum, ad ius suum proseguendum, et fore illis longe durius, quam si sponte iusta concedant. His verbis tandem exterriti post multa per Mgfcum D. Nicolaum Ferleium⁴ (virum ex patre Palatino Cracoviensi haereticissimo, solum inter fratres catholicum et valde pium, hasque res Ecclesiae, propter quas po-

tissimum a Rege est in Livoniam evocatus, ferventissime promovemtem, pro summo suo zelo ac prudentia) accepta et data responsa, petierunt a Rege cives, ut potius templum s. Jacobi Regia Mtas reciperet. Significari hoc mihi ipsius Mtas iubet et quid mihi videatur inquiri.

Ego iam toties omnia illa templa et eorum circumstantias perlustraram, animus me semper ad illud divi Jacobi trahabat, eo quod minore civium irritatione, maiore autem commoditate et quiete haberent catholici. Nam licet duo illa templa sint maiora, undequaque tamen civium aedes habent adiunctas, et nullam habitandi, nec pro Collegio (si Dominus habere hic illud voluerit) commoditatem. Porro templum s. Jacobi habet pulchram coemeterii aream ad muros usque civitatis protensam, in qua sunt sacerdotum habitacula, quae occupabant eorum ministri. Eidem templo et eius areae annexum est monialium illud, licet ruinosum monasterium, quod coniunctum, daret quietum, sanum et capacem etiam pro Collegio locum. Itaque significatum est Mti Regiae, ut petitioni civium acquiescat, ne cum eorum magna irritatione nova plantatio in hisce initiis periclitetur, ita tamen, ut coenobium monialium, in quod etiam cives ius usurpabant, et ad suae religionis cultum templo earum licet parvo abutebantur, ipsius Mti concederent et una cum s. Jacobo traderent. Quod ubi civibus propositum est, nova eos incessit perturbatio, mox suspicati sunt propter scholas et Collegium Iesuitarum monasterium peti, supplicari denuo coeptum est, ut Regia Mtas uno divi Jacobi templo sit contenta, et scholas Iesuitarumque Collegium in civitatem non introducat.

Referebat mihi postea Regia Mtas, vix se risum tenuisse, dum de Iesuitis exciperent, eos seducturos certo populum, eorumque filios ad religionem papisticam attracturos certo ominarentur. Sed optimus Princeps respondit, se quidem eorum causa optare, ut veritas catholica per praecones Christi Iesuitas illis proferatur, sed nec ita numerosos esse, nec tam facile Collegium recipere, ut certum aliquid sibi polliceri possit. Felices tamen illos et eorum liberos futuros, si Iesuitarum Collegium aliquando in eorum moenia introducatur. Ad extremum diem illis praefigit ipsius Mtas 5 Aprilis (ad hoc enim usque tempus haec altercatio fuit protracta) quo

postulata Regia, tanta iam moderatione mitigata, exequerentur. Impetrata adhuc dilatione cives, cum eo die propter eorum responsum ad tertiam usque post meridiem suum prandium Rex pius protraxisset, non comesturum se, antequam responsum de Ecclesiis haberet, dictitans, tandem sequenti die 6 Aprilis summo mane Regi obsequuntur cives, et die eadem utriusque templi et coenobii possessionem tradunt. In ipsa vigilia Palmarum a Rmo Samogitiae⁵, quem propter eam tantum causam Rex secum adduxerat, expiatum est et reconciliatum divi Jacobi templum, ad quod sequenti die Rex cum omnibus catholicis accurrit, et ibi sacra omnia peregrinus. Die post sequenti aliud itidem templum monialium reconciliatum est et sacris in eo operatus est Eppus. Feria sexta magna, ministri ex domibus s. Jacobi migrarunt, nosque, qui eramus catholici sacerdotes, in eorum loca successimus.

Totum hoc sacrum tempus hebdomadae sanctae et Paschae, ad lumen factis tenebris inferendum, haereticamque civitatem veritatis divinae radiis illustrandam, opportune et utilissime impensum est. Multum autem ad hanc rem contulit illustrissimum et in omnium oculos involans pietatis et erga Deum resque divinas humilitatis et devotionis regiae exemplum, quod certe nobis etiam spectantibus crebras et devotas eliciebat lacrimas. Bis in die ad illud suum templum ex arce satis a civitate distante omnium procerum comitatu per civitatem totam haereticam ingrediebatur. Manebat multis horis attentus ad officia illa et sacros ritus, orans etiam et legens, nec quemquam toto illo tempore alloquens, nec tecto unquam capite. Sacratissimum Corpus Domini ad sepulcrum pulchre ornatum deduxit, et illud in ingressu et egressu templi invisit, procumbens et orans publice ad altare communionem sanctissimam sub una specie devotissime recepit. Signum sanctae crucis die Parasceve humillime adoravit, et alia plurima catholicae pietatis et humilitatis exempla edidit.

Secuta est Regem suum aula magna ex parte catholica solito ferventius, quae nos tribus fere hebdomadis in excipiendis confessionibus, cum duo tantum ex nostris essemus, respirare non sinebat. Cogebant me suo fervore ter in die festis diebus concionari. Nam antequam Rex veniret in templum, alii qui nihil vel parum latine capiunt, optabant cibum

verbi Dei, quo simul illi, qui deducebant Regem, et qui custodes sunt corporis, frui non poterant, ita ut eodem tempore, quo P. Martinus⁶ latine, mihi polonice iterum concionandum esset, quo tempore praecipui et multi concurrebant, vel ad aliam partem templi, vel ad alium, si haberi potuit commodus, vicinum locum. Exigebant et a prandio concionem. Erant inter ipsos aulicos piscatores animarum optimi, et inter eos praecipuus Mgfcus D. Nicolaus Zebridovius, fundator noster Lublinensis, iuventutis, virtutis ac fortitudinis flore totam aulam illustrans, qui ad nostra retia et haereticos quosdam, quos Ecclesiae reconciliavimus, adducebant, et negligentes ad frequentanda Sacramenta excitabant. Videbatur certe tota aula insolitum quendam pietatis et devotionis affectum, duce Spiritu S. declarasse. Quae pia ferventis devotionis exempla, et cultum sacrorum catholicorum, ordinem ministrantium, venerabiles caerimonias, ornatus altarium et illis ministrantium sacerdotum, cantuum decorem, concionum frequentiam, populi adorationem, maiestatem sacrificii, et alia catholicae pietatis exercitia, cum spectarent cives haeretici, flecti multorum animus coepit, et meliora sibi de catholica religione, quam multis ministrorum oneratam calumniis persecuti sunt, persuadere. Faciebat et germanicas conciones P. Vincerius⁷, quem a R. P. Viceprovinciali⁸, Rege ita postulante, ad hoc iter Brunsberga evocatum impetraveram. Quamvis Polonorum regionum et militum multitudo ita implebat templum, ut vix Teutonibus esset locus, quandoque tamen in altero monialium templo eorum lingua concionatum est, ubi iam ordinarias nunc Rege hic durante conciones teutonicas instituimus. Hoc itaque magna ex parte Dei bonitas videtur iam effecisse, ut illi feroces animi, qui se sacerdotes Dei statim atque hinc Rex discessisset, eiecturos et nautis advenis illos submergendos tradituros minabantur, nunc eosdem suspicere et admirari honorareque quodammodo incipiant. Non dubitamus esse in civitate plurimos, quorum Deus corda permovit, quos adhuc pudor et metus absterrent. Populus porro litavus iam ad sacra nostra accurreret turmatim, si eum, qui calleret eorum linguam, sicut habebant haeretici, haberemus, quorum ad antiquam, uti illi vocant, fidem inclinatio per totam est Livoniam pervulgata, imo eam se optare, ut cito reducatur, passim

clamitant, Ubi operarii linguarum, praesertim germanicae et litavae polonicaeque accesserint, benedicet Dominus plantationi huic sanctae.

Postquam festa feliciter transegimus, 18 huius adii Mtem Regiam quaesiturus, quo in statu res praesentes religionis relinqui vellet, et ut me iam redire Vilnam pateretur. Adduxeram mecum Vilna D. Georgium Copium, sacerdotem saecularem probum et satis eruditum, ac in seminario Romano exercitatum, genere Gedanensem, hoc illi persuadens, ut in plantanda fide catholica in Livonia suam nobiscum operam coniungeret. Hunc, quod et Germanus esset et polonicam etiam calleret linguam, commendavi Regiae Mti, ut tamquam parochus seu vicarius, donec plena fiat ordinatio et fundatio regia, hic Rigae relinqueretur, et alii sacerdotes externi illi adiungerentur, illi praesertim, quos Regia Mtas ex Prussia evocavit, qui propediem affuturi hic dicuntur missi a Rmo Varmiensi^o, ex seminario Eppatus illius nostrorum discipuli. Sed Regia Mtas tres illos ex Prussia mittendos, ad alias civitates Livoniae missuram se dixit, Derpatum, Parnaviam, Vendam, cupere autem, ut cum D. Georgio Copio Rigae tres ex Societate nostra Patres resideant, donec Collegium instituat. Nec enim aliter sperat Mtas ipsius celeriores et uberiorem animarum fructum secuturum. Itaque P. Vincerius necessario hic erit relinquendus, donec alii ex nostris a Vra Rda Pte missi superveniant, qua de re Mtas ipsius Vrae Rdae Pti scribet. Ego scio nullam me, vel aliquid promittendi de nostris, vel P. Vincerium relinquendi potestatem habere, sed R. P. Viceprovincialis Philippus Brunsbergensis Rector iussit P. Vincerium hic, si ita videretur, ad tempus manere, donec a Vra Ra responsum habeatur. Ego omnino iudico, tam sanctae voluntati Regiae Mtis, cum magna spe profectus in animarum optata nobis salute coniunctae, parendum esse. Si unus disertus aliquis et doctus Germanus concionator, et alter qui polonam et germanicam simul linguam nosset, et tertius Lituanus sacerdos, qui facile Litavos istos intelliget, mitteretur, satis esset in rem praesentem pro hisce Indiis.

De initiis foundationis et redditibus, ex quibus vivant catholici sacerdotes, iam tractatur, ideoque me Regia Mtas nondum abire, sed una secum hinc discedere ad ultimam hu-

ius voluit, qua de re postea Vrae Rdae Pti scribam. Constituit Regia Mtas simul et Eppatum erigere. Eppus credo nominabitur R. D. Solicovius. Porro Rmus et Illmus Vilmensis locum hic Regis usque ad Comitata obtinebit, et cum eo D. Solicovius manebit, qui novam hanc plantationem confirmabunt ¹⁰. Sed de his postea. Plenae fundationes Eppatus et Ecclesiarum non instituentur ante perfectam totius Livoniae, quae iam coepta est, lustrationem, et Comitata huius anni, quae in Septembre dicuntur esse instituenda. Nunc sanctis orationibus et sacrificiis Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Rigae 21 Aprilis 1582.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Claudio Aquavivae Praeposito Generali Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Privilegium hoc in favorem Rigensium, editum a Rege Poloniae Sigismundo Augusto, die 28 Novemb. 1561, cf. Jan August Hylzen: Inflanty... Wilno 1750. p. 112—129. — ² Anno scilicet 1563. — ³ Otilia Kieyzerling † 1583 annorum plus quam 100; Anna Topel † 1588 annor. 138; Anna Notken † 1590 annor. 100. Cf. Hylzen: Inflanty... p. 207, 212, 219, 221. — ⁴ Nicol. de Dąbrowica Firlej, Castellanus Bieczensis (1577—1588), filius Ioannis Palatini Cracoviensis († 1574). — ⁵ Melchior Gedrojc, Eppus Samogitiae 1575—1608. — ⁶ Martin Laterna, cf. epist. nr. 65 nota 21. — ⁷ Ioan. Vincerius, quem tamen P. Skarga Unicerius scribit. — ⁸ Philippus Widmanstadt, Rector Collegii Brunsbergae 1570—1582. — ⁹ Martin. Kromer, Eppus Varmiensis 1579 — † 1589. — ¹⁰ Instructio et literae Regis Steph. Bathorii, quibus Georgius Radivilius, Eppus Vilmensis, totius Livoniae praefectus — Ioan. vere Demetrius Solikowski, administrator ecclesiarum Rigae, constituuntur, datae 1 Maii 1582 Rigae, cf. Livoniae Commentarius, Gregorio XIII ab Ant. Possevino scriptus, e codice Bibl. Vatic. ed. Napiersky, Rigae 1852.

84. P. Skarga Martino Cromero, Eppo Varmiensi.

Riga 21 Maii 1582.

Pro sacerdotibus e Varmia Rigam missis maximas gratias agit, ac difficultates in convertendis incolis huius urbis exponit.

Reverendissime Domine, dne mihi observandissime. P. C.

Vehementer nos recreavit Vra Rma Dtio missione hac operariorum ad hos miseros populos, quorum errores et peccata et obstinatio summam merentur commiserationem. Quo nomine ego etiam, qui hic sum relictus, Regia Mte volente et urgente, ago maximas gratias. Seminamus in dura et sterili, uti apparet facile, vinea. Regiae Mtis summus et ardentissimus zelus me summopere solatur et nos omnes erigit. Teutones difficiles ad credendum Evangelio, praesertim Rigenses, qui vix etiam scrutari et inquirere volunt, licet nec ministros habeant doctos. Livones, quorum hic est magna pars civitatis, licet inferioris ordinis, facilius reducerentur, si peritos eorum linguae haberemus. In collegio, si hic aliquod erigeretur, praecipua spes est in scholis. Dominus cooperetur nobis, ut videamus bona Hierusalem. Gratiae Vrae Rmae Dnis me humillime commendo. Rigae 21 Maii 1582.

Vrae Rmae Dnis servus antiquus

Petrus Scarga.

Bibliot. Regia Berolini (Berlin). Chirogr. Cf. Wierzbowski: *Materiały...* T. I. 242—243.

85. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Generali S. I.

Riga 17 Iunii 1582.

De Nieswistowski e Societate dimisso. Rex fidem catholicam ab annis 50 e Livonia eiectionem de novo restituit. Rigae interim necessarii sunt 3 e Societate sacerdotes linguarum periti. Rigenses difficiliter convertuntur, unica spes est in scholis collocata.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Ad complures meas in Ianuario, Febuario, Martio, Aprili scriptas, unicas Vrae Rdae Ptis, quas puto esse postremas, hic Rigae nuper accepi scriptas 14 Martii, quae 14 Iunii perlatae ad me sunt. Alias, quarum facit mentionem, nondum accepi, forsitan haerent alicubi. De Stanislao Nieswistovio iam esse rem commode compositam et omnes illas turbas quievisse, puto Vram Rdam Ptem cognovisse. Egi toties cum Regia Mte, cuius animus iuveni illi nimium adhaeserat, sed vicit ratio eius prudentissimam mentem, abigi illum

iussit et excludi datis hic Rigae etiam binis per me hac de re literis. Quem discessisse Pultovia in fine Martii vel in Aprilis initio, mihi scribitur, sed quorsum se contulerit, ex aliis postea sciemus, non puto eum ad mentem tam cito rediturum. Iudicium autem Vrae Rdae Ptis de illo nondum scio, literas enim illas nondum habeo. Sed quidquid sit facturus ille, liberatos nos tali humore gaudemus. Literas Vrae Rdae Ptis eadem de re ad Regiam Mtem datas, mittam quam primum, licet non sint iam necessariae, tamen sollicitudine ista Vrae Rdae Ptis multum ipsius Mti commendabuntur.

Scripsi Vrae Rdae Pti copiosius 20¹ Aprilis de rebus livonicis et sanctis Regiae Mtis propositis, quibus eiectam hinc per annos 50 religionem catholicam restituere cogitat, et nostrorum imprimis ad hoc opera uti constituit. De reliquis scripsi creberrime iam R. P. Provinciali², sed hactenus nihil ab eo responsi habeo. Toto conatu me reluctantem, licet manere hic Rigae Mtas Regia compulit, cum ipsa hinc ad 2 Maii discederet. Non audebam enim commissum mihi Collegium tam diuturna absentia alicui, quod absit, periculo committere. Sed postquam R. P. Possevinus supervenit et consuluit, ut sine omni scrupulo hic maneam et voluntati Regiae Mtis satisfaciam: nolui esse temerarius, licet hactenus conquiescere non possim, quamdiu mentem meorum Superiorum expressam ignoro. Nec enim a Regibus, sed a sancta obedientia nostra, quam vovimus, gubernamur, nec per aliam regiminis rationem, infundi vim illam ad res pro Christi gloria gerendas, cum fructu et animi fortitudine, nisi per nexus nostros et ordinatam subministrationem credo. Linguam germanicam, quae sola hic et lotavica in usu est, ignoro. Nec est germanica illa, in qua aliquid iuvenis didiceram, sed propria huius regionis, quam nec ipsi quidem Germani intelligunt, in Livonia viget. Latine aliquando soleo concionari, sed paucissimi sunt, qui intelligant, fere enim barbara est civitas, pauciores vero, qui veniant. Non tamen res est desperanda. Sensim ad germanicas conciones P. Vincerii, quem hic mecum habeo, licet non multi conveniunt, plures autem convenirent, si concionator meliora talenta, praesertim doctrinae et linguae huius haberet. Qua de re scripsi toties R. P. Provinciali. Ego Polonos curo, quorum hic est aliquis

numerus, et qui crebro confitentur et communicant. Consilium autem Regiae Mtis fuit in me hic retinendo, sicuti ab ipsamet Mte ipsius in valedictione intellexi, ut Illmum et Rmum Vilmensem³, quem Livoniae ad tempus gubernatorem constituit, iuvarem, vel in dandis consiliis, vel in bonis et necessariis ad hanc primam religionis sanctae plantationem rebus suggerendis, bonamque et sine reprehensione eam gubernationem, in qua multum positum momenti putabat, reddendam illi ne deessem. In quo officio parum praestare possum, quod non desint Rmo alii, qui hoc faciunt fidelissime. Cum fructu autem vel sine fructu hic mansurus sim, non quaeram, si sancta obedientia manere me voluerit.

Constituit Regia Mtas Rigae Collegium Societatis erigere, quod antequam necessariam habeat foundationem, postulat ipsius Mtas, ut tres hic ex nostris sacerdotes resideant, qui diversarum linguarum periti esse debent, germanicae, polonicae et lotavicae. Lotavum nullum habet quantum scio nostra Societas, Lituani tamen nostri facile hanc linguam consequuntur. Pro aliis civitatibus Livoniae ex Prussia et Polonia evocat ipsius Mtas sacerdotes, qui iam quatuor in locis collocati sunt, Derpati, Parnaviae, Vendae, Romburgi.

Nos Rigenses difficilius iuvare poterimus, eo quod magnam habeant libertatem, magnam conspiracyonem contra catholicam religionem. Una est spes post Deum in scholis collocata, si eas quam primum habere possimus. Templum s. Jacobi, quod nobis a Regia Mte datur, indiget cantu et caerimoniis, sine quibus homines isti non attrahuntur, quod cum sit a nostro instituto alienum, et nobis sit molestum in eodem templo parochum habere, qui gerat animarum et harum rerum curam: necessarium erit vicarium perpetuum⁴ more Vilmensis templi habere, quod etiam placuerat Regiae Mti, cum a me proponeretur. Cetera particularia R. P. Provinciali scribo. Sanctis orationibus et sacrificiis Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Rigae in Livonia 17 Iunii 1582.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga S. I.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro
Claudio Aquavivae Generali Praeposito Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Potius 21 Aprilis cf. epist. nr. 83 — ² Ioan. Paul. Campano —
³ Georg. Radziwiłł — ⁴ In ecclesiis Soc. Iesu, quibus annexa fuit cura
animarum, sive parochia, fuit vicarius perpetuus, sacerdos saecularis, qui
regebat parochiam, sed omnino a rectore collegii dependens. Sic fuit
Vilnae, Rigae, Niesvisii et Cracoviae ad S. Stephanum.

86. Hieron. Rozdrażewski, Eppus Cuiaviensis, P. Skarga.

Vladislavia 2 Iulii 1582.

Nonnulli e Societate alumnos eius sollicitant, ut in Lituania per-
maneant, rogat ergo, ne hoc in posterum faciant. De subselliis, censu
annuo ac monumento iam est conclusum. Vitae Sanctorum 2 exemplaria
postulat.

P. Scargae. Rde in Christo Pater. Alumnos meos, quos
istic habeo septem, a nonnullis ex Societate sollicitari audi-
vi, ut labefactata fide mihi data posthabitaque hac, quam apud
me habent conditione, Vilmensibus sese adiungerent. Quod
cum non sine magno meo dioecesisque meae fieret praeiu-
dicio et damno, quandoquidem illi non invita Pte Vra cete-
risque patribus in fidem meam concesserunt: rogatam velim
Ptem Vram, ut quietos illos esse sinat, nec permittat eos,
contra quam fidem dederint, quidquam facere: sed potius
ita sua studia tractent, ut ad maturitatem quam primum per-
veniant. Cum enim propter universam Pomeraniam, quae
omnes fere profanatas habet ecclesias, etiam in reliqua dioe-
cesi mea multae sint suis destitutae rectoribus, non modo
his, sed aliis etiam quam plurimis opus habeo.

De subselliis meis censuque annuo iam pridem cupio
certe aliquid cognoscere. De monumento fratri meo bonae
memoriae erigendo, iam tandem conclusum est artifexque
conductus, qui illud intra anni decursum exstruat, isticque
constituat. Cum vero vitae Patrum nullum iam mihi supersit
exemplar, rogo ut duo mihi Wolboriam, quo cras hinc abeo,
mittat, pro quibus pecuniam Dno Skarzynski Varsoviae enu-

merari mandabo. Commendo me Ptis Vrae totiusque collegii orationibus. Datum Vladislaviae 2 Iulii 1582.

Ossolin. Cod. nr. 156. f. 159—160.

87. P. Skarga Ioanni Stefanowski, Aulico Regio.

Riga 2 Iulii 1582.

Necessitates résidentiae Rigensis exponit commendatque eas thesaurario curiae regiae

Łaskawy mnie Panie Stefanowski. Pax Christi.

Oddane są rzeczy kościelne z jednym kielichem do rąk J.M.X. Solikowskiego¹, o czym ja też wiem z tak daleka. O kielichy pozostałe w Wilnie i monstrancye piszę do ks. wicerektora, aby je odesłano, gdy będą gotowe, także i monstrancye. Mamy sam² często posły z Wilna; może się to bez nakładu na posłańce sprawić. O innych rzeczach pisałem J.Mci P. Podskarbiemu³; proszę zaleć W.Mśc służby me J.Mci i modlitwy grzeszne, a proś W.Mość o respons.

Już nas sam⁴ ex Societate cztery, a piąty w lada dzień będzie; mamy też chłopię do kuchenki i drugie dla dzwonięcia. Nieradzibyśmy się in convictu mieszały z kapłany innymi dla chowania swej dyscypliny i reguły. Proś W.Mość J.Mości P. Podskarbiego, aby pisał do X. Solikowskiego, żebyśmy mieli stół osobny, a inne kleryki osobno opatrowano. Dobrzeby [było], żeby J.Mość z Królem J.Mcią o tem rozmówił. Pieniądze posłane odebrał J.M.X. Solikowski. Za to staranie i łaskawe do mnie pisanie W.Mości barzo dziękuję i znam w tem łaskę W.Mości, której się pilnie zalecam. W Rydze 2 Iulii 1582.

Wasz Mości sługa duchowny

Petrus Scarga S. I.

Foris: Generoso Domino Ioanni Stefanowski, Sacrae Mtis Regiae Aulico, domino mihi colendissimo.

Musaeum Com. Czapski Cracoviae. Chirogr.

¹ Ioan. Demetrius Solikowski, cf. epist. nr. 83 nota 10. — ² Sam=tu (hic). — ³ Theodor. Skumin Tyszkiewicz, thesaur. curiae lituanicae. —

⁴ Ut nota 2.

88. P. Skarga Ioan. Paulo Campano, Provinciali Poloniae.

Niesvisium 22 Iulii 1582.

Marsalcus Lituaniae, ante suam peregrinationem Hierosolymitanam, invitat eum ad se spondetque, se Collegium Niesvisii erigere ac propriis bonis dotare velle.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

In ipso itinere, quo Riga Vilnam, sicuti Vrae Rae et causas etiam descripseram, ternas ad me Illmi D. Radivili¹ summi Lituaniae Marsalci recepi, quibus summopere urget, ut petitionem eius apud Vram Ram de instituendo Niesvisii Collegio Societatis nostrae promoveam, putans se esse ignotum apud Vram Ram, in me totam spem consequendi, quod vellet, repositam censens, cui omnia sua bene perspecta essent, quoque in confessione pridem uteretur. Addebat et illud, velle se instantissime petere a Vra Ra, ut me ad ipsum colloquii tantum et intelligendi ipsius animi studia et conatus gratia Vra Ra mitteret, quod licet nunc magis optaret, quam speraret, nihil tamen eo gratius sibi accidere posse. Veniens Vilnam et sciens illum 28 milliaribus distare, et habens paratum currum, qui illuc ibat, proposui rem R. P. Vice-rectori, sub cuius me esse obedientia in illo Collegio arbitrabar, et cuius me iudicio permittebam. Ille adhibita consultorum sententia, utile putavit, ut hac arrepta occasione, tanto benefactori et quasi secundo fundatori Collegii Vilnensis gratificaremur, et hos septem vel octo dies eius consolationi, quibus nihil Rigae negligebatur, impenderemus, et quos Vilnae manens, dum recreantur equi, poteram impendere. Et ego arbitrabar, Vram Ram mihi non imputaturam quidquam pacti, si offam semel ab illa petitione Illmi D. Marsalci de meo ad se adventu liberassem, et ea, quae hic vidissem et quae eruta ex corde illius Principis accepiissem, ad Vram Ram ad plenioram de omnibus instructionem referrem. Accesserat et illud, compellaverant me quidam amici Collegii, qui tum me inviserant, Praelati quidam et D. Pretocius², ut tentarem, si eadem opera eidem Illmo D. Marsalco peregrinationem Hierosolymam³ versus dissuadere possem, quam iudicabant et Ecclesiae Dei in Lituania, quae catholicis proceribus destituitur, et Reipublicae et eius vale-

tudini periculosam. Qua in re hoc tantum hisce non integris duobus diebus profeci, ut Romam tantum ad petendam a Summo Pontifice absolutionem a voto, quo se teneri dixit, peteret, si se versari in aliquo periculo posse coniceret.

Veni Niesvisium 20 Iulii octavo die, ex quo Riga discesseram, totum Principem ardentissimo fundandi Collegii studio accensum reperi, et ut antequam iter hoc aggredere-tur (quod putat post ferias s. Michaelis futurum et uno anno duraturum) huc iam aliquis sacerdos a Vra Ra mittatur. Qualis autem vir sit iste, describet R. P. Warszevicius, qui si abest, ista de eo Vra Ra certo habeat persuasa. Est Illmus D. Marsalcus maturi iudicii, rarae prudentiae, in suis actio-nibus constantissimus, sobriae et pudicissimae vitae, dives et potens, et quod summum ac praecipuum est, ferventissi-mus et piissimus catholicus, et praecipue in dictorum con-stantia iustissimus. Erga divinas res ita est affectus, ut pre-tiosissima quaeque ad ornatum templorum et altarium ex intimis Italiae angulis in lapidibus pretiosis, picturis, vestibus conquirat. Ostendit mihi ex Italia adductum summo sumptu tabernaculum, quod pretio et arte totius Poloniae superat altaria et tabernacula. Iamque illud in templo Niesvisiensi collocavit, ad quod adducto pictore et arculario Italis, parat sumptuosissimum altare. Taceo alia in gemmis et auro et argento, quae parata habet et in dies auget pro Christi cultu. Ipse sua manu exornat altaria et parietes templi. Mirabar hic vehementer, quod in quoddam italicum templum ingredi me visus essem, li-et nunc muro circumcingatur. Alienus est a gubernatione Reipublicae et assumendarum dignitatum, quod solum in eo reprehendimus, propter Ecclesiae praesidia, licet animi hoc sit excelsi et res humanas contemnantis, totum se vult pietati et studiis religionis dedicare, vixque ad su-mendam uxorem adducetur⁴. Est valde probo ingenio et ti-more Domini ducitur, Sacramenta frequentat, et colloquia de piis et divinis rebus libenter instituit. Sed quis omnes eius laudes percenseret?

Sponderi Vrae Rae per me vult, Societatem nostram cum eo inquieturam, quod facile credo. Nihil enim eum magis, quam Dei cultus et propagatio sanctae religionis de-lectat. Habet in redditibus annuis plus quam 40 millia flore-

norum, licet multa in arces et fabricas impendat, non tamen res familiaris eius atteritur, cum sit in omnibus prudentissimus. Ad Collegium autem hoc, quod petit, vel acceptandum vel recusandum totamque deliberationem explicandam, haec quae pertinere arbitror describo.

Niesvisium est in centro terrae Novogrodensis in ea Russiae Albae parte, quae magno Ducatui Lituaniae subiacet, quae dicitur Lituaniae Lombardia, fertilitate et hominum praesertim nobilium frequentia insignior reliquis districtibus. Habet circumcirca 35 oppida, 2, 4, 6 ad summum milliaribus distantia, praeter civitatem magnam Sluciam, quae 9 milliaribus abest, in qua Duces illi duo catholici⁵ nuper ex schismaticis facti versantur. Incolae sunt partim catholici partim schismatici Rutheni, maior autem pars est inter nobilitatem haereticorum, qui magis ignoratione, et eorum, qui eos docerent, inopia peccant. Qui quam facile reducantur ad unitatem S. Ecclesiae, hinc colligimus, quod aliquot excursionibus nostrorum P. Simonis et P. Włoszek⁶, dicuntur circa 300 animae esse ad Christum reductae. Distat Niesvisium Vilna 28 milliaribus, Polocia 46 vel 47.

Focos ipsa civitas habet circiter 230, animarum autem ultra tria millia et augetur civitas in dies, eo quod et pater⁷ Illustrissimi D. Marsalci et ipse D. Marsalcus praecipuis, quales nec Vilnae reperiuntur, eam exornet artificibus. Populus iste nullam habet linguarum difficultatem, sicut Vilnae et in aliis Lituaniae locis et Rigae probamus, una hic lingua polonica sufficit. Schismatici et haeretici hic sunt simpliciores et non aegre, bonis saltem vitae exemplis ad Ecclesiam pertrahuntur, adhibita doctrinae cultura. Scholae, si usquam possunt, hic essent frequentissimae.

Fundationem autem Collegii talem vult facere Princeps. Est unicum hic Niesvisii parochiale templum, quod hoc anno ex muro (postquam ardor illum Collegii habendi incessit) extruere coepit tota celeritate, ut parietes iam fere sint finiti et hoc anno perfecturum se illud sperat. Ad quod exornandum pretiosissima quaeque et pulcherrima ex Italia attulit, et cum in eodem sepeliri⁸ constituisset, nulla erit in eo, et Collegio ornando et augendo, viro piissimo satietas. Hanc parochiam unire Collegio constituit, dato vicario per-

petuo, cuius praesentandi penes Collegium sit potestas, et ei una cum cantoribus singularibus redditibus constitutis. Locus prope templum pro Collegio est commodissimus, et quantum indigebit spatii habebit. Pro fabricando Collegio murato vult conferre in annos singulos ad triennium florenorum mille. Sed ipse potius Princeps illud exstruet, ad quam rem non erit difficilis. Nunc iam domum ligneam, in qua sunt quatuor hypocausta pro his, qui ad iacienda hic Collegio fundamenta venient, paravit, et ea omnibus necessariis instruere paratus est.

Ad dotem autem Collegii mediocris confert quatuor villas sex hinc milliariibus distantes, Otaliez, Tulianka, Siemien-czyce, Zukowborek, in quibus sunt mansi 105, quae sine ullo praedio, sine ulla difficultate gubernationis, maxima quiete, reddunt pecuniae census parati flor. 525. Praeterea ex aliis pagis, qui pro decima parrocho solvebant vel pendebant siliginem, pro Collegio paratur siliginis beczek seu tunnas 90, avenae autem ex illis quatuor villis beczek seu tunnas 105, lignorum autem currus seu colassas quotannis 300 ex eisdem villis.

Praeterea pro praedio Collegii confert vicinos, qui ultra duo milliaria non distant 30 mansos, hoc est 20 colonos ad laborandum et 10 ad sementem. Hanc tamen addit conditionem, ut illae quatuor villae, quae sex ab hinc milliariibus distant, in viciniore cum tempore permutari possint, non detracto sed aucto censuum et pecuniae redditu. Nam cogitat parati census ex villis temporis successu ad mille integros florenos augere, nunc autem certissimos 525 confert. Item supellectilem totam domui et Collegio necessariam, cum lectisterniis, vestibus, culinae, mensae necessariis et quidquid ad usum requiritur, offert liberalissime et in libros sumptus. Haec omnia nunc etiam exequi et statim conferre et facere foundationem paratus est optimus Princeps.

Quamvis autem Vra Ra in tot novis vel propediem excitandis, aliisque firmandis Collegiis laboret: hoc tamen vere Vrae Rae confirmo, si fructum et celerem animarum spectemus, et Dei gloriam, quae semper nobis est prima, nullum ex his, quae nunc petuntur Collegiis, puto esse praeferendum. Si autem fundatoris constantia, liberalitas, opulentia,

pietas et ardor spectetur,¹ nescio cum quo comparare illum possim. Quies autem ad res nostras tractandas nullibi tantam mihi spem exhibet. Ipsa etiam domus Radivilana, adeo de Societate praesertim Collegio Vlnensi, et tota Ecclesia in Lituania bene merita aliquid exigit, praesertim quod singulari et summe illustri exemplo illas ruinas, quas pater⁹ istorum in religionem induxit, tam pie restauret.

Ego hodie imo hac hora hinc discedo Rigam versus. P. Włoszek est mihi in itinere cum ipsa Ducissa, curabo pro eo atque mihi Superior Collegii Vlnensis commendavit, mecum illum Vilnam reducere. Sed video multas difficultates. Libenter vellent eum retinere. Ego, quod mihi videtur in Domino, consilium dare possum, totum autem eius iudicio relinquam. Una agam, ut quam primum sim Rigae. Sanctis orationibus et sacrificiis Vrae Rae me humillime commendo. Niesvisii 22 Iulii 1582.

Vrae Rae servus indignus et filius

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Paulo Campano Provinciali Poloniae Societatis Iesu.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Nicol. Christoph. Radziwiłł. — ² Adalb. Przetocki. — ³ Iter illud Radivili, peractum in comitatu P. Leonardi Pacifici S. I. et 6 aliorum dominorum, valde diu durabat. Niesvisio exiit Radivilus 16 Septemb. 1582, rediit vero domum 7 Iulii 1584. Cf. Ks. Tomasz Treter: Peregrynacya do ziemi świętej Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła... Kraków 1607, druk gocki. ⁴ Nicol. Christoph. Radziwiłł, redux Hierosolymis, contraxit matrimonium cum Elisabetha Euphemia (24 Novemb. 1584), filia Ducis Andreae Wiśniowiecki, Palatini Volhinae († 1585). Supra dicta Elisabetha Euph. fuit quidem a juvenili aetate erroribus haereticorum imbuta, sed cura mariti sui ad cultum ecclesiae catholicae rediit an. 1587. Cf. Kwartał Litew. z r 1910. T. III. — ⁵ Vide supra epist. nr. 57. — ⁶ Simon Nikowski (Nicovius) et Stanisł. Włoszek — ⁷ Nicol. Radziwiłł (Czarny) † 28 Maii 1565. — ⁸ Pius hic fundator, Palatinus Vlnensis (1604—1616), obiit Niesvisii 28 Febr. 1616, sepultusque ibidem in templo S. I. — ⁹ Nicol. Radziwiłł (Czarny).

89. Hieron. Rozdrażewski, Eppus Cuiavien., P. Skarga.

Wolboria 11 Augusti 1582.

Rex imposuit ipsi legationem ad comitia Augustana. Iterum enixe rogat, ne quis e Societate eius alumnos sollicitet, ut in Lituania permaneant.

P. Scargae. Reverende Pater. Cum sperarem ex perpetuis hisce difficultatibus meis me tandem emersurum, atque a sumptibus, quos in desolato hoc Eppatu me facere hactenus oportuit, liberiores futurum, praeter omnem omnino spem meam accidit, ut Mtas Regia legationem ad comitia imperii Augustana¹ mihi imposuerit. Quae etsi intempestiva admodum rebus meis, praesertim adeo implicatis, evenerit, nollem tamen de mea erga dioecesim cura et studio quidquam praeterea remitti: idque cum aliis in rebus, tum vel potissimum in alumniis illis meis Vilmensibus, propter summam, quam expertus sum, dioecesis meae necessitatem fovendis et sustentandis. Quos cum ab nonnullis ex Societate atque adeo ab ipsa Pte Vra sollicitari acceperim, ut fide qua se nobis obstrinxerunt repudiata, alteri suam dedicent operam, non potui sane non commoveri. Proptereaue rogatam atque amice admonitam Ptem Vram velim, ut non modo sumptuum, quos illorum causa et iam facio et adhuc facturus sum, tum etiam necessitatis dioecesis meae habeat rationem; sed etiam diligentius secum examinet, quam sit non a caritatis tantum officio, sed ab ipsa omnino aequitate alienum, eos qui fidem alicui sua sponte dederint, pollicitationibus corrumpere atque alii polliceri. Quantopere autem ego iuvenum illorum opera indigeam, vel ex eo Ptas Vra intelliget, quod in dioecesi mea ultra centum et quinquaginta reperiantur ecclesiae absque parochis et rectoribus, ideoque tantum abest, ut hos iuvenes, qui in eam rem maxime servantur, dimittam, ut etiam de aliis pluribus cogitandum sit mihi diligenter. Faciet igitur quod spero Ptas Vra, ut isti absque cuiusquam impedimento studia sua tractent et perficiant, quibus promissum stipendium annuum persolutum iam est meo nomine et deinceps etiam persolvetur. Commendo me, quod superest Ptis Vrae orationibus. Datum Wolboriae 11 Augusti 1582.

Ossolin, Cod. nr. 156. f. 166—167.

¹ Augusta Vindelicorum — Augsburg in Bavaria.

90. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Generali S. I.

Riga 24 Octobris 1582.

Cancellarius Regni iam conquievit de recepto ad Societatem suo alumno. Hactenus Rigenses nullam suae conversionis significationem ostendunt. In Livonia praeter Germanos ac Polonos, degunt Lotavi et Igovenses. Novum opus contra Volanum praeparavit. Permutatio de agris cum Castellano Samogitiae tractabitur.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Accepi Rigae 20 Octobris, quas Vra Rda Ptas 21 Iunii scripsit, quibus meis 10 Martii datis respondet. Ego vero hinc complures ad ipsam dedi, scilicet 20¹ Aprilis, 4 Maii, 17 et 25 Iunii, quae iam forsitan ad Vram Rdam Ptem pervenerunt. De Martino² recepto ad Societatem puto iam conquieturum Mgfcum D. Cancellarium³, et Varsoviae a R. P. Provinciali⁴, qui eum est allocutus, puto illi esse satisfactum. De Rigensi in Livonia messe multa iam aliis meis literis Vrae Rdae Pti significaveram, nunc vel repeto quaedam vel addo. Iussu Regiae Mtis detineor Rigae hactenus, consentiente et iubente R. P. Provinciali. P. Ioannes Vincerius, qui mecum est Germanus, concionatur germanice, ego polonice propter Rmum Vilnensem⁵ et eius familiam, qui hic regium obtinet locum. Hactenus Rigae, quae nostra sunt peccata, nullam animam Domino ex Germanis (nam ex Polonis non paucas) lucrati sumus. Civitas videtur strictissime coniurasse in sua haeresi retinenda. Illi, qui ad conciones germanicas veniunt ex civibus, sunt paucissimi et postremi, qui tamen nullam hactenus suae conversionis significationem ostendunt. Sunt multi intus erga nos bene affecti, sed ullus audet se prodere. Imo ex praecipuis quidam, qui omnia civitatis negotia obit et syndicus vocatur, coeperat nostris affici praesertim latinis concionibus, quas ego faciebam propter illum fere solum. Sed ubi hoc ministri eorum et concionatores animadvertunt, publice illum e suggestu sugillant, ut metu quodam humano et pudore bene coepta intermittere sit coactus. Ego quoque conciones latinas, quas alii iam vix intelligebant, et quae Polonis et Ruthenis, qui huc frequentes commeant per aquam cum mercibus, afferebant impedimen-

tum, intermisi. Magna spes est posita in scholis, ubi fuerint hic institutae.

Extra Rigam per totam Livoniam multo maior est spes fructus. Missi sunt quatuor externi sacerdotes Germani vocati ex Prussia⁶ ad varias civitates, quae sunt fere vastatae omnes et destructae bellicis tumultibus. Illi plus solatii et lucri in animabus consequuntur, non ex Germanis sed ex Litavis, quorum tamen ignorant linguam. Provincia haec tres habet usitatas, imo quatuor linguas. Duae dominorum, germanica et polonica, duae subditorum, litavica et igovica⁷ vigent, quae summum ad promovendam religionem afferunt impedimentum. Litavi omnes et Igovenses promptissimi sunt ad catholicam religionem. Sed his etiam quatuor sacerdotibus desunt interpretes, vix duos habere possunt, qui mutant loca, nunc ad hunc nunc ad illum sacerdotem se transferentes. Poloni omnes fere hic sunt catholici, ex Germanis vix unus aut alter in tota Livonia est catholicus. Porro certi nihil, quae sit spes et quanta hic ad Christi gloriam promovendam relicta, conicere nunc possumus, donec Regia Mtas statum huius provinciae componat, quod statim absolutis hisce Comitibus fiet, ut credo. Tum fixus Locumtenens et Vicerex, tum Eppus dabitur, tum disponentur parochiae, tum nostrum, quod spero, Rigense fundabitur Collegium, tum de omnibus Vram Rdam Ptem faciemus certiore. Nunc omnia sunt indisposita et incerta. Saepe per literas cum R. P. Provinciali de particularibus aliis et minutioribus rebus ago, et exspecto sequenti mense allocuturum me illum. Nam vel me Vilnam evocabit, vel ipse ad nos veniet Rigam.

De his, qui missi sunt in subsidium Livoniae 12 Patres ex nostris, nihil hactenus scio, utrum sint iam in Polonia vel Lituania. Scripsi R. P. Provinciali, ne huc illos ante Comitibus finita mittat, et antequam a me de omnibus rationem accipiat. Hac enim hyeme inutiliter, ut video, omnes hic in Livonia essent, praeter unum aut alterum. Agam cum R. P. Provinciali, ut omnia fiant ordinate et ad Dei gloriam, et iuxta nostrum institutum et Regiae Mtis voluntatem. Scripsit Regia Mtas Illmo et Rmo Vilnensi de his, quos Vra Rda Ptas 12 Patribus in Livoniam mittit, et exemplar literarum ipsius ad se inclusit, postulans consilia, quomodo in Livonia

disponendi essent, adiecitque sua propria manu, ut mecum hac de re conferret et meam requireret sententiam. Respondit Illmus Vilmensis Regiae Mti iuxta id, quod mihi in Domino videbatur.

Rigae hoc iam consecuti videmur, ut minus nos persequantur cives et oderint minus. Nam ab initio parum abfuit, quin ego in templo a quodam confossus fuerim, et crebris lapidum ictibus petebamur, nunquam tamen (quod doleo) ad sanguinem. Nunc quieti sunt, praeter fere istam [partem] plebis, quae nos quandoque euntes clamoribus in plateis infestat. Sed et haec sensim cessare videntur. Ad scholas, si eas cito aperiremus, multi videntur inclinati, quod civitas abundet iuventute et boni desint praeceptores.

Otium, quo hic aliquando fruor, scriptioni impendo. Hic finem dedi libro illi contra haereticum Volanum⁸, quem ad Vram Rdam Ptatem prima occasione mittam. Nondum est finita eius impressio, sed brevi iam finietur. Idem auctor Calvinista edidit nunc Paraenesim⁹ quandam contra Anabaptistas seu Ebionitas, Calvinistarum discipulos, quos cum nostris catholicis armis, conciliis, doctoribus, successione, antiquitate, nationum omnium consensu etc. expugnare cupit, pulchrum exhiberetur catholicis et utile credo infectis quibusdam non temerariis haereticis spectaculum in ista pugna haereticorum, cum ea arma in Zwinglianos, qui sunt omnium pestilentissimi, retorquerentur. Peto ad hanc rem a Vra Rda Pte facultatem, ut sicut de Postilla polonica fecit, ad cognitionem et iudicium R. R. Provincialis hanc rem referat. Et R. P. Turriano, cui nunc forsitan non scribam, significari hoc iubeat. Ille enim me toties ad hanc scriptionem invitat.

Permutatio illa de agris cum Mgfcō Dno Castellano Samogitiae¹⁰ tractabitur, quod ex re Collegii erit, perficietur. Sanctiss. orationibus et sacrificiis Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Rigae 24 Octobris 10 diebus exclusis¹¹ 1582.

Vrae Rdae Ptis servus et filius

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Claudio Aquavivae Generali Praeposito Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Potius 21 Aprilis. — ² Martin. Śmiglecki vid. ep. nr. 81. nota 5.
³ Ioan. Zamoyski. — ⁴ Ioan. Paul. Campano. — ⁵ Georg. Radziwiłł. —
⁶ Vide epist. nr. 84. — ⁷ Lingua Igovica, Igovensenses, vocantur incolae
Estoniae (Estowie, Estończycy) stirps Finlandica ad mare Balticum. —
⁸ P. Skarga: Siedm filarów, na których stoi katolicka nauka o Przenajśw.
Sakramencie Ołtarza, postawione przeciw nauce zwingliańsko-kalwińskiej
Jędrzeja Wolana. Wilno 1582. — ⁹ Paraenesis Andr. Volani ad omnes in
Regno Poloniae Magnoque Ducatu Lituaniae, Samosatenianae vel Ebi-
niticae doctrinae professores... Spirae 1582. Dedic. Mgfcio Ioanni ab Ostro-
rog, Pocillatori Regni Polon. — ¹⁰ Nicol. Talwosz, cf. epist. nr. 69. nota 4.
¹¹ Gregorius XIII, vi Bullae editae 13 Februar. 1582, promulgavit novum
emendatum Calendarium, decrevitque, ut hoc anno 10 dies excluderentur,
id est ut post 5 Octobris computaretur non 6, sed 16 Octobris.

91. P. Skarga Gregorio Plein, Archiministro Rigensi.

Riga 15 Novembris 1582.

Aderat eius concioni e charta lectae, in qua Lutherum summis en-
comiis celebravit, Iesuitas vero cacodaemones vocavit, hanc ob rem pro-
vocat eum ad certamen disputationis.

Petrus Scarga Societatis Iesu Gregorio Plein Archimi-
nistro Rigensi salutem.

Heri aderam lectae tuae ex charta concioni, vir optime.
Audiavi coram illa Rigensium frequentia celebrasse te Lutheri
stupenda miracula, quae ille ad confirmationem sui Evangelii
patravit; quod ipse monachus¹ cum uxore monacha², mona-
chos ceu daemones ex Germania et Anglia eiecerit, ut (quod
addere debebas) monasteria eorum, ipsaque cathedrae tem-
pla depopulata, redditibusque copiosissimis spoliata in arma-
mentaria, promptuaria, triclinia, stabula etiam, et alios pro-
fanos usus converterit. Agnoscimus haec eius praeclara apo-
stolatus cum Arianis, Turcis, Ziska³ Bohemo communia si-
gna, quae tu in eo genere plura addere et recensere poteras.
Ne tibi, si sunt ignota, vel mente exciderunt, revocabimus.
Vanam tamen tantorum miraculorum laudem Lutheri in An-
glia tribuisti, ut eam Zwinglio et Calvino eius contestatis
inimicis, quos tota contempto Lutheri sequitur Anglia, inique
eriperes. Nisi forte aequae Lutherus atque Calvinus Christi
sunt tibi Apostoli, quod suspicor et certe scire velim, nam
de te talis est rumor. Parcus tamen in hac prodigiorum de

tuis prophetis praedicanda gloria fuisti. Non tantum enim exegisse illos et rebus omnibus spoliasse monachos, sed Episcopos totumque Clerum excarnificasse, et exquisitis eos trucidandos torsisse suppliciiis, nuncque etiam idem facere (ne quid illis ad hanc laudem desit) praedica gloriare, nec coram tuis tanta miracula absconde. Audivi et vocasse te Iesuitas cacodaemones, praeter alia in eos probra, unde factum est, ut me indignum, et minimum huius familiae, et ordinis discipulum, a tua concione exeuntem sibilis, et probris in ipso templo cathedrali, et in ambitu templi lapidibus, eadem in me facturi miracula, tui auditores appetierint. De qua re nihil queror nec querar. Plura enim alia a vobis missionis nostrae insignia capimus saepius, et gaudemus et maiora exspectamus animo promptissimo, et pro veritate etiam profundendi sanguinem paratissimo. Sed non agas vir bone conviciis, nec hoc ad nos a plebe lapidandos canito classicum. Si Christi veritatem profiteris, si salus eorum, qui te audiunt, cordi tibi est, si probare vis, quae et qualis sit Iesuitarum doctrina, et an ipsi ea, quae praedicant ex Dei verbo, et sacrosanctis scripturis probent, vel an potius tui magistri doctrinam falsam, et contra Dei verbum invexerint. Prodi potius ad inquisitionis et disputationis certamen, sine contentionis acerbitate, et summa cum caritate ineundum, quam ut ad eum modum in nos et doctrinam catholicam e suggestu, ubi nemo est, qui tibi contradicat, debaccheris. Themata ex his, quae habes contra doctrinam catholicam Sanctae Romanae Ecclesiae, propone et describe, nos semper cum omni mansuetudine et caritate, loco et tempore, quod tibi placuerit, ad ea impugnanda paratos offerimus, et te tuosque ad hanc palaestram in Dei nomine provocamus, accersimus, requirimus. Responsum exspecto. Vale.

Rigae ex Residentia S. Iacobi 15 Novembris, iuxta alios, qui Ecclesiam non sequuntur, 5 Novembris 1582.

Bibl. Iagel. Cod. saec. XVI. nr. 1141. f. 55. Copia.

¹ Martinus Lutherus nat. 10 Novem. 1483, apostata et haeresiarcha 1518, † 18 Febr. 1546. Quidam auctor sic eum percensuit: Moine apostat et corrupteur d'une religieuse apostate, ami de la table et de la taverne, insipide et grossier plaisant, ou plutôt impie et sale bouffon, qui n'épargne ni pape, ni monarque... Cf. De Feller: Dictionnaire Historique. T. 5.

p. 518. — ² Catharina de Bora. — ³ Ioan. Zyzka, nat. 1360, obiit 1424, dux Hussitarum in Bohemia.

92. Hieron. Rozdrażewski, Eppus Cuiavien., P. Skarga.

Vienna 28 Novembris 1582.

Pro acceptis literis gratias agit, ex quibus sollicitudinē regiam erga Livoniam laboresque difficiles Societatis in hac provincia melius intellexit. Gaudet de subselliis pro ecclesia Vilmensi conficiendis expectatque felicem exitum suae legationis. Causas affert, cur quidam ad ecclesiam catholicam redierit.

P. Scargae. Reverende Pater. Tardius quidem, nimirum 7 die Novembris secundum veterem computationem, redditae sunt hic mihi eae literae, quas Ptas Vra 2 Iulii ad me Riga dedit, libenter tamen illas cum aliis nominibus etiam vel propter hoc legi, quod et de pia ac vere sancta Mtis Regiae erga provinciam illam sollicitudine, atque de constanti Ptis Vrae in vinea Domini labore me docuerint. Cupioque et opto utraque haec ita perficere, ut Domini Dei gloria hic magis ac magis multiplicetur, atque plurimae in dies animae christianorum quaerantur. Ac quamvis non ignorem, messem illam esse admodum difficilem in tanta praesertim catholicorum paucitate et haeticorum pertinacia, spero tamen, quae Domini Dei est benignitas, uberem satis futuram, postquam fideles ac strenui isti operarii, quos R. P. Possevinus istuc secum adducit, manum suam ad opus Dei faciendum in benedictione ipsius admoverint. Gratum etiam fuit ex iisdem literis intelligere de subselliis pro ecclesia Vilmensi conficiendis, quae etsi iam parata esse speraveram, quia tamen prior artifex datam fidem fefellit, placet opus illud ad alterum artificem esse delatum, cui libenter ad priorem pecuniam aliquid addi patiar, dummodo et bene et tempestive rem totam perficiat. Ego cum 16 die Augusti Wolboria discesserim, in hanc usque diem hic haereo, non sine magna et molestia et rerum mearum iactura. Praeterquam enim quod sumptus magnos me facere hic oportet, etiam illud me angit, quod tamdiu ab ecclesia mea absim. Spem tamen optimam habeo, me non solum brevi hinc expeditum fore, sed etiam illum legationis ¹ meae fructum reportaturum, qui cum Reipublicae

utilitate et dignitate sit coniunctus. Cum vero in provincia illa Livoniae lutherana ut plurimum grassetur haeresis, operae pretium me facturum putavi, si Pti Vrae mitterem causas, quibus se adductum quidam minister profitetur, ut relicto lutheranismo ad ecclesiam catholicam rediret. Adiungo etiam exemplar unum obscoenitatum Lutheri, quas ex ipsiusmet scriptis idem ille conversus minister collegit, quam impurum et impium secuti sint apostatam. Quod autem superest, me Ptis Vrae commendo orationibus. Viennae 28 Novembris secundum vetus Calendarium 1582.

Ossolin. Cod. nr. 156. f. 176—177.

¹ Scopum huius legationis vide epist. nr. 94. nota 2.

93. P. Skarga Gregorio Plein et Georgio Hainero, Archiministris Rigensibus.

Riga 10 Ianuarii 1583.

Rigenses Lutherani in suis devotionibus, quas missam vocabant, retinuerunt quaedam fragmenta ex catholica fide, ut kyrie eleison, gloria, praefationem, usum ciborii etc. Hisce omnibus rite perspectis, solide in 13 punctis multas insipientias ac figmenta, provocatque eos obiicit ipsis ad disputationem publicam.

Archiministris Rigensibus Gregorio Plein, Georgio Hainero et eorum sociis Ministris, Petrus Scarga Societatis Iesu salutem.

Spectator eram sacrorum vestrorum, quae hactenus apud vos missae nomen retinent, die qua extra Ecclesiae praescriptum Natalem Domini celebrare videbamini. Redii domum plenus quaestionum, quas premere¹ silentio dolor pereuntium, quae Christi sanguine redemptae sunt animarum, prohibuit. Ii non estis, qui iuxta Principem Apostolorum parati esse debetis ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quae in vobis est spe et fide. Et turpe videretur etiam nos, qui huc ad vos Christi Dei nostri et eius religionis (cuius vos quoque nomen et ministerium assumitis) praecones indigni missi sumus, ignorare quae docetis: et vos eius, quam profitemini doctrinae, rationem quaerentibus red-

dere non posse, aut etiam nolle. Hoc enim ipsum magis suspicionem depravatae vestrae doctrinae confirmaret.

Quaestio 1. Cur ex catholica et evangelica Romanae Ecclesiae missa fragmenta et particulas², ut ita dicamus, et reliquias quasdam colitis (qualia sunt *kyrie eleison*, gloria in excelsis, salutationes populi, collectae, praefationes), et alia quaedam minuta, licet concisa nec integra, in illa missa vestra assumitis: Alia vero, quae eadem auctoritate nituntur et quae maioris sunt momenti, quaeque magis in sacris literis expressa traduntur, contemnitis et reiicitis? Nempe panis et vini oblationem, benedictionem, divini numinis, quod in illis mysteriis operatur, invocationem, materiae panis et vini per concepta verba ad illum finem applicationem? Haec enim, in quibus cardo huius mysterii versatur, oportuit facere, et illa non omittere, quae tamquam praecipua in liturgia fecisse Sanctos Apostolos, qui haec mysteria Ecclesiae tradiderunt, testis est divus Iacobus Apostolus, Clemens sancti Petri discipulus, Basilius magnus, Chrysostomus, Ambrosius et alii Orientis et Occidentis Sancti Patres.

2. Cur altare catholicum externum et non mensam retinetis, sacrificium vero externum, quod ab altari separari tamquam correlativum eius non potest, et ad illud refertur³ semper prorsus contemnitis, nec oblationem secundum ordinem Melchisedech in pane et vino a Christo Iesu in ultima cena institutam et factam Apostolisque praescriptam admittitis: Cum de hoc novi testamenti externo et incruento, et in locum illorum cruentorum veteris legis succedente sacrificio Prophetae praedixerint, Psalmi decantaverint et illud tota per universum orbem coepto ab Apostolis initio apostolica frequentet ecclesia et omnes doctores ipsius omnium aetatum idem doceant et confirment? An Zwingianos candidius agere putabimus: qui reiecto sacrificio, altare etiam, quod rei consequentia vel ratio poscebat, eiecerunt, et pro illo mensam collocaverunt: Vos vero de hypocrisi suspectos et vobismetipsis rationique repugnantes arbitrabimur?

3. Spectaculum illud vestrae missae ingressit mihi praecipuam dubitationem, an consecretis panem et vinum. Nam cum minister accepto pane verba Evangelii de cena recitat, nec ante ullam benedictionem panis, quod Christus Dominus

fecit, adhibet, nec suam intentionem, quid de materia proposita fieri velit, verbis expressis et clavis explicat, historiae illum, sicuti e suggestu vel in lectione solemus, proferre verba illa, et nequaquam consecrare, prudens aliquis posset coniicere. Cur vero idem in Baptismo, uti audio, non facitis, in quo non sufficit vobis verba institutionis Baptismi recitare, sed per invocationes et benedictiones, et exorcismos et formam verborum: Ego te baptizo, mysterium illud complere conamini?

4. Sed quod caput est omnium, etiamsi consecrare in missa vestra panem et vinum velletis, et omnia alia legitime requisita adhiberetis, unde vobis ad conficienda sacramenta, et hoc praesertim horrore plenum et venerandum mysterium (ut sanctorum verbis utar) exorsa illa et summa, nec Angelis quidem concessa, et a plebe civilique potestate secreta et e caelo missa potestas? Num a Deo immediate, an per aliqua media eam recepistis? Quae si clare et luculenter a vobis non ostendentur⁴, merum panem et vinum sine corpore Christi et sanguine in missa vestra habetis, nec unquam a peccatis vere absolvitis, nec quidquam, quod ipsae etiam mulierculae et pueri verba illa recitantes non haberent, usurpare vobis potestis. Haec potestas a Christo Apostolis data est, quam illi per manus impositionem successoribus reliquerunt, et in sola Ecclesia legitima successione perdurat. Quam qui non accipit, frustra ullam facultatem ad conficienda sacramenta, et ad doctrinae ministerium vocationem iactat.

5. Si putatis verbis D. N. Iesu Christi supra panem et vinum prolatis statim perfici illud mysterium⁵, et corpus Christi statim post enuntiata verba incipere ibi esse, ubi ante non erat: cur illud, cum apud vos aliquid post recitata verba ad sumptionem temporis intercedat, non aliquo honore prosequimini? Nam Dominum corpore praesentem pii et fideles in Evangelio adoraverunt. Et minus est peccati in Zwinglianis, eum non agnoscere et vere praesentem in hoc mysterio non credere, quam agnitum a vobis nullo honore excipi. Vidi enim ministrum aequae ante illa verba, ac postquam ea protulerat, cubitis altari incumbentem, nec ullam mutationis (quod iam coeperit ibi Christi corpus esse) aliqua honoris exhibitione significationem edentem.

6. Si vero opinamini et docetis, in sumptione et oris applicatione tum demum incipere esse corpus Christi, quaero primum, quid verbum omnipotentis Dei, per quod facta sunt omnia, supra panem et vinum prolatum operatum est? An non vi et virtute illius effecta sunt et immutata illa panis et vini elementa? Deinde id, quod potentissimo Dei verbo tribui debet, tantum scilicet tamque stupendum novae praesentiae corporis Christi miraculum ori et linguae, et manducationi et dentibus sine blasphemia tribui potest?

7. Quaero iterum, si post consecrationem et verborum prolationem est vobis panis et vinum sicuti et ante, quonam modo Zwinglianicas figuras et Calvinisticos tropos fugietis? Illa enim semper prodibit propositio (sive sub pane, sive in pane, sive in usu panis arbitremini corpus Christi esse) panis est corpus Christi. Quod figurate etiam dici vestri discipuli iudicabunt. Quid ergo vos prohibebit ex Lutheranismus ad Calvinismum deflectere, nisi imprudentes haberi prorsus et cum ipsa ratione pugnare eligatis?

8. Cur ille, qui calicem praebet in vestra missa, non aequè religioso habitu est indutus, atque ille, qui panem porrigit? Nam vidi illum veste profana et domestica arripien-tem calicem et exhibentem astantibus. Num minus esse in calice, quam in pane arbitramini? Num altera species plus requirit honoris, quam altera?

9. Vidi et rem inauditam toto saeculo in Ecclesia Dei, cum in calice, quem ille alter in profana veste ori sumen- tium applicabat, vinum defecisset, ex alio quodam vase novum infundentem⁶, et supra illud verba cenae ad calicem spectantia proferentem, et quasi denuo consecrantem. Hoc videtur esse sacrilegium, et mysterii discrepatio et profanatio. Consecratio enim exemplo Dominico nullo modo alterius speciei sine altera fieri potest. Quod idem facere vos, ubi panis deest, (ut solum panem sine vino nova consecratione proferatis), alii in templo cathedrali adverterunt.

10. Nec minorem mihi attulit stuporem, cum ipsum celebrantem, seu conficientem et consecrantem minime illa, quae aliis partiebatur, sumere viderem. Quis enim altari servit et de altari non manducat? non minus est inauditum in Ecclesia Dei, nec quidquam aliud, quam sacrilegus totius

mysterii abusus. Nam aliud est, cum nulla fit consecratio, sed ex praesanctificatis, sicuti loquuntur sancti, fideles aliqui communicant.

11. Observabam, an signum vivificae crucis in aliqua sancta actione, et in isto mysterio adhiberetis, praeter valedictionem illam in fine, in qua signum crucis exprimit minister, nunquam id fieri notavi. An ignoratis apostolicam esse traditionem et semper in Ecclesia observatam, ut nullum sacramentum sine hoc sacro signo conficiatur? Hoc signo crucis, inquit maximus quidam Ecclesiae doctor, consecratur corpus Dominicum, sanctificatur fons baptismatis, initiantur etiam presbyteri ceterique gradus ecclesiastici, et omnia, quaecumque sanctificantur, hoc signo Dominicae crucis cum invocatione Christi nominis consecrantur. Sed vos et externam Christianismi per hoc signum professionem, per quod interna declaratur, cum illud ab usu quotidiano removistis, forsitan⁷ pudori vobis ducitis.

12. Observabam et illud, si quae reliquiae superessent ex his, quae in missa vestra distribuebatis, quidnam de eis fieret, et animadverti iuvenem, qui vestes sacras amovebat et calicem, reliquias calicis, (ex quo alii religiose sumpserunt), sine ulla religione tamquam domesticum vinum strenue epotasse. Unde colligo, si quid reliquiarum manet, docere vos eas profanis dari, et canibus etiam proiici posse. Quam rem quidam sanctus celeberrimus, summam esse insaniam dicit existimare reliquias, supra quas est verbum Dei prolatum a benedictione cessare, si nullus est, qui eas sumat.

13. Cum viderem in illo templo S. Petri, antiquae et catholicae religionis ciborium, exspectabam an in illum locum pro infirmis et inopinate morientibus viaticum hoc corporis Domini inferretis. Sed cum nihil eiusmodi a vobis fiat, quonam modo Concilium primum Nicenum et apostolicos viros hac de re praescribentes, et totius Ecclesiae Dei usum infirmorumque solatia contemnitis? Sunt et aliae plures quaestiones, quas nos etiam afferre oportebit, ubi in his primum nobis fuerit satisfactum. Itaque sicut ante fecimus, ut ad illustrationem veritatis, ad animarum Christi sanguine redemptarum praesidium, ad Dei gloriam in spiritu lenitatis publice hac de re et amice conferatis; en altera vice ad certamen⁸

inquisitionis et disputationis in Dei nomine vos provocamus. Locum et tempus praescribite, aut nos, si volueritis et consenseritis, praescribemus. Valete viri doctissimi, et nos pro vobis et pro hac civitate orare scitote. Rigae X. Ianuarii 1583.

Bibl. Iagel. Cod. nr. 1141. f. 55. Copia.

¹ In copia: prae more. — ² pamiculos. — ³ feretur. — ⁴ offendent.
⁵ ministerium. — ⁶ infundantem. — ⁷ forsitat. — ⁸ certiozem.

94. Hieron. Rozdrażewski, Eppus Cuiav., P. Skarga.

Vladislavia Maii... 1583.

Narrat de sua legatione feliciter confecta ac de proxima visitatione partis suae dioecesis in Pomerania. Libros quosdam distribuendos mittit.

P. Scargae. Reverende Pater. Gratulatio Rae Vrae de felici meo ex hac legatione reditu, cum ab ipsius propenso et benevolo erga me animo, quem ego amare sum solitus, profecta esset, mihi non iniucunda exstitit. Licet autem non tantum meum in Poloniam adventum, sed etiam Vienna expeditionem multo antevertisset, eo tamen gravior fuit, quod post tot labores et molestias legatio optatum tandem, quem in suis literis ad 12 Febr. datis precabatur, divina adiuvante gratia eventum sortita fuisset. Si quidem res tota ad eum terminum deducta est, ut iam non nisi mutua benevolentia et animorum coniunctio inter istos vicinos monarchas sit speranda, praesertim cum Caesarea Mtas¹ pro Zatmar et Nemeto² aequivalentem compensationem in medio Maii promiserit, ipsiusque executio iam iam exspectetur. Quem fructum ex tam diuturna et sumptuosa mea in illis partibus legatione referens, ad Serenissimum Regem 24 Martii dudum desideratus Niepolomicios redii, a quo huius studii et observantiae meae erga suam Mtem praestitae, optato accepto testimonio, feria III magna pro exercendis vocationi meae debitis muniis ad ecclesiam meam accurri, ubi in hunc diem versor, brevi in meam Pomeraniam laborantem excursurus, et pro virili conaturus, ut illis miseris oviculis aliqua ratione subveniatur, quarum iuvandarum nullam occasionem praetermittere vellem. Librorum, quos eo nomine in illis partibus

comparaveram, partem eo libentius Rae Vrae mitto, quo hoc sanctae caritatis holocaustum Domino Deo tanto acceptius fore existimo, quos cum carissimo meo P. Theodorico³, prout expedire magis iudicaveritis, distribuite. Librum, contra sacramentarios⁴ a Ra Vra nuper editum, non accepi. Quod reliquum est, commendo me Ptis Vrae orationibus. Datum Vladislaviae... Maii 1583.

Ossolin. Cod. nr. 156. f. 218—219.

¹ Rudolphus II, Imperator Romanus, Rex Hungariae, Archidux Austriae (1576—1612). — ² Regnante Imperatore Maximiliano II., erepta est iniuste Steph. Bathorio arx Szatmár oppidumque Németi, Rozdrażewski, missus Augustam Vindelicorum, interpellavit hac de re Imperatorem Rudolphum II. nomine regio, impetravitque pro eo compensationem aequivalentem, nempe oppidum Nagy-Bánya (Naczbania, Nowe Miasto) cum fodinis metallorum. Cf. Ks. Polkowski: Sprawy Wojenne Batorego (1576—1586). Acta Histor. T. XI. p. 388—389. — ³ Theodoricus Havensschis, Westphalus, cf. Wielewicki T. I. 42. Alii auctores S. I., ut PP. Duhr et Braunsberger, scribunt: Havebeschede (Havekeschede), Havekenscheid. ⁴ Librum hunc Vilnae editum, vide epist. nr. 97. nota 8.

95. Ex literis P. Petri Scargae, Grodnae in Lituania 12 Ianuarii 1584 datis ad Claudium Aquavivam, Praep. Gener. S. I.

Tractavit cum Rege de rebus collegii Rigensis ac Polocensis easque ad exitum deduxit. Cogitat adhuc ille princeps de fundando collegio Derpatensi, Brestensi ac Grodnensi.

Collegio Rigensi curavi hic apud Regiam Mtem, ut extrema manus ad Christi gloriam imponeretur. Spes autem fructus nostri, quem solum spectamus in reducendis ad Deum animabus, in illa civitate parva adhuc affulget, vix linum fumigans. Haecenus nullus in civitate ex Germanis et civibus est catholicus. Scholae initia parvula ex Polonis magis, quam Germanis, aedificii collegii fere nulla. Extra tamen in excursionibus multae animae lucrifiunt, Lotavorum praesertim, quorum haecenus linguam nullus ex nostris novit. Omnes parvo negotio (et sunt plures quam Germani in illa provincia) reduci possent ad fidem catholicam, propter maximam eorum erga antiquam religionem propensionem, si et eorum

lingua loqueremur, et libertas ista religionum diminueretur. Derpatum, ubi necdum ullam collegii mentionem Vra Rda Ptas fieri iussit, longe esset ad fructus animarum accommodatius, brevi superaret Rigense, firmamentum habet maius regiae potentiae, tractabiliores videntur cives, magna Moscorum commercia, et Polonorum frequentia in illa civitate faciliora omnia promittunt. Plebs vero regionis illius Estonica, lingua iam multum a Lotavis differens, fere iam tota esset catholica, si lingua eorum loqueremur. Addiscunt aliqui ex nostris, sed tardius et cum fastidio, per interpretes faciunt, quod possunt; duo sacerdotes in perpetuis versantur excursionibus non sine magno fructu. Scholarum initia ex Polonis maiora habent, nam ex permissione R. P. Provincialis¹ aperuerunt scholam. Si ibi esset collegium et seminarium pontificium Ruthenorum, vel pars eius illuc traduceretur, cito colligeremus duce Christo magnam messem.

Polocense Collegium hactenus fuit plurimis et magnis difficultatibus circa foundationem implicatum, quae necdum sunt omnes expeditae, propter acrem et potentem et pertinacissimum religionis catholicae, et nostrum contestatum adversarium². Hoc anno magna pars difficultatum est amputata, et successu omnia iucundiora nobis, et in animarum lucris commodiora promittimus. Missis Rex hoc anno commissariis Polociam duobus ex suo senatu, multa composuit et ordinavit, et contra adversarium praemunivit circa foundationem collegii illius. Habemus decreta commissariorum, quietem nostram et foundationem confirmantia, quae dum stabilitatem suam a regia confirmatione expectant, et ego huc Grodnam ad Regiam Mtem veneram ob hanc causam maxime, revocor a R. P. Provinciali Cracoviam ad danda initia forsitan, quod felix faustumque sit, in hoc Regno domui professae. Vado et pareo, rebusque Polocensibus, ne quid mea absentia detrimenti patiantur, consulo. Spero in Christo nihil habituras damni. Nam et Regia Mtas nobis promittit, et procuratorem tutoremque nostri Collegii potentem quendam ex sua aula [constituit], qui erit omnis ad quietem nostram, et eorum, quae Collegio attributa sunt, possessionem et recuperationem spectant, nomine regio et sumptibus aget. Relinquo plenas instructiones et superiori Polocensi, et procuratori Collegii

Vilnensis, quem oportebit aliquando ad aulam Regiae M^{tis} excurrere.

Auditus sum hic a Regia M^{te} iam aliquoties, et exspectare me adhuc iussit; nihil sonat bonus Princeps, nisi bona, et sancta, et ecclesiastica, et collegiorum nostrorum fundationem. Derpati omnino constituit fundare Collegium, et parochialem illam s. Magdalenae [ecclesiam] Collegio tradere, sine quo templo nostri in ministeriis Societatis parum fructuose ibi versarentur. Brestae et Grodnae cogitat itidem collegia nostrorum minora erigere, et iam de Brestensi, de quo mecum Brestae in Novembri actum est, cum Illmo Nuntio Apostolico³ Regia M^{tas} quasi rem certam conclusit, per eundem Illmum Nuntium a Rda Vra Pte et a R. P. Provinciali hoc summo studio contendens; ego tacebam et paucitatem operariorum opponebam. Nunc iterum ante biduum Regia M^{tas} ipsa ex se coepit a me magno zelo, explicans animarum illarum pericula, exposcere, ut Rdam Vram Ptem ad collegium illud parvum aliquod admittendum incitarem. Ego hoc R. P. Provinciali committo, qui Brestam iam crebrius est praetergressus, et multa habet explorata. Addidit Regia M^{tas}: „Nuper, inquit, Castellanus Vilnensis, Brestensis Praefectus⁴, ultro me compellavit et rogavit, cum sit ipse haereticus, ut collegium illud Brestense maturaretur, quod videat aliter plebi huic et Reipublicae, nisi per scholas et Iesuitas succurri non posse. Mirabar, inquit, hanc vocem in homine haereticissimo“.

Est Bresta civitas tota lignea, portum habens, et inter flumina constituta, quae commercia deducunt Gedanum in mare Balticum. Regia civitas, ampla, populosa, arcem habens fluminibus et natura munitissimam, in centro regionis fertilissimae et populosae, distat Vilna miliaribus 50, Lublino 19, Cracovia plus quam 50. Iaroslavia et Lublino et Cracovia, qui Vilnam et in Livoniam veniunt, praeterire Brestam non possunt. Niesvisio distat miliaribus 30. Ad nostrorum excursionem et peregrinationem nihil potest haberi commodius. Habet multos Hebraeos, ita ut muratam habeant synagogam, sicut et Rutheni, quos etiam multos alit, cum catholici vix lignea duo vel tria templa habeant fere desolata. Totus populus catholicus, propter ordinariorum neglectum, quoad res

religionis incultus et remissus, sed ad profectum multum inclinatus.

E. MS. S. I. Apogr.

¹ Ioan. Paul. Campano. — ² Nicol. Dorohostajski, Palat. Polocen.

³ Albert. Bolognetti. — ⁴ Eustach. Wołłowicz.

96. Hieron. Rozdrażewski, Eppus Cuiavien., P. Skarga.

Raciąż 7 Maii 1584.

Redeuntem ex congregatione provinciali Calissiensi¹, ad se peramanter invitat.

P. Scargae. Reverende Pater. Cum conventui Calissiensi Ram Vram interfuturam esse intellexerim, eandem pro nostra antiqua notitia meaque erga ipsam benevolentia literis meis compellare volui, diligenterque ab ipsa petere, ut in suo Vilnam reditu, aliquam temporis iacturam facere ad meque ex itinere hic Raciążium vel Ciechocinium², aut quempiam alium vicinum locum divertere vellet, nihil equidem gratius mihi Ra Vra facere poterit. Quod reliquum est, commendo me Rae Vrae orationibus. Datum Raciążii 7 Maii 1584.

Ossolin. Cod. nr. 156. f. 288.

¹ Celebrata est haec congregatio Calissii 10 Maii 1584. — ² Raciąż (hodie Raciążek) et Ciechocin, hereditas olim Epporum Cuiaviensium.

97. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Gener. S. I.

Cracovia 4 Iulii 1584.

Nominatus nuper superior ad s. Barbaram, absolvit renovationem templi. Collegium Rigense ac Polocense habet iam foundationem perfectam, admissa est quoque fundatio Niesvisiensis. Petit liberari a munere superioris, ut concionibus liberius vacet alteramque editionem Vitarum Sanctorum recudat.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Post finitam congregationem nostram provincialem, huc Cracoviam¹ sum missus in locum P. Grodicii², paratus sum facere Dei voluntatem iuxta directionem sanctae obedientiae.

Epist. P. Scarga

14

Exspectamus hic et R. P. Possevinum in dies, qui ad ea, quae R. P. Provincialis³ edocuit et praescripsit, adiiciet nobis instructiones et salutaria praecepta, ut Christi gloriam et animarum salutem promoveamus. Novus sum in hac nova etiam colonia, ubi aliqua parva experientia probavero, quid sperari hic possit in occupationibus sanctis nostri instituti, ad Vram Rdam Ptem perscribam. Templum s. Barbarae renovatum eleemosynis piorum, sequenti Dominica aperiemus. Feci iam hic intra 10 dies quinque conciones in variis templis, ad quae vocatus eram. Det Dominus incrementa.

Quae Rigae et Polociae perfecta sunt circa foundationes horum Collegiorum, brevissime attingo. Rigense Collegium habet iam non incommodam foundationem perfectam et est in possessione omnium, excepto agro Cellario⁴, de quo ante biduum Vrae Rdae Pti responsum accepi, vel potius R. P. Provincialis. Probatur mihi multum, quod tale ius ad perpetuas emphyteuses non habeamus, nec est in hoc casu, ut mihi videtur, a Summo Pontifice petendum. Nam nec Regia Mtas urget, imo vix consulit, nec ita expedit. Si quid in gratiam civitatis erit faciendum, sufficiant illis anni 40 ut 40. Sed de his alii.

Circa Polocense Collegium maior fuit toto hoc biennii fere tempore difficultas, propter acerrimum illum nostrum adversarium⁵, nec nostrum tantum, sed catholicae religionis. Piissinus Princeps ita res huius suae foundationis promovit, ut in summis procerum Lituanorum contradictionibus, a Palatino maxime excitatis, multa fecerit, decreverit, et conscribi iusserit, quae ad pacem et stabilitatem Collegii illius pertinent, paratus est eadem fervore simili tueri et promovere, quod et facit. Mitto Vrae Rdae Pti indicem eorum, quae nunc sunt facta, ex quibus intelliget, quo in statu sit Collegium illud. Omnia haec privilegia summa cum difficultate et molestia in cancellariis haereticorum, Ecclesiae Dei hostium descripta et obsignata, nisi partim Polociam, partim reliqui apud P. Laternam in aula Regiae Mtis propter quaedam alia ab eis dependentia, quae in futuris Comitiis confirmata esse debent. Exemplaria authentica istorum omnium, ego prope-rans ad congregationem, cuius imminebat in tanta itinerum

longitudine tempus, conficere et ad Vram Rdam Ptem mittere non potui. Alii hoc praestabunt.

Collegium Niesvisiense admissum gaudeo, vel potius domum probationis, quamvis Collegii nomen in literis Vrae Rdae Ptis video. Non potui nunc alloqui illum Principem⁶ ex terra sancta redeuntem, ante aliquot dies hinc discesserat, antequam ego huc venirem. Erit illi maxima consolatio, nam amici eius retulerunt mihi, illum de admissione Collegii adhuc ignorasse. Non erit sine maximo fructu animarum.

Si fieri potest, obsecro humillime et subiectissime a Vra Rda Pte, ut hic alius constituatur superior, ut ego eo utilius circa conciones, quae hic summa indigent cura et labore, et circa alia animarum adiumenta versari possim. Scit Vra Ra, quis sim, et quantum externae istae res et cura fratrum distrahant. Non potui effugere revidendarum Vitarum Sanctorum⁷, quae hic coeptae sunt recudi, laborem, quae res bonas horas mihi aliquot mensium eripiet. Undique contra me conclamabatur, ut recudantur denuo. Miror, quod hactenus ne unum quidem verbum a Vra Rda Pte habeo, de illo libello meo contra Sacramentarios⁸, an aliquando ad Vram Rdam Ptem pervenerit, ut, si non pervenit, possit iterum mitti. Sanctis orationibus et sacrificiis Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Cracoviae 4 Iulii 1584.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Claudio Aquavivae Generali Praeposito Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Advenit Cracoviam 26 Iunii 1584. — ² Stanisl. Grodzicki. — ³ Ioan. Paul. Campano. — ⁴ Ager Cellarius, praedium collegii Rigensis usque ad an. 1621, quo etiam a Gustavo Adolpho rege Suecorum collegium occupatum, socii vero dissipati sunt et expulsi. — ⁵ Nicol. Dorohostajski, Palatinus Polocen. — ⁶ Nicol. Christoph. Radziwiłł, Supremus Marsaleus Lituaniae. — ⁷ Skarga: *Żywoty Świętych II. wydanie.* Kraków 1585. — ⁸ P. Scarga: *Artes duodecim Sacramentariorum, sive Zwinglo-Calvinistarum, quibus oppugnant, et totidem arma catholicorum, quibus propugnant praesentiam realem Corporis D. N. Iesu Christi in Eucharistia.* Vilnae 1582.

98. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I.

Cracovia 17 Septembris 1584.

De obitu P. Fabronii ac de futura fundatrice domus probationis ad s. Stephanum. Optat, ut Cracoviae domus professa fiat. Congregationis Marianae fundamenta ponit. Suadet, ut Vilnae non externus, sed Polonus rector nominetur.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Scripsi Vrae Rdae Pti 4 Iulii et 4 Septembris. Quae adiicienda essent, ipse R. P. Procurator¹ coram adiiciet. Scripseram Vrae Rdae Pti, P. Iosephum Fabronium, Italum, 22 Iulii hic Cracoviae pie et sancte animam Domino reddidisse. Fundatrix² nostra futura, ante aliquot dies per honestam quandam feminam benefactricem nostram ex Russia proficiscentem, significari nobis iussit non solum se in proposito permanere, sed etiam post aliquot hebdomadas venturam se Cracoviam et perfecturam, si Domino placuerit, omnia. Ego nihil magis opto, quam ut hic Cracoviae domum professam iuxta finem nostri instituti habeamus. Si primum erigetur domus probationis ad s. Stephanum³, metuo ne utrumque minus solide consistat. Nam et s. Stephanus propter parochiales et sacerdotes externos habet multas difficultates, nec regium adhuc consensum et diploma, (quod dari propter Regni statuta non posse dicit Mgfcus D. Cancellarius),⁴ habemus, et cum templo s. Barbarae nescio quid fieret. Sed Vra Rda Ptas habet iam dudum meditata hac de re consilia, mihi non sunt bene cognita, nec a R. P. Provinciali⁵ explicata, expectabo voluntatem et iussa Vrae Rdae Ptis, modo haec femina, quae pro domo probationis dicitur villam reddentem flor. 700 citra vel ultra fundatura, constantem se in proposito exhibeat. De qua re plura a P. Procuratore intelliget.

Indigeremus hic operariis, cum duobus templis sit providendum, et in dies frequentior ad confessiones concurrat populus. Sed praecipue aliquo P. Spirituali ad iuvandos studiosos Academiae et magistros, qui iam ferventer affici erga Dominum et erga nos incipiunt, et Congregationem B. Deigenitricis in templo s. Barbarae exorsi sunt. Scripsi R. P. Provinciali, sed nunc tantum fere distat a nobis, quantum

Vra Rda Ptas, praesertim, si est Derpati. Utinam posset opem ferre.

Vilnae rogo consulat Vra Rda Ptas. Tanta orbitas illius Collegii sine proprio superiore, cogitet Vra Rda Ptas, quantum potuit damni afferre. Sunt inter nostros Polonos apti ad illud munus, sed R. P. Provincialis est nimis exactus circa superiores. Externus certe, qui linguam non nosset, non satisfaciet tantis difficultatibus loci illius. Haec dico pro zelo meo erga illud Collegium, in quo 11 annos consumpsi. Sanctis orationibus et sacrificiis Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Cracoviae 17 Septembris 1584.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Claudio Aquavivae Generali Praeposito Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Iacob. Wujek, in congregatione provinciali celebrata Calissii 10 Maii 1584, electus est procurator in negotiis Societatis Romam mittendus.

² Anna Kormanicka, consors relicta vidua Augusti de Kormanice Kormanicki, Castellani Czchoviensis. — ³ Antiqua ecclesia, s. Stephani Cracoviae existebat in area dicta nunc „Plac Szczepański“, sublata penitus an. 1802. Ab anno 1586 usque ad 1773 fuit illa S. I. — ⁴ Ioan. Zamoyski.

⁵ Ioan. Paul. Campano.

99. Hieron. Rozdrażewski, Eppus Cuiavien., P. Skarga.

Piórków ¹ 23 Septembris 1584.

Maximo afficitur gaudio de eius translatione Cracoviam, ubi illustrior et celebrior, quam Vilnae, aperitur ipsi opportunitas laborum.

P. Scargae. Reverende Pater. Redeuntem Ptem Vram e Lituania, eo cum maiori animi voluptate aliquo in loco dioecesis meae fuissem complexus, quod ex congressu consuetudineque nostra et variarum procellarum tempestatibus defatigatos ac paene confectos spiritus refocillare, et etiam de ovilis mei rationibus cum aliqua animarum utilitate invicem conferre potuissemus. Quia vero, praeter meam expectationem, Cracoviae Ptas Vra subsistere est iussa, amplissimam hanc pandendi retis opportunitatem oblatam esse Rae

Vrae, est imprimis quod gratuler precerque, ut sicut ea civitas amplitudine et frequentia populi Vilnam superat, ita multitudine Christo lucratarum animarum in caelis illustriorque et celebrior opera atque caritate Ptis Vrae efficiatur. Ego quidem Ptem Vram iam Cracoviae versari tanto video libentius, quanto melius conspiciam eam urbis opportunitatem oblatam esse, qua hanc coram agendi facultatem ademptam, frequentia literarum utrique nostrum compensare interdumque de iis, quae nos in hac solitudine urgent molestiis, invicem conferre licebit, praesertim, cum in ea excubiarum Dominici gregis sollicitudine ita soli versamur, ut omni prorsus praesidio atque adminiculo destituti esse videamur. Ne tamen asperioris viae scopulis defatigati, in proposito stadio minus alacriter currere atque ob interioris pabuli inopiam in via deficere videamur, necessario nobis ab iis emendicandum est, qui sicut eo abundare et deficere, ita illud in prudentiae atque discretionis spiritu egregie aliis communicare optime norunt. Meam ego necessitatem, debilitatarumve atque fractarum paene virium tenuitatem libenter agnosco, et quantum mihi hoc nomine laboranti proborum in spirituque Dei exercitatorum virorum conferat consuetudo, cum antea saepe, tum ex congressu, quem mecum R. P. Provincialis² proficiscens non ita pridem Pultoviam habuit, abunde sum expertus. Quandoquidem ergo iam Ra Vra in eo hominum concursu versetur, ut ex variis hominum linguis multa audire diversaeque colligere possit, facile vel ex iis exercendae erga me pristinae suae caritatis opportunitatem arripere poterit. In me etiam non alium animum, quam quem pridem perspectum habuit, repertura; quem sicut in omnibus iis, quae ad Dei gloriam proximique aedificationem pertinuerint, totum Rae Vrae patere cupio, ita vicissim mihi polliceor, ipsam piis conatibus meis caritate sua nunquam esse defuturam. His Dilectionis Vrae orationibus me diligenter commendo. Piorkoviae 23 Septembris 1584.

Ossolin. Cod. nr. 156. f. 323—324.

¹ In districtu Opatoviensi, hereditas olim Epporum Cuiaviensium.

² Ioan. Paul. Campano

100. Hier. Rozdrażewski, Eppus Cuiaviensis, P. Skarga.

Piorków 14 Octobris 1584.

Petit ab ipso, ut sese comitem eius itineris praebeat munusque concionandi in Comitibus Varsoviensibus suscipiat.

Iustae querelae, quod ipsi¹ in adducendis secum ad publicos eiusmodi conventus doctis ac disertis concionatoribus se adeo remissos, ne dicam negligentes praestent, veritus ne in eosdem scopulos me impingere contingat, in quibus alios haerere non usque adeo, cum in minoribus essem, probare solebam, nihil equidem libentius viderem, quam ut Ra Vra prae ceteris omnibus huius itineris mei sese comitem illuc praebeat. Non solum illi necessariis omnibus providerem, sed etiam efficerem, quo talenti sui exponendi et lucrandarum Deo animarum maximam habeat opportunitatem. Ac propterea poterit, Cracoviae festis Nativitatis Domini peractis, sine ullo auditorum suorum incommodo istam profectionem instituere, cum comitiorum tempus fere sub Carnisprivii tempora inciderit. Quod ut faciat, diligenter rogo eandemque invito. Cum vero perspectum habeam, in Societate vestra tale institutum esse, ut sanctae obedientiae in omnibus prius deferre oporteat, literas hoc nomine ad R. P. Provincialem² Rae Vrae mitto, ad quem vel ipse expedivissem, si ubi locorum esset, mihi constitisset. Quia autem plurimum ad flectendum illius animum referre existimo, si Vra Ra quoque literis voluntatem meam iudicio suo confirmaverit, rem suam erga animas iuvandas zelo dignissimam fecerit, si vel suis etiam literis, se non alienum ab hac mea voluntate fore, R. P. Provinciali insinuaverit. Qua in re responsum Rae Vrae exspecto, orationibusque illius me etiam atque etiam commendo. Datum Piorkoviae 14 Octobris 1584.

Ossolin. Cod. nr. 156. f. 330.

¹ Scilicet Eppi Poloniae. — ² Ioan. Paul. Campano.

101. Hier. Rozdrażewski, Eppus Cuiavien., Ioanni Paulo Campano, Provinciali Poloniae.

Piórków Octobri 1584.

Rogat eum, ut Petrum Scargam socium itineris pro Comitibus Varsoviensibus ipsi concedat.

Adm. Rde in Christo Pater. Quam plurimum intersit, ut Eppi ad publicos quosque actus doctos ac disertos concionatores secum adducant, etsi Rda Ptas Vra facile ipsa per se intelligat, tamen et ego, cum in minoribus essem, abunde expertus sum, cum alios hoc nomine conquerentes, Epporumque negligentiam accusantes, quod ne ego quidem eo tempore probare potui, saepius audierim. Ac proinde cum proxima regni immineant comitia¹, veritus ne hoc, quod aliis antea dabatur initio, mihi quoque imputetur, de Rdae Ptis Vrae singulari erga me benevolentia optime persuasus, ad eandem confugere rogareque volui, ut mihi hoc nomine gratificari Reverendoque Patri Scargae illuc mecum eundi licentiam dare velit. Non solum lucrandarum Deo animarum amplissimum campum illic habiturus est, sed Rda Ptas Vra quoque de me atque adeo bonis omnibus plurimum hoc nomine merebitur. Poterit vero, peractis Nativitatis Domini festis, eo commodius Cracovia ab auditorio suo discedere, quod comitia sub Carnisprivii fere tempora celebrabuntur. Quam bene valere cupio ipsiusque orationibus me iterum atque iterum commendo. [Piorkoviae Octobri 1584]².

Ossolin. Cod. nr. 156. f. 330.

¹ Varsoviae, Ianuario et Februario 1585. — ² Epistola haec inclusa fuit literis datis ad P. Scargam, vide nr. 100.

102. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I.

Cracovia 28 Octobris 1584.

Nullas hic ab eo literas accepit. Multorum animi Societati affectissimi declarantur. Duae congregationes: Mariana et Misericordiae sunt nuper inchoatae. Templum s. Stephani nondum acceptum, neque res cum parcho hucusque compositae.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Iam est quintus mensis, ex quo hic sum, nec scire possum hactenus, an constet Vrae Rdae Pti me hic Cracoviae a R. P. Provinciali¹ collocatum esse, licet iam ter hinc ipsi scripserim. Statum rerum Residentiae huius explicabit Vrae Rdae Pti R. P. Procurator². Videmur iam hic placasse adversarios per Christi gratiam, ut oculi eorum aperiantur in considerata simplicitate et fine vocationis nostrae in hac sancta Societate. Magnum habemus ad nos hominum concursum, plurimi aegerrime ferunt excludi se angustiis templi nostri. Declarantur animi multorum nobis affectissimi, et ad vitae emendationem plurimum propensi. Plurimi frequentant Sacramenta et esset maior eorum numerus, si sacerdotes plures haberemus. Duas congregationes in nostro templo s. Barbarae feliciter auspicati sumus, alteram Beatissimae Virginis studiosorum Academiae huius, alteram Misericordiae nobilium et civium nunc ante 14 dies pullulantem. Multa pia opera et uberem pietatis fructum nobis pollicentur ad Christi gloriam. Curamus, ne quid iuris in ulla re in templo nostro habeant, et ne confirmatum putent ante visitationem R. P. Provincialis, cum quo particularia omnia tracto per literas et coram explicatius tractabimus.

De templo s. Stephani significavi Vrae Rdae Pti per R. P. Procuratorem. Iam essent cito perfecta omnia, si Deus fundatores et benefactores conciliaret, nam de femina³ illa vix iam quidquam nobis pollicemur. In Augusto per quandam benefactricem nostram viduam piissimam, quam data opera ad eam in Russiam, habentem ibidem quaedam alia negotia, miseramus, respondit nobis, se ad festum s. Michaelis Cracoviam venturam et aliquid facturam. Sed necdum comparuit, nec ullum verbum nobis significavit, et domina illa ex vultu et colloquio eius colligebat, non ex animo in hanc rem esse propensam, et aliquid subolfecit cogitare illam alio iungi matrimonio, quod talis eius cunctatio videtur declarare. Nondum tamen omnino desperavi, antequam adhuc certius aliquid de illius animo cognovero.

Heri accepi ab auditore⁴ Illmi Cardinalis Bolognetti literas, quibus mihi significat detineri febri molesta Illmum Cardinalem⁵ et mittit mihi exemplar commendae ut vocant

in plebanatum Brestensem⁶ Rdo Dno Plazae⁷, plebano s. Stephani, ut videam an sit aliquid emendandum. Puto Vram Rdam Ptem omnia iam intellexisse. Ut facilius nobis domum illam et aream parochiae s. Stephani D. Plaza concedat, R. P. Provincialis curavit, parochiam hanc Brestensem, quam Regia Mtas in usum Collegii nostri destinaverat, ad D. Plazam deferri. Iam deferitur, et hanc esse voluntatem Summi Pontificis⁸, scribit Illmus Cardinalis. Accipiet libentissime hanc parochiam Brestensem D. Plaza, sed tamen vult esse nihilominus vicarius perpetuus a Societate datus s. Stephani, nec domo cedere vult, antequam habeat aliam vicinam a nobis emptam et instructam pro se et suis sacerdotibus. Duo ergo sunt, quae pariunt difficultatem (praeter foundationem), quod utrumque curatum beneficium habere velit D. Plaza (Cracovia autem Bresta distat milliaribus nostris 60, octo dierum itinere), et emptio domus vicinae. Licet primum forsitan ad nos nihil pertineat, domus autem, quae ante 1300 flor. aestimabatur, nunc 1600 aestimatur. Didicerat forsitan ab aliquo in usum illam nostrum cedere debere. Sed nec hoc nos terret, speramus Dominum missurum aliunde nobis pecuniam. Hoc unum quaero, an sine foundatione et redditibus prosecui hanc emptionem debeamus, domus scilicet. Ad s. Barbaram duae vicinae domus sunt venales et esset non angustum spatium, licet non ita latum, nec ita quietum, sicut ad s. Stephanum.

R. P. Provinciale puto nunc esse in Livonia. Si est Derpati, plus distat a nobis, quam Vra Rda Ptas. Vilnam hinc sunt 110, inde 43 Rigam, inde Derpatum 40. Literas Vrae Rdae Ptis ad ipsum destino omnes Vilnam, illuc enim scribit se forsitan in fine Novembris rediturum. Arrham, quam Vra Rda Ptas per R. D. Rescium⁹ misit, habemus in nostra domo inscriptam R. P. Provinciali. Iam significavi, quid de ea fieri velit. Sanctis orationibus et sacrificiis sanctiss. Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Cracoviae 28 Octobris 1584.

Vrae Rdae Ptis servus indignissimus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro
Claudio Aquavivae Generali Praeposito Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Ioan. Paul. Campano. — ² Iacob. Wujek. — ³ Anna Kormanicka.
de qua supra epist. nr. 98. nota 2. — ⁴ Albertus Moglio, dr. utriusque
iuris. — ⁵ Nuntius Apostolic. in Polonia — ⁶ Brześć Litewski. — ⁷ Tho-
mas Płaza. — ⁸ Gregorius XIII. — ⁹ Stanisl. Reszka, Canonic. Varmiensis,
Decanus Varsoviensis.

103. P. Skarga Ioanni Paulo Campano, Provinciali Poloniae.

[Cracovia Novembri 1584].

Rogat veniam, quod eum nonnullis verbis suae epistolae contrista-
verit paternisque admonitionibus non obtemperaverit. Negotium cum
Parocho s. Stephani ac Castellana Czehoviensi porro tractatur, multaeque
difficultates nondum cessarunt.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Tardius accepi literas illas plenas amoris erga me Vrae
Rae prorsus indignum, plenas consolationum paternarum, ple-
nas thesauris vitae ad me erudiendum et salvandum. De illis
dico, quas Vilna 16 Septembris scripsit, quas ego 30 Octobris
accepi. Vae mihi misero, non quod tot et tantas meas pro-
didi imperfectiones, sed quod illis adhuc plenum me video.
Spero in Christo, proditas et Patri meo amantissimo detectas
faciliorem curationem habituras. Poenitet me multum, quod
contristaverim paternum animum Vrae Rae, et tot seriis oc-
cupatum distraxerim. Suspiciones de animo Vrae Rae erga
me merae sunt et erant tentationes, euntes et redeuntes,
spiritu illis resistebam et me confundebam. Nunc nescio,
quomodo ex paternis admonitionibus, quas in mea puerili
imperfectione non tuli aequo animo, recruderant. Sed certe
mihi credat Vra Ra, vix illo die, quo duo verba illa scripse-
ram, duraverunt. Proinde rogo humiliter, ut persuadeat sibi
nihil me de Vrae Rae animo erga me suspicari amplius, sed
certissimo credere, me a Vra Ra multum et plus quam me-
reor, imo ne mereor quidem, amari. Probavi enim sicut et
ceteri, imo plus quam ceteri, multis argumentis et probo in
dies, praesertim nunc ex hac tam sollicita de me epistola
Vrae Rae, quae me multum ad ipsam amandam et colendam

excitavit. Scio totam esse culpam in me, quod non sum illius obedientiae, quam requirit nostrum institutum, nec huius gratitudinis, quam vere paterna sollicitudo erga curandas animas nostras meretur. Scio Vram Ram candide omnia agere, quae ad Dei gloriam pertinent, quod unum deberet omnes molestias, quaecumque possent ex verbis aliquibus Vrae Rae provenire, in me praesertim exstinguere, (licet nihil sit a Vra Ra dictum et scriptum temere). Tamen vix potest accidere, ut non simus Vrae Rae molesti, et onera ad onera Vrae Rae portanda imponamus. Curabo in posterum emendationem per Dei auxilium, tantum ne Vra Ra in me erudiendo et admonendo debitam deponat libertatem. Non sum per Dei gratiam Babilon, ut meam desperet curationem. Et licet sint medicamenta corruptae naturae amara, non evomam tamen illa, sed concoquam et Domino adiuvante ad salutem mihi prodesse petam. Argue Rde mi Pater, increpa cum omni imperio.

Cetera omnia, quae nobiscum hic geruntur, sunt in pulchro ordine. Nec ullae simultates sunt inter nos, (quod absit), nec nobis ad necessitates quascumque deest. P. Bernardum¹ sino agere, sicut coepit. Nihil enim iam habeo ab eo, sicut erat in initiis, molestiae, facit omnia, quae videntur, et eius tractandi modum iam teneo per Dei gratiam.

De D. Plaza, sciati Vra Ra me illi esse coniunctissimum et mihi illum credere omnia sua consilia et communicare, quae nec P. Bernardo communicat, habemus enim antiquissimam nostram inter nos coniunctionem. Illud de Brestensi parochia consilium mihi statim, licet Vram Ram iuberet celeri, communicavit, non tamen aliis. Illud, quod scripseram, quod mirum videtur Vrae Rae de illo, pace Vrae Rae dixerim, fere confirmo. Tractamus hic res manibus et probamus, sed sit sine praeiudicio cuiusque. Eadem fere die, qua illas literas Vrae Rae accepi, habui literas a R. D. auditore² Illmi Nuntii, qui mihi scribit, voluntatem esse Summi Pontificis, ut parochia Brestensis deferatur D. Plaza, nolle tamen Illum tradere eam integre, nisi per modum commendae, antequam Patres Societatis locum illum despiciant, simulque exemplar commendae mihi mittit, ut illud cum D. Plaza examinem, si quid esset in eo emendandum, Illum autem mihi non scribere, quod febris laboret. Ostendi literas et exemplar Dno

Plazae, fuit multum exhilaratus, et hodie ad expediendas literas authenticas commendae mittit proprium famulum Varsoviam, cui has ad Vram Ram tradidi ad R. D. Patricium³ perferendas. Statim atque redibit, constituit ad capiendam possessionem ire Brestam.

De templo s. Stephani vel area potius illa et plebanali domo, iam esset tota res perfecta, modo adesset: 1. Fundatio ad victum. 2. Pecunia ad emendam vicinam domum pro parochio et sacerdotibus, seu vicario perpetuo, et ad illam reformandam aliaque aedificia. 3. Regium diploma obsignatum.

De primo fere desperamus, de Domina illa Czechowska Castellana⁴. Data opera, sicuti scripsi Vrae Rae, misimus ad illam, piissimam et prudentem feminam Dominam Doctorissam⁵ Adami, pertentavit eius animum. Non multum inclinatum invenit, prae pudore magis in retinenda constantia promisit, se venturam Cracoviam ad festum s. Michaelis certo, et facturam, (si fuerit Dei voluntas, haec nempe verba expresse addebat), quae ad rem pertinent. Iam quinque hebdomadae sunt impletae a festo s. Michaelis, nec vox, nec scriptum. Multi perferunt ad nos, illam cogitare de novis nuptiis. Deus scit. Quid ergo est faciendum Rde Pater? Si in Rusiam est mihi ad illam eundum, faciam, si Vrae Rae videtur. Sed nulli ex nostris et amicis nostris videtur, ne simus hominibus molesti et signa aliqua cupiditatis praebeamus hominibus ad suspicandum. Constitui tamen illi scribere, ne iam amplius nos detineat. Aliunde nondum ulla spes foundationis apparet. Nam quod de Reginali Mte⁶ Vra Ra scribat, non intelligo.

De secundo. Quaero primum, an non exstante fundatione domum illam emere debeamus? Pecunia unde sit habenda. Aegerrime hic mutuo tantam summam quaerimus. Non sumus Vilnae, mercatores amici nostri non ita sunt divites, nec mutuum est accipiendum, nisi ante bene constet, unde sit restituendum. P. Bernardus habet flor. 386. Exposuit in aedificia nostra flor. 114. Domus aestimatur florenis 1400 citra vel ultra. Dnus Plaza nequaquam se migraturum domo dicit, antequam sit bene instructa altera et aedificata. Nec aliter, nisi ut sit vicarius perpetuus, etiamsi Brestensem habeat parochiam; utrumque vult retinere, Cracoviam ad mor-

tem non deserere, sed hic mori, Brestam per vicarios regere, et interdum aliquando illuc venire.

De tertio. Parum erit difficultatis, in Comitiis vel dum hic Regem habebimus, res perfici potest aliqua conditione. R. P. Possevinus cum iam Lublino Rex discessisset, tum deum literarum illarum fecit mentionem, quas ego Cracovia miseram et ad illud tempus putabam ad Vram Ram esse missas, et ecce R. P. Bernardus eas mihi profert, postquam R. P. Possevinus post Regis Lublino discessum, mihi de ea re scripsit. Sed hic nihil est in mora periculi, postquam iam Romae omnia sunt confirmata.

Ad confirmandam meam erga s. Stephanum voluntatem et Vrae Rae sollicitudini satisfaciendum, volebam eo commigrare. Deus bone quantus clamor contra me devotorum nostrorum et benefactorum, sed et omnes nostri mihi dissuaserunt. Non credit Vra Ra, quantum alienemus a nobis animos hominum, dum duo templa habere volumus. Invitus haec scribo Vrae Rae, ne me putet diversum sentire a Vra Ra. Cogor tamen scribere. Nec eadem esset alienatio, si in templo S. Mariae concionaremur, quod vicinum est et nihil in illud iuris haberemus, praeter ministeria nostra. Mira est hominum erga templum s. Barbarae affectio. Si non succederet tam cito fundatio ad s. Stephanum, esset ne malum sensim quaerere ad s. Barbaram ampliorem locum, nam duae vicinae domus sunt venales. Sed dicet Vra Ra me esse alienum a s. Stephani templo. Non certe, sed tantum quaero.

E. MS. S. I. Chirogr. — Alia manu ad marginem adiectum: Literae P. Scargae ad Provincialem Poloniae 1584. Ex quadam vero sententia evidenter patet, praefatam epistolam scriptam, fuisse circa 3 diem Novembris 1584, idque nullibi, sed Cracoviae.

¹ Bernard. Gołyński. — ² Albertus Moglio, auditor cardinalis nuntii Bolognetti. — ³ Andreas Patricius Nidecki, Archidiaconus Vilmensis, Canonic. Varsoviensis; Eppus Vendensis (Livoniae) 1585 — † 6 febr. 1587. ⁴ Anna Kormanicka. — ⁵ Margarita Kozłowska, consors relicta vidua doctoris medicinae Adami Kozłowski, cf. Wielewicki T. I. 101. — ⁶ Anna Jagellonia, coniux regis Steph. Bathorii.

104. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Generali S. I.

Cracovia 15 Maii 1585.

In Prussia duos senatores e lutheranismo reduxit ad catholicam religionem. Eppus Cracoviensis villulam donavit. Congregatio misericordiae cum magna aedificatione omnium incrementum accipit.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Susceperam longum iter in Prussiam, propter reducendum quendam magni nominis virum, Regni totius Thesaurarium¹, ad religionem catholicam, adductus et eius postulatione et R. P. Provincialis² consensu, et Regiae Mtis consilio. Redii onustus praeclara praeda, quam Dominus ipse nobis parum vel nihil vigilantibus iniecit. Adiunctus est et alius terrae illius Prutenicae columna, gloria bellica, nobilissimus D. Weierus³, et ipse ab adolescentia in Lutheranismo educatus, nunc senex resipuit. Habet is filium maiorem natu Franciscum Patavii, quem nunc ire Romam iussit; petiit a me, ut eum Vrae Rdae Pti commendarem, quod faciam aliis meis in eius gratiam datis literis. Adiuncti sunt et alii minores complures s. ecclesiae catholicae reconciliati.

Inveni hic literas Vrae Rae, quibus meis respondet. Foundationis nostrae expectabamus exitum ad 17 Iunii. Villulae illius a Rmo Cracoviensi⁴ accepimus possessionem, sed cum Capitulo in confirmationem privilegii nihil est adhuc transactum. Parum reddit villula illa, non erat tamen contemnendum, quod dabatur. Curo, ut quam primum emam domum vicinam s. Stephano, in quam posset vicarius perpetuus cum suis sacerdotibus migrare. Quae de fructu animarum in nostro templo Vra Rda Ptas accepit, sunt vera per Dei misericordiam. Multum aedificantur cantu et attrahuntur homines isti Cracovienses, proinde Vra Rda Ptas dispensare dignetur, quatenus scilicet sine ulla nostrorum occupatione a saecularibus id praestari potest, a congregatione praesertim misericordiae, quae hic est magna cum aedificatione omnium et multarum eleemosynarum collatione instituta nuper⁵. Qua de re scio, R. P. Provincialem Brunsberga, ubi illum inveneram in fine Aprilis, scripsisse Vrae Rdae Pti. Et de eleemosyna illa, quam in templo nostro recipit a feminis femina pro eadem congregatione misericordiae, expectabimus

responsum Vrae Rdae Ptis. Et de morte funesta omnibus Gregorii XIII et de electione Cardinalis de Montalto in Papam, iam accepimus. Dominus spiritum Gregorii in Sixtum⁶ adducat. Sanctis orationibus et sacrificiis Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Cracoviae 15 Maii 1585.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Claudio Aquavivae Praeposito Generali Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Ioan. Dulski, Castellanus Culmensis, supremus thesaurarius regni, vide epist. nr. 74. nota 12. — ² Ioan. Paulus Campano. — ³ Ernestus Weiher (Weier, Wayer), Capitaneus Pucensis 1581—1599, cf Lengnich: Gesch. d. Preuss. Lande T. III — ⁴ Petrus Myszkowski, Eppus Cracoviensis 1577 — † 1591. — ⁵ Mense Octobri 1584 inchoata. — ⁶ Papa Gregorius XIII † 10 Aprilis 1585, Sixtus V. electus est 24 April. 1585.

105. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I.

Cracovia 18 Septembris 1585.

Quae Calvinista Lasicius Spirae an. 1582 contra eum publicaverat, eadem typographus Francofurdensis an. 1584 denuo recudit, ideoque genesim huius figmenti uberius et fusius retexendam censuit.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Cum essem Vilnae anno Domini 1583 in fine Decembris, incideram in libellum cuiusdam Ioannis Lasicii¹ Poloni, de Russorum et Moschorum et Tartarorum religione, excusum Spirae in anno 1582², in cuius sexta parte posuit auctor hunc titulum: „Appendix Scargae Iesuitae de iisdem Russorum erroribus et causis, propter quas Graeci a Romana Ecclesia defecerunt“. Recenset quaedam ex meo libello edito Vilnae anno 1577³ ex consensu Superiorum, quem piae memoriae R. P. Everardus Romae verti in linguam latinam iusserat, urgente Illmo olim Cardinali Hosio, polonice enim scriptus fuerat. Recenset autem concise et frigide, ut haereticum agnoscas, eodem in libro horrende Societatem dilacerans. Porro in fine huius Appendicis haec verba adiunxit: „Et Scarga

quidem Ecclesiastes, doctissimi Andreae Volani adversarius, ista de odio Graecorum Russorumque adversus Romanenses: suum in Evangelicos egregie dissimulans, quod tum reipsa declaravit, cum Anno 1580 Lutheranos ita esse omnibus exosos debere, suos Vilnae doceret, ut et obvios conspuerent. Cuius rei, cum ipsemet obvius concionatori Evangelico factus, exemplum edit aliis imitandum (audita refero) contusum os, ex quo sputum exierat, manu cuiusdam id spectandis pii nobilis, homo maledicus domum retulit⁴.

Haec dum legissem Vilnae in meo ex Livonia et Polocia reditu, adhibitis consultoribus, vices enim tum gerebam Provincialis, constitui publice haec ipsa verba legere auditoribus meis, quibus iam decem annis indignus praedicaveram Evangelium Christi, et ab eis requirere, num quid simile docuissem vel fecissem, ut ipsi testimonium mihi redderent. Feci, questus sum, et mihi ipsi gratulatus, quod haec ab haereticis paterer. Omnes sunt hominis execrati figmenta, et ego hoc mihi satisfecisse putabam, nec hactenus homini, quem unquam videram, nec eum noveram, quidquam scripto aut verbo respondi. Porro ante octo dies Iaroslavia, ubi tum erat iam R. P. Provincialis⁴, scripsit mihi R. P. Iacobus Wuiecus, puto iam noster Viceprovincialis⁵, vidisse se librum quendam Alexandri Guagnini Veronensis de rebus polonicis, in quo eadem de me scribuntur, quae ego apud Lasicium ante biennium fere legeram. Perquisito mox libro reperi, non Alexandrum Guagninum, qui Vilnae fuit meus in confessione filius, vir catholicissimus, sed typographum Francofurdensem Sigismundum⁶ Feierabenium tres quosdam tomos de rebus polonicis collegisse ex variis auctoribus, et mediam partem libelli illius Spiraе a Lasicio editi inseruisse, et de me simul verba illa ipsius posuisse fol. 391. Liber iste in 8° de rebus polonicis impressus est Francofurdi ad Moenum 1584, dedicatus Marco Fuggero Domino in Kirchberg.

Post hanc admonitionem P. Iacobi et lectionem libelli huius Alexandro Guagnino attributi, coepi in eis versari cogitationibus, non oportere ista dissimulari, ne et vera dixisse putetur, et infamia mea ad dedecus ipsius S. Ecclesiae et Societatis nostrae referatur, aliisque sit scandalo. Scripsi igitur ea de re R. P. Provinciali, et nunc eadem Vrae Rdae Pti

scribo. Non dubito meam innocentiam Vrae Rae, quae nostra omnia intuetur, esse exploratam, occasiones autem huius fabulae, quibus forsitan homo iste abusus est, retexam:

Eo anno, quem iste ponit, hoc est 1580 in Iunio, ut puto, Rege tum Vilnae expeditionem secundam contra Moschum parantem, ad avertenda pericula catholicorum, qui cum haeresiarchis et ministris Calvinianis intimam consuetudinem contrahere et illis filias suas in uxores dare, eos ad nuptias et convivia invitare coeperant, feci concionem de vitandis haeresiarchis et reliquis tolerandis, quorum consuetudo vitari non possit. Attuli multa ex Sacris Literis, S. Doctoribus et exemplis sanctorum. Inter alia similitudine illa, nescio quam prudenter usus eram: „Sicut cum aliquid foetidum praeteris, expuis et cito transis: ita cum obvium habes haeresiarcham, cito transeas, non moreris, quia sepulcrum patens est guttur eorum“. Hinc haeretici sparserant hunc prorsum falsum de me rumorem, iussisse me expuere in facies haeticorum. Qui rumor una die tantum duravit in civitate, statim a catholicis et auditoribus meis repressus. Inter quos erat R. D. Bernardus Macieiovius Canonicus Cracoviensis, fundator noster Lublinensis, qui nunc Romae agit, haec eadem Vrae Rdae Pti referet. Ille omnium fere primus mihi de hac calumnia istorum retulerat, quae non erat prima nec ultima. Multa similia de me meaque doctrina confinxerant et confingunt. Supervenit sequenti anno R. P. Visitor Carminata 14 Septembris Vilnam, inquisivit forsitan ea de re. Nescio, si quid aliud didicit.

De oris autem mei contusione nescio, si quid homo iste coepit occasionis, ex re ante sexennium, huius de me suae narrationis acta. Anno Domini 1574 ultima Septembris Albertus quidam Seplewski satis potus, inventum me in platea comitatum Martino Lascio⁷, aggressus est in equo, coepit clamare: Iesuita proditor, seductor, concitansque equum et me ad parietem premens et mortem gladio intentans, inflicta mihi insigni alapa discessit. Hunc Dominus eius Palatinus Vilmensis⁸ tertia post die quasi vinctum ad Eppum Vilmensem Valerianum⁹ adduci iussit, ut ab eo pro arbitrio suo et meo poenas exigat. Amputanda illi manus erat, ego intercessi et

egi illi gratias, quod me hoc nomine, quod essem Iesuita, percussisset. Res erat per totum regnum vulgata.

Videat ergo Vra Rda Ptas, quid sit facto opus. Consului Regem 15 huius, legitque verba illa libelli Lasicii. Aegerrime tulit, rem non esse verbis agendam dixit, sed iudicio et legibus; dici diem homini debere censuit, ut contra eum de infamia ageretur, daturum se operam, ut in posterum ab his calumniis abstineant. Si haberemus regium decretum et testimonium, possemus illud publicare in eisdem Germaniae officinis. Scripsi et Illmo Vihnensi¹⁰ et nostri curabunt, ut omnium ordinum et haereticorum etiam pro veritate testimonia habeamus. Sententiam et consilium Vrae Rdae Ptis exspectabo, cuius me sanctiss. sacrificiis et orationibus humillime commendo. Cracoviae 18 Septembris 1585.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Lasicius iste Calvinista, pedagogi munus obit apud Castellatum Trocensem in Lituania Lebovicium¹¹. Scripsit contra P. Possevinum pro Volano¹², ubique Societatem nostram acerrime perstringens. Scripsit et Volanus¹³ iterum ultimo contra me. Si videretur Vrae Rae, posset illi breve dari responsum, et simul confutari illa Lasicii calumnia, habito iudicio regis et testimoniis, et liber in aliqua Germaniae typographia imprimi.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Claudio Aquavivae Generali Praeposito Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Ioan. Łasicki, ex maiori Polonia oriundus, fautor Calvinistarum et Zwinglianorum. — ² Dedic. Ioanni Hlebowicz, Minscensi Castellano, M. Ducatus Lituaniae Thesaurario. — ³ O jedności Kościoła Bożego pod jednym pasterzem... in 8° 20, 404, 10. — ⁴ Ioan. Paul. Campano. — ⁵ P. Iacob. Wujek fuit Viceprovincialis Transsilvaniae 1586—30 Decemb. 1588, quo tempore etiam Societas, suadentibus et urgentibus Arianis et Calvinistis, e Transsilvania expulsa est. — ⁶ Attamen non Sigismundus, sed Sigifridus Feyerabendius (Feyerabend) cf. Wierzbowski: Krzysztofa Warszewickiego Niewydane Pisma, str. 247. — ⁷ Martin. Łaszcz, cf. epist. 36. nota 4. — ⁸ Nicol. Radziwiłł. — ⁹ Valer. Protaszewicz. — ¹⁰ Georg. Radziwiłł. — ¹¹ Ioan. Hlebowicz, Castel. Trocen. 1585—1 Iunii 1586. — ¹² Ioan. Lasicii: Pro Volano et puriore religione defensoribusque eius,

adversus Ant. Possevinum scriptum apologeticum. Vilnae 1584. — ¹³ Libri V. contra Scargae Iesuitae Vlnensis septem missae sacrificique eius columnas et librum 12 artium Zvingliocalvinistarum. Vilnae 1584.

106. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I.

Cracovia 28 Novembris 1585.

P. Mancinelli cum Archieppo Leopolitano profecturus est Romam. Castellana Czchoviensis bona quaedam domui probationis ascripsit. Apostata Franken vult recipi in sinum ecclesiae catholicae. Provincia polonica multum exhauritur novis Transsilvanicis collegiis. Ingressus in urbem nuper nominati Capitanei Cracoviensis. Monasterio Andreioviensi novus praeficitur Abbas.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Mitto Vrae Rdae Pti literas P. Mancinelli¹ Constantino-
poli redeuntis. Haesit in Russia apud Rmum Archieppum
Leopoliensem², qui eum studiose retinuit, volens Romam se-
cum deducere. Mittitur enim a Regia Mte nuntius, quamvis
et legatio ista Rmi et tempus illius propter itineris impedi-
menta est incertum. Expectat Vrae Rdae Ptis vel R. P. Pro-
vincialis³ de se sententiam.

Pro domo probationis Cracoviensi bonorum illorum a pia
illa femina⁴ habemus donationem, sed nondum possessionem.
Vix iam puto ante anni initium habebimus. Nolo Vrae Rdae
Pti de tota summa rei circa hanc domum probationis scri-
bere, antequam Dominus perfectam rem faciat nobiscum, qui
nos tentat et sperare bene iubet.

Franken⁵ ille, de quo adeo fuit sollicitus R. P. Provin-
cialis, dum in Ungariam iret, venit Cracoviam ante octo dies,
venit ad nostram domum, et tractat mecum quotidie de sua
ad catholicam ecclesiam receptione; petit, urget, promittit,
Deus scit, quo animo. Miseret me hominis fere desperatione,
uti conicere possum, agitati, qui se nullam pacem et quietem
conscientiae in ullis sectis, quas tot iam annis probavit, re-
perire posse fatetur. Si verae nobis poenitentiae signa de-
claraverit et conditiones eo spectantes impleverit, non est
forsitan reiiciendus, ne desperatione pereat. Puto absolvi il-
lum posse, postquam se dimissum esse a Societate certo
affirmet, et ego a Viennensibus nostris perquiram, nec potest

illum Societas admittere. Suscepit eius patrocinium et curam Mgfcus fundator noster Lublinensis D. Zebridovius ⁶, si vere et ex animo poenituerit et absolutus fuerit. Dabimus illi exercitia ad probandum eius animum. Quid secuturum sit, postea Vrae Rdae Pti scribam. Recepimus etiam hic Cracoviae 3 huius haeresiarcham ⁷ alium Polonum, sicuti ex ea adiuncta scheda Vra Rda Ptas cognoscet.

R. P. Provincialis adhuc est in Transsilvania. Nihil ab eo literarum habemus hactenus, praeter unicas, quibus se feliciter pervenisse cum suo [socio] scribit. Sed provincia polonicaque collegia multum hisce Transsilvanicis novis exhauriuntur. Nullibi, ut audio, sufficiens est nostrorum numerus, ad ferenda onera Societatis collegiorum pro dignitate Societatis, et hic, ubi maximus esse posset animarum fructus, multum egemus operariis. Tres tantum sumus sacerdotes, qui utcumque laborare in hac vinea possimus. P. Albertus Fabricius incidit in morbum capitis fere incurabilem, vergentem ad amentiam vel epilepsiam. Consulunt, ut mutet aërem et alio mittatur.

Mgfcus D. Nicolaus Zebridovius, cuius supra memini, civitatis et districtus huius Cracoviensis summus praefectus a Rege est creatus, Capitaneum Generalem vocamus. Coepit hunc magistratum 11 huius mensis, maxima pompa et nobilitatis corona ingressus civitatem. Iuvenis annorum 28, insigni probitatis et prudentiae fortitudinisque laude et opinione omnibus carus. Hic quanti Societatem nostram nosque omnes faciat, amplissimis verbis, praesertim adversariis nostris quibusdam declarat. Venit ad nostrum templum die s. Catharinae ⁸, cum 40 horarum orationem pro avertenda peste civitas tota frequentaret, quam hic felicissime et cum omnium consolatione, et fructu animarum, quae Dei est bonitas, pereginus. Puto hunc D. Capitaneum, Deum etiam propter res Societatis nostrae hic melius stabiliendas misisse. Sanctiss. orationibus et sacrificiis Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Cracoviae 28 Novembris 1585.

Vrae Rdae Ptis indignus servus

Petrus Scarga.

Rdus D. Stanislaus Rescius⁹, factus est Abbas cuiusdam monasterii Cisterciensis, qui cum nos nostraque omnia multum amet, bonam nobis operam promittit, iamque certo mihi pollicitus est, daturum se ex Abbatia annuos florenos 200 Dno Plazae, plebano s. Stephani, ut Societati domum illam plebanalem iam concedat, sine qua nulla possumus initia domui probationis dare. Tractabimus hoc negotium Domino adiuvente per orationes Vrae Rdae Ptis. Habeo magnam spem Dominum perfecturum omnia, quae hactenus tot impedimentis differebantur.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Claudio Aquavivae Praeposito Generali Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Iulius Mancinelli. — ² Ioan. Demetrius Solikowski, Archieppus Leopold. 1583 — † 1603. — ³ Ioan. Paul. Campano. — ⁴ Anna Kormanicka. — ⁵ Christianus Francken, praedicator arianus, contra quem edidit opus Iacobus Górski, Canon. Cracoviensis: Pro tremenda et veneranda Trinitate, adversus quendam apostatam Francken. Coloniae 1585, cf. etiam epist. nr. 107, nec non Ant. Socher: Hist. Provinciae Austr. fol. 260—262. ⁶ Nicol. Zebrzydowski. — ⁷ Adamus Kopycki, de quo vide epist. nr. 107. Wielewicki vocat illum „Adamus Cosnitzius“, T. I. 85. — ⁸ Die 25 Novembris. — ⁹ Stan. Reszka, antea Canonic. Varmiensis et Secret. Cardinalis Hosii, postea Abbas Cisterciensium Andreioviae 1585 — † Neapoli 3 Aprilis 1600.

107. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I.

Cracovia 21 Decembris 1585.

Villam a Castellana Czchoviensi donatam in possessionem recepit. Labor Andreioviae fructuose peractus. Cum parrocho s. Stephani adhuc quaedam difficultates perdurant. Domum professam ad s. Barbaram provincia polonica exoptat. Duos famosos haeresiarchas Ecclesiae reconciliat.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Iam accepi possessionem villae illius, quam fundatrix Cracoviensis¹ in Iunio eiusdem anni ad Acta Regia donavit. Misit mihi scriptum, quo mandata dat praefecto villae, ut tradat nobis bona omnia mobilia et immobilia illius villae. Hinc discessi 4 et 6 huius, perfeci omnia, quae et leges et res familiaris requirebat. Inde ivi ad R. D. Rescium Abbatem

Andreioviensem², qui me multum invitando vicit tandem, et tribus diebus in laboribus circa animas detinuit. Obtigit illi satis opulenta et populosa Abbatia, et nobis maximum in eius oppido in optima messe animarum solatium.

Villa haec Societatis distat 7 Cracovia longis milliaribus. Inter illa bona nobilium virorum est optima, propter soli fertilitatem et lignorum, quae in parte illa sunt carissima, copiam. Nescio, quid possit reddere, hoc anno vix 400 vel 500, tempore fertiliori puto reddituram 800 vel ultra florenos. Reliquit nobis pecora omnia, et partem frugum huius anni, quae 200 florenis vendi possunt, nec quidquam est magis hoc anno sperandum. Habet duo praedia Stepocice et Przeclawka³ dicta, colonos agrarios 14, reliquos 16. Gubernatio eius erit difficilis, propter potentem quendam et temerarium vicinum, quem nunc utcumque, cum ibi essem, placatum reliqui. Invitavi ad videndam hanc villam R. P. Provincialem⁴, quem spero in Ianuario Iaroslaviae futurum ex Transsilvania, et ut iam serio constituatur domus probationis. Ad quam restat adhuc cum Dno Plaza plebano s. Stephani difficultas, cui in gratiam Societatis R. D. Rescius ex Abbatia assignat flor. 200 ad vitam, si modo cederet hac area plebanali vel ipsa parochia, quod antequam fiat, vix inducere novicios possumus. Resistit adhuc et petit aliam aliquam parochiam extra Cracoviam. Deus hominem iam nobis plene conciliet. Sed hac de re cum R. P. Provinciali videbimus, quid facto sit opus.

Obsecro iam Rdam Vram Ptem, concludat de domo professa ad s. Barbaram⁵, quam singulari affectu et devotione erga finem nostri instituti optamus, et tota optat provincia. Non erit multum difficultatis. Si de eleemosynarum sufficientia res est, sum hac in re in Dei gratia securus, nihil nobis deerit. Sed cum R. P. Provinciali prius omnia exacte conferemus.

Recepimus nunc duos haeresiarchas ad Ecclesiam, summa omnium catholicorum laetitiae, et insigni in haereticis animi deiectione. Alter est quidam Adamus Kopycki, qui 30 annis sedit in cathedra pestilentiae Calvinisticae, homo sexagenarius, cum quo occultissime per unum tractavi mensem, et eo rem deduxit Dominus, ut cum Dominica ante ex meo con-

silio in synagoga Calvini contra eorum mores esset concionatus, (erat nempe ex primis eorum ministris), sequenti Dominica 3 Novembris in cathedrali solennem totius civitatis et vicinae nobilitatis concursu faceret recantationem, me concionem de haeresium fontibus et remediis habente et illum dirigente. Magnum vulnus inflictum est huic synagogae, nec dubito secuturos multos hoc exemplum.

Alter haeresiarcha Christianus Franken, qui in Transsilvania et ante in Polonia spargebat Arianismum et Atheismum iam quendam, ex Ungaria Cracoviam delatus, ad nos venit, poenitentiam in catholica ecclesia profiteri cupiens. Sciebam, R. P. Provincialem in Augusto a Regia Mte mandata in Transsilvania ad illum in exilium eiiciendum impetrasse, et levitatem eius metumque habebamus suspectum. Sed cum didici, et ante scripsisse illum ad R. P. Rectorem Viennensem⁶ de eodem suo animo (miserat nempe mihi exemplar eius literarum)⁷ et de illis regiis mandatis ignorasse, liberius rem cum eo agere coepimus. Vidi illum abiectissimi animi et iam fere desperantem, prorumpebat in illa verba: „Aut catholicum se esse debere, et ibi animi quietem invenire posse, (furiis nempe iam quibusdam videbatur agitari), aut manus sibi ipsi violentas inferre oportere. Probasse se iam in tot haeticorum sectis, aut religionem esse nullam, aut unam Romanam solam veram“. Coepi ergo agere cum illo humanissime, adiutus etiam consiliis R. D. Rescii, qui eius erat mecum sententiae, ne illi remedium poenitentiae deesse pateremur, et levitatem illius posse aliquando ad constantiam reduci in Domino consideremus. Recepi illum in domum nostram, ab elementis et humilitate exorsus, eo rem tandem Dominus in illo deduxit, ut id, quod vix mihi possibile in edomanda eius superbia videbatur, (refugiebat nempe omnes publicas poenitentias, quas illi ad satisfactionem necessariam proponebamus), die s. Barbarae in templo s. Barbarae, in corona omnium Academicorum, Praelatorum et populi quantam templum capere potuit multitudine, recantaret et omnes haereses ad altare execraretur, factaque professione et anathematismis pronuntiatis, in ipso sacro altari subscripsit manu propria, in manibus Rmi Vicarii⁸ Ordinarii. Fecerat illi animum res etiam ista.

In eandem diem inciderat baptismus cuiusdam iuvenis, eius in Arianismo Lublinensis discipuli, nondum parentum Anabaptistarum vitio baptizati, cui se coniungi in catholica professione libenter ferebat. Habui post eius abiurationem de haeresium fatuitatibus concionem, in qua Calvinista quidam nobilissimae familiae ad animum rediens, mecum de dubiis contulit. Spero cito illum recepturam S. Ecclesiam. Quia vero timendum erat, ne Franken orbatus patronis et patrocínio, aegre ferret vivendi et conditionis suae difficultates, fundatori nostro Lublinensi et Generali Cracoviensi Capitaneo, D. Nicolao Zebridovio, illum commendaveram ante, cum hic esset, qui cum magistrum aliquem, cum quo de rebus philosophicis familiariter domi suae conferre posset, et aliquid ab eo addiscere a me requireret, hunc illi obtuli, modo expiationem eius exspectaret. Libentissime consensit, herique primum curru ab eo misso, tradidimus illum 30 hinc milliaribus Boleslaviam scilicet ad Dominum deducendum.

Iverat mecum ad illam villam et ibi facta totius vitae exomolegesi, recepit a me absolutionem, accepta poenitentia et instructionibus. Certo se dixit iam pridem dimissum a Societate, et ego facile credidi, cum non esset amplius de illo recipiendo cogitandum. Quae ad eum conservandum in religione catholica et constantia spectabant, praescripsi Mgfcō Dno Zebridovio, et ille in Theologia practica promisit, se futurum illi auxilio, cum ipse sit piissimus et sanctus, tanto iam honore a Domino in hoc Regno exaltatus iuvenis, qui hic etiam praebet se nobis instar alterius fundatoris. Franco satisfactio et publice est illa imposita, ut quod scriptis destruxit, rursus scriptis aedificet. Est adhuc durioris cordis, ex tantis tenebris imbecilles habens obtutus. Compatiendum est, et lenta curatio cum Christi gratia, quae in omnes liberaliter a Domino effunditur, adhibenda. Sanctis orationibus et sacrificiis Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Cracoviae 21 Decémbris 1585.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro
Claudio Aquavivae Generali Praeposito Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Anna Kormanicka. — ² Stanisl. Reszka. Andreiovia = Jędrzejów.
³ Stepocice, Przeclawka, in districtu Pinczoviensi. — ⁴ Ioan. Paul. Cam-
pano. — ⁵ Residentia ad s. Barbaram demum ab anno 1592 domus pro-
fessa vocari coepit. — ⁶ Ioan. Nicol. Donius, Rector Collegii Viennensis
1581—1586, cf. Socher fol. 254, 308, 339, 341. — ⁷ Exemplar harum lite-
rarum, vide Wielewicki T. I. 86. — ⁸ Iacobus Milewski, Suffrag. Cracovien.

**108. Hermanus Thyraeus, Rector Collegii Moguntini, Clau-
dio Aquavivae, Praep. Generali S. I.**

Moguntia 8 Maii 1586.

De calumnia¹ contra Societatem ab haereticis per Germaniam
sparsa.

Mitto Rdae Pti Vrae scriptum, quod apud Erfundenses²,
ut putatur, editum atque per Saxoniam, Thuringiam aliaque
Germaniae Dominia sparsum, quo cum Societas nostra infa-
matur, tum etiam falsa calumnia Rmus Archieppus Mogunti-
nus³ ridendus, non sine catholicae religionis detrimento cun-
ctis exhibetur — Illmus Archieppus Princeps Elector deside-
rat, ut publica auctoritate vel Regis vel senatus Cracoviensis
hanc notam Societatis tollamus, quare totam hanc rem ad
Rdam Vram Ptem defero, ut illa pro sua caritate et sollici-
tudine propagandae religionis consideret, quid facto opus sit.
Nos raram communicationem cum Polonis habemus et vix
habemus commoditatem scribendi illis, qui ex nostris in Po-
lonia degunt. Rda Vra Ptas ab illis intelligere historiam vel
fabulam facilius poterit, et per illos aut alia ratione menda-
cium declarare ad eorum confusionem, qui catholici non sunt,
et ad consolationem catholicorum. Archieppus noster vehe-
menter dolet, quod huic fabulae involvatur, quae tot circum-
stantiis falsis apud rudiores probabilis facta est et verosi-
milis. Neque rex Poloniae ab eo petiit Iesuitas, neque ille
in Poloniam unquam misit aut mittere potuit, sed neque un-

quam fuerunt in Collegio Moguntino illi, qui deprehensi aut occisi narrantur. Moguntiae 8 Maii 1586.

Vrae Rdae Ptis precibus nos commendamus

Hermanus Thyraeus.

E. MS. S. I. Chirogr. — Similia scripsit idem 8 Iunii et 11 Augusti 1586.

¹ Enucleatam illam fabulam vide in epist. nr. 109. Cf. etiam P. Duhr S. I. Geschichte der Jesuiten. Freiburg 1907, I. Band. 833. — ² Incolae urbis Erfordiae, Erfurt in Saxonia. — ³ Wolfgangus von Dalberg, Archiep. Moguntinus 1582—1601.

109. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Generali S. I.

Cracovia 13 Iulii 1586.

Plebanus ad s. Stephanum reliquit domum suam pro noviciis, qui huc Brunsberga migrarunt. Residentia s. Barbarae aut dissolvenda aut pro domo professa instituenda. Archipresbyter templi B. V. Mariae adversarius Societatis. Archieppus Moguntinus investigat Cracoviae per suum cursorem causam calumniae contra Societatem ab haereticis per Germaniam sparsae. Petit liberari a superioritate domus s. Barbarae.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Hodie accepi literas Vrae Rdae Ptis 13 Iunii scriptas, quibus inter cetera gratum sibi esse agnoscit successum rerum Cracoviensium Societatis nostrae, quod etiam me invitavit ad uberiores earum rerum descriptionem, quae postea secutae sunt, licet puto et ab aliis et a me aliquid iam esse inculcatum. Fere iam nihil videtur ad optimum statum noviciatus deesse. Fecit Dominus Iesus, ut iam omnino cum tota suppellectili D. Plebanus¹ migraverit in domum vicinam et illi satis commodam, quam emimus florenis 1450. Numeravi statim in ipsa resignatione flor. 1100, restant persolvendi flor. 350 pro festo s. Michaelis in Septembri. Contraximus debita, sed adierit omnipotens; ego ex collectis in domum nostram elemosynis contuli flor. 900, R. P. Provincialis² 100, accepimus mutuo reliquum. Reliquit domum D. Plebanus Societati pro noviciis in parte optime aedificatam, latam ad reliqua aedificia cum pulchra area, quietam, et vix melior potuit in tota civitate locus reperiri nobis ita accommodatus. Ad consolandum D. Plebanum, praesertim quod R. D. Rescius differat

illud stipendium³, impetravimus mense praeterito a Rmo et Illmo Archieppo Gnesnensi⁴, fundatore nostro Calissiensi, beneficium vacans morte D. Georgii Ticinii pro ipso D. Plebano; est simplex quoddam Cantoriae Lenciciensis nomen habens. Etiam si non praestaret R. D. Rescius, quae pollicitus est, (quod non credo nec spero, et potest ad usum noviciorum converti), iam illum spero quietum retinebimus.

Villa, unde novicii vivunt, poterit, ut puto, ad 40 alere vel plures novicios. Eius nunc administratio me multum gravat, cum P. Robertus⁵, propter linguae imperitiam et harum rerum modicum usum, praestare hoc non possit. Video P. Robertum cum suis noviciis, quos iam hic habet ad 30, et sunt, qui exspectant iam recepti, de quibus nobis scribitur, ad 12, esse multum consolatum, et loci et urbis commoditate.

De nostra domo s. Barbarae nihil aliud exspectamus, quam ut nomen illi professae Vra Rda Ptas donet. Ita enim vivimus, sicut professi, et iam hanc sparsimus famam, aliter vix possemus hic vivere post receptam villae noviciatus possessionem. Aut dissolvenda est haec domus s. Barbarae, aut pro professa instituenda. Nullum video medium ad nos hic sustentandos et alendos. Quod faciat Vra Rda Ptas cito in Dei nomine, ut haec nostra provincia singulari hac margarita paupertatis et instituti nostri fine ac perfectione adornetur. Sed monendus esset R. P. Provincialis, ut non semifractus et debiles et parum aptos ad labores instituti nostri et edendum bonum fructum huc mittat, sicut nunc fecit, reliquit me solum. P. Gasparem⁶, licet debilem, addixit s. Stephano, P. Ioannem Mathiam⁷ senem, qui duo verba polonica in conversatione loqui non audet, (est enim Slavus), ad solas tantum confessiones plebeias valentem, P. Martinum Srodanum, semicaecum et debilissimum ac totum putridum huc misit, solus P. Nicolaus⁸ praestat plurima. Sunt omnes hi tres ad conciones parum valentes, et sine iactura opinionis de Societate in hac primaria et doctis hominibus refertissima civitate prodire non possunt.

Quod tanto diligentius Vrae Rdae Pti refero, quod habeamus novum aemulum diligentissimum in nobis exprimentis non tantum imitandis, vicinum plebanum S. Mariae⁹, in cuius coemeterio templum nostrum, quasi sacellum illius

magni et in hac urbe primarii situm est. Qui summa diligentia curat, ut nobis in omni officio rerum spiritualium non tantum non cedat, sed etiam cum nostris discipulis, quos secum Posnania adduxit, superet, et nostrum templum evacuet, et apud omnes opinionem nostram obscurat. Et iam fere nos superat diligentia et solertia in iuvandis multis circa rerum spiritualium statum, cum non sit ex nostris, qui excurrat ad carceres et hospitalia, qui conversetur cum externis et iuvet morituros et infirmos. Ego nempe et P. Nicolaus ita distinemur et ipsis negotiis undique ex tota provincia huc confluentibus, ut non sit ad alia agenda quidquam reliqui. Iam multorum animi ad vicinum parochum a nobis resiliences deflexerunt. Est enim homo gregis sui et templi sui, quod est amplissimum et magnificum, amator, et nobis parum amicus. Imo, nulla nobis adhuc persecutio Cracoviae debet esse magis suspecta et periculosa, quam ea, quae ab ipso et fit iam occulte et impendit in dies. Fingit se nostros magnificare, sed probavimus, quantum iam sit nobis per illum detractum, et nisi hic habeamus viros strenuos in operibus Christi et instituti nostri, cito contemnemur, licet et inde gloria Dei excitetur. Aemulatio nempe ista multa parit bona et utilia gregi Dominico, quo nomine etiam summam haurio consolationem a Domino, ut Christus praedicetur sive per occasionem sive per veritatem. Haec volui paulo uberius Vrae Rdae Pti exponere, ut tempestive huic loco consulat.

Arbitror perscriptum esse Vrae Rdae Pti a Moguntino ad Rhenum Collegii Rectore¹⁰, vel a R. P. Oliverio de fabulis, quas sparserunt quidam impii de nostris et typis publicis promulgaverunt, quasi quidam ex Societate Moguntia in Poloniam missi, hic Cracoviae essent in quibusdam facinoribus deprehensi, a Regia Mte Poloniae et capite damnati gladioque et rota interempti. Facinora autem recensentur ista, inter quatuor missos ab Archieppo Moguntiae¹¹ ad Regiam Mtem, una erat sub habitu Iesuitae femina, quae Cracoviae peperit et a tribus aliis est una cum prole occisa, et alia multa turpissima et nefandissima. Haec res ita affecit Archieppum Moguntinum et nostros, ut huc ad nos cursorem destinarent, cum literis ad Regiam Mtem¹² et ad me et ad R. P. Provincialem, rei et veritatis testimonium petentes. Quia vero

Regia Mtas est in Lituania, retineo hic hunc cursorem, donec testimonia haec nobis a Regia Mte mittantur, ad quam scripsi diligentissime et ad Rmum Vicecancellarium¹³ et ad nostros. Spero me intra 10 dies ad summum omnia habiturum. Alia hic a Rmo Cracoviensi¹⁴ et a Senatu et a Praefecto Generali¹⁵ huius districtus petam, et omnem adhibebo diligentiam in eo negotio ad totam Societatem spectante. Habebo et ego forsitan locum et tempus calumnias illas Lasicii¹⁶ publicandi, cum habeam ab Illmo Cardinali Vlnensi¹⁷ satis luculentum testimonium et a Capitulo Vlnensi.

Scripseram Vrae Rdae Pti supplex petens, postquam iam fere Dominus negotium hoc domus probationis ad finem videtur deduxisse, ut me liberum ab omni superioritate et cura fratrum dimittat, et vacare concionibus et aliis nostri instituti operibus quiete iubeat. Impendet mihi vertiginis et capitis periculum, et saecularia negotia multum me affligunt, et alia in me misero impediunt. Toties R. P. Provinciali proposui eadem, sed hactenus nihil retuli solatii. Senium utrumque munus non patitur, vel concionandum est, vel gubernandum. Ad hoc nihil prorsus valeo, satis videbor in hac aetate praestare, si alterum utcumque continuavero. Dominus suggerat Vrae Rdae Pti, quod expedit animae meae, cuius me sanctiss. sacrificiis et orationibus humillime commendo. Cracoviae 13 Iulii 1586.

Vrae Rdae Ptis servus minimus et indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Claudio Aquavivae Generali Praeposito totius Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Thom. Plaza, Canonicus Vislicensis. — ² Ioan. Paul. Campano. — ³ Vide ep. nr. 106. — ⁴ Stanisl. Karnkowski, Archieppus Gnesnensis 1581 — † 8 Iunii 1603. — ⁵ Robert. Abircrombius, Scotus, quem Wielewicki Arbicrombius scribit. — ⁶ Gaspar Czarnkovitanus (Czarnkowski). — ⁷ Obiit Cracoviae 1604, vid. Wielewicki T. II. 65. — ⁸ Nicol. Sędkowski. — ⁹ Hieron. Powodowski, Archipresbyter 1585 — † 23 Iunii 1613. Eius opera vide Encykl. Kościel. T. XX. 547—548. — ¹⁰ Hermanus Thyraeus (Dorkens). — ¹¹ Wolfgangus von Dalberg. — ¹² Vide hanc epist. apud Wielewicki T. I. 91.

¹³ Albertus Baranowski, Eppus Premisliensis. — ¹⁴ Petrus Myszkowski. —
¹⁵ Nicol. Zebrzydowski. — ¹⁶ Vide epist. nr. 105. — ¹⁷ Georg. Radziwiłł.

110. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I.

Cracovia 16 Augusti 1586.

Gratias agit pro liberatione a superioritate. Administratio villae noviciatus multas difficultates exhibet. Negotium instituendae domus professae ulterius urget. Ordinationem quandam a P. Provinciali factam declarandam petit. De P. Mancinello nonnulla refert. Rex aliquae praestantissimi Cracovienses viri refutarunt fabulam haereticorum contra Societatem per Germaniam sparsam. Confirmationem ac indulgentias pro congregatione misericordiae a Summo Pontifice impetrari petit.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Scriptas in Iulio a Rda Pte Vra habui, quae me multum refecerunt, eo nomine potissimum, quod Vra Ra commendaverit R. P. Provinciali¹ nostro, ut me a superioritate liberet, ut eo liberius adhuc servire possim verbo Dei, relictis mensis. Utinam cito exequatur rem R. P. Provincialis.

Exhibet nobis negotium administratio villae noviciorum. P. Robertus² in me totam coniicit curam, cui vacare ego non possum, etiamsi maxime vellem, et quod sit distans, et quod totum et aliis non impeditum requirat hominem. Iuvo illum omnibus modis, quibus possum. Consului, ut haec villa ad tempus commendaretur cuidam amicissimo nostro, sicut et R. P. Provincialis voluerat, Dno scilicet Minski, cuius mater vidua sanctitatis laude et nobilitate insignis Palatina Cracoviensis³ a nostro templo, ex quo hic sunt nostri, nunquam recedit, in orationibus continua, quae una cum filio 800 flor. in annum pendere se velle noviciatui promisit, quod quidem iam est factum. Sed non cessant difficultates. Vicinus quidam potens et indomitus, de quo ante Vrae Rae scripseram, maxima affert damna bonis illis, vi opprimens, quae illi videntur. Compescueramus illum precibus, et regia per literas et Illmi Cardinalis Bathorii⁴ auctoritate, sed erupit rursus. Scribo Illno Cardinali, ut nos iterum datis ad eum literis iuvet. Nullum autem speratur firmum contra eum adiumentum, praeter iura et lites. Proinde bonum esset, ut P. Roberto, (si R. P. Provincialis hac facultate caret, qui nunc tardius,

quam Vra Ra consuli potest, est enim in Livonia vel in finibus Moscoviae), detur potestas intentandae litis. Aliter omnia vicini avari et inquieti occupabunt. Res est de stagno illius villae, cuius usum iste vicinus prohibet et est damnum flor. 100 in singulos annos. Optarem et haberi hic a Vra Rda Pte facultatem hanc villam, propter talem vicinum, et tam remotam (octo scilicet milliaribus), vel commutari vel vendi, ut alia commodior emi possit, quod est praesens et omnium amicorum consilium.

Si Vra Rda Ptas non putat ad s. Barbaram posse fieri domum professam, suscipiatur aliquod de templo isto s. Barbarae, vel relinquendo, vel in aliquem alium usum Societatis convertendo, consilium. Nam sustentari hic alio titulo, nisi merae paupertatis non possumus. Putant omnino ex illa noviciorum villa nos sustentari, cum ipsi pauperes paupertate nos superent. Propter hoc templum s. Barbarae tantum odium totius civitatis sustinimus et nunc magna ex parte sustinemus. Nec video, cur sit tantus et tam periculosus labor circa hoc templum habendum susceptus. Circa retinendum, si non erit domus professa, certe non putarem laborandum, postquam s. Stephanus nostros habet novicios. Hoc certum est, cessasse eleemosynas, et nisi serio et ex professo mendicemus et mendicos nos declaremus, subsistere hic non possumus, nisi praeterea selectos et laboriosissimos homines hic habeamus.

Obsecro doceat me Vra Rda Ptas, quid sit sequendum in hac ordinatione R. P. Provincialis. Toto hoc tempore, quo versor omnium in Societate indignissimus, habui morem ante distributionem Sanctiss. Sacramenti faciendi breves, et aliquando brevissimas aliquot periodorum exhortatiunculas. In qua re semper sensi et percepi fructum, aliquando maiorem, quam ex ipsis concionibus, in illa attentione ad rem praesentem excitanda. Esse putavi semper tempus optimum seminandi, cum duo verba apte dicta facile et fructuose penetrant. Hac visitatione ultima in Maio R. P. Provincialis hoc mihi prohibuit, hanc maxime secutus rationem, quod alii hoc non faciant, et quod superbiae meae res tribueretur. Ita me haec res affecit, ut coactus sim cum consensu ipsius R. P. Provincialis, cui iam meas attuleram rationes, ad Vram Rdam Ptem hoc referre. Nunquam hoc mihi a Superioribus

erat prohibitum, omnes huius rei fructum magni faciebant. De superbia mea Dominus iudicet. Hoc modo expectandum esset, ut et conciones mihi R. Pater prohiberet. Multa sunt alia, quae reliqui ex nostris non faciunt secundum talenta a Domino, nulli tamen prohibitum esse unquam audiui. Et Romae exempla vidi, et cum essem in saeculo sacerdos, feci semper, et praescriptum hoc in catechisticis circa Sacramenta documentis video, praesertim ubi est numerosus populus communicantium. Faciat Vra Rda Ptas, quod in Domino utilius ad Dei gloriam iudicat.

R. P. Iulius Mancinellus ivit Viennam ad exigendam quandam pecuniam sibi a fratre missam. Redibit Cracoviam et pro Ungaria curabit, si poterit, aliquem germanicae linguae sacerdotem, illuc nempe a R. P. Provinciali invitatur. Habet quosdam lapides pretiosos vel nescio quarum virtutum, quos secum Constantinopoli attulit. Vendit hic, quibus potest, vix cum aedificatione, et fecit quaedam semel coram nobilissimo quodam senatore regio experimenta circa venena. Vrae Rdae Ptis prudentiae interest etc. Hic Cracoviae fere iam est otiosus, ego tamen propter eius sanctitatem retinere illum et propter consilia multum cuperem.

Est et alia circa illam villam noviciorum difficultas. Sacerdos quidam Canonicus Vislicensis⁵ affirmat et probat, decimam sibi deberi a subditis villae illius, quam tamen per 30 forsitan annos nullus acceperat, nec a fundatrice hac nostra. Vocavit in ius Eppi⁶ subditos, cum eam negare nos iussisset R. P. Provincialis. Petii ab Eppo, ut liberos ab ea faceret novicios, opposui et paupertatem eorum et nostra privilegia. Sed video nihil proficio. Urgeo ad extremum, ut subditorum saluti provideatur, cum is Canonicus curam nullam illius villae gerat in administrandis Sacramentis, et illa parochia, ad quam villa spectabat, sit prorsus ab haereticis dominis sublata, ut nec vestigium illius exstet. Sed nec hoc impetro. Si feret contra subditos sententiam, est ne provocandum ad superius tribunal, praesertim ratione privilegiorum? Multum detrahetur noviciis, si danda erit haec decima. Posset nobis consulere Eppus, si vellet. Sed vix sunt illi cordi res nostrae, et adversarius ille noster occultus multum valet gratia apud illum.

Testimonia Regiae Mtis, Eppi, Capitanei, Senatus Cracoviensis⁷, misi 5 Augusti Moguntiam, contra fabulas haereticorum de nostris Cracoviae propter quaedam horrenda facinora, supplicio in Ianuario huius anni a Regia Mte affectis. Puto esse ex Germania Vrae Rdae Pti hac de re copiose perscriptum, pro eo atque mihi R. P. Oliverius et P. Rector Moguntinus⁸ scripsit, et Illmus ac Rmus Moguntinus⁹ a Regia Mte postulavit per literas. Eadem actis publicis Eppi Cracoviensis inserui, ne pereant aliquo casu, et ut semper possint publicari hic etiam, si Vrae Rdae Pti videretur.

Scit iam Vra Rda Ptas, congregationem misericordiae ante biennium fere hic ad s. Barbaram coeptam, maximo fructu continuari: petii confirmationem illius et pro ea indulgentias a Summo Pontifice, ut curet R. D. Thomas Treterus¹⁰. Si opera Vrae Rdae Ptis indiguerit, iuvet illum humiliter peto. Est enim res non parvi momenti ad provocationem bonorum operum et Dei gloriam. Similiter et de tabernaculi forma et modo, de quo iam forsitan Vrae Rdae Pti dixit. Sacrosanctis sacrificiis Vrae Rdae Ptis me humilime commendo. Cracoviae 16 Augusti 1586.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Claudio Aquavivae Generali Praeposito Societatis Iesu, Soli Romae:

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Ioan. Paulus Campano. — ² Robert. Abirerombius. — ³ Dorothea Goryńska, filia Petri Goryński, Palatini Masoviensis; 1° voto nupta Gaspári Miński, Tribuno Varsoviensi, cum quo genuit Stanislaum Miński, Palatinum Lenciciensem (1590—1606) † Patavii 21 Iulii 1607; 2° voto Stanislae Barzy, Palatino Cracoviensi († 9 Novem. 1571), cf. Wielewicki T. III. 102—103. — ⁴ Andreas Bathorius, Stephani Regis Polon. nepos, an. 1583 Cardinalis creatus est, Eppus Varmiensis 1589—1598, † 3 Novemb. 1598 in Transsilvania. — ⁵ Simon Dąbrowski, cf. Visitationes Ecclesiar. T. IX. fol. 410, Archiv. Capituli ad eccles. cathedr. in arce Cracov. ⁶ Petrus Myszkowski, Eppus Cracov. — ⁷ Vide citata apud Wielewicki T. I. 92—96. Ab Archieppo Moguntino postea typis mandata ac millenis exemplaribus per Germaniam divulgata, cf. P. Duhr: Geschichte der Jesuiten 834. — ⁸ Hermanus Thyraeus. — ⁹ Wolfgangus von Dalberg. — ¹⁰ Canonic. Varmiensis.

111. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I.

Cracovia 13 Septembris 1586.

De 26 e Societate in Transsilvania pestis contagione absumptis. Canonicus Vislicensis decimam a subditis villae domus probationis iniuste exigit. Proponuntur 3 rationes pro solvenda, 7 vero pro deneganda ista decima.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Dum essem in excursionibus, quae solent esse hic cum fructu optimo, tristissimae illius cladis nostrorum in Transsilvania pervenit ad nos nuntius. De qua P. Nicolaus¹ dicit se Vrae Rdae Pti iam significasse, 26 iam erant pestis contagione absumpti², praeter Maximum Milanesium, de quo nobis heri R. P. Provincialis³ scripsit, qui de restauranda ruina tractat cum Regia Mte. Sed non tam cito crescunt operarii. Dominus resuscitet illos et consoletur nos. Migravit ad Dominum et P. Capecius⁴ et reliqui fere omnes, de quibus scriptum est Vrae Rdae Pti. Sed et R. P. Provincialis scribit Vrae Rdae Pti, cuius literas mitto et aliorum.

Negotium habemus, sicut et ante scripsi Vrae Rdae Pti, cum quodam Canonico Vislicensi⁵, qui deberi sibi decimam a subditis villae domus probationis contendit, et videtur probare. Adiit R. P. Provincialem, cum hic esset, qui facta inquisitione et a subditis villae, negavit esse dandam. Ille subditos ad ius Eppei⁶ vocavit, nos defendimus subditos, eo deducta res est, ut Eppus iam decernere contra nos 10 Septembris vellet, iudicans esse dandam. Produximus nostra privilegia et exemptiones a decimis, dixit in hac provincia et regno et in decimis iam ecclesiis addictis non valere haec privilegia, petiimus remitteret interpretationem privilegiorum nostrorum Summo Pontifici, a quo sunt profecta. Sed nec hoc obtinebamus. Ne multum litibus, quas subterfugimus, inhaereremus: hoc tantum ab illo sum consecutus, Rmo scilicet Ordinario, ut trium mensium spatium nobis daretur, quo Vram Rdam Ptem consulamus. Annuit. Itaque Vra Rda Ptas quam primum suam sententiam nobis describat. Propono rationes in partem utramque. Videtur haec decima non neganda:

1. Ne simus alicui scandalo, hic praesertim inter haereticos et male nobis affectos Praelatos quosdam, qui decimas exigunt et tuentur, etiam si liberi simus iuxta Evangelium.

2. Ne videamur fundata iam sacerdotia et praebendas destruere.

3. Quod villa sit cum tali onere data, licet ab annis prope 30 non dederint hanc decimam haeredes illi. In contrarium:

1. Tuenda sunt privilegia nostra, quae si ab ordinariis contemni incipient, subsistere postea nullum poterit, praesertim quod non sine causa data sunt, cum Societas laboret in Ecclesia Dei et hoc etiam digna sit stipendio.

2. Non est magni momenti hoc sacerdotium seu praebenda. Non resident praebendarii, nec iste praesens, et per annos fere 30 caruerunt hac decima.

3. Scandalum est apud eos tantum, qui nobis non sunt affecti et nostrum non intelligunt institutum.

4. Tuenda nostrorum et Summi Pontificis auctoritas, quae hoc modo deprimitur, ad cuius etiam declarationem res pertinet.

5. Non est novum beneficia simplicia applicari seminariis, et hic pars quaedam minima applicatur.

6. Subditorum iste, qui decimam exigit, nullam curam gerit in administrandis Sacramentis. Parochia, cui villa erat ascripta, ab haereticis prorsus est sublata, nec eius exstat vestigium. Si danda esset, potius ei serviret, qui gereret curam animarum in illa villa.

7. Decedit aliquid huic domui ad sustentandos novicios, qui non habent sufficientem dotationem.

Haec Vrae Rdae Pti propono, rogo habeamus responsum Vrae Rdae Ptis, ut possimus Rmo producere, si ita Vrae Rdae Pti videbitur. Si iudicabit appellandum et provocandum ad aliud tribunal, faciemus, praesertim cum res sit de privilegiis. Sanctiss. sacrificiis et orationibus Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Cracoviae 13 Septembris 1586.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Claudio Aquavivae Generali Praeposito totius Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Nicol. Sędkowski. — ² De his 26, inter quos erant 10 Poloni, anno 1586 Varadini et Claudiopoli pestis contagione absumptis, cf. Ignace Henri Dugout Soc. Iesu: *Victimes de la charité*. Paris 1907. p. 13—14. — ³ Ioan. Paul. Campano. — ⁴ Ferdinan. Capecius, Rector Collegii Claudio-politani 1585 — † 31 Iulii 1586. — ⁵ Simon Dąbrowski. — ⁶ Petr. Myszkowski.

112. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Generali S. I.

Cracovia 13 Septembris 1586.

Relatio de regimine P. Provincialis, in qua tria praecipua praestanda proponit. Onus superioritatis ulterius ferre non detrectat.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Uti consultor R. P. Provincialis¹, aliquid iuxta regulas de eius administratione afferro. Vastam provinciam non posse ab uno bene administrari. Multa loca cum paucis subditis non posse gubernari et illis provideri. Laxi sumus in recipiendis laboribus et restricti in admittendis operariis. Nec Rector noviciorum² habet hic potestatem quemque admittendi. Occurrunt interim, quos Deus videtur vocare, quis potest tam cito habere responsum ex Livonia; expectatio tanta multa mutat et animos. Non videmur quibusdam affici erga hanc nationem. Propter quasdam non magnas nec noxias imperfectiones, praeclaras virtutes pusillanimitate immergimus et aliquando destruimus. Transsilvania ista hanc provinciam sat teneram enervavit. Si pergemus hoc modo, neutra erit salva. Addidit Dominus hanc afflictionem per tantam cladem. Sit nomen eius benedictum. Ego tristitia absumor in hac calamitate communi³. Dominus sit nobiscum. Vult R. P. Provincialis, ut patienter feram onus hoc superioritatis, a quo me iam Vra Rda Ptas liberavit. Nolo Rdo Patri addere afflictionem in morte tot filiorum, feram quemadmodum vires dabit omnipotens. Gratiae Vrae Rdae Ptis et sanctiss. sacrificiis

et orationibus me iterum commendo. Cracoviae 13 Septembris 1586.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Ioan. Paul. Campano. — ² Robertus Abircrombius. — ³ Vide exordium epist. nr. 111.

113. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Generali S. I.

Cracovia 1 Novembris 1586.

Cancellarius regni vehementer offensus est, quod P. Possevinus in libello de Moscovia, quibusdam punctis Polonos laeserit. Retractat quaedam de P. Mancinello in epistola nr. 110 supra relata. A Regina pro exsolvendis debitis eleemosynam impetravit.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Die 25 Octobris venit ad me D. Mathias Piscorevius¹, secretarius regius et Magni Cancellarii Regni² familiaris, quondam Societatis nostrae vocatus Olimpius, bene uti reor Vrae Rdae Pti notus. Retulit mihi, Magnum Cancellarium vehementer R. P. Possevino offensum, minas continuas coram multis et publice contra eum iactare, propter editum libellum de Moscovia³. Ex ore eius excepi, quae Vrae Rdae Pti affero puncta, quibus eum offensum in illo libello affirmat, praeter alia, quae sibi dixit excidisse.

1. Quod prodiderit eius secretas epistolas, in quibus magnum silentium cum religiosa protestatione exigebat, et quarum scribe fuit secretarius quidam rudis, cum quandoque in bello alii abessent.

2. Quod Sueciae Regem magis, quam Poloniae, Moschis commendaverit.

3. Quod Polonos cum bestiis comparaverit, vel bestiarum more, vel cum bestiis in diversoriis habitare scripserit, ut cum tela nigra semper sit per Poloniam eundum.

4. Quod in Polonia non se ita comedisset (verba eius refero) dixerit, sed in sola Moscovia, quasi non essent in Polonia cibi.

5. Notavit quandam obscoenitatem in commemorandis Turcarum moribus.

6. Quod omnia, quae ad vanam gloriam et superbiam pertinere videbantur, publicaverit, contraria autem, quae se bene scire dicit, subticuerit.

7. Quod regias epistolas, in quibus quaedam sunt secreta, publicaverit.

Haec ex consilio etiam P. Roberti⁴ perferre ad Vram Rdam Ptem volui, ut, si quid est periculi vel scandali, remedia adhibeantur. Scit iam Vra Rda Ptas, quantae sit auctoritatis in hoc regno homo ille, et quantum possit Societati obesse, si damus aliquam iustam occasionem. Ego libellum illum coeperam legere, sed, ne perficerem, tot meae occupationes non permiserunt.

Quae de R. P. Mancinello a longe suggesseram, facta diligentiori examine, vana esse didici. Gessit se in omnibus sancte et sine ullo scandalo, ipsemet Mgfcus dedit illi testimonium.

Impetravimus a Reginali Mte Poloniae⁵ pro exsolvendis debitis noviciatus nostri flor. 500. Quae erunt reliqua, iam facile per Domini beneficentiam exsolvemus. Responsum de decima villae noviciorum, habeamus rogo mature ante praescriptam diem. Sanctiss. orationibus et sacrificiis Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Cracoviae Calendis Novembris 1586.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Claudio Aquavivae Praeposito Generali Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Mathias Piskorzewski, quem Wielewicki Mathaeum vocat, T. I. 143.

² Ioan. Zamoycki. — ³ Anton. Possevinus: Moscovia, Vilnae 1586. —

⁴ Rob. Abircrombius. — ⁵ Anna Jagellenia, regis Stephani coniux.

114. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Generali S. I.

Cracovia 29 Novembris 1586.

De decima responsum accepit, impetrationem vero indulgentiarum pro congregatione misericordiae in memoriam revocat.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Habui de decima optatum responsum diligentis Rdae Vrae Ptis secretarii¹. Aliquot adhuc dies ad illum assignatum restat terminum. Rogo suscipiat curam Vra Rda Ptis, sicut ante petii, congregationis misericordiae, pro eo atque Rdus Dnus Thomas Treterus² Cancellarius Illustrissimi Cardinalis Bathorii suggeret, si nondum fecit. Quae R. D. Treterus referet, obsecro fieri curet, et si opus est aliqua pecunia, iubeat dari, quantum est opus, ego sine mora remittam. Res etiam de confirmatione et indulgentiis dandis congregationi misericordiae, quae in hac civitate mirabilem facit eleemosynarum fructum et crescit in dies, multum promovet gloriam Dei et nostrae Societatis inter tot adversarios aestimationem. Praeterea de exemplari tabernaculi. Sanctiss. sacrificiis et orationibus Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Cracoviae 29 Novembris 1586.

Vrae Rdae Ptis servus minimus et indignus

Petrus Scarga.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ P. Petrus Ximenes. — ² Cf. epist. nr. 110 nota 10.

115. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Gener. S. I.

Cracovia 17 Ianuarii 1587.

Ad fugiendum processum cum Canonico Vislicensi circa decimam, tentavit concordiam per amicos, ac satisfactionem annuam ipsi proponebat, sed cum nihil proficeret, instrumentum appellationis interponit.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

De fugienda lite circa decimam villae domus probationis Cracoviensis accepi quidem, post responsum R. P. Ximenes¹ literas Vrae Rdae Ptis et mandata: sed paulo tardius, iam enim de responso Vrae Rdae Ptis certiore feceram Rmum Eppum². Nihilominus tentavi diligenter concordiam, et per amicos Dno Simoni³ Canonico Vislicensi proponebam satisfactionem flor. 20 in annos singulos, sed nec centum accipere se velle respondit. Postquam vero Rmus decrevit contra nos 7 Ianuarii, omnino visum est omnibus, ut fieret

provocatio. Adhibui consultores et P. Robertum⁴. Nemini visum est aequum, ut privilegiorum nostrorum ius prodamus et negligamus. Imprimis, quod maxima servitute opprimerentur subditi domus probationis, si manipularis decima, sicut decrevit Rmus, ab eis exigeretur, circa quam exactionem multae oriri solent difficultates, lites, et perpetuae turbationes et damna subditorum. Si Rmus pronuntiasset eius solutionem iuxta antiquas taxas, ut vocant fieri debere, forsitan non interposuissemus appellationem. Sed manipularis exactio est nimium onerosa et ab omnibus hic declinatur, etiam ab eis, qui debent. Multo magis a nobis, qui non debemus, iuxta privilegia declinanda est, non tam propter utilitatem, quae pauperibus abstrahitur, quam propter pacem et quietem, quam nunquam consequeremur. De scandalo aliquo et parva aedificatione, non sit Vra Rda Ptas sollicita. Nullum est fere. Ipse autem Rmus videtur potius aedificatus, quod nostra iura tueamur. Nam 11 huius venit ad nostrum templum, ad quod antea vix aliquando venerat, in quo tum pro Regno et novo futuro Principe 40 horarum orationem habuimus, magna totius civitatis consolatione et frequentia. Mihique post egit gratias pro ea in orando diligentia et populi, quam vidit, magna et ferventi devotione. Non est, quod quis iuste de nobis queratur hac in re, cum res sit de omnibus aliis nostris privilegiis, quibus hoc uno multum fuisset detractum. Nam et nos iam iurisdictioni Ordinarii quidam subiicere tentabant, nisi per eorundem privilegiorum libertates fuisset adiuti. Itaque instrumentum appellationis mitto, sequenti hebdomada propter interpretationem mittam simile, ut in hac causa procedamus, nec relinquamus rem tanti momenti, in qua de omnibus aliis nostris libertatibus et praerogativis apud nostros agitur. Sanctiss. sacrificiis et orationibus Vrae Rdae Ptis me diligentissime commendo. Cracoviae 17 Ianuarii 1587.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri Nostro, P. Claudio Aquavivae Generali Praeposito Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Secretarius Generalis S. I. — ² Petr. Myszkowski. — ³ Sim. Dąbrowski. — ⁴ Rober. Abircrombius.

116. De epistola Iacobi Woroniecki¹, eppi nominati Kiioviensis, data ad P. Scargam 28 Octobris 1587.

P. Scarga proclamavit in concione 4 Octobris 1587 adventum electi regis Sigismundi e Suecia Gedanum, hanc ob causam praefatus eppus, fautor Archiducis Maximiliani, graviter eum obiurgavit.

Woroniecki, Kiioviensis Episcopus, scripsit literas minaces et insulsissimas ad P. Scargam, quod populum irriter contra Maximilianum², quod sit oblitus professionis suae, quod ingratus beneficiorum, quae Austriaca domus Societati praestitit et praestat. Similes fere ad Episcopum Kamene-censem, Dnum Goslicki³, et ad Suffraganeum Cracoviensem, Dnum Dembski⁴. Ubique nulla honestas, nullus Dei timor, nulla erga homines apparet reverentia; dignus ut Episcopus videatur Zboroviorum consiliis.

Biblot. Academiae Liter. Cracov. Diarium Stan. Rescii (1586—1589). MS. nr. 964. p. 66.

¹ Hic, licet nominatus eppus Kiioviensis, dioecesim non obtinuit, ideo quod literas confirmationis non habuit, † an. 1588, cf. Korzeniowski: *Analecta Romana* p. 302. — ² Defuncto rege Stephano Bathorio (12 Decem. 1586), pars una, sive fautores Ioannis Zamoyski elegerunt (19 Augusti 1587) in regem Sigismundum, filium Ioannis III regis Sueciae; pars vero altera, sive fautores Zboroviorum (Zborowscy) elegerunt Maximilianum, Archiducem Austriae, de quo vide in sequenti epist. nr. 117. nota 1. — ³ Laurentius Goślicki, fuit simul Abbas Clarae Tumbae (Mogila) 1586—1600. ⁴ Paulus Dembski (Dębski), Suffrag. Cracoviensis 1587 — † 28 Febr. 1613.

117. P. Skarga Cardinali Georgio Radziwiłł, Eppo Vilnensi.

Cracovia 13 Ianuarii 1588.

Archidux Maximilianus, appetens sceptri Poloniae, obsidebat opugnabatque Cracoviam suis praesidiis, sed victus cum magno suo detrimento inde recessit. Sigismundus rex coronatus est 27 Decem. 1587.

Oświecony i Wielebny Panie, Panie mnie miłościwy.
Co się tu dzieje, drudzy W. X. Mści to wypisują. Wieleśmy

ucierpieli w mieście, jaskini niejakiej oblężenia, trapionym przez sześć niedziel¹. Ale przed miastem będąca szlachta daleko więcej ucierpiała. Straszne szkody są poczynione nie tylko rodom, ale też i domom, przez rozerwanie srogie złupionym; wstydlivości też nie przepuścili i kościołom synowie Beliałowi, wywołańcy, dłużnicy, chciwi i srogiego serca, którzy się do obozu oświeconego Arcyxiążęcia zewsząd zebrali, którym szlachetne Xiążę zabronić nie mogło: Gdyż nie o Królu, lecz o łupie sprawiedliwych i niewinnych więcej myśleli, których nie wolność tylko, ale też i żywot tłumili. Tak barzo zgrzeszyli ci, którzy dwóch Królów początkiem byli². Raz szturmowali do miasta, lecz z wielką swoich porażką. Hetman sfolgował drugim, już niemal rozproszonym i znędzonym, w wielkiej uciążliwości mając dom Rakuski. Przyjechał potym Zygmunt³, którego wielka wielkość wszystkich stanów prowadziła, koronowany jest 27 Decembra. Które to Xiążę wszystkim myśli ludziom dosyć czynić. W którym pobożność katolicka, bojaźń Pańska, roztropność, poważność, wielki umysł i wstyd, jako perły niejake pokazują się. Krew zasię królów naszych i mowa ojczysta albo przyrodzona, którą doskonale mówi do poddanych swoich, i oblicze anielskie, dziwną mu łaskę u wszystkich jedna, tak dalece iż ci, którzy się od niego oddalali, skoroby jedno nań wejrzeli, zarazem jemu swój poddawają umysł. Niech to szlachetne Xiążę Waszej X. Mści będzie zalecone, wiem zapewne, że go Wasza Xiążęca Mść miłować będziesz, i on Waszą Xiążęcą Mość uprzejmie miłować będzie: Bo woli Bożej któż się przeciwieć może? Tom ja według mojej dawnej przeciw W. X. M. uprzejmości, z powinna uniżonością do W. X. M. pisać umyślił, którego się łasce uniżenie zalecam. Z Krakowa 13 Ianuarii 1588.

Waszej Oświeconej i Wielebnej X. Mści

Sługa niegodny Piotr Skarga.

Bibliot. in Sieniawa. Chirogr. Cf. Wacław Maciejowski: Piśmien. Dodat. III. str. 181—183. — Copia vero saec. XVI eiusdem epistolae, cum inscriptione in dorso: „kopya listu księdza Skargy do księdza kardynała“, asservatur Parisiis: Bibliothèque Polonaise, 6 Quai d'Orléans.

¹ Archidux Maximilianus advenit cum exercitu 15 Octobris 1587 et castra metatus est primum in pago Prądnik et Rakowice prope Cracoviam, deinde in Mogiła (Clara Tumba). Ipsam urbem coepit oppugnare 24 Novembris, sed victus recessit. Ioannes Zamoyski, supremus exercituum dux, persecutus est eum postea usque Bicinum (Byczyna) in Silesia ibique 24 Ianuarii 1588 captivum, remisit Crasnostaviam ac per aliquot menses in arce detinuit. — ² Vide epist. nr. 116. nota 2. — ³ Die 9 Decembris 1587 ingressus est Cracoviam. Wielewicki T. I. 111.

118. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Generali S. I.

Varsovia 26 Ianuarii 1593.

Rex ire in Sueciam ad capiendum regnum constituit, ideoque P. Skarga aulae regiae valedicere et ad collegium redire exoptat. Quaerit, utrum subsidium pro nepotibus suis a rege petere possit.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Quas Vra Rda Ptas Mantuae 14 Octobris scripsit, eas 14 Ianuarii accepi. Quod in calce literarum de R. P. Bernardo ¹ Vra Rda Ptas adiungit, scripsi R. P. Provinciali ², ut informationem Vrae Rdae Ptis sibi forsitan datam, ex circumstantiis moderetur, nondum enim, quae hic innovata sunt, cognoverat. Mors Regis Sueciae ³, patris Serenissimi nostri multa intulit, quae consideratione et exspectatione indigent. Constituit omnino, uti hic fertur, Serenissimus Rex noster ire in Sueciam ad capiendum regnum. Nova iterum Comititia in Martio vel in Aprilis ⁴ initio exspectantur. Quos nam sit Regia Mtas ex nostris secum assumptura in Sueciam, nondum constat. De me non puto ipsius Mtem cogitare, parcit enim aetati meae et debilitati, sed de R. P. Bernardo ⁵ fere est certum, nec est ad hoc iter ullus aptior. Certiora tamen R. P. Provinciali scribemus. Si successerit Regiae Mti hoc iter, ego arripiam occasionem optimam valedicendi aulae, et ad Collegium redeundi, modo a R. P. Provinciali habeam facultatem, vel a Vra Rda Pte potius, quam humillime peto. Antequam me ab aula subtraherem, quaero a Rda Pte Vra et illam religiose consulo, possem ne aliquod subsidium a Regia Mte petere pro tribus nepotibus ⁶ meis pauperibus, ut in scholis erudiri et in studiis sustentari valeant. Maior natu est 16 annorum. Esset ne aliquid contra aedificationem vel vo-

cationem meam? Quidquid Vra Rda Ptas iusserit et statuerit, per Dei gratiam servabo. Sanctiss. sacrificiis et orationibus Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Varsoviae 26 Ianuarii 1593.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Claudio Aquavivae Praeposito Generali totius Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Bernar. Gołyński. — ² Ludovicus Masellus, Praepositus Provincialis 1591—1594. — ³ Ioannes III. † 24 Novemb. 1592. — ⁴ Celebrata sunt haec comitia Varsoviae a 4 Maii ad 25 Iunii 1593. — ⁵ Attamen non P. Bernardus Gołyński, sed P. Iustus Rab profectus est cum rege in Sueciam. Wielewicz T. I. 192. — ⁶ Franciscus Skarga Powęski ex stemmate Prus, frater germanus Petri Skarga, 3 habuit filios: Albertum, Ioannem et Stanislaum, cf. Wierzbowski: Materyały T. I. 303—304.

119. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Generali S. I.

Iaroslavia 25 Augusti 1593.

Post discessum Regis in Sueciam, degit in Collegio Iaroslaviensi, occupatus scribendis libris, sed ab aula minime liberatus est.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Habui responsum Vrae Rdae Ptis in Aprili huius anni datum, quod quidem hoc tandem mense Augusto ad me pervenit. In hoc discessu Regiae Mtis iam me per Dei gratiam ab aula subduxi, et quidem suaviter cum bona venia Regiae Mtis. In valedictione tamen serio me monuit, ut postquam ex Suecia redierit, ad solitum meum munus ad ipsius Mtem redeam, atque ita laetitia mea et desiderium quietioris in hac vitae peregrinatione mansionis, vertitur in dubium. Spero tamen in Domino, me esse liberandum. Maneo hic Iaroslaviae ordinatione R. P. Provincialis¹, quietioris loci commoditatem secutus, studeo ne sim otiosus, optarem aliquid ex consilio R. P. Provincialis, scripto aliquo Dei gloriam et animarum utilitatem promovere, adiuvet me Vra Rda Ptas per suam

sanctam benedictionem et orationem. Concionor tamen ordinarie, nec cupio in hoc onere sublevari. Tota provincia nostra cum omni humilitate et ad pedes Vrae Rdae Ptis revolutione petit, ut nobis R. P. Masellus noster Provincialis² remittatur. Si adhuc saltem uno triennio nobiscum fuerit, ut ea, quae prudentissime constituit, robur et progressum capiant, in multos annos provincia haec florebit et Vrae Rdae Pti nobisque omnibus magnas afferet consolationes, et Deo imprimis uberes fructus. Sanctiss. orationibus et sacrificiis Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Iaroslaviae 25 Augusti 1593.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri Nostro, P. Claudio Aquavivae Generali Praeposito Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Ludovic. Masellus. — ² Anno 1594 mense Ianuario, electus est Assistens pro Italia et Sicilia.

120. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Generali S. I.

Lublinum 5 Iunii 1594.

Lublinum missus, in tribunali regni ad proceres verba facit. In congregatione Pultoviensi agitata est quaestio de transferenda residentia s. Barbarae in locum domini Ocieski ad plateam castrensem. Rex in Iulio reversurus est, interim tractat cum praefato domino de area ab ipso emenda.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Quas Vra Rda Ptas in Aprili 2 eiusdem scripsit, 6 Maii recepi. Infinitas ago Vrae Rdae Pti gratias, quod meae quieti, quae mihi in Collegio Iaroslaviensi et in hac Regiae Mtis absentia fuit concessa, gratulata sit et eam cupierit esse mihi diuturnam. Sed continuari non potuit, adventus R. P. Viceprovincialis¹ illam distraxit, qui me Lublinum propter morbum concionatoris et tantam, quae hic est procerum regni frequentiam, misit. Maneo hic quasi in parvis Comitibus concionibus vacans, ita ut propter conversationem venientium

vix dare me coeptae scriptioni possum. Malo tamen, quam in aula esse, quam omnes mihi iterum ad reditum Regiae Mtis minantur. Sed Vra Rda Ptas cum R. P. Viceprovinciali vel Provinciali² me defendat et liberet, modo conserver in hoc labore concionandi, ad quod adhuc Dominus aliquid mihi virium suppeditat.

Agitata est etiam Iaroslaviae quaestio cum R. P. Viceprovinciali, quae cum R. P. Masello in congregatione nostra Pultoviae fuit coepta, de mutanda domo s. Barbarae in locum Dni Ociescii³. Ego in ea sum sententia, ut omnino mutetur. Nam domus professa nunquam ad s. Barbaram stare commode poterit. Cum nec templum possit dilatari, nec salubritati et commoditati habitantium Patrum possit consuli. Ille alter locus ad utrumque valebit. Ratio illa de distantia a foro non me movet. Nam est celeberrima platea, quae et arcis vocatur, frequentiam praecipuam civitatis habet, et est vicina arci et Clero cathedrali, et duas vicinas habet civitates, Stradomiam et Casimiriam, in quibus potissimum nobilitas, ex qua Cracoviae nostri vivunt et auditorium habent, hospitari solet. Una me cogitatio distrahebat, si forte aliquando Deus nos in illo amplo S. Mariae templo concionari vellet, poeniteret nos a s. Barbara recessisse. Sed nihilominus domus et templum nostrorum in eodem esset statu. Vocari autem ad concionandum etiam inde possumus, cum non sit magna distantia. Si bene exstructum templum habuerimus, facile homines pertrahemus, si boni et utiles Domino fuerimus.

Dicta Regia Mtas in Iulio redditura, habet per Dei gratiam hoc regnum⁴ quietissimum, utinam et aliud⁵. Oramus Rdam Ptem Vram, Provinciale cito nobis designet vel mittat. Non est mora sine perturbatione status provinciae optimi, in quo eam R. P. Masellus, quem Dominus diu conservet, constituit et reliquit. Est hic Lublini ille Dnus Ocieski, cuius domum s. Barbarae praeferimus. Locutus sum cum illo, ita volente R. P. Viceprovinciali, consensit in venditionem, tractandum erit cum illo. Dominus dirigat opera nostra. Sanctiss. sacrificiis et orationibus Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Lublini 5 Iunii 1594.

Vrae Rdae Ptis servus indignissimus

Petrus Scarga.

Foris : Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Claudio Aquavivae Praeposito Generali totius Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ A mense Augusto 1593 usque ad 10 Septembris 1594 munere Viceprovincialis fungebatur P. Garsias Alabianus, praepositus domus professae ad s. Barbaram. Wielewicki T. I. 169, 192. — ² Provincialis Poloniae nominatus est 4 Iunii 1594 P. Bernardinus Confalonierius, qui tamen demum 10 Septemb. Roma Cracoviam advenit. Wielewicki T. I. 188, 192. ³ Joachim. Ocieski, Capitaneus Olstinensis ab anno 1588, postea simul Castellanus Sandecensis a 26 Augusti 1608 — † Aprili 1613. — ⁴ Regnum Poloniae. — ⁵ Regnum Sueciae.

121. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Generali S. I.

Cracovia 26 Novembris 1594.

Missionem aulicam evadere non potuit. Postquam Rex ad portum Gedanensem appulerat, quam primum literas ad eum scribere iussit, ut sine mora illi in itinere occurreret.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Iam novit Vra Rda Ptas, me non potuisse aulicam hanc missionem iterum evadere. Statim atque Regia Mtas ad portum Gedanensem appulit, Illmus Eppus Vladislaviensis ¹ diligentissime meam causam egit, ut daretur mihi libertas ab aula. Sed nihil aliud effecit, quam ut Rex quam primum literas ad me scribere iusserit, ut sine mora redeam et illi in itinere occurram. Maxime vero adventum meum ursit Illmus Nuntius Apostolicus ². Apud Superiores autem meos, R. P. Viceprovincialem ³ et Provincialem ⁴, nulla mea excusatio est admissa. Itaque compatiatur mihi iterum Vra Rda Ptas et de mea utique liberatione cogitationes paternas suscipiat. Si sufficiens daretur successor, in quo Regia Mtas conquiesceret, non esset evasio mea difficilis. Saltem impetret mihi a Domino Vra Rda Ptas, ut sim utilis servus in hac statione Domino. Non ita me in hac aetate concionum labor gravat, quantum aulicae distractiones et interpellationes ipsaque itinera, quae necessario suscipienda sunt. Nunc quidem aliquot adhuc mensibus Cracoviae haerebimus, ubi et Comititia in Fe-

bruario celebrabuntur. Utinam ad Dei gloriam et totius christianitatis consolationem.

Pro R. P. Provinciali summas agimus Vrae Rdae Pti gratias, bene nobis et provinciae nostrae est consultum, agnoscimus summum amorem et paternam sollicitudinem Vrae Rdae Ptis pro hac afflicta provincia. Utinam bene sanus hic vivat et tantos perferat labores. Est omnibus carissimus et acceptissimus. Dominus illum conservet. Sanctiss. sacrificiis et orationibus Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Cracoviae 26 Novembris 1594.

Vrae Rdae Ptis servus indignissimus

Petrus Scarga S. I.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri Nostro, P. Claudio Aquavivae Generali Praeposito Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Hieron. Rozdrażewski, Eppus Cuiaviensis, sive Vladislav. —

² Germanicus Malaspina, Nuntius Apost. in Polonia 1592—1598. — ³ Garsias Alabianus, cf. epist. nr. 120, nota 1. — ⁴ Bernardinus Confalonierius, Provincialis Poloniae 1594—1599.

122. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Generali S. I.

Cracovia 9 Februarii 1595.

Ex habitatione arcensi migravit ad s. Stephanum. In Comitibus Cracoviensibus saepius concionibus vacat.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Accepi, quas 31 Decembris Vra Rda Ptas mihi scripsit, quibus et meis prioribus respondet, et iterum de mutatione habitationis paterne me admonet. Feci sicut Vra Rda Ptas mandavit, vix aliquot diebus propter ingruentes conciones post acceptas priores literas Vrae Rdae Ptis exactis, migravi ad s. Stephanum ex illa arcensi habitatione multum a palatio regio separato et templo contigua. Hic libentissime inter nostros habito, nec habeo quod querar, si cursitatio et labor corporis, quo et ipsi iuvenes fatigantur, cessaret, et tot translationes et migrationes tamquam in itinere continuo, non me serio vexarent. Sed melior est obedientia, quam vita. Glori-

ficetur Christus et in corpore meo. Forsitan, ubi probavero, eligam ipso die concionis istam cursitationem, licet fatigatio ante concionem exhauriat vires ad actionem et motus in ipsa concione excitandos, et laboriosissimus redeundi post concionem et sudores cursus adducat valetudinis periculum. Domini voluntas fiat. Si semel in hebdomada esset concionandum, migratio ista esset tolerabilior, sed praeterita hebdomada ter me oportebat concionari et quater aliquando tempus iubet. Deus sit benedictus. Non putet deesse mihi consolationes in sanctae obedientiae iugo suavissimo. Heri coepta sunt Comitia, aliquas me conciones in hac quadragesima propter tantam distantiam deserere oportet, cum iam nunc maxime sint necessariae. Sanctiss. sacrificiis et orationibus Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Cracoviae ad s. Stephanum 9 Februarii 1595.

Vrae Rdae Ptis servus indignissimus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Claudio Aquavivae Generali Praeposito Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

123. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Generali S. I.

Cracovia 8 Augusti 1595.

Absolvit opus concionum, quas per annos 33 collegerat. Cupit liberari ab aula regia et reliquas vires in aliquo collegio ad praeparationem mortis conferre.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Cum hoc tempore habeamus hic nobiscum R. P. Provincialem¹, non facessemus Vrae Rdae Pti in nostris quaestionibus negotium, capiemus ab illo prudentissimo et nostri amantissimo responsa. Hoc tamen volui Vrae Rdae Pti significare, me per Dei gratiam opus concionum² nostro idiomate absolvisse, utinam cum aliquo fructu animarum. Quae per 33 annos collegeram, ex his praecipua toto hoc biennio conscripsi, licet nunquam a concionibus faciendis recesserim. Restat adhuc aliquid virium, quas cuperem in aliquo collegio

vel domo ad praeparationem mortis conferre. Ago de successore cum R. P. Provinciali. Liberabit me, si ita viderit Dei gloriae consultum. Aetas quidem me gravat, sed magis rerum humanarum et huius aulae fastidium. Dominus, quod bonum est in oculis eius, faciat. Omnes nobis gratulamur et provinciae nostrae de R. P. Provinciali. Ante expletum annum omnium locorum visitationem absolvit, cum omni, uti audio, satisfactione. Dominus illum conservet et Vram Rdam Ptem, quae tales nobis mittit pastores. Orationibus et sanctiss. sacrificiis Vrae Rdae Ptis me humillime commendo. Cracoviae 8 Augusti 1595.

Vrae Rdae Ptis servus indignissimus

Petrus Scarga S. I.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Claudio Aquavivae Praeposito Generali totius Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Bernardinus Confalonierius. — ² P. Skarga: Kazania na Niedziele i Święta całego roku. Kraków 1595 in fol. 7, 654, 6.

124. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Generali S. I.

Cracovia 27 Septembris 1595.

Patriarcha Constantinopolitanus visitando totam Russiam, quibusdam parum iustis actionibus suis Vladicas abalienavit, quapropter duorum nomine aliorum apparentes coram Rege in arce Cracoviensi, animum deliberatum suae unionis cum Romana Ecclesia aperuerunt.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Magna pars est Regni Poloniae Russia utraque, quae eo fere tempore, quo et Polonia a Romano Pontifice, ipsa a Patriarchis Constantinopoli Christi recepit fidem¹, schisma suorum secuta, nunquam potuit Ecclesiae reconciliari. Ego ante 22 annos libellum quendam nostra lingua de schismate Graecorum, ad eos iuvandos scripseram, quem et ante annos quinque renovavi², et alii catholici hac in re suam navarunt operam. Nunc cum ante aliquot annos Ieremias Patriarcha³ eos praesens ipse visitaret et totam Russiam percurreret: quibusdam eius parum iustis et piis progressibus, et prae-

sertim avaritiae specie alienatus Metropolita et quidam Episcopi illorum, praesertim quod existimassent, sedem illam iam fere Turcarum tyrannide profanatam et quasi collapsam, et quae multos vivos haberet patriarchas: coeperunt sibi consulere et ad Ecclesiae unitatem declinare. Caput huius strenui actus fuit Vladica seu Episcopus Lucensis vel Luceoriensis⁴, iste altior, qui occulte primum Premisliensem⁵ et Leopoliensem⁶ ad se pertraxit, qui tandem Metropolitam⁷ etiam et alios duos⁸ et hunc⁹, qui socius est legationis, sibi adiunxerunt. Hic in aula, postquam Regiae Mti et Praelatis nostris, praesertim Illno Cardinali Radivilo¹⁰ et Nuntio Apostolico¹¹ suum animum aperuerunt, medio fere anno est deliberatum. Nam interim potentissimus quidam eorum adversarius, qui primus est in eo schismate potentia et divitiis Dux Ostrogien-sis Constantinus¹², coepit eos multum scriptis publicis et concitatione multitudinis oppugnare. Putabamus tamen omnes, flecti illum Regiae Mtis et quorundam procerum persuasionibus potuisse. Ceterum desperato eius consensu: visum est Praelatis nostris et imprimis Regiae Mti, ut duo isti Vladicae¹³, qui nomine Metropolitae et aliorum Vladicarum seu Episcoporum mittuntur, Romam irent et obedientia praestita S. Ecclesiae unirentur.

Non videbatur ista occasio, quae 500 fere annis, postquam illa Florentina¹⁴ est amissa, exspectabatur, esse praetermittenda. Habent quidem plebem asperam et inconditam et seditiosissimam: tamen cum aliqui, hoc est duo ex eorum schismate Palatini, sint ad eam unionem multum propensi, et Regia Mtas sit omnium Vladicarum patronus et collator: speramus Dominum nos adiuturum in tam pio et sancto infinitarum animarum zelo. Coniungunt se rebelles isti schismatici haereticis, quos multum haec eorum cum Ecclesia coniunctio pungit: spem tamen nostram in Domino et eius erga S. Ecclesiam suam providentia collocamus. Deus destruet consilia eorum. Obsecro Vram Rdam Ptem, ut hoc negotium apud Sedem Apostolicam promoveat, et his Eppis viris optimis et constantissimis et animarum zelatoribus, omne suum consilium et opem accommodet. Ante dies aliquot datus est Polociae nostrae Vladicatus, similis animi viro¹⁵ et iam animo cum Ecclesia coniuncto. Dominus dirigat pedes illorum in

viam pacis. Sanctiss. sacrificiis et orationibus Vrae Rdae
Ptis me humillime commendo. Cracoviae 27 Septembris 1595.

Vrae Rdae Ptis servus indignissimus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro
Claudio Aquavivae Generali Praeposito totius Societatis Iesu
Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Poloni receperunt Christi fidem an. 965, cum universae Ecclesiae
praeesset papa Ioannes XIII, in Polonia vero regnaret Princeps Miec-
slaus I. — Rutheni vero an. 988, regnante Kiioviae Vlodimiro Magno,
tempore pontificatus Ioannis XV. — ² Vide hoc opus citatum in epist.
nr. 46 nota 6. Altera editio sonat: O rządzie i jedności Kościoła Bożego
pod jednym pasterzem i o greckim i ruskim od tej jedności odstąpieniu.
Kraków 1590, in 8° 21, 353 (mendose ibidem 363), 13. — ³ An. scil. 1589,
cf. Alph. Guépin: St. Josaphat Archeveque de Polock. Poitiers 1874. T. I.
Introduction XI. — ⁴ Cyrillus Terlecki. — ⁵ Michael Kopystyński. —
⁶ Gedeon Bałaban. — ⁷ Michael Rahoza, Metropolita Kiioviensis. —
⁸ Dionisius Zbirujski, Eppus Chelmensis, et Leo Pełczyński, Eppus Pin-
scensis Turoviensisque. — ⁹ Hippatius Pociiej, Eppus Vlodomiriensis. —
¹⁰ Georg. Radziwiłł, Eppus Cracovien. 1591 — † 1600. — ¹¹ Germanicus
Malaspina. — ¹² Constantinus Ostrogski, Palatinus Kiioviensis. — ¹³ Cy-
rillus Terlecki et Hippatius Pociiej. — ¹⁴ Unio Florentina anno 1439,
tempore pontificatus Eugenii IV. — ¹⁵ Gregorius Iwanowicz, Metropolita
Polocensis.

125. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Generali S. I.

Cracovia 19 Octobris 1595.

Quoniam Cardinalis Cracoviensis optimam voluntatem suam in aedi-
ficanda domo professa et templo ad effectum deducere non potest, ideo
rogatus Rex hoc onus foundationis libenter in se suscipere promisit.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Postquam animadvertimus diligentius et cum maturo
consilio, Illmum ac Rmum Cardinalem nostrum Radivilum¹,
optimam voluntatem suam in aedificanda domo nostra pro-
fessa et templo hic Cracoviae, ad effectum deducere propter
multas suae domus et Eppatus difficultates non posse, licet
illum in proposito perstantem haberemus et promissiones

eius audiremus: aliam viam aggressi Domini auxilio invocato sumus. Tentavimus Regiam Mtem, ego maxime cum P. Bernardo², quid animi erga hoc tantum opus gereret, semper invenimus non fuisse alienum. Et prius quidem aliter, nunc tamen ante fere sex menses significatius coepimus hoc ipsius Mti sensim proponere. Nullum erat obstaculum maius, quam praeoccupatio Illmi Cardinalis, ne putaret sibi aliquid detrahi. Sed cum ad hoc etiam impedimentum auferendum via inventa iam esset: audaciorem fecimus Regiam Mtem, quae tandem Deo rem nobis commendari cupiens, 2 huius mensis die dixit mihi, per 14 dies se esse deliberaturam. Itaque 17 eiusdem mensis Octobris, cum summa animi alacritate et erga Deum devotione et forsitan aliquo voto, respondit: Suscipere se libenter hoc onus foundationis nostrae, et cum auxilio divino, prout tempus permiserit, se omnia perfecturum, iussitque, ut haec Vrae Rdae Pti denuntiarem. Et iam etiam mihi commisit, ut coeptum iam a me contractum cum illo Dno Ociescio³ de loco et domo continuarem et perficerem.

Locus ille placet multum ipsius Mti et ex sua arce illum saepius prospectans, varias in mente aedificationis disponit formas. Spero in Christo rem successuram, modo Vra Rda Ptas rem Domino Deo commendet, et si videbitur, ipsius Mti scribat et agat gratias. Cetera hic cum R. P. Provinciali⁴ tractabimus, ad quem necdum hac de re scripsi. Habetur iam hic forma structurae secundum loci illius dispositionem, confecta a Magistro Iosepho⁵ et R. P. Garsia⁶, quam Vrae Rdae Pti puto mittet P. Garsias, ut approbetur vel emendetur vel alia nova firmetur. Optat et ipsius Mtas quam primum illam videre. Sanctiss. sacrificiis et orationibus Vrae Rdae Ptis me diligentissime et humillime commendo. Cracoviae 19 Octobris 1595.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. Nostro Claudio Aquavivae Praeposito Generali totius Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Georg. Radziwiłł. — ² Bernar. Gołyński. — ³ Ioachim. Ocieski. — ⁴ Bernardin. Confalonierius. — ⁵ Frater Iosephus Britius, etiam Buccius vocatus, architectus S. I., inchoavit fabricam templi S. Petri et Pauli Cracoviae an. 1597, sed fundamenta male posuit, ideoque revocatus est in Italiam. Postea praefuit fabricae frater Ioannes Bernardoni, a mense Maio 1599 usque ad † 20 Novemb. 1605. Fuit is Italus de Como in Lombardia. Wielewicki: T. I. 268. T. II. 101. — ⁶ Garsias Alabianus, praepositus domus professae ad s. Barbaram (1592—1599).

126. Hieron. Rozdrażewski, Eppus Cuiaviensis, P. Skarga.

Vladislavia 7 Februarii 1596.

Bona Birgittarum Gedanensium, quorum administrationem magistratus hucusque usurpabat, tandem aliquando huic monasterio restituit, pro hoc vero decreto a rege obtento, gratias P. Scargae agit.

Reverendo P. Scargae. Rde in Christo Pater.

Fecerunt mihi tandem sui copiam Gedanenses 12 Februarii, duobus post terminum assignatum diebus, hodieque inter nos habita sunt ultro citroque colloquia. Ex decreto S. Birgittae interim in aula obtento, novam illi differendorum tractatum ansam arripuerunt petiereque, ut, tamquam in novo emergenti, quod dico ad Ordines referre necessum haberent, alterum ipsis terminum praefigerem. Quam rem, cum in mea potestate non esse ostendissem, iamque totum hoc negotium ad aulam remitti debere insinuassem: consternatos eo responso videns, ne repulsa hac exacerbatos a me dimitterem, obtuli ipsis, si cum aliquibus certis tractatum mandatis ante Comitiam¹ sese mihi sistere velle vel posse, animum suum aperuerint, aut si contra mandata aliquid promittere reformidant, saltem quae mens Civitatis hac in parte futura sit, infra decem dies me certiore reddiderint, velle me apud Regiam Mtem operam meam interponere, ut istum alterum ante Comitiam terminum benigne indulgere dignetur. Quod se facturos receperunt. Peto itaque a Mte Regia, ut quandoquidem novo hoc inchoandorum tractatum obice obiecto², nihil esset certi, quocum ad aulam remitti deberent, et ipsi quoque hac nondum tentatis mecum tractatibus ad aulam ablegatione, se omni transactionis spe deiici, non obscure praeserferrent: hanc aliquot dierum moram, quo inte-

rim de ipsorum erga tractatus ante Comitia suscipiendos animo certior fiam, benigne ferre velit; et si forte ad eam ante Comitia transactionem animum applicuerint, tantisper cum suis controversiis exspectare, quoad terminus iste absolvatur. De quibus ex copia literarum ad Regiam Mtem³, quam mitto, plura intelliges: hoc tamen a me notatum, quod cum ieiuni omnia placidissime egissent, postquam incaluerunt, nonnihil interiores motus prodidere, ita ut subverear, ne temporis angustias causati, ante Comitia tractatus subterfugiant. Ex isto nihilominus congressu et hunc fructum retulimus, quod iam post obtentum a Regia Mte in causa monasterii S. Birgittae decretum, omni illis obtrudendi istius monasterii transactionis nomine spe amputata, deinceps seria tractatum ineundorum consilia amplecti, et ad aegriores conditiones mediaque descendere necesse habeant. Pro quo etiam decreto tantas Pti Vrae habeo gratias, ut primas partes in eo obtinendo, ipsi libenter tribuam. Vladislaviae 7 Februarii 1596.

Archiv. Capit. Vladisl. Acta Eppi Rozdrażewski. — Vol. 32 fol. 79.

¹ Celebranda Varsoviae a 26 Martii ad Maium 1596. — ² In copia: oblito. — ³ Vide Appendix nr. V.

127. P. Skarga Nicolao Christophoro Radziwiłł, Palatino Trocensi.

Varsovia 26 Maii 1600.

De opere suo ipsi transmissio illum certiore facit, burgrabiumque arcis Cracoviensis eius gratiae commendat.

Illustrissime Princeps Domine, Dne Excellentissime.

Modlitwy moje pokornie do łaski Waszej Xiążęcej Mości zalecam. Wczora przez Wilno posłałem W. X. M. trochę w pisaniu polskim pracy mojej¹. Dziś przez tego posłańca proszę P. Burgrabię², aby mi jego żądaniu pomógł u W. X. M., żeby listem W. X. M. Ich Mość Panom executorom nieboszczyka ś. p. Kardynała³ zalecony był, i świadectwo miał zachowania swego w tym wysokim domu W. X. M. W czym wiem, iż W. X. M. trudnym nie będzie, patrząc na słuszną rzecz samą. Co P. Bóg W. X. M. płacić będzie.

Pokornie się i nędzne służby moje łasce W. X. M. mego Miłościwego Pana oddaję. W Warszawie 26 Maja 1600.

Waszej Xiążęcej Mości naniższy sługa

X. Skarga S. I.

Foris: Illustrissimo Principi Dno, Dno Nicolao Christophoro Radziwil, Duci in Olika et Neswiez, Comiti in Szidlowiec et Mir, Palatino Trocensi⁴ etc., Dno et benefactori observantissimo.

Archiv. Principis Radziwiłł in Nieśwież. Chirogr. Oddział listów. Teką nr. 239.

¹ Skarga: Kazania o siedmiu Sakramentach Kościoła świętego katolickiego... Kraków 1600 in fol. 10, 443, 8. — ² Ioannes Czarnolaski Skarga, secretarius regius, burgrabius arcis Cracoviensis, cf. Acta Castr. Rel. Cracov. an. 1596. T. 22. p. 1819. — Teką Naruszewicza: Bibliot. Czartorys. pod r. 1603. T. 99 nr. 169 fol. 549. Praefatus burgrabius fuit nepos Petri Skarga, familiaris vero Nicolai Christophori Radziwiłł, vide supra epist. nr. 46, 47 et 48. — ³ Cardinalis Georgius Radziwiłł, Eppus Cracoviensis † Romae 21 Ianuarii 1600. — ⁴ Fuit Palatin. Trocen. a die 10 Augusti 1590—1604.

128. P. Skarga Ioanni Zamoyski, Cancellario Regni, Supremo Duci Exercituum.

Cracovia 10 Iunii 1603.

Pro literis acceptis gratias agit gaudetque multum de eius incussa valetudine in expeditione Livonica; suae vero senectutis onus minime diffitetur, ideoque aulae regiae valedicere cupit, ut meditandae morti plus temporis tribuere possit.

Illustrissime Princeps, Domine mihi observandissime.

Miałem przez pana Łączyńskiego¹ list Wasz Mości mego miłościwego pana mnie wielce ucieszny, i poznałem po nim nie zasłużoną ku sobie łaskę W. M., za którą uniżenie i pokornie dziękuję. Bodaj się długo zdrowie W. M. łątało i trwało. Moje i mnie równych, jako po[spolite] i domowe, innych nie uwesela, ale W. M. wsz[ystkich] ochłoda i dobrego pospolitego podpora z ł[aski Bożej] zostaje. Naruszenie tego zdrowia W. M. [na posługach] pospolitych, brać się ma za męczeństwo i wiel[ką] u P. Boga wysługę. Znaczna się poka-

zała łaska Boża nad tym królestwem i nami wszystkiemi, iż nam w tak niezdolnej nędzy onej inflanckiej² zdrowia W. M. dochował, na którym wszystko dobre nasze zawisło. Przy-
mnażajże go P. Bóg, a jako słońce niech nam wszystkim
św[ieci] i nadzieją o zatrzymaniu tej Rzeczypospolitej pol-
skiej zagrzew[ać raczy]. Troskanie o nasze nieporządki na
[sejmie] wszyscy mamy wspólne, ale W. M. ma większe, który
goręcej Ojczyznę miłujesz, i głębiej i ostrzej w jej potrzeby
i niedostatki patrzysz. Proszę nawyższego Ojca miłosierdzia
i [Boga] wszystkich pociech, aby nas do końca [nie opu]szczał
i nie zasmucał. O uspokojenie żołnierstwa troskliwie myśli,
jako rozumiem, Król Jego Mość, ale ręki i pomocy W. M.
potrzebuje. Nie oddalaj W. M. do końca posługi swej P. Bogu,
Królowi Jego Mości i Ojczyźnie złotej miłej, aby się... z nimi
[tru]dności znieść mogły. P. Bóg staraniu z miłości ku dobru
pospolitemu i nam wszystkim pochodzącemu da błogosławień-
stwo, ut opus manuum tuarum dirigat ad gloriam sui sanctis-
simi nominis. Modlitwy moje grzeszne pokornie do łaski W.
M. oddaję, któremu już tylo służyć ludziom, [daj] Boże, aby
z wysłuchaniem, mogę. Starość mnie już przemaga, o dwor-
skich i idących sprawach ledwie co wiedzieć mogę, rad-
bych się na filozofią meditando mortis gdzie głęboko skrył.
Obedientia jeszcze mię trzyma, od Króla Jego Mości wypro-
sić [się trudno]. Niegodne służby moje zalecam [uniżenie]
W. M. memu miłosiwemu Panu. Dat w Kr[akowie] 10 lu-
nii 1603.

Vestrae Illustrissimae Dnis servus indignus

Petrus Scarga S. I.

Foris: Illustrissimo Principi Domino, Dno Ioanni Za-
moyski, Supremo Duci exercituum et Cancellario Regni, Dno
mihi observandissimo.

Bibliot. Ordinationis Zamoysciana Varsoviae. T. XVIII. ser. II.
plik 57 nr. 1. Chirogr. Favor eximius ipsius magnifici comitis Mauriti
Zamoyski hanc epistolam publicandam nobis tradidit. Multa equidem
verba istius epistolae vitiata sunt dentibus aevi, supplevi tamen illa, in
quantum possibile erat.

¹ In chirographo: Laczinskiego. — ² De victoriis a Ioanne Zamoyski
in Livonia reportatis an. 1602, cf. Wielewicki T. II. 29, 31.

129. Cardinalis Caesar Baronius P. Skarga.

Roma 4 Septembris 1603.

Pro opere sibi oblato, gratiosum multumque laudabile mittit ei encomium.

Admodum Reverende Pater.

Quod bene superi vertant, accepi vel potius excepi Tomos meorum Annalium¹ a te novo idiomate locupletatos, ea laetitia et gaudio, quo parentes solent filios, a mercatu bonarum artium peregre redeunt. Rogo autem eum, cuius amore conscripti sunt, Deum iuxta ac hominem Iesum Christum, ut quoniam quod in me fuit, ego scribendo, tu vero in novam linguam transferendo praestiterimus, ille qui solus potest, efficaci divini luminis calore legentium animos in sui agnitionem velit pertrahere. Non enim ille, qui seminat aut rigat, aliquid est: sed qui incrementum dat Deus. Tibi vero, Pater Reverende, noli expectare, ut gratias agam pro tua tam prolixa in me et libros meos voluntate: nec enim te hoc officii genere delectari arbitror: neque ego libenter magna beneficia vili verborum munere soleo compensare. Illud tibi persuade, si quidquam aliquando erit, in quo tibi gratificari potero, id quam libentissime facturum. Vale. Romae 4 Septembris 1603.

Admodum Reverendae Paternitatis Tuae amantissimus

Caesar Cardinalis Baronius.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri Petro Skargae Societatis Iesu Presbytero.

P. Skarga: Roczne Dzieje Kościelne. wyd. II. Kraków 1607, druk gocki in fol. 14, 1202, 31.

¹ Caesar Baronius: Annales Ecclesiastici. Romae 1588—1593 tomi XII. in fol.

130. De epistola Henrici Garneti S. I. ad P. Scargam.

Anno Domini 1604 Stanislaus Cikowski, succamerarius Cracoviensis¹, missus Londinum ad regem Iacobum I., attulit secum literas, a P. Henrico Garneto² S. I. ad regem Sigis-

mundum III., et ad cancellarium Ioannem Zamoyski, et ad P. Scargam scriptas, quibus ille enixe exoravit, ut rex Poloniae eiusque cancellarius intervenirent apud regem Angliae pro catholicis, propter fidem catholicam crudelissime in hoc regno oppressis et in vincula coniectis.

P. Skarga: Próba Zakonu S. I. Kraków 1607, str. 70.

¹ Cf. Cod. Bibliothecae Czartoryscianae nr. 1623. p. 221—227. —

² Pro fide catholica suspensus et sectus Londini 3 Maii 1606, cf. Mathias Tanner: Societas Iesu usque ad sanguinis profusionem militans. Praegae 1675, fol. 65—73.

131. P. Skarga Ioanni Zamoyski, Cancellario Regni.

Cracovia 12 Augusti 1604.

Petit ab ipso, ut pro incarceratis Patribus Societatis apud regem Angliae intervenire dignetur. Nomine vero P. Provincialis gratias agit pro eleemosyna Collegio Iaroslaviensi submissa.

Illustrissime Princeps Domine, Dne mihi observantissime.

Na onę pokorną moję prośbę do Wasz Mości o pisanie jakie do Króla Anglii¹ za bracią naszą i innemi Katoliki, zrozumiałem co W. M. mądrze radzić raczył, ale jako się na końcu dołożyło jako tako tedy lepiej, iż W. M. cokolwiek napisze, o co pokornie proszę W. M. mego Miłościwego Pana. Jużbyśmy byli posłali list w tejże materii Króla Jego Mości, ale czekać będziem na list W. M., który za pomocą Boską mieć będzie powagę nie małą u tamtego Pana, a my za długie zdrowie W. M. i przyczynianie łaski Bożej co dzień większej, wespół z miłym synaczkiem² W. M., ugęszczać naszymi do P. Boga acz niegodnemi modlitwami będziem.

Upomniał mnie nasz X. Prowincyał³ pisaniem swoim, abych W. M. pilnie dziękował za jałmużnę posłaną Collegium Jarosławskiemu. Co czynię z wielką chęcią. Płać P. Bóg najwyższemu dobry. Bodaj długo dawał i brał od P. Boga wieczne i doczesne. Uniżenie się do łaski W. M. mego Miłościwego Pana zalecam. W Krakowie 12 Augusti 1604.

Vestrae Illmae Celsitudinis servus indignus

Petrus Scarga S. I.

Co mi W. M. mój Miłościwy Pan na kartce dał znać, barzoby [było] optabile, ale jeszcze tego in re niemasz. P. Boga proszę, aby było. Nie przestajmy upominać, nie uprzykrzym się dobremu.

Foris: Illustrissimo Principi Domino D. Ioanni de Zamoisce, Cancellario et Duci exercituum Regni supremo, et Domino meo observantissimo.

Bibliot. in Kórnik. Chirogr. — Cf. Maciejowski: Piśmien. Dodatek III. 183—184.

¹ Iacobus I. Stuart, Rex Angliae 1603—1625. — ² Thomas Zamoyski, filius Cancellarii Regni, natus an. 1595. — ³ Decius Strinerius Provincialis Poloniae 1603—1608.

132. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Generali S. I.

Cracovia 14 Augusti 1605.

Exponit solidas rationes, cur rex Sigismundus III. cum Constantia Austriaca, sorore germana suae defunctae coniugis Annae, matrimonium contrahere non debeat.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Cum iam publicentur nuptiae regis nostri, solaque dispensatio in primo gradu, ut sororem germanam uxoris suae prioris habeat¹, a summa sede exspectetur, et de ea obtinenda nulla hic sit dubitatio, exigit conscientia mea et munus, quod in aula ipsius Mtis Dei et Vrae Rdae Ptis iussu sustineo, ut quaedam ad rem hanc spectantia Vrae Rdae Pti proponam, et consilium et directionem ab ea accipiam. A tali matrimonio me fuisse semper et esse alienum, ipsa Regia Mtas bene habet perspectum. Nam audivit me non semel privatim in palatio sibi contradicentem, et rationes multas etiam allatis libris SS. Patrum afferentem, ne id tentaret, quod saluti animae eius, et felicitati externae, et Regno ipsius afferre magnum possit detrimentum. Accipiebat benigne, quae dicebam, et nihil aliud apponebat, quam Summi Pontificis non tantum consensum, sed etiam invitationem ad tales nuptias, per literas propria manu ipsius scriptas, Clementis scilicet octavi. Ego hoc unum ponebam dissuasionis meae

fundamentum, quod ipsius Mti ingerebam: in tanta et tali totius Ecclesiae lege et usu firmissimo, dispensationem sine causa et quidem maxima, quae violationi tantae auctoritatis respondeat, non salvare conscientiam.

Porro causam non modo gravem et sufficientem, sed ne mediocrem quidem afferre ipsius Mtas potest, praeter affectum et quandam obfirmatam et quasi irretitam voluntatem. Multae autem sunt verissimae et graves causae, quae tales nuptias contemnere iubent. Praeter gravamen conscientiae, quod utique post factum est duraturum, totius regni ex his nuptiis imminet turbatio, et status Regis felicitatisque debilitatio, vel quod absit, eversio. Nullus est in Regno ex magnis et parvis, cui tales non displiceant et timorem quandam incutiant nuptiae. Si aliqui ex primariis videntur exterius consensisse, intra se tamen omnes factum reprehendunt, totam culpam in alium transferentes, maxime illi, qui suas fortunas quaerunt. Ceteri omnes et nobilitas tota et plebs universa factum exhorrent. Unde facile ex modica occasione turbae excitari possunt. Accedit scandalum ab exemplo tam conspicuo, ut leges matrimonii contemnantur et subiecti ad similia provocentur. Iamque nulli in gradibus prohibitis contrahentes, nulla auctoritate episcoporum coerceri possint, quid demum sequetur, cum talem imitationis formam ante oculos habuerint, facile est coniicere et ita in totum regnum ira domini desaeviet. Accedet et haereticis plus animi ad leges ecclesiae contemnendas et irridendas, maiorque a veritate catholica alienatio. Denique quidquid postea publici damni, quod avertat Deus, acciderit, totum tali matrimonio tribuetur. Sed et odor ille formae et opinionis regiae praesertim de pietate et devotione erga Deum, non periclitabitur tantum, sed et naufragium patietur. Nec sequetur benedicto domini, sed timebitur semper, aut sterilitas, aut imbecillitas partuum, aut dissensio et divisio animorum. Sicut accidit Augusto Regi², avunculo huius nostri in similibus nuptiis; eius exemplum recens, et pessimus eius exitus, omnium nunc animos perstringit, et facti huius executionem adducit. Sed et unicus et sanctae indolis filius regis³, in multas incidet angustias. Ad regnum etiam Sueciae recuperandum, videtur sibi ipsius Mtas viam praecludere, in

quo de tali matrimonio lex est severissima, quam soror regia ipsa Sueca⁴ et adhuc haeretica solet recensere et ingerere.

His et aliis rationibus adductus non acquiesco regis mei talibus nuptiis. Nihil dixi publice, nec dico, licet hoc a me omnes expectent. Nullum hactenus alienati a me animi regii signum deprehendo, sed cum res perfecta fuerit et regina⁵ introducta, ego, qui quasi inter domesticos palatii reputor, quomodo eam adorabo in tali mea de eius nuptiis sententia? Illa ubi hoc de me cognoscet, persequetur me procul dubio, et Regiae Mti de me ingeret omnia, quae ad mei contemplum et ignominiam eum provocent. Maius autem sequetur ab eius matre⁶ periculum, quae huc est filiam adductura. Quam sciunt omnes huius totius negotii primam esse actricem, quae et apud Pontificem et apud Imperatorem⁷ multis instantiis has nuptias tot annis iam ursit et promovit, eiusque consiliis actum est, ut et Oenipontana⁸ virgo regi negaretur, et a Bavara⁹ rex animum totum abiecerit, quod facit propter illa allectamenta, quae in priore filia degustavit. Haec ubi venerit in Poloniam, magnam contra me tempestatem excitabit, cum iam de mea sententia bene sit instructa ab ea, quae hic cum omnium scandalo et parvo honore retinetur¹⁰. Quid ergo agendum mihi sit, Vra Rda Ptas ordinet pro sua sapientia et providentia erga me indignum filium, ad obediendum paratissimum. Adhuc confido in Domino, quod bonitas eius impeditura sit haec consilia. Respiciet Omnipotens pietatem et bona opera optimi regis, quae inveniuntur in eo, et non tradet eum in haec desideria cordis eius, quem ego summo affectu diligo, ideoque hac apud eum pro eius felicitate libertate utor, propter insignes eius virtutes et amorem erga Societatem nostram, quam ubique promovet. Oremus pro illo ferventissime. Supplex orationes Vrae Rdae Ptis et benedictionem invoco. Cracoviae 14 Augusti 1605.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri Nostro,
P. Claudio Aquavivae Praeposito Generali totius Societatis
Iesu, Soli Romae.

Archiv. Vatic. Nunziat. di Polonia. Additamenta Vol. 2. Nr. 18.
Chirogr. cum Sigillo Societatis.

¹ Rex Sigismundus III., impetrata dispensatione romana, contraxit an. 1605 matrimonium cum Constantia, filia Archiducis Caroli, germana sorore suae primae uxoris defunctae Annae († 10 Febr. 1598). Epistolas Summorum Pontificum: Clementis VIII. et Pauli V. ex an. 1605 ad Sigismundum regem in negotio dispensationis matrimonialis, cf. Naruszewicz: Teka 100 in bibl. Princip. Czartoryski Cracoviae. — ² Sigismundus Augustus, defuncta Barbara Radivila, iniit matrimonium cum Catharina de Mantua, sorore germana suae primae defunctae uxoris, Elisabeth Austriacae. — ³ Ladislaus, filius Sigismundi III., natus 9 Iunii 1595 in palatio Lobzoviensi ad Cracoviam, ex Anna Austriaca, prima uxore regis. ⁴ Anna, filia regis Sueciae Ioannis III. et Catharinae Jagelloniae, soror vero germana Sigismundi III. — ⁵ Constantia Austriaca, soror defunctae Annae, primae uxoris Sigismundi III. — ⁶ Maria, coniux Archiducis Caroli, mater vero Annae et Constantiae. — ⁷ Rudolphus II., Imperator Romanus, Rex Hungariae, Archidux Austriae. — ⁸ Anna, filia Archiducis Ferdinandi Tirolis ex secundo matrimonio, cum qua postea contraxit matrimonium Imperator Mathias. — ⁹ Magdalena, soror Maximiliani Ducis Bavariae, quae postea nupsit Guilelmo Wolfango, Palatino Neoburgensi. — ¹⁰ Ursula Mayerin (Gienger), reginae Annae, postea vero Constantiae, familiaris intimaque cubiculi magistra, de qua cf. Wisłocki „Przegląd Polski“ paźdz. 1877.

133. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Generali S. I.

Cracovia 29 Iulii 1606.

De occiso falso Demetrio, nec non de seditionibus et tumultibus contra regem Poloniae.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Ante octo dies respondi Vrae Rdae Pti literis, quas ad me de Societatis nostrae in hoc Regno periculis scripserat. Nunc non habeo, quod addam, praeter hoc unum: accepi-
mus iam certissima nova ex Moscovia, de occiso Demetrio ¹
et Polonis multis. Nostri tamen Patres ² conservati sunt,
speramusque redituros incolumes. Conservati sunt multi alii
nobiliores, sed hactenus cum ipso Palatino ³ et eius filia, in-

felici sponsa Demetrii, in custodiis detinentur, putamus tamen [eos] iam esse liberatos et redire in Poloniam. Totum Regnum hoc Poloniae plenum est seditionibus et tumultibus contra Regiam Mtem. Non est ulla spes nisi in orationibus ad Deum. Obsecro curet pro nobis multorum orationes. Instat iam dies 6 Augusti, ad quam conventus est rebellium indictus. Timemus bella civilia, cum alia in Livonia et Russia ab externis hostibus immineant. Nostri Patres Vilnae puto iam congregationem¹ finierunt et redeunt ad sua. R. P. Provincialis⁵ est cum illis, non est profectus in Moscoviam, praeoccupatus per Dei gratiam istis infaustis successibus. Sanctiss. sacrificiis Vrae Rdae Ptis me humillime commendo, et genuflexus benedictionem Vrae Rdae Ptis peto. Cracoviae 29 Iulii 1606.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri Nostro, P. Claudio Aquavivae Praeposito Generali totius Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Demetrius, Dymitr Samozwaniec (Hryéko Otrepiew), occisus Moscoviae 27 Maii 1606. — ² Gaspar Sawicki et Nicolaus Cyrowski, cf. Wielewicz T. II. 138—152. — ³ Georgius Mniszech, Palatinus Sandomiriensis, cuius filia Marianna nupsit Demetrio 22 Novemb. 1605. — ⁴ Congregatio provincialis indicta ad diem 16 Iulii 1606. — ⁵ Decius Strinerius.

134. P. Skarga Stanislao Grodzicki S. I., Praeposito ad S. Barbaram.

Vislicia 14 Septembris 1606.

Legati rebellium plurimos articulos contra Regem proponunt ac Societatem ex aula regia eiicere imperant.

Rde in Christo Pater. P. C.

Nolui Vrae Rae scribere, nisi post aliquem finem alterationum istarum. Sed video, longe adhuc absumus a pace Domini. Heri ultima admissa est legatio a Rokoszanis ad Regem cum conditionibus regnandi, quas multas circiter 80¹

Epist. P. Scarga.

18

scripserunt, difficiles et impossibiles contra Regem, omnia fere illi iura regalia auferentes; contra Clerum, omnem spirituales iurisdictionem subvertentes; contra nos et Societatem nostram; contra ipsum Dnum Bobolam² nostrum amantissimum, quem eicere ex aula una nobiscum imperant. Postea Vrae Rae plura scribam, a R. D. Sulowski³ poterit multa audire. Hodie de responsis deliberabunt. Sunt ultra 30 senatores cum Rege et nobilitas summa et miles copiosus. Sed mora ista suspecta est, oremus Dominum. Hoc unum addo, me hodie tota fere nocte febrim esse passum, a qua heri Mgfcus D. Bobola per Dei gratiam est liberatus. Si redibit paroxysmus tertianae vel quotidianae, cogitandum erit de alio concionatore. Significabo Vrae Rae. Nam et hodie non sum concionatus, licet Regia Mtas non venerit ad templum. Conveniunt plures ex Rokoszanis ad Regiam Mtem. Sed videntur imbuti sociorum, cum quibus toto tempore versati sunt, veneno. Dominus ter custodiat me Rde Pater. Saluto omnes nostros, quos Vra Ra animet, Societati istorum malitiam nihil damni allaturam. Nil est, quod cum Regia Mte et Clero agant. Habemus et multos amicos, cultores iustitiae. Irridebit Dominus consilia eorum, qui oderunt nos gratis. Sanctiss. sacrificis et orationibus sincere me commendo. Visliciae die exaltationis S. Crucis 1606.

Vrae Rae servus

Petrus Scarga.

Foris: Reverendo in Christo Patri, P. Stanislao Grodzicki Praeposito Domus Professae Societatis Iesu Cracoviae ad S. Barbaram⁴.

E. MS. S. I. Apogr.

¹ Articulos sive postulata rebellium de die 9 Septemb. 1606, vide Wielewicz T. II. 194—202. — ² Andreas Bobola, supremus cubiculi regii praefectus, Capitaneus Pilsnensis. — ³ Stanislaus Sułowski, Abbas Benedictinorum Tinecensium 1604—1618. — ⁴ Hanc inscriptionem P. Skarga propria exaravit manu.

135. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Generali S. I.

Vislicia 20 Septembris 1606.

Fusius describit ea, quae ex parte rebellium fiebant. Accepta vero a Rege et ab Episcopis praesentibus facultate, in concione coram Rege et frequentissimo senatorum consessu, refutavit articulos rebellium contra Societatem, ostendens vanitatem criminum, quae eidem falsissime imponebant.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Accepi, quae Vra Rda Ptas 5 Augusti ad solatia afflictionum nostrarum et instructiones, paterna pro hac provincia sollicitudine scripsit. Quid iam agatur nobiscum, breviter recenseo. Sumus hic cum exercitu potentissimo et copioso, qui ad regiam tuendam dignitatem collectus est cum omnibus fere Senatoribus praecipuis et septem Episcopis et nobilitate multa et praecipua catholicorum. Adversarii etiam Regis, quorum capita sunt haeretici, intra 12 milliaria prope Sandomiriam castra posita habent. Per internuntios componebatur pax per quatuor fere hebdomadas. Ultima tandem tractatio 16 Septembris hunc finem accepit. Conditiones mittunt cum suis nuntiis Regiae Mti, ut, si regnare vellet, eas quam primum impleret. Examinae sunt a Senatu et in eis multa notata impossibilia, multa contra Deum et regiam dignitatem, multa contra Clerum et Ecclesiam, sed etiam contra Societatem nostram atrocita quaedam, falsa et iniqua. Itaque ab omnibus uno ore conditiones illae damnatae ac reiectae sunt. Nobilitas vero, cum in suo consessu, quem Koło vocant, easdem audiret, articulum contra Societatem scriptum ne legi quidem permisit. Dimissi sunt ergo eadem die nuntii illorum, cum gravi reprehensione, quod contra iura et leges et contra ipsam rationem indigna et iniqua exigent. Dictumque est illis, ut arma deponant, et ad usitatum omnium morborum Regni remedium, comitia scilicet paulo post indicenda, sine ullorum armorum strepitu convenient. Facta est coniuratio omnium contra illos, ut, si non parerent, pro rebellibus et hostibus patriae haberentur. Nostrae igitur Societatis adeo per istos haereticos vexatae, haec prima a Domino sunt defensionis fundamenta, cui agenda sunt infinitae gratiae, quod curam nostri tantam gerat et innocentiam servorum

suorum tueatur. Quia vero sequebatur dies Dominicus 17 Septembris, ego, accepta a Regia Mte et Episcopis facultate, in concione et frequentissimo procerum ac nobilium, Rege praesente conspectu, omnia, quae contra nos afferebant, refutavi. Excepta sunt mea verba, Domino operante, ab omnibus magno applausu et satisfactione, qua de re scribit P. Barscius¹, qui audivit. Quae dixi, in vulgus, si superioribus videbitur, spargam. Iuxta consilium Vrae Rdae Ptis egi cum quibusdam proceribus mihi suspectis et oretenus et per literas. Inter quos est Castellanus Cracoviensis², princeps senatus saecularis, qui mihi benigne respondit et patrocinium Societati se impensurum promisit. Literas eius mitto R. P. Provinciali³.

Haec summatim dixi. Visum est autem aliquid addere de fraudibus et calumniis et criminibus, quae nobis imponunt ipsi haeretici, ut Vra Rda Ptas suis nos consiliis adiuvet. Paulo ante isti adversarii ex omnibus partibus Regni plurimos catholicos ad suum conventum Sandomiriensem attraxerant, praetextu defendendae libertatis, quam a Rege sibi eripi iactitabant. Sed ubi multum exspectassent, ut aliquid de Regia Mte probaretur, quod necessitatem mutandi Regis afferret, nec quidquam ostensum esset, redibant domum, regnum Regi confirmantes. Haereticorum tantum capita cum paucis et debilibus catholicis manebant, ut pro suo more aliis dilapsis, quod vellent concluderent. Itaque dum venenum suum infernale contra Societatem exserere cupiunt, rem componunt cum Duce Georgio Zbarascio⁴, filio cuiusdam Palatini, capitaneo Pinscensi, diserto ac potente, ut eo tamquam instrumento uterentur, qui nomen catholicum praefert, sed nobis et Societati nostrae est hostiliter iam pridem infensus, propter bonae memoriae P. Bernardum⁵, ante septem annos mortuum, a quo se laesum, quod eum apud Regiam Mtem traduxisset dicit, et ultionem in mortuum a nobis omnibus exigit. Is ardentissime catholicos iam paucos, non adeo ferventes eorumque animos contra Societatem exacuit adeo, ut multi eius mendaciis praeberent assensum. Haec crimina ingerebat: Iesuitas esse patriae proditores, qui per externos, qui eos in hoc Regno regunt, consilia cum Rege de proditione Regni ad Austriacos conferunt, qui totum Regnum turbant, et Regem ad absolutum dominium in suis concionibus

provocant, et nostras leges reprehendunt et in aula omnibus se negotiis saecularibus immiscent, et eorum arbitrio omnia geruntur in palatio, in quo sunt continui, qui etiam Deme-
trium⁶ Moschum in tale periculum et supplicium coniecerant et ex multis regnis pulsi sunt. Haec et plura persuadebat catholicis, ipse se summum iactans catholicum. Usi ergo sunt hac arte haeretici, ubi viderunt dispositos animos, et suis verbis in nos etiam essent debacchati. Permiserunt catholicis, ut ipsi in nos, quod videretur, decernerent, ne ipsi propter religionem suspecti viderentur.

Inventi sunt tamen complures nobilissimi catholici, qui articulo contra nos scripto, generose et strenue sese pro Societate opposuerunt circa initium Septembris, inter quos erat Andreas Stadnicus⁷ de Zmigrod, Stanislaus Wapowski⁸, Mielzinus⁹, Zaręba¹⁰ et alii, sed clamoribus haeticorum et eorum, quos ipsi instructos habebant, obruti sunt. Haeretici ergo inter illos articulos Regiae Mti, ut diximus oblatos, nos turpissime perstrinxerunt, quatuor crimina nostra praecensentes: Quod absolutum dominium in concionibus persuadeamus, quod leges patrias reprehendamus, quod nos in negotia saecularia ingeramus et quod tumultus et seditiones in populo excitemus. Postularuntque, ut in nos gravissimas poenas Rex edicat: exilii, diminutionis collegiorum, prohibitionis fundationum, et ut ab aula relegemur. Sed eorum postulata, uti dictum est, Rex cum toto Senatu et nobilitate reiecit et condemnavit et ego in concione publice refutavi. Non est ergo, quod Rda Vra Ptas angatur. Omnia sunt integra. Sancta Societas nostra bene hic a Domino plantata est et iam irrigata. Cum Deo et Rege et toto Clero susceptum est bellum, quod quomodo ad ultimum sit progressurum, divinae providentiae commendamus. Arma nondum sunt deposita, nec pax restituta. Patiemur communia totius Regni pericula hucusque, donec Dominus dicat fluctibus: Hic confringe tumentes fluctus tuos, sicut nos Vra Rda Ptas solatur. Dominus paternae erga nos Vrae Rdae Ptis sollicitudini benedicat. Nos Deo iuvante magis caute progrediemur, adiuvantibus orationibus Vrae Rdae Ptis pro nobis. Visliciae 20 Septembris 1606.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Si Dominus vel pacem, vel pacatiora tempora reduxerit, peto humiliter, essetne consultum, ut me ab aula subducam. Nunc quidem non expedit, ne Regiam Mtem videar in tribulationibus deserere, cum quo etiam mori vellem. Sed ante futura comitia forsitan ex re esset: ut cognoscant isti malevoli, nos haec spiritualia in aula ministeria libenter declinare, sed ex obedientia tantum suscipere. Daretur et mihi defesso seni aliquid spatii ad praeparationem mortis. Obsecro admo- neat me Vra Rda Ptas, ut cum Regia Mte et R. P. Provin- ciali mature agam.

servus indignus Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri Nostro, P. Claudio Aquavivae Praeposito Generali Societatis Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Fridericus Bartsch (Bartcz), confessarius regius, capellanus co- hortis germanicae, † 21 Novemb. 1609 in castris ad Smolenscum. — ² Ia- nussius Dux Ostrogski, filius Constantini, Palatini Kiioviensis † 1608, cf. Scriptor. Rer. Pol. T. VIII. 52. — ³ Decius Strinerius. — ⁴ Georg. Zba- raski, filius Ianussii, Palatini Braclaviensis † 1608. — ⁵ Bernar. Gołyński, confessarius regius, † Sandomiriae 7 Augusti 1599. — ⁶ Demetrius fictus sive falsus, de quo cf. epist. nr. 133. — ⁷ Andr. Stadnicki. — ⁸ Castella- nus Premisliensis. Wielewicz T. II. 191. — ⁹ Lucas Mielżyński, Succa- merarius Calissiensis. — ¹⁰ Stanisl. Zaręba.

**136. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Generali S. I.
Ex castris sub Ianovecio ¹ 9 Octobris 1606.**

Rex cum exercitu suo properavit contra rebelles, omnes tamen adversarii cum suis ducibus et vexillis humillime se ipsi dediderunt, nullo occiso imo ne vulnerato quidem.

Adm. Rde in Christo Pater. P. C.

Scripseram ex castris 5 Octobris R. P. Grodicio², de insigni et incruenta Regis nostri piissimi victoria, ex rebelli- bus Dei protectione reportata, per quam et Societatis nostrae turbationes depulsae esse videntur, petieramque ab eo, ut haec nova felicissima ad Vram Rdam Ptem deferret. Nunc paulo fusius eadem repeto. Postquam per sex hebdomadas

controversiae cum illis per internuntios agitatae, nullum habuerunt exitum, quam maiorem eorum proterviam, et inflati conditiones regendi duras et impias et impossibiles, inter quas et nostrae Societatis vexationem incluserant: properavit Regia Mtas ad illos bello persequendos. Quod ubi didicerint, (distabant enim cum suo exercitu 12 a nobis milliaribus): vel fugere vel fugam simulare, et locum opportunum ad pugnam occupare coeperunt. Insecutus est eos Rex, et die sexta in ipsis s. Francisci feriis supra fluvium magnum³, quem traicere festinabant, inventi sunt. Praemissae turmae eos impediabant et distinebant, donec Rex ipse iam vicinus cum reliquo exercitu superveniret, quod intra aliquot horas factum est. Itaque a regiis turmis ita sunt inclusi, ut vel ferro aperire viam, vel in flumine suffocari cogerentur. Una tantum vox ducis ad conflictum deerat, in quo poterant omnes miseri perire. Miles regis sui iniuriis irritatus et pugnae avidus, vix potuit cohiberi. Sed Regia Mtas protestata est coram Deo et omnibus, se non sitire sanguinem suorum civium, suam insignem declarans clementiam aegre duces compescuit, ut a pugna abstinerent. Tandem se omnes adversarii cum suis ducibus et vexillis humillime dedidere, nullo occiso imo ne vulnerato quidem.

Tres erant illius exercitus rebellium duces primi. Duo haeretici sat potentes, Radivilus⁴ et Stadnicus⁵ vocatus Diabolus, et tertius noster Palatinus⁶ infelicissime illis coniunctus, et in quem iam isti illi duo suum exercere coeperant imperium. Stadnicus cum sua turma paulo ante, hoc est nocte praecedenti, flumen traiciens evaserat. Duo reliqui capti sunt et benigne tractati, quibus et omnibus eorum militibus Rex mansuetissimus vitam et libertatem certis conditionibus daturum se promisit. Et sequenti quidem die omnes militantes, ubi culpam deprecati sunt, dimisit liberos, rebus eorum omnibus salvis: cum ducibus vero illis duobus tractavit, quae pacis sunt. Duriorem se praebuit Palatinus, et ideo me ad eum emolliendum Regia Mtas miserat. Audivit a me sacerdotalia verba, libera et vera, et res, quas in prima ad eum in Martio missione⁷ praedixeram, cum eas experientia palpasset, visus est compungi, et sua petita per me Regiae Mti obtulit, quae in publico senatu examinabantur. Est et

nostrae Societati, a qua erat alienior, reconciliatus. Tandem composita sunt cum illis omnia, quae et Regiae dignitati et paci publicae et iustitiae congruebant. In pactis omnes illi articuli, quos imperiose haeretici etiam contra nos scripserant, aboliti sunt. Ita rebus constitutis duo illi libere sunt dimissi.

Multam gratiarum actionem Deo altissimo, qui facit mirabilia solus, et pro pietate et iustitia pugnat, deprimit superbos, et nostram innocentiam tuetur, persolvamus. Speramus abundantiam pacis, nam et ille tertius haereticus, qui evasit, subiicit se Regi et ad poenitentiam recurrit. Comitia futura exspectamus, quibus Domino iuvante pax coalescet, licet multi ad has seditiones proni in libertatis abusu relinquantur, quos Dominus convertat. Benedictionem Vrae Rdae Ptis ad eius pedes provolutus supplex imploro. Ex castris sub Ianovicio 9 Octobris 1606.

Vrae Rdae Ptis servus indignus

Petrus Scarga.

Foris: Admodum Reverendo in Christo Patri, P. No-
stro Claudio Aquavivae Generali Praeposito totius Societatis
Iesu Romae.

E. MS. S. I. Chirogr.

¹ Janowiec, oppidum ad Vistulam in palatinatu Sandomiriensi. —
² Stanisl. Grodzicki. — ³ Vistula, Wisła. — ⁴ Janussius Radziwiłł, Pocil-
lator Lituan. — ⁵ Stanisl. de Lancut Stadnicki, Capitaneus Zygmuntovien-
sis (Segewold in Livonia, Inflanty). — ⁶ Nicol. Zebrzydowski, Palatinus
Cracovien. — ⁷ Die 18 Martii 1606 venit Varsovia Cracoviam P. Skarga,
missus a rege Sigismundo III, eo consilio, ut Nicolaum Zebrzydowski
abduceret a proposito convocandi conventus rebellium. Invisit illum in
arce Lanckoronensi commorantem, multa gravissima argumenta persua-
sionis coram eo attulit, sed nihil effecit. Wielewicki T. II. 117.

137. P. Skarga Andreae Barski, Custodi Varsoviensi.

Cracovia 9 Februarii 1608.

De obitu canonici Cracoviensis, nec non de censu a burgrabio pro
congregatione misericordiae legato.

Admodum Reverende Domine mihi observande. P. C.

Oddane są flor. 40 X. Mołaczewskiemu, sam niech Wasz Mości pisze. X. Dobrodzieskiego¹ wziął nam P. Bóg intra octo dies feбри, omnium nostrum dolore. Był multarum virtutum, Kościołowi św. i Biskupom pożyteczny. Jam mu służył i w niemocy i po śmierci. Det illi Dominus pacem et regnum.

Miałem list od Bractwa, z strony onego censum P. Burgrabiego², źle sprawiono bracią, aby zapis nie był warowny. Nie dojrżeli zapisu, iż jest na jego dziedzicznych dobrach na Trzebieńcu. Wróci summam principalem w krótkim czasie, obmyślajcie W. M., jakoby ją nalepiej na pożytek ubogich obrócić. Z Jego Mością Panem Podkomorzym³ rad mówić o W. M. będą. Barzoć mi żal W. M. A znać i w ono imienie⁴ od Królowej wjachano. Takie czasy. Dziękować P. Bogu in patientia, a jednak sprawiedliwości nie zaniechać. Łasce się W. M. et sanctis orationibus et sacrificiis zalecam. W Krakowie 9 Februarii 1608.

Vestrae Reverendae Dominationis servus

Petrus Scarga S. I.

Foris: Reverendo Domino Andreae Barski Custodi Varsoviensi, Domino mihi observando.

Bibl. Ordinationis Krasiński Varsoviae. Autografy XVII wieku. Pisma publiczne. Chirogr. cum Sigillo.

¹ Nicol. Dobrocieski (Gutteter), Canonic. Cracov., † 28 Ianuar. 1608. Wielewicki T. II. 262. — ² Ioan. Czarnolaski Skarga, burgravius arcis Cracoviensis 1596—1616, cf. etiam epist. nr. 127 nota 2. — ³ Andreas Bobola, succamerarius regni, Capitaneus Pilsnensis, † 26 Novem. 1616. — ⁴ Imienie = mienie, majątność.

138. Fridericus Barscius¹ S. I. P. Skarga.

Orsa² 4 Septembris 1609.

Rogat eum, ut exhortationem generalem de poenitentia ad Polonos et Lituanos millenis exemplaribus promulget, sumptus vero typographicos ex sua parte suppeditare promittit.

O pisaniu twoim dawnom podawał, iż mi się to zda przystojno osobie twej, gdyżeś generalnym był kaznodzieją na sejmach i na dworze królewskim, abyś też generalne uczynił upominanie na wszystko Królestwo: aby pokutowali za te grzechy, które są jawne i bez karania, i jeszcze nie ustają: abyśmy w czas sprawiedliwemu gniewu Bożemu zabiegali. Bo naprzód pewna rzecz jest, iż się wiele grzechów wielkich i jawnych w tym Królestwie znajduje, których nikt nie karze, i karać je trudno: jako bluźnierstwa na Pana Boga i Święte jego etc., zwojowanie kościołów i złupienie ich imion i dziesięcin, które sami ciasno na się od poddanych wyciągają. Jest i uciśnienie wielkie poddanych ubogich i złupienie ich, a zwłaszcza przez żołnierze. Tak wiele mężobójstw, których nie karzą. Tak wiele nieczystości etc. Jako Wasz Mość możesz, wiele tego będąc świadomy, wyliczyć. I to też pewna, iż takie grzechy Pan Bóg karze, gdy ich urząd nie karze: ani się pojedynkową pokutą zgładzają. A P. Bóg ma czas zamierzony póki czeka, ażby się dopełniły grzechy Amorejczyków i innych także narodów. Który czas gdy wychodzi, sroga pomsta jego następuje: na którą patrzym w Inflanciech i w Moskwie. A kto wie, jeśli i od Polski daleka? pewnie nie minie, jeśli pokuta nie zajdzie. Bo są grzechy w niej niektóre, do Boga w niebo o pomstę wołające etc... To Wasz Mość szerzej rozwiedziesz i lepiej pisaniem sporządzisz. Wyprasować potrzeba kila tysięcy exemplarzów: do czego wiernie pomogę, o jałmużnę się starając.

P. Skarga: Wzywanie do pokuty obywatelów Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Kraków 1610, druk gocki.

¹ Cf. epist. nr. 135 nota 1. — ² Orsza, in palatinatu Vitebscensi, in Alba Russia.

139. P. Skarga Ioanni Carolo Chodkiewicz, Capitaneo Samogitiae.

Vilna 20 Octobris 1609.

Magno afficitur gaudio de eius victoriis in Livonia¹ reportatis. Laudat eius virtutem ac fortitudinem.

Illustrissime Domine, Dne mihi observandissime. P. C.

W tej radości, którą nam P. Bóg przez Wasz Mość posłał, z kapłańskiego i życzliwego serca nie miałbym innej przyczyny pisania do W. M., jedno upomnienie, aby W. M. był pokorny, a P. Bogu zastępów zwycięstwo to jako inne oddawał. Ale iż znam W. M. nabożeństwo ku wszem władającemu Panu nieba i ziemie, a słysząc o pokorze ku niemu, nie upominam, ale W. M. wielce dziękuję, iż w takim cudownem szczęściu, nie siebie, któryś na nie pracował i zdrowie kładł, ale cudotwórcę i obrońcę swego podwyższasz, i tak ma być i tak z Dawidem mówić: Benedictus Dominus Deus meus, qui ducit manus meas ad proelium et digitos meos ad bellum. Najdzie P. Bóg obyczaje, jako W. M. ręką swoją podwyższy, iż za kościół św. jego przeciw heretykom, za ojczyznę, i za Króla Jego Mości i sławę korony wszystkiej, o takie się wysokie i trudne prace kusisz, i za pomocą Boską one wykonywasz, corde magno et animo volenti. Radości też serca mego, którą mam z W. M., zataciem nie mógł. Błogosław cię P. Bóg i dom twój na wieki. Pokornie się do łaski W. M. i moje nalichsze modlitwy zalecam. W Wilnie 20 Octobris 1609.

Wasz Mości mego Miłościwego Pana naniższy bogomolca

X. Skarga S. I.

Foris: Illustrissimo Domino, Dno Carolo Chodkiewicz Capitaneo Samogitiae, Supremo Duci exercitus M. D. L., Dno mihi observandissimo.

Chirogr. asservabatur apud Dnum Bajer, officialem telonii Varsoviae. Cf. Maciejowski: Piśmien. Dodat. III. 184—185.

¹ Sueci devicti a Ioanne Carolo Chodkiewicz ad Parnaviam, postea ad Dinamuntum (Dunaemunda) 6 Octob. 1609. Wielewicki T. III. 10—11.

140. Schedula Ioannis Caroli Chodkiewicz ad P. Scargam.

Birże¹ 2 Decembris 1609.

In epistola Chodkiewiczii, scripta ad Paulum Boxam Provincialem Lituaniae, haec schedula favorabilis erat.

Jegomości Księdzu Skardze niski pokłon oddawam; pisać zaprawdę czasu nie mam, bo odpraw² mam kilka ciężkich. Jednak jam dawny sługa Jegomości, a uniżenie proszę, aby zapamiętały³ tych Inflant w modlitwach swych nie zapomniął, ile tego niebezpiecznego czasu. Ks. Dąbrowskiego⁴ bierzemy z sobą do Wilna, prosimy oboje, nie racz się tym do nas obruszać; a też to dla kazania mało po nim, bo jeno jeden Gutowski i Hans sługa na kazaniu bywa; nam zaś barzo potrzebny; pewniśmy, że się W. Mość tym do nas nie obruszysz. Żona⁵ moja służby swe i z Hieronimem⁶, jako W. Mci tak Księdzu Skardze pilno zalecają.

A. Naruszewicz: Żywot J. K. Chodkiewicza, wyd. K. Turowskiego. Kraków 1858. T. I. 187—188.

¹ Oppid. in palatinatu Trocensi in Lituania. — ² Odpowiedź na listy, responsum. — ³ In haeresi lutherana perseverantes. — ⁴ Agapitus Dąbrowski S. I. † in arce Niepolomicensi 18 Novemb. 1624. Wielewicz T. IV. 180. — ⁵ Sophia, filia Nicolai Mielecki, Palatini Podoliae; 1° voto nupta Simoni Olekwicz Duci Slucensi, 2° voto Ioan. Carolo Chodkiewicz. — ⁶ Filius Chodkiewiczii, natus 1597, † 2 Iul. 1613.

141. Andreas Bobola, Succamerarius Regni¹, P. Skarga.

Ad Smolenscum 11 Iulii 1610.

De incendio Vilnae, nec non de Demetrio Szujski circa Clusinum²
4 Iulii 1610 devicto.

A jakoż to Wasz Mości nie oznaimić tego — wiedząc W. M. miłość i życzliwość do ojczyzny, do powszechnego dobrego, do Jego Królewskiej Mości Pana naszego — co P. Bóg dobrotliwy, (dotknawszy nas smętkiem z pogorzenia Wilna³), na pociechę naszą uczynił, iż dał zwycięstwo Panu naszemu nad jego nieprzyjacielem. Dymitra Szujskiego⁴ z wojskiem jego J. M. Pan Hetman⁵ poraził, pobił i zwycięstwo z mocy Bożej otrzymał, jako W. M. [zrozumie] z tego listu P. Wielamowskiego, i z sługi jego tu z tym posłanego, co powie, że w bitwie tej był. Pomóżcież nam W. M. P. Bogu nawyższemu dziękować. Nadzieja w P. Bogu, iż rzeczy Jego Królewskiej Mości już potężniej iść poczną, bo w tym wojsku wszystka moc Szujskiego i nadzieja po-

łożona była, w tym o odsiecz Smoleńszczanie nadzieję mieli. Po zasmuceniu tej szkody wileńskiej, acz się to nędznym ludziom, co zginęło, nie wróci, ale do dobrego pospolitego owa się nagroda czynić pocznie. Z tym się modlitwom W. M. i zakonowi W. M. zalecam. Pod Smoleńskiem 11 Iulii 1610.

Andrzej Bobola.

Bibliot. Principis Czartoryski Cracoviae, Cod. nr. 1631, f. 533. Copia listu J. M. Pana Boboli do X. Skarga.

¹ Cf. epist. nr. 137 nota 3. — ² Kłuszyn, pagus in Moscovia, hodie in gubernio Smolenscensi, in districtu Gżack, ross. Gżatsk. — ³ Die 2 Iulii 1610 Wilna incendio conflagrata. Wielewicz T. III 24. — ⁴ Frater germanus Basilii Iwanowicz Szujski, Magni Ducis Moscoviae. — ⁵ Stanislaus Żółkiewski, Palatinus Kiioviensis, supremus dux campestris (campiductor).

142. Andreas Bobola, Succamerarius Regni, P. Skarga.

Ad Smolenscum 12 Iulii 1610.

De victoria reportata ex Moschis circa Clusinum.

Mój wielce łaskawy i namilszy Xieże Skarga.

Wczoram Wasz Mości napisał o wielkiej łasce i miłosierdziu nawyższego Pana Boga nad Jego Królewską Mością Panem naszym, nad wojskiem jego i nad wszystkimi nami, o porażce, pobiciu głównym nieprzyjaciela Jego Królewskiej Mości. Wielkać to bitwa była małemu wojsku Jego Królewskiej Mości, a godzin pięć trwała; tamtego wszyscy zgodnie liczą trzydzieści tysięcy, a naszych garść, jako W. M. i z X. Piotra ¹ i z Pana Stanisława Domaradzkiego ² listów, których kopie W. M. posyłam, raczysz zrozumieć. Spodziewamy się z dalszego procesu, iż z mocy i łaski Bożej rzeczy J. K. Mości lepiej pójdą, zniesione siły nieprzyjacielskie potrzebaby potraćić continuando; i jeźli radzę o tym, potrzebaby dostatku, żołnierz pieniędzy chce, tym bardziej kiedy robi, kiedy się bije i krew rozlewa. Smolanie ³ alboż ⁴ cieńsi będą, bo w tej odsieczu spem byli swoją położyli, tej czekali na każdy dzień.

Dziś 12 Iulii Hiszpanów, Anglików, Francuzów, Niemców do obozu J. K. Mości więcej niż trzysta weszło, co w tej potrzebie byli i J. K. Mości się poddali. Z tym się w modlitwy i łaskę W. M. i wszystkiemu W. M. zakonowi zalecam. Pod Smoleńskiem 12 Iulii 1610.

Sługa Wasz Mości powolny

Andrzej Bobola.

Bibliot. Czartorys. Cod. nr. 1631, f. 539. Copia saec. XVII.

¹ Forsitan Petrus Fabricius, Provincialis Poloniae 1608—1612. —

² Subdapifer Leopoltanus. — ³ Smoleńszczanie. — ⁴ Albowiem, bowiem.

APPENDIX.

I. Petrus Skarga de accepto proventu vicezupparium quietat.

Petrus Scarga, canonicus et altaris dicti Maldrzikowski¹ Leopoliensis, recognosco mihi esse satisfactum de proventu eiusdem altaris, ex zuppis salis pro quartali Luciae anni millesimi quingentesimi sexagesimi octavi. Quieto dominum vicezupparium. Datum Leopoli 29 octobris 1568.

Idem qui supra manu propria.

Chirogr. cum Sigillo apud Com. Henr. Tyszkiewicz Cracoviae. — Similia documenta ex anno 1567 et 1568, vide Wierzbowski: *Materyaly* T. I. 136, 139.

¹ Altare foundationis Stanislai Małdrzyk, quondam Tribuni Leopoliensis et Capitanei Drohobycensis, in ecclesia metropolitana leopoliensi. Ad praefatum altare institutus est P. Skarga 2 Decem. 1566.

II. Annotatio de admissione ad Societatem Iesu Petri Skarga, die 2 Februarii 1569.

P. Petrus Scarga Grodzieciensis Polonus. Venit domum die 2 Februarii 1569, fuitque examinatus ut indifferens, et cum nullum haberet impedimentum, obtulit se paratum ad omnia, quae sibi in examine proposita fuerunt. Attulit secum: Una pelliccia senza fodro di zambette. Un ferraiulo col bavero di velutto. Un barettino alla tedesca con pelle, et una pelle di petto. Un busto et un par di cosciali da cavalcare schietti quattro camicie. Calze intiere di tela tre para. Tre sciugamani. Sette fazoletti. Un paro di stivali di vacca. Un capello di feltro. Una saccoccia di corame aperta

da due bande. In condanti ducati seicento ungari. Uno scudo di oro et cinque Julii. Un'anello d'oro et due medagliole piccole d'argento. Un saio serrato dinanzi, o pur vogliam dir salt' imbarco¹. Una spada con corregia.

*Petrus Scarga*².

E. MS. S. I. — Liber Novitiorum, qui in domo Professa Romana admissi sunt ab an. 1556—1569.

¹ Saltim barco, vel saltambarco; hispanice: salt' ambarca. —

² Praeter hanc subscriptionem, reliqua omnia alia manu scripta.

III. Iudicium Valeriani Protaszewicz, Eppi Vlnensis, de libro haeretico Andreae Volani.

Valerianus Dei Gratia Episcopus Vlnensis, omnibus dioecesis nostrae Christifidelibus, filiis in Christo carissimis salutem. Denuntiatur vobis esse volumus: librum Andreae Volani¹, qui nuper prodiit ad Reverendum P. Petrum Scargam Societatis Iesu, Collegii nostri Vlnensis praedivatorem, Anno Domini 1574 typis castri Loscensis editus, totum esse haeticum, flammis et omni exilio dignissimum: qui ne ab ullo nostrorum ovium legatur, vendatur et habeatur, sub poena excommunicationis omnibus interdiciamus. Datum Vlnae 1 Augusti 1574.

P. Skarga: Pro Sacratissima Eucharistia. Vlnae 1576. p. 9.

¹ Vera et orthodoxa veteris ecclesiae sententia de sacramento corporis et sanguinis Christi.

IV. Privilegium pro Mansionariis una cum conditionibus, sub quibus ad templum S. Barbarae denuo admitti suaeque consueta officia persolvere possint.

Petrus Scarga, superior domus et templi S. Barbarae Cracoviae Societatis Iesu, notum facio omnibus, quorum interest. Cum templum S. Barbarae Cracoviae in ius religionis nostrae Societatis Iesu cederet, translati erant cum suis ministeriis venerabiles viri domini mansionarii¹ S. Barbarae ad vicinum Beatissimae Dei genitricis templum in sacellum

Krupkonum, in quo iam aliquot annis munia sua obibant. Ceterum cum ipsi domini mansionarii a me petiissent, ut in eodem templo S. Barbarae more antiquo eadem sua officia, quae iuxta foundationem debent, hoc est officium beatissimae Dei genitricis cum missa cantata quotidie persolverent, iustis motus rationibus ad Dei gloriam decentioremque cultus divini pensionem, ex consensu superiorum meorum, reverendi scilicet patris Ioannis Campani provincialis Poloniae, venerabiles dominos mansionarios ad templum nostrum S. Barbarae ad haec divina officia in eo persolvenda et decantanda in Dei nomine admitto his conditionibus. Primum, ut nullum sibi ius dominii et iurisdictionis in ipsum templum S. Barbarae assumant, ut eius gubernatio et potestas tota integra penes superiorem quemcunque, futurum et praesentem Societatis Iesu domus S. Barbarae, ipsamque Societatem permaneat. Deinde, ut diligenter et honeste prout decet ipsa sua officia in eodem templo pertractent, et negligentes ac immodestos, si qui, quod absit, invenirentur, ipsimet per se et suarum constitutionum disciplinam redarguant et corrigant. Qua in re non Societatis nostrae, sed suorum superiorum iurisdictioni subiacebunt. Nihil praeterea impediti in ministeriis solitis Societatis nostrae, praesertim circa Sacramentorum administrationem et conciones, et alia nobis consueta in eodem templo afferent, sed suis horis et assignatis temporibus id, quod ex debito sui officii et fundatione tenentur, absolvent, nec quidquam praeterea sine consensu superioris eiusdem domus attentabunt.

Ego vero nomine reverendi patris provincialis et reverendi patris generalis totiusque Societatis polliceor, venerabiles dominos mansionarios in tali usu templi, quoad haec officia persolvenda me conservaturum successoresque meos ad idem praestandum obligo. Altare, in quo missam cantatam in eodem templo celebrent, assigno, quodocunque occurret, et in sacristia antiqua locum pro conservandis apparatus altaris tribuo et, ut antiqua sua sepultura ipsi domini mansionarii utantur, permitto in suo proprio sepulcro, chorumque superiorem ad occidentem, ad canendas horas et missam, liberum concedo. Ad domum autem dominorum mansionariorum nihil nos iuris habere, nec unquam habere velle, liben-

ter profitemur. Promitto praeterea literas consensus de hac reductione et participatione templi, quem iam obtinuimus reverendissimi loci ordinarii, et si opus fuerit, ipsius summi pontificis diplomata regiaque etiam, me sumptibus et opera Societatis nostrae expositurum, et ipsis dominis mansionariis communicaturum. In cuius rei fidem etc.

Musaeum Princip. Lubomirski Leopoli, Nr. 222. Chirogr. — In dorso huius documenti manu P. Scargae scriptum: Privilegii pro mansionariis exemplare; inferius vero additum: non est datum mansionariis eiusmodi privilegium, vide historiam domus anno 1585².

¹ Mansionarii, una cum omnibus foundationibus suis, translati sunt e templo S. Barbarae in aedem B. V. Mariae, cf. dipl. pergam. Petri Myszkowski, Epipi Cracov. de die 1 Febr. 1583, in Archiv. Civit. Cracov. nr. 676. — ² Cf. Wielewicki T. I. 83—84.

V. Hieronymus Rozdrażewski, Eppus Cuiaviensis, Sigismundo III. Regi Poloniae.

Vladislavia 12 Februarii 1596.

Res tractatur de eodem negotio, ac in epistola superius nr. 126, nempe de bonis a Gedanensibus usurpatis, vi decreti regii monasterio S. Birgittae restitutis.

Najjaśniejszy i Miłościwy Królu.

Jako skoro pacholę moje przyniosło mi list Waszej Królewskiej Mości, w którym mi W. K. Mć. traktatów z Gdańszczany pozwolić raczył, nie zaniechałem tegoż dnia do Gdańska wyprawić, naznaczając im, jako się dwojem pisanem pilnie o to u mnie starali, termin do spólnych traktatów tu w Włocławiu octavam [diem] februarii. Na który dzień obawiając się oni, aby dla odległości miejsc i trudnych przejazdów posłańcy ich ściągnąć mogli, prosili mię, jeśliby się dniem albo dwiema później stawili, abych za złe nie miał. Jakoż dopiero wczora tu przyjechał Jan von der Linde, burgrabia, i Georgius Cymerman z Rady, jeden luteran, drugi kalwinian, którzy dzisiaj przystąpiwszy do rozmowy, na tem się zaraz zasadzili, że ponieważ interim dekret W. K. Mci o Ś. Brygidę zaszedł, (za który powtórnie uniżenie W. K. Mci dziękuję), niżeli snadź w drodze od Rady nowe rozka-

zanie, aby tamquam in novo emergenti, z pierwszą instrukcją się nie otwierali i naznaczenia inszego czasu, na któryby dołożywszy się znowu Ordines, z czem pewnem przyjechać mogli prosili, skąd obaczywszy już czemu się zawsze dorożumiewał, że Ś. Brygidę tą kontrowersją zatkać chcieli i ledwo nie to tylko samo in mandatis mieli; z strony złożenia drugiego terminu nie chcąc się tego bez wiadomości W. K. Mci ważyć i ukazując im, że to już w ręku u mnie nie było i prosto do W. K. Mci odesłać się miało, nicem im nie pozwolił. Wszakże wnet bacząc, że się tem strwożyli i nie prawie o wszelakiej transakcyi zawątpiając, obciążać to sobie poczęli: ofiarowałem się im, że jeśli by chcieli jeszcze przed sejmem te traktaty skończyć i mnie o czasie przyjazdu swego do mnie z innemi mandaty za dziesięć dni oznajmić, (na co chętnie przystali), aby W. K. Mć tej małej dilacyi i drugiego terminu przed sejmem pozwolić raczył, o to się do W. K. Mci włożyć, zwłaszcza że nie baczył, gdyż się to novum emergens wynurzyło, za którem nam do traktatów nie przyszło, z czemby ich pewnem do W. K. Mci odesłać. Chciałem tedy o tej rozprawie naszej W. K. Mci oznajmić, czekając rozkazania W. K. Mci, jakoby mi się w tej mierze, jeśli mi o przyjeździe swoim dadzą znać, zachować miał. Z tem etc. Vladislaviae 12 Februarii anno ut supra (1596).

Acta Capit. Vladisl. Vol. 32. fol. 78.

VI. P. Skarga de acceptis 65 fl. vicezupparium quietat.

Zeznawam, iżem wziął z żup krakowskich¹ od J. M. P. podżupka złp. sześćdziesiąt i pięć, kwartału Luciae roku pańskiego 1595, jurgeltu synowcom moim² od Króla J. Mści danego, z czego kwituję.

Piotr Skarga Societatis Iesu

K. J. M. kaznodzieja manu propria.

Wierzbowski: Materyały T. I. 309. Chirogr. cum Sigillo.

¹ Salis fodinae Vielicensenses et Bochnenses. — ² Vide epist. nr. 118. nota 6.

VII. P. Skarga de acceptis 65 fl. thesaurarium curiae regni quietat.

Zeznamam, iżem wziął od J. M. Pana Jacynta Młodziejowskiego, Podskarbiego Nadwornego Króla J. M., z strony żup krakowskich za kwartał Cinerum roku pańskiego 1596, jurgeltu naznaczonego od Króla J. M. synowcom moim, złotych sześćdziesiąt i pięć. Z czego J. M. kwituję.

X. Piotr Skarga Societatis Iesu
manu propria.

Bibl. Ordin. Krasieński Varsoviae. Autografy XVI wieku. Pisma publiczne. — Chirogr. cum Sigillo.

VIII. P. Skarga de acceptis 140 fl. zupparios quietat.

Wziąłem od Ich Mości panów żupników krakowskich, P. Dobroszewskiego i P. Cekego¹, strawne moje za niedziel czternaście, a 2 aprilis ad 9 iulii roku pańskiego 1600, sto czterdzieści złotych polskich, z których kwituję.

Ja X. Piotr Skarga
kazn. K. M. ręką swą.

Wierzbowski: Materyały T. I. 323. Chirogr. cum Sigillo.

¹ Martinus Dobroszewski, et Baptista Cecchi, Florentinus.

IX. Breve Elogium P. Petri Scargae¹.

Poloniae Chrysostomus rite appellari potest P. Petrus, non solum enim scripto, sed et voce eloquentissimus et disertissimus fuit. Hic paene omnes annos, quibus vixit, in concionibus consumpsit, quas ita feliciter fecit, ut paene tota Polonia unum Skargam concionatorem praedicaret. Ad cuius conciones non modo Rex, senatus, populus, sed et Religiosorum concionatores accurrebant, et nemo unquam repertus est, qui non summe probavisset ipsius conciones, quas ille non ad lenocinia aurium, sed ad sanctimoniam morum et animorum formabat.

Mirae liberalitatis fuit in pauperes. Vilnae cum ageret concionatorem, nocturno tempore argentem pauperem et paene

frigore morientem advertit, cui etiam inconsulto Rectore pallium suum demisit. Alias pias eleemosynas liberalissima manu largiebat. Vitas Sanctorum Lukiszcis² scripsit eo tempore, quo concionatorem egit. In haereticis confutandis mirae felicitatis fuit. Unde Vilnae haereticorum rabulae et congregari cum illo nefas putaverunt. Otium semper exserebat. Pomeridianis horis ne tempus extraheret, saepius vel vestes sibi reficiebat, vel soccos consuebat, ita tamen ut semper sacrorum Bibliorum codicem ante oculos apertum haberet, ut alia operaret manibus alia mente. Impias machinationes, cum movisset Nicolaus Zebrzydowski, Palatinus Cracoviensis, adversus Sigismundum Regem, haeretici promptissima mente ad illum confluerunt, rati quod illa tempestate saeviente feliciter potuissent expugnare orthodoxam in Polonia religionem. Cumque non ignorabant Societatis homines propugnatores esse religionis catholicae, adversus Societatem fremere, furere et machinas torquere non erubuerunt, rauca voce pellendam e Regno clamantes, et primum in ultimas terras amandandum P. Skargam moliebant, quem turbatorum antesignanum nuncupabant. Haereticis se adiunxerant pseudopoliti nobiles, quibus innatum est hoc malum adversus Ecclesiasticos detonare. Fuit hoc tempus sane calamitosum. Unde P. Petrus, cum Serenissimus Rex Sigismundus cum exercitu quartario et nonnullis proceribus metatus fuisset castra, verba faciebat ad frequentem militum coronam, et Apologias illas typis vulgavit sane prudentes et intellectum convincentes, in quibus se pro tota Societate malevolorum telis armisque obiecit laniandum et discernendum.

In perferendis laboribus plane invicti fuit animi. Nunquam ille in subsidium laborum quemquam admisit, nisi in extrema senecta, quibus parcissime usus est atque in absentia Regis. Cum Regem comitabat ad bellum, eo tempore ad Reginae latus socium laborum relinquebat pro concionibus faciendis, ipse vero Regem sequens easdem formabat. Rem dico verissimam, ut pateat, quam ille aversatus fuisset singularitates in ferculis. Rex Sigismundus habitavit tunc Cracoviae, coram quo P. Petrus habuit concionem die Dominico. Die inclinante in vespereum, cum cenae sumendae accubuissent Patres, Hieronymus Gostomski³ venit ad S. Barbaram, atque

a porta ad triclinium descendit, ubi Patres capiebant cibum, atque cum in fine mensae sedentem P. Petrum vidisset, illi assedit, cumque loco primi ferculi minutalis aliquid datum fuisset, dissimulatione est usus: porro cum de assa carne frustillum appositum vidisset, fuscinulis assumptum versare coepit. Tum sic exorsus sermonem: In regii concionatoris cena profecto lautior utitur meus stativus vel auriga, et tamen non verecundamur Magnifici (copiam enim Senatorum secum adduxerat) garrere, Iesuitas quotidie epulari et conviviis distendi. Multorum animos movit hic sermo, ut aliter sentirent de Societate. Magnae perfectionis fuit hic Religiosus, cuius vitam praeclare descripsit Religiosissimus P. Fabianus Birkovius Ordinis Patrum Praedicatorum, egregius concionator in illo sermone, quem habuit in ipsius funere⁴ supra illa verba Ecclesiastici: Surrexit Elias.

Cod. saec. XVII Bibliot. Czartoryscianae nr. 1266 p. 47. — Vitam P. Scargae fusius conscripsit P. Ioannes Wielewicki S. I. Historicum Diarium T. III. p. 72—86, cf. Scriptores Rerum Polonic. T. XIV. Praeterea P. Iosephus Iuvencius S. I. Historiae Soc. Iesu pars quinta. Romae 1710, fol. magno 878—881.

¹ Ortus est Februario an. 1536 in oppido Grodziec sive Grojec Masoviae in Polonia. Canonicus metropolitanus leopoliensis fuit a 2 Iulii 1564 ad 12 Iulii 1569. Societatem Iesu ingressus est Romae 2 Febr. 1569. Rector Collegii Vilmensis a 1 Augusti 1579 ad mensem Iunium 1584. Superior residentiae ad S. Barbaram Cracoviae a 26 Iunii 1584 ad mensem Augustum 1587. Concionator aulicus Sigismundi III. Regis Poloniae a mense Ianuario 1588 ad mensem Maium 1612. Obiit Cracoviae 27 Septem. 1612, sepultusque ibidem in basilica SS. Apostolorum Petri et Pauli, fundata munificentia Sigismundi III. Opera eius, cf. Brown: Biblioteka p. 371—379; Sommervogel: Biobliothèque de la Compagnie de Jésus T. VII. 1285—1286.

² Łukiszki, praedium collegii academ. Vilmensis 1584—1773, principis Stanislai Radivili munus insigne, cf. Rostowski p. 192. — ³ Capitaneus Sandomiriensis, Palatinus Posnaniensis 1593 — † 1609. Hic antea inter praecipuos haereticos haeresisque promotores numerabatur, sed postea die 3 Aprilis 1589 coram P. Scarga haeresim abiuravit. (Wielewicki T. I. 126). An. 1602 fundavit collegium Sandomiriae. — ⁴ Die 28 Septem. 1612.

CONSPECTUS TOTIUS VOLUMINIS.

PROOEMIUM.

EXPLICATIO ABBREVIATIONUM.

INDEX CHRONOLOGICUS EPISTOLARUM:

	Pag.
1. Petrus Skarga Annae Tomaszewicz, Patriciae Leopoltanae. Gorliczyna 18 Novem. 1566.	1
2. Nicolaus Gelasinus Card. Ioanni Franc. Commendono. Leopoli 6. Novem. 1568.	3
3. P. Skarga Martino Cromero, Custodi Sandomiriensi. Cracovia 13 Novem. 1568.	4
4. Ex literis Cardin. Commendonii ad Cardin. Hosium. Maurbach ad Viennam 1 Febr. 1569.	6
5. P. Skarga Martino Cromero, Custodi Sandomir. Roma 26 Febr. 1569.	6
6. P. Ioannes de Polanco, Secretarius Generalis S. I., P. Stanislao Warszewicki, Rectori Colleg. Vilnen. Roma 3 Mart. 1571.	8
7. P. Skarga Ioanni de Polanco, Secretario S. I., S. Veit Carinthiae 10 Maii 1571.	8
8. P. Skarga Ioanni de Polanco, Secretario S. I. Vienna 19 Maii 1571.	9
9. P. Skarga Francisco Borgiae, Praep. Gener. S. I. Pultovia 21 Iunii 1571.	11
10. Ioannes de Polanco, Secret. Gener. S. I., Petro Skarga. Roma 23 Iunii 1571.	12

	Pag.
11. P. Skarga Ioanni de Polanco, Secret. Gener. S. I. Pultovia 24 Iunii 1571.	13
12. P. Skarga Franc. Borgiae, Praep. Gener. S. I. Pultovia 29 Iunii 1571.	14
13. Hieronymus Natalis, Vicarius Gener. S. I., P. Skarga. Roma 18 Iul. 1571.	14
14. P. Skarga Hieron. Natali, Vicar. Gener. S. I. Pultovia 20 Iul. 1571.	15
15. P. Skarga Hieron. Natali, Vicar. Gener. S. I. Pultovia 28 Aug. 1571.	16
16. Hieron. Natalis, Vicar. Gener. S. I., P. Skarga. Roma 15 Septem. 1571.	17
17. P. Skarga Hieron. Natali, Vicario Gener. S. I. Leopoli 12 Novem. 1571.	18
18. P. Skarga Hieron. Natali, Vicario Gener. S. I. Gorliczyna 3 Ianuar. 1572.	20
19. Ex literis P. Scargae, datis Gorliczynae 3 Ianuarii 1572, ad P. Laur. Magium, Provincialem Austriae.	26
20. Hieron. Natalis, Vicar. Gener. S. I., P. Skarga. Roma 26 Ianuar. 1572.	29
21. Hieron. Natalis, Vicar. Gener. S. I., P. Skarga. Roma 23 Febr. 1572.	29
22. P. Skarga Hieron. Natali, Vicario Generali S. I. Pultovia 26 Febr. 1572.	30
23. P. Skarga Hieron. Natali, Vicario Generali S. I. Pultovia 17 Martii 1572.	33
24. P. Skarga Laurentio Magio, Provinciali Austriae et Poloniae. Pultovia 17 Martii 1572.	34
25. P. Skarga Francisco Suniero, Viceprovinciali Poloniae. Pultovia 3 Maii 1572.	34
26. P. Skarga Antonio Gratiano, Secretario Cardinalis Comendonii. Pultovia 13 Maii 1572.	37
27. Hieron. Natalis, Vicarius Generalis S. I., P. Skarga. Roma 27 Iunii 1572.	38
28. P. Skarga Hieron. Natali, Vicario Generali S. I. Plocia 16 Septem. 1572.	39
29. Instructio pro P. Petro Scarga in profectione Lituanica per Russiam, data Ianuario 1573.	43

	Pag.
30. P. Skarga Francisco Suniero, Viceprovinciali Poloniae. Jaroslavia 3 Februarii 1573.	48
31. Fragmentum ex literis P. Scargae, datis Vilnae 17 Iulii 1573, ad Provinciale Laurentium Magium.	55
32. P. Skarga Everardo Mercuriano, Praeposito Generali S. I. Vilna 7 Septembris 1574.	55
33. P. Skarga Francisco Suniero, Viceprovinciali Poloniae. Vilna 30 Septembris 1574.	59
34. Valerianus Protaszewicz, Eppus Vilmensis, Nicolao Radziwiłł, Palatino Vilmensi. Vilna 1 Octobris 1574.	64
35. Nicolaus Radziwiłł, Palatinus Vilmensis, Valeriano Protaszewicz, Eppo Vilmensi. Jaszuny 1 Octobris 1574.	65
36. P. Skarga Francisco Suniero, Viceprovinciali Poloniae. Vilna 5 Octobris 1574.	67
37. P. Skarga Everardo Mercuriano, Praeposito Generali S. I. Vilna 22 Decembris 1574.	72
38. P. Skarga Everardo Mercuriano, Praeposito Generali S. I. Vilna 26 Aprilis 1575.	74
39. P. Skarga Everardo Mercuriano, Praeposito Generali S. I. Vilna 4 Maii 1575.	74
40. Vincentius Laureo, Nuntius Apostolicus, Everardo Mercuriano, Praep. Generali S. I. Varsovia 16 Iunii 1575.	76
41. P. Skarga Ever. Mercuriano, Praep. Generali S. I. Vilna 10 Octobris 1575.	78
42. P. Skarga Ever. Mercuriano, Praep. Generali S. I. Vilna 10 Octobris 1575.	80
43. P. Skarga Ever. Mercuriano, Praep. Generali S. I. Vilna 27 Februarii 1576.	80
44. P. Skarga Everar. Mercuriano, Praep. Generali S. I. Vilna 1 Iulii 1576.	82
45. P. Skarga Antonio Possevino, Secretario S. I. Vilna 1 Iulii 1576.	83
46. P. Skarga Ever. Mercuriano, Praep. Generali S. I. Vilna 12 Martii 1577.	84
47. P. Skarga Ever. Mercuriano, Praep. Generali S. I. Vilna 8 Aprilis 1577.	86
48. Cardinalis Stanislaus Hosius P. Skarga. Roma 30 Maii 1577.	88

	Pag.
49. P. Skarga Ever. Mercuriano, Praep. Generali S. I. Vilna 17 Iulii 1577.	89
50. P. Skarga Stanislaŏ Karnkowski, Eppo Cuiaviensi. Vilna 17 Iulii 1577.	92
51. P. Skarga Ever. Mercuriano, Praep. Generali S. I. Vilna 31 Iulii 1577.	93
52. P. Skarga Ever. Mercuriano, Praep. Generali S. I. Vilna 6 Augusti 1577.	94
53. P. Skarga Ever. Mercuriano, Praep. Generali S. I. Vilna 9 Octobris 1577.	95
54. P. Skarga Ever. Mercuriano, Praep. Generali S. I. Vilna 29 Martii 1578.	99
55. P. Skarga Ever. Mercuriano, Praep. Generali S. I. Vilna 3 Iulii 1578.	101
56. P. Skarga Ever. Mercuriano, Praep. Generali S. I. Vilna 29 Martii 1579.	104
57. P. Skarga Ever. Mercuriano, Praep. Generali S. I. Vilna 10 Iunii 1579.	107
58. P. Skarga Ioan. Andreae Caligario, Nuntio Apostolico. Vilna 16 Decemb. 1579.	110
59. P. Skarga Oliverio Manareo, Vicario Generali S. I. Vilna 8 Ianuarii 1580.	112
60. P. Skarga Ioanni Andr. Caligario, Nuntio Apostolico. Vilna 20 Iunii 1580.	114
61. P. Skarga Stephano Bathorio, Regi Poloniae. Polocia 7 Iulii 1580.	117
62. Scheda P. Skarga inclusa praecedentibus literis ad Regem Bathorium.	118
63. Stephanus Bathorius, Bex Poloniae, P. Skarga. Szczu- duta 10 Iulii 1580.	119
64. Steph. Bathorius, Rex Poloniae, P. Skarga. Szczuduta 16 Iulii 1580.	120
65. Exemplar literarum P. Scargae, Rectoris Vilnensis, ad R. P. Franc. Sunierum, Provincialem Poloniae, de mis- sione Polocensi. Polocia 27 Iulii et Vilna 4 Augu- sti 1580.	121
66. P. Skarga Oliverio Manareo, Vicario Generali S. I. Pultovia 30 Novembris 1580.	133

	Pag.
67. Hieronymus Rozdrażewski, Canon. Plocensis, P. Skarga. Varsovia [finis Ianuarii vel initium Februarii 1581].	137
68. Hieron. Rozdrażewski, Canon. Plocen., P. Skarga. Varsovia 8 Febr. 1581.	139
69. Hieron. Rozdrażewski, Canon. Plocen., P. Skarga. Varsovia [Februario 1581].	140
70. P. Skarga Praeposito Generali S. I. Vilna 7 Martii 1581.	141
71. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Generali S. I. Vilna 25 Maii 1581.	144
72. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Generali S. I. Dzisna 5 Iulii 1581.	147
73. Scheda P. Skarga 1581 post quadragesimam.	151
74. Martinus Laterna S. I. P. Skarga, Rectori Vileni. Zavolocia 1 Augusti 1581.	151
75. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Generali S. I. Vilna 2 Augusti 1581.	157
76. Ex literis P. Martini Laternae S. I. ad P. Scargam, Rectorem Collegii Vilenensis. Ostrovia 21 Augusti 1581.	161
77. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Generali S. I. Vilna 13 Novembris 1581.	165
78. P. Skarga Alberto Bolognetto, Nuntio Apostolico. Vilna 27 Novembris 1581.	166
79. Exemplar schedulae, missae P. Scargae a Secretario Maiori in causa Nieswistovii, 12 Ianuarii 1582.	168
80. Hieron. Rozdrażewski, Eppus Cuiaviensis, P. Skarga. Gowarczovia 18 Ianuarii 1582.	168
81. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Generali S. I. Vilna 14 Febr. 1582.	170
82. Hieron. Rozdrażewski, Eppus Cuiavien., P. Skarga. Wolboria 28 Febr. 1582.	174
83. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Generali S. I. Riga 21 Aprilis 1582.	175
84. P. Skarga Martino Cromero, Eppo Varmiensi. Riga 21 Maii 1582.	182
85. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Generali S. I. Riga 17 Iunii 1582.	183
86. Hieron. Rozdrażewski, Eppus Cuiaviensis, P. Skarga. Vladislavia 2 Iulii 1582.	186

	Pag.
87. P. Skarga Ioanni Stefanowski, Aulico Regio. Riga 2 Iulii 1582.	187
88. P. Skarga Ioan. Paulo Campano, Provinciali Poloniae. Niesvisium 22 Iulii 1582.	188
89. Hieron. Rozdrażewski, Eppus Cuiavien., P. Skarga. Wolboria 11 Augusti 1582.	193
90. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I. Riga 24 Octob. 1582.	194
91. P. Skarga Gregorio Plein, Archiministro Rigensi. Riga 15 Novemb. 1582.	197
92. Hieron. Rozdrażewski, Eppus Cuiavien., P. Skarga. Vienna 28 Novem. 1582.	199
93. P. Skarga Gregorio Plein et Georgio Hainero, Archimi- nistris Rigensibus. Riga 10 Ianuar. 1583.	200
94. Hieron. Rozdrażewski, Eppus Cuiavien., P. Skarga. Vla- dislavia Maii... 1583.	205
95. Ex literis P. Petri Scargae, Grodnae in Lituania 12 Ia- nuar. 1584 datis ad Claudium Aquavivam, Praep. Ge- ner. S. I.	206
96. Hieron. Rozdrażewski, Eppus Cuiavien., P. Skarga. Ra- ciaż 7 Maii 1584.	209
97. P. Skarga Claudio Aquavivae, Praep. Gener. S. I. Cracovia 4 Iulii 1584.	209
98. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I. Cra- covia 17 Septemb. 1584.	212
99. Hieron. Rozdrażewski, Eppus Cuiavien., P. Skarga. Piórków 23 Septemb. 1584.	213
100. Hieron. Rozdrażewski, Eppus Cuiavien., P. Skarga. Piórków 14 Octobr. 1584.	215
101. Hieron. Rozdrażewski, Eppus Cuiavien., Ioanni Paulo Campano, Provinciali Poloniae. Piórków Octobri 1584.	216
102. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I. Cra- covia 28 Octobr. 1584.	216
103. P. Skarga Ioan. Paulo Campano, Provinciali Poloniae. Cracovia Novembri 1584.	219
104. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I. Cra- covia 15 Maii 1585.	223

	Pag.
105. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I. Cracovia 18 Septemb. 1585.	224
106. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I. Cracovia 28 Novem. 1585.	228
107. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I. Cracovia 21 Decembris 1585.	230
108. Hermanus Thyraeus, Rector Collegii Moguntini, Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I. Moguntia 8 Maii 1586.	234
109. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I. Cracovia 13 Iulii 1586.	235
110. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I. Cracovia 16 Augusti 1586.	239
111. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I. Cracovia 13 Septem. 1586.	243
112. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I. Cracovia 13 Septem. 1586.	245
113. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I. Cracovia 1 Novem. 1586.	246
114. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I. Cracovia 29 Novem. 1586.	247
115. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I. Cracovia 17 Ianuar. 1587.	248
116. De epistola Iacobi Woroniecki, eppi nominati Kiiovien- sis, data ad P. Scargam 28 Octobr. 1587.	250
117. P. Skarga Cardin. Georgio Radziwiłł, Eppo Vilmensi. Cracovia 13 Ianuar. 1588.	250
118. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I. Var- sovia 26 Ianuar. 1593.	252
119. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I. Ia- roslavia 25 Augusti 1593.	253
120. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I. Lu- blinum 5 Iunii 1594.	254
121. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Gener. S. I. Cra- covia 26 Novem. 1594.	256
122. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Generali S. I. Cracovia 9 Febr. 1595.	257
123. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Generali S. I. Cracovia 8 Augusti 1595.	258

	Pag.
124. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Generali S. I. Cracovia 27 Septem. 1595.	259
125. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Generali S. I. Cracovia 19 Octob. 1595.	261
126. Hieron. Rozdrażewski, Eppus Cuiaviensis, P. Skarga. Vladislavia 7 Febr. 1596.	263
127. P. Skarga Nicolao Christophoro Radziwiłł, Palatino Trocensi. Varsovia 26 Maii 1600.	264
128. P. Skarga Ioanni Zamoyski, Cancellario Regni, Supremo Duci Exercituum. Cracovia 10 Iunii 1603. . .	265
129. Cardinalis Caesar Baronius P. Skarga. Roma 4 Septem. 1603.	267
130. De epistola Henrici Garneti S. I. ad P. Scargam. . .	267
131. P. Skarga Ioanni Zamoyski, Cancellario Regni. Cracovia 12 Augusti 1604.	268
132. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Generali S. I. Cracovia 14 Augusti 1605.	269
133. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Generali S. I. Cracovia 29 Iulii 1606.	272
134. P. Skarga Stanislao Grodzicki S. I., Praeposito ad S. Barbaram. Vislicia 14 Septem. 1606.	273
135. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Generali S. I. Vislicia 20 Septem. 1606.	275
136. P. Skarga Claud. Aquavivae, Praep. Generali S. I. Ex castris sub Ianovecio 9 Octob. 1606.	278
137. P. Skarga Andreae Barski, Custodi Varsoviensi. Cracovia 9 Febr. 1608.	280
138. Fridericus Barscius S. I. P. Skarga. Orsa 4 Septem. 1609.	281
139. P. Skarga Ioanni Carolo Chodkiewicz, Capitaneo Samogitiae. Vilna 20 Octob. 1609.	282
140. Scheda Ioan. Caroli Chodkiewicz ad P. Scargam. Birze 2 Decemb. 1609.	283
141. Andreas Bobola, Succamerarius Regni, P. Skarga. Ad Smolenscum 11 Iulii 1610.	284
142. Andreas Bobola, Succamer. Regni, P. Skarga. Ad Smolenscum 12 Iulii 1610.	285

APPENDIX.

	Pag.
I. Petrus Skarga de accepto proventu vicezupparium quietat.	287
II. Annotatio de admissione ad Societatem Iesu Petri Skarga, die 2 Februarii 1569.	287
III. Iudicium Valeriani Protaszewicz, Eppi Vilmensis, de libro haeretico Andreae Volani.	288
IV. Privilegium pro Mansionariis una cum conditionibus, sub quibus ad templum S. Barbarae denuo admitti suaque consueta officia persolvere possint.	288 .
V. Hieronymus Rozdrażewski, Eppus Cuiaviensis, Sigismundo III. Regi Poloniae. Vladislavia 12 Febr. 1596.	290
VI. P. Skarga de acceptis 65 flor. vicezupparium quietat.	291
VII. P. Skarga de acceptis 65 flor. thesaurarium curiae regni quietat.	292
VIII. P. Skarga de acceptis 140 flor. zupparios quietat.	292
IX. Breve Elogium P. Petri Scargae.	292

INDEX EORUM QUIBUS PETRUS SKARGA SCRIPSIT.

NUMERI SUNT EPISTOLARUM, NON PAGINARUM.

Aquavivae Claudio, 70, 71, 72, 75,	Mercuriano Everardo, 32, 37, 38,
77, 81, 83, 85, 90, 95, 97, 98,	39, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 49,
102, 104, 105, 106, 107, 109,	51, 52, 53, 54, 55, 56, 57.
110, 111, 112, 113, 114, 115,	Natali Hieronymo, 14, 15, 17, 18,
118, 119, 120, 121, 122, 123,	22, 23, 28.
124, 125, 132, 133, 135, 136.	Plein Gregorio, 91.
Barski Andreae, 137.	Plein Gregorio et Georgio Hai-
Bathorio Stephano, 61, 62.	nero, 93.
Bolognetto Alberto, 78.	Polanco Ioanni, 7, 8, 11.
Borgiae Francisco, 9, 12,	Possevino Antonio, 45.
Caligario Ioanni Andreae, 58,	Radziwiłł Georgio, 117.
60, 73.	Radziwiłł Nicolao Christophoro,
Campano Ioanni Paulo, 88, 103.	127.
Chodkiewicz Ioanni Carolo, 139.	Stefanowski Ioanni, 87.
Cromero Martino, 3, 5, 84.	Suniero Francisco, 25, 30, 33,
Gratiano Antonio, 26.	36, 65.
Grodzicki Stanislaw, 134.	Thesaurario curiae regni, ap-
Karnkowski Stanislaw, 50.	pen. VII.
Magio Laurentio, 19, 24, 31.	Tomaszewicz Annae, 1.
Manareo Oliverio, 59, 66.	Vicezuppariis, appen. I., VI.
Mansionariis Cracoviensibus, ap-	Zamoyski Ioanni, 128, 131.
pen. IV.	Zuppariis, appen. VIII.

INDEX EORUM

qui Petro Scargae scripserunt.

Numeri sunt epistolarum, non paginarum.

Baranowski Albertus, 79.
 Baronius Caesar, 129.
 Barscius Fridericus, 138.
 Bathorius Stephanus, 63, 64.
 Bobola Andreas, 141, 142.
 Chodkiewicz Ioannes Carolus, 140.
 Garnetus Henricus, 130.
 Hosius Stanislaus, 48.
 Laterna Martinus, 74, 76.
 Natalis Hieronymus, 13, 16, 20, 21, 27.
 Polanco Ioannes, 10.
 Rozdrażewski Hieronymus, 67, 68, 69, 80, 82, 86, 89, 92, 94, 96, 99, 100, 126.
 Sunner Franciscus, 29.
 Woroniecki Iacobus, 116.

INDEX EORUM

qui de Petro Scarga in suis epistolis mentionem faciunt, vel aliquam connexionem cum eius epistolis habent.

Numeri sunt epistolarum, non paginarum.

Breve Elogium, appen. IX.
 Commendone Ioan. Franciscus, 4.
 Gelasinus Nicolaus, 2.
 Laureo Vincentius, 40.
 Noviciatus Romanus, appen. II.
 Polanco Ioannes, 6.
 Protaszewicz Valerianus, 34 et appen. III.
 Radziwiłł Nicolaus, 35.
 Rozdrażewski Hieronymus, 101 et appen. V.
 Thyraeus Hermanus, 108.

INDEX PERSONARUM ET LOCORUM.

Nomina Petri Scargae eaque, quae sive in inscriptionibus, sive in fine epistolarum occurrunt, hic omittenda censuimus, cum in indice chronologico epistolarum facile inveniri possint.

Numerus arabicus significat paginam.

Abircrombius Robertus S. I., magister noviciorum 236, 238, 239, 245, 247, 249.	Anna Austriaca, prima uxor Sigismundi III. 269, 272
Adamus magister S. I. 141.	Anna ex ducibus Masoviae 27, 28.
Agapitus I. papa (535—536) 138, 139.	Anna, filia Ioannis III. regis Sueciae 271, 272.
Agnitki 161.	Anna, filia archiducis Ferdinandi Tirolensis 271, 272.
Alabianus Garsias S. I. 159, 254—256, 262.	Antichristus 86, 109.
Alamanni Dominicus, Florentinus, culinae regiae praefectus 153, 156, 163, 164.	Aquaviva Claudius, generalis S. I. 144, 289.
Alandus Ioannes S. I. 122, 123, 127, 159, 161.	Arator Stephanus S. I. 144.
Albertus (ignotus) 37.	Ariani 109, 134, 227, 232, 233, 197.
Alexander (ignotus) 152.	Arnoldo magister S. I. 8.
Ambrosius s. 201.	Atheismus 232.
Amurat III. sultanus, 131, 133.	Augusta Vindelicorum = Augsburg urbs Bavariae 193, 206.
Anabaptistae 61, 109, 134, 196, 233.	Augustiani 86.
Anglia 149, 197, 268. Angli 286.	Austriaci 276.
	Avenio = Avignon urbs Galliae 18.

- Babylon** 90, 220.
- Balthasar de Bruchnal**, mansionarius Leopoliensis 2.
- Balticum mare** 133, 208.
- Bałaban Gedeon**, eppus ruthen. Leop. 260, 261.
- Baranowski Albertus**, canon. Gnesnensis 152, 155, eppus Premisliensis, vicecancellarius regni 238.
- Barscius (Bartsch) Fridericus S. I.** 276, 278.
- Barzy Stanislaus**, palatinus Cracoviensis 242.
- Barzyna Dorothea**, palatina Cracovien. 239, 242.
- Basilides Ioannes (Iwan Groźny)**, magnus dux Moscoviae 139, 145—147, 149, 151.
- Basilius magnus s.** 201.
- Bathorius Andreas**, nepos regis Stephani, iuvenis scholae Pultoviensis 141, 144, 171, 173; cardinalis 39, 239, 242, 248.
- Bathorius Christophorus**, Princeps Transsilvaniae, frater regis Stephani 155, 156.
- Bathorius Stephanus**, Rex Poloniae eligitur 81, coronatur 92, 135.
- Eius pietas** 90, 105, 115, 149, 150, 153, 154, 156, 157, 173, 179, 180.
- Religionis catholicae cultor zelosissimus** 84, 92, 97, 115, 128, 130, 131, 147, 150.
- In Livonia religionem catholicam ab annis 50 eiectam instaurat** 175, 181, 182, 184, 185, 187, 194, 195, 199.
- Exstirpat haereses** 88, 90, 100, 102, 106, 109, 110, 128, 131, 149, 168, 171, 183, 223, 227, 232.
- Rigae templa profanata recuperat** 177—179.
- Collegium Polocense fundat**, promovet et curat 116—122, 124—130, 132, 145, 146, 148, 152, 157, 158, 207, 210.
- Collegium Colosuarense sive Claudiopolitanum in Transsilvania fundat et curat** 144, 145, 149, 172, 243.
- Fundator Collegii Derpatensis, Narvensis, Rigensis** 148, 206, 208, 210. **Brestensis et Grodnensis** 208, 210.
- Collegium Vilnense invisit** 105, beneficiis cumulat 105, 150, 159, 173.
- Templa s. Iacobi Rigae** 185, s. **Magdalenae Derpati** 208, s. **Stephani Cracoviae** 221, 222, **Societati confert.**
- Tollit calumniam contra Societatem Iesu ab haereticis per Germaniam sparsam** 234, 237, 238, 242.
- Apud reginam Angliae Patres S. I. in vincula coniectos defendit** 155.
- Gedanenses rebelles oppugnat** 90, 91.
- Moschos persequitur bello** 108, 109, 116, 135, 141, 144, 145, 148, 152, 154, 157, 163, 164, 167, 226.
- Moscoviticam legationem P. Possevini initio non probat** 146,

- 147, postea vero ob reverentiam et summam observantiam erga sedem apostolicam libenter acceptat 149.
- Paciscitur cum magno duce Moscovie 139, 148, 149, 152, 155, 157, 172.
- Victor et triumphator gloriosissimus 117, 131, 133, 135, 161, 162, 172, 173, 176
- Nuntium Turcarum in castris expicit 131.
- Legationem mittit Augustam Vinelicorum 193, 199, 205, Romanam 228.
- Beduński Adalbertus S. I., rector collegii Pultoviensis 19, 28, 33, 34, 37, 141.
- Belial 251.
- Berzewicz Martinus, cancellarius Transsilvaniae 149, 151.
- Beszyce 48, 54.
- Biała, urbs et arx in palatinatu Brestensi Lituan. 163.
- Bicinum (Byczyna), pagus Silesiae 252.
- Birkowski Fabianus, ordinis praedicator. 294.
- Bobola Andreas, supremus cubi- culi regii praefectus 274, succamerarius regni 281.
- Boleslavia (Bolesławiec) 233.
- Bolesta Paulus S. I. 159.
- Bolognetti Albertus, nuntius apostolicus 155, 156, 165,, 172, 208, 217, 218, 220.
- Bora Catharina 197, 199.
- Borgias Franciscus, generalis S. I. 8, 10, 13, 15, 16, 18, 29, 30, 32, 39, 40, 44, 45, 46, 51.
- Borromaeus Carolus, cardinalis archiep. Mediolanensis 39.
- Borukowski Ioannes, canonicus Lenciciensis, vicecancellarius regni 110.
- Boxa Paulus S. I. 105, 159, 160, provincialis Lituaniae 283.
- Brant Ioannes S. I., rector collegii Pultoviensis 142, 144.
- Bresta Lituaniae (Brześć Litewski) 134, 208, 218, 221, 222; arx, portus, templa catholica, ruthenica, hebraea 208, plebanatus 218, 220, 221.
- Britius Iosephus, architectus S. I. 52, 158, 262.
- Brunsberga 32, 45, 108, 133, 135, 177, 180, 223; collegium pontificium 108, 181.
- Brzezinius (ignotus) 141.
- Brzozowski Iacobus, canonicus Plocensis 37, 38.
- Budny Simon, haereticus 61, 64, 86.
- Caligari Ioannes Andreas, nuntius apostolicus 109, 110, 146, 149, 150.
- Calviniani 109, 196, 203, 226, 227, 233.
- Calvinus Ioannes 197, 232.
- Campano Ioannes Paulus, provincialis S. I. 145, 146, 148, 149, 150, 157, 159, 165, 171, 172, 184, 185, 194, 195, 196, 207, 208, 210, 212—218, 223, 225, 228, 229, 231, 232, 235—241, 243, 245, 289.

- Capecius Ferdinandus S. I., rector collegii Claudiopolitani 243, 245.
- Carmelitae 86.
- Carminata Ioannes S. I., visitator generalis 165, 166, 172, 226.
- Carolus archidux Styriae, Carinthiae, Carniolae 10, 18, 272.
- Casimiria, suburbium Cracoviense 255.
- Catharina de Mantua 272.
- Cauna (Kowno) 115, 116.
- Cecchi Baptista Florentinus 292.
- Cellarius ager 210, 211.
- Ceremisovienses Tartari 163, 164.
- Chodel 136.
- Chodkiewicz Hieronymus 284.
- Chodkiewicz Ioannes, capitaneus Samogitiae, castellanus Vilnensis 62, 64. 111, 112.
- Chodkiewicz Ioannes Carolus, capitaneus. Samogit., supremus dux exercitus Lituaniae 283, 284.
- Chodkiewiczowa Sophia 284.
- Chrysostomus s. 201, 292.
- Ciechocin 209.
- Cikowski Stanislaus, succamerarius Cracoviensis 267.
- Clemens s. 201.
- Clemens VIII papa 269, 271, 272.
- Clusinum (Kłuszyn) 284, 285.
- Comitia regni: Varsoviensia (1572) 19, 25, 26, 28, 31, 32, 34, 35, 38; (1581) 138, 139, 141, 148; (1582) 167, 182, 195; (1585) 210, 215, 216, 222; (1593) 252; Cracoviensia (1595) 256, 258; Varsoviensia (1596) 263, 264, 291; (1607) 275, 278, 280.
- Commendone Ioannes Franciscus, cardinalis 28, 31, 32, 35, 36, 38, 51. 71, 83, 89.
- Confalonarius Bernardinus, provincialis S. I. 255—259, 262.
- Congregationes provinciales: Callisiensis 209, 210, Pultovien- 255, Vilnensis 273.
- Constantia Austriaca, altera uxor Sigismundi III. 269, 271, 272.
- Constantinopolis 228, 241, 259.
- Conversiones: Cracoviae 228, 229, 231—233; Leopoli 20, 36; Plociae 41; In Prussia 223; Rigae 180; Sluciae 108, 190; Vilnae 91, 109, 151; alibi 64, 156, 190, 206, 294.
- Copius Georgius, sacerdos 181.
- Cosaci 163.
- Cracovia (Kraków) 11, 19, 24, 75, 134, 159, 160, 207—209, 212—218, 221, 222, 228, 229, 231, 232, 237, 241, 242, 255, 256, 261, 293; Cracovienses 223.
- Cracoviensis arx 255, 257, 262; cathedrale templum 232, 255; capitulum 223; praelati 11, 232, 260.
- Cracoviensis academia 11, 212, 217; academici 217, 232; senatus urbanus 234, 238, 242.
- Templum B. V. Mariae 222, 236, 237, 255, 288; mansionarii 288—290.
- Cracovienses Iesuitae: residentia ad s. Barbaram 134, 159, 160, 217, 236, 240, 255, 288, 289, 293; templum s. Barbarae 210,

- 212, 217, 218, 222, 231, 232,
240, 242, 249, 255, 288, 289;
congregatio B. Deigenitricis
212, 217; congregatio miseri-
cordiae 217, 223, 242, 248;
domus professa 207, 212, 231,
236, 240, 255, 261; templum
s. Stephani 212, 217, 218,
221—223, 230, 231, 236, 240,
257; domus probationis (no-
viciatus) 212, 228, 230, 238,
239, 243, 247—249, 257.
- Crasnostavia (Krasnystaw) 134,
252.
- Cymerman Georgius, consul Ge-
danensis 290.
- Cyrowski Nicolaus S. I. 273.
- Czarnkowski Gaspar S. I. 236.
- Czarnolaski Skarga Ioannes 39,
85, 86, 88, burgrabius arcis
Cracoviensis 264, 265, 281.
- Czarnolaski Stanislaus 85.
- Czarnolaska Margarita 85.
- Czersk 36, 37.
- David rex et propheta 283.
- Dąbrowski Agapitus S. I. 284.
- Dąbrowski Simon, canonicus Vi-
slicensis 241—243, 248.
- Dalberg Wolfgangus, archieppus
Moguntinus 234, 235, 237, 242.
- Dembski Paulus, suffraganeus Cra-
coviensis 250.
- Demetrius falsus 272, 273, 277.
- Derpatum (Dorpat) 181, 185, 207,
208, 213, 218.
- Dinamuntum (Dynemunt) 283.
- Disna (Dzisna) urbs 148, 152,
157.
- Disputationes apologeticae: In pa-
go Beszyce 49, Polociae 123,
Rigae 198, 205.
- Dobiecki Ioannes, cubicularius re-
gius 163, 164.
- Dobrocieski Nicolaus, canonicus
Cracoviensis 281.
- Dobroszewski Martinus 292.
- Doctores sancti 201, 204, 196,
226, 269, 296.
- Domaradzki Stanislaus, subdapi-
fer Leopoliensis 285, 286.
- Dominicani 86.
- Donius Ioannes Nicolaus S. I.,
rector collegii Viennensis 232,
234.
- Dorohostajski Nicolaus, palatinus
Polocensis 116—120, 122—
129, 131, 132, 152, 157, 207,
210.
- Drenoczy Stephanus S. I. 149—
151.
- Drohobicia (Drohobycz) 133.
- Dulski Ioannes, supremus thesau-
rarius regni 154, 156, 223, 224.
- Duna (Dźwina), fluvius 120, 128—
130, 176.
- Dyr Melchior S. I. 71.
- Dworzyszcze 56, 59.
- Ebionitae 55, 196.
- Elbinga (Elbląg) oppidum in Prus-
sia 6.
- Elisabeth, regina Angliae 155,
156.
- Elisabeth Austriaca 272.
- Eppi Poloniae 56, 60, 215, 216,
270, 275, 276.
- Eppi Russiae 260, 261.
- Erfundenses (Erfurt), in Saxonia
234.

- Estones 207.
 Eugenius IV. papa 261.
 Evangelici 225.
 Fabius Georgius, capellanus re-
 gius 116, 128—130, 156.
 Fabricius Albertus S. I. 229.
 Fabricius Petrus S. I. 169, pro-
 vincialis 285.
 Fabronius Iosephus S. I. 212.
 Faichtus Sanctus (Sankt Veit),
 urbs Carinthiae 8.
 Filipowski Hieronymus, capita-
 neus Nurensis 155, 156.
 Firlej Ioannes, palatinus Craco-
 viensis 177, 182.
 Firlej Nicolaus, castellanus Bie-
 censis 177, 182.
 Feyerabend Sigifridus, typogra-
 phus 225, 227.
 Forsler Emericus S. I., rector
 collegii Viennensis 10.
 Florentina unio 260, 261.
 Franciscani 86.
 Francken Christianus 228—230,
 232, 233.
 Francofurdum ad Moenum 225.
 Frankowic 118.
 Fratres: Albertus, Erasmus et
 Venceslaus 87, casus ex theo-
 logia morali.
 Fuggerus Marcus 225.
 Gabriel neophytus 36.
 Gagliardi Achilles S. I. 104, 106.
 Galli 286.
 Garnetus Henricus S. I. 267.
 Gaspar apostata 49, 54.
 Gedanum (Gdańsk) 23, 90, 177,
 208, 290; ibidem collegium 35,
 portus 256; Gedanenses 90,
 91, 263, 290.
 Gedrojc Melchior, eppus Samogi-
 tiae 179, 182.
 Gelasinus Nicolaus, patricius Leo-
 politanus 2.
 Georgius (ignotus) 140.
 Georgius Pater S. I. 42.
 Germania 104, 134, 197, 227,
 234, 242.
 Germani 176, 184, 194, 195, 206,
 286.
 Geskau Gaspar, abbas Olivensis
 35, 37.
 Girosłavia (Jarosław) 18, 39.
 Glareanus Henricus, geographus
 71.
 Guagninus Alexander, Veronen-
 sis 225.
 Gołyński Bernardus S. I. 220—
 222, 252, 253, 262, 276.
 Goryńska Dorothea 242.
 Goryński Petrus, palatinus Ma-
 soviensis 242.
 Górnicki Lucas, capitaneus Ty-
 kocinensis 42, 43.
 Gostomski Hieronymus, palatinus
 Posnaniensis 293, 294.
 Goślicki Laurentius, eppus Ka-
 menecensis 250.
 Graeci 86, 88, 91, 224, 225, 259.
 Graecium (Graz), urbs Styriae
 10, 18.
 Gregorius I. magnus, papa (590—
 604) 138.
 Gregorius XIII. papa 39, 40, 59,
 88, 97, 98, 104, 107, 146,
 149, 160, 165, 173, 189, 210,
 218, 220, 224.

- Grodna (Grodno) 115, 137, 207, 208.
 Grodziec (Grojec) 93, 287.
 Grodzicki Stanislaus S. I. 209, 278.
 Gustavus Adolphus, rex Sueciae 211.
 Gutowski 284.
 Hainerus Georgius 200.
 Handlowa Sophia, patricia Leopolitana 100, 101.
 Hans famulus 284.
 Haraburda Michael, notarius Lituaniae 155, 156.
 Havenschis (Havebeschede) Theodoricus S. I. 206.
 Herbest Benedictus S. I. 28, 32, 43, 60.
 Herberst 36.
 Herburt Ioannes, capitaneus Premisliensis 44, 48.
 Herburt Valentinus, eppus Premisliensis 10, 11, 15, 18, 21, 22, 24—28, 35, 46.
 Hierosolyma, Hierusalem 183, 188, 192.
 Hispania 11, 100, 103; Hispani 286.
 Hlebowicz Ioannes, castellanus Minscensis 70, 71; supremus thesaurarius Lituaniae 131, 133, 224, castellanus Trocensis 227.
 Horvolenses 161.
 Hosius Stanislaus, cardinalis, eppus Varmiensis 5, 75, 77, 79, 82, 86, 88, 89, 99, 135, 224.
 Hungari 161, 162.
 Iacobus I. rex Angliae 267—269.
 Iacobus s. apostolus 201.
 Iagellonia Anna, filia Sigismundi I., soror Sigismundi Augusti et Catharinae Iagelloniae 41, 43, coniux Stefani Bathorii 221, 222, 247.
 Iagellonia Catharina, regina Sueciae 59, 272.
 Iagellones 107.
 Janowiec, urbs ad Vistulam 279, 280.
 Jarzewski Ioannes, canonicus Vilnensis 63, 64, 92, 103, 139, 140.
 Iaroslavia (Jarosław) 11, 16, 17, 19, 22—25, 27, 44, 46—50, 53, 59, 134, 142, 158, 172, 208, 225, 231, 253, 255; nundinae 24.
 Iaroslaviense collegium 17, 31, 35, 39, 40, 44, 46, 51, 101, 134, 136, 254, 268; templum s. Ioannis Bapt. et s. Sophiae 24.
 Jasiński Nicolaus, notarius Lituaniae 128—130, 133.
 Iephte, iudex in populo Israel 70, 71.
 Ieremias, patriarcha Constantinopolitanus 259, 261.
 Iesuitae 42, 57, 67, 86, 157, 178, 198, 208, 234, 276, 294.
 Ignatius de Loyola, fundator S. I. 57, 59, 123.
 Igovenses, incolae Estoniae 195, 197.
 Ingolstadt, urbs Bavariae 48, 135, 137.
 Illyria 88.
 Indiae 55, 86, 181.
 Interregnum 40, 51, 58, 59, 81, 249.

- Ioannes Mathias S. I. 236.
 Ioannes III. rex Sueciae 252, 253, 272.
 Ioannes XIII. papa (965—972), 261.
 Ioannes XV. papa (985—996), 261.
 Italia 6, 108, 189, 190.
 Iustinianus Augustus, imperator 138, 139.
 Iwanowicz Gregorius, metropolita ruthenicus Polocensis 260, 261.
 Kamienny Ioch 63, 64.
 Karniewski Ioannes 25-28, 51, 54.
 Karnkowski Stanislaus, eppus Cu-
 iaviensis 35, 37, archieppus Gnesnensis 169, 170, 174, 236.
 Károlyi István, colonellus hun-
 garicus 162, 164.
 Kieyzerling Otilia 182.
 Kirchberg 225.
 Kiszka Ioannes, incisor Lituaniae 61, 64, capitaneus Samogitiae 111, 112, 139, 140.
 Kłobucki Iacobus, canonicus Leo-
 politanus 1.
 Komelski Nicolaus 21, 22, 26, 46, 47, 53.
 Konarski Adamus, eppus Posna-
 niensis 11, 12, 36, 37.
 Koniński Albertus, benefactor 143.
 Kopycki Adamus 229—231.
 Kopystyński Michael, eppus ruthe-
 nicus Premisliensis 260, 261.
 Kormanicki Augustus, castellanus C-
 zchoviensis 213.
 Kormanicka Anna, castellana C-
 zchoviensis 212, 213, 217, 221, 228, 230, 241.
 Kostka de Stenberg Ioannes, pa-
 latinus Sandomiriensis 55.
 Kozłowski Adamus, medicinae
 doctor 221, 222.
 Kozłowska Margarita 221, 222.
 Kraizer Stanislaus, patricius Leo-
 politanus 1.
 Krasiński Franciscus, eppus Cra-
 coviensis 42, 43.
 Kromer Martinus, suffraganeus
 Varmiensis 89, eppus 181, 182.
 Ladislaus, filius Sigismundi III.,
 270, 272.
 Lascius Martinus (Łaszczy) S. I.
 67, 68, 71, 226.
 Lasicius Ioannes (Łasicki), hae-
 reticus 224, 225, 227, 238.
 Laskowski 37.
 Laterna Martinus S. I. 131, 133,
 148, 150, 164, 180, 210.
 Laureo Vincentius, nuntius apo-
 stolicus 70, 71, 75, 88.
 Lenciciensis cantoria 236
 Leopold (Lwów) 1, 18—21, 24—
 26, 29, 35, 36, 44, 49, 50,
 54, 100, 101, 134.
 Leopolienses cives 7, 35, cathe-
 drale templum, canonici, cle-
 rus, carceres, hospitalia, se-
 natus urbanus, schola 18—21,
 29.
 Leopoldita Lucas, ordinis praedi-
 catorum 5.
 Leszczyński Andreas, cubicular-
 rius regius 161, 164.
 Linde Ioannes, burgrabius Geda-
 nensis 290.
 Lipiński 118.
 Litavi 181, 195.

- Lituania 55, 70, 74, 81, 84, 91, 97, 98, 104, 106, 107, 128, 132, 134, 143, 157, 167, 169, 172, 188, 190, 192, 195, 213, 227, 238.
- Lituani 127, 177, 185, 210.
- Livonia (Inflanty) 139, 145, 146, 148, 149, 172, 175, 176, 178, 180—182, 184, 185, 194, 195, 200, 208, 218, 225, 240, 245, 266, 273, 282, 284; Livones 183; Livoniae eppi 146.
- Londinum 267.
- Loreto, urbs Italiae 8.
- Lotavi 206, 207.
- Lublinum (Lublin) 134, 136, 208, 222, 254, 255; ibidem collegium 133—136, nundinae 134, tribunal regium 134, 254.
- Lutherus Martinus 197, 200.
- Lutherani 90, 203, 223, 225.
- Łączyński 265.
- Łęczycki Stanislaus S. I. 123, 133.
- Łosk, arx 61, 64, 86, 288.
- Łukiszki 293, 294.
- Maciejowski Bernardus, vexillifer curiae regiae 135—137, canonicus Cracoviensis 226, postea eppus et cardinalis.
- Magdalena, soror Maximiliani ducis Bavariae 271, 272.
- Magius (Magio) Laurentius S. I., provincialis 9, 10, 12—20, 29, 30, 39; viceprovincialis 134, 145, 147, 150.
- Mądrawicz Andreas, notarius Leopoltitanus 2.
- Mahometismus 61.
- Makowiecki Thomas, canonicus Vilmensis 63, 64.
- Malaspina Germanicus, nuntius apostolicus 256, 257, 260, 261.
- Małdrzyk Stanislaus, tribunus Leopoliensis 287.
- Manareus Oliverius S. I. 84, 144, 237, 242.
- Mancinelli Iulius S. I. 228, 230, 241, 247.
- Mantua 252.
- Maria, uxor archiducis Caroli 271, 272.
- Masellus Ludovicus S. I., provincialis 252—255.
- Mathias imperator 272.
- Maximilianus II., imperator 81, 82, 206.
- Maximilianus, archidux 250, 251.
- Maximilianus, dux Bavariae 272.
- Mayerin Ursula (Gienger), magistra cubiculi reginarum: Annae et Constantiae 271, 272.
- Masovia 24, 27, 294
- Mercurianus Everardus, generalis S. I. 59, 63, 84, 94, 224.
- Miechovia (Miechów) 39.
- Miecislaus I., dux Poloniae 261.
- Mielecki Nicolaus, palatinus Podoliae 284.
- Mieleski Augustinus Rotundus, advocatus Vilmensis, 62, 64, 65, 67, 68, 70, 71, 92, 115.
- Mielżyński Lucas, succamerarius Calissiensis 277, 278.
- Milanese Maximus S. I. 243.
- Milano (Mediolanum) 39.
- Milewski Iacobus, suffraganeus Cracoviensis 232, 234.

- Miński Gaspar, tribunus Varsoviensis 242.
- Miński Stanislaus 239, 242, postea palatinus Lenciciensis.
- Missiones religiosas propagandae fidei causa: Andreioviensis 231; Lanckoronensis 279, 280; Livonica 145, 149, 175—185, 187, 194—196, 199, 206; Miechoviensis 39; Moscovitica 146, 147, 149, 151, 159, 172; Niesvisiensis 188—192; Plocensis 40—42; Polocensis 116—132, 157; Prutenica 223; Slucensis 107, 108; Suetica 56, 59, 72, 101, 114, 159.
- Młodziejowski Hyacinthus, thesaurarius curiae regni 162, 164, 292.
- Mniszech Georgius, palatinus Sandomiriensis 272, 273.
- Mniszech Marianna, filia palatini, uxor vero falsi Demetrii 272, 273.
- Modestinus Andreas S. I. 151.
- Modrzewski Albertus S. I. 45, 48, 49.
- Mogiła 252.
- Moglio Albertus, auditor cardinalis Bolognetti 217, 219, 220, 222.
- Moguntia 237, 242; collegium 235.
- Moiaczewski, sacerdos 281.
- Morienus Michael S. I. 151.
- Moschus (Moscus) 58, 81, 109, 133, 144—146, 148, 152, 155, 157, 163, 176, 226.
- Mosci (Moschi) 88, 108, 118, 119, 124, 130, 152, 161, 162, 163, 207, 224, 246.
- Moscovia (Moschovia) 58, 135, 144—146, 149, 162, 172, 240, 246, 272, 273, 282.
- Mroskowski Iacobus 142.
- Myszkowski Petrus, eppus Plocensis 11—13; eppus Cracoviensis 223, 224, 238, 241—243, 248, 249, 290.
- Myszogola (Mejszagola) 112, 114.
- Nagy-Bánya 206.
- Narva 148.
- Natalis (Nadal) Hieronymus, vicarius generalis S. I. 13, 28.
- Németi 205, 206.
- Nerwicki Martinus (Kłodawita), canonicus ad s. Florianum Cracoviae 59, 63.
- Nicenum concilium 204.
- Nidecki Andreas Patricius, canonicus Varsoviensis, postea eppus Vendensis 221, 222.
- Niepołomice 205.
- Nieświastowski Stanislaus 141, 144, 168, 171, 183.
- Niesvisium (Nieśwież) 188—190, 208; collegium 189—191, 211.
- Nikowski Simon S. I. 159, 161, 190.
- Niwka Stanislaus 143.
- Notken Anna 182.
- Novogrodensis terra 190.
- Nowostawski Thomas, concionator cathedralis Vlnensis 59, 63.
- Ocieski Ioachim, capitaneus Olsztinensis 255, 256, 262.
- Odrowąż de Sprowa, Stanislaus 23, 26.

- Oenipons (Innsbruck) 271.
 Olelkowicz Georgius, dux Slu-
 censis 107, 110.
 Olelkowicz Catharina, ducissa Slu-
 censis 107, 108 110.
 Olelkowicz: Alexander, Georgius
 et Simon 108, 190.
 Olelkowicz Simon 284.
 Olivensis abbatia 35.
 Olomucium (Olomuniec), urbs Mo-
 raviae 9.
 Onikszty 115, 116.
 Orsa (Orsza) 152, 182.
 Ostrogski Constantinus, palatinus
 Kiioviensis 260, 261, 278
 Ostrogski Ianussius, castellanus
 Cracoviensis 276, 278.
 Ostroróg Ioannes, pocillator regni
 197.
 Ostrowski Ioannes, praepositus
 Iaroslaviensis 36, 37.
 Ostrovia (Ostrów), urbs et arx
 Moscoviae, molendina, templa
 162—164; Ostrovienses 161,
 164.
 Otaliez 191.
 Pac Nicolaus, pseudoepiscopus
 Kiioviensis 89, 111, 112.
 Pacificus Leonardus S. I. 192.
 Palecius (Palecki) Martinus, se-
 cretarius regius 64, 65.
 Parnavia (Parnawa) 181, 185, 283.
 Patavium (Padwa) 11, 223.
 Paulus V. papa 272.
 Pawłowe Sioło (Pawłosiów) 22—
 24, 26, 45.
 Pełczyński Leo, eppus ruthenicus
 Pinscensis 261.
 Petricoviensis synodus 92, 93.
 Petrus s. apostolus 201.
 Piskorzewski Mathias, secretarius
 regius 246, 247.
 Pius V. papa 15.
 Pociiej Hippatius, eppus rutheni-
 cus Vlodimiriensis 261.
 Podolia 28.
 Polanco Ioannes, secretarius ge-
 neralis S. I. 8, 32.
 Polocia (Połock) 116, 117, 121—
 124, 127—131, 144, 145, 147,
 148, 152, 154, 157, 158, 176,
 177, 190, 207, 210, 225, 260.
 Polocensis arx 117—119, 122—
 124, 126, 127, 129, 130—132;
 collegium vide supra Batho-
 rius; templum ruthenicum 117,
 118, 122, 124—126, 132.
 Polonia 6—8, 14, 19, 37, 42, 56,
 74, 77, 79, 100, 104, 107,
 108, 134, 135, 185, 189, 195,
 205, 232, 234, 237, 246, 255,
 259, 261, 268, 271, 273, 282,
 292, 293.
 Poloni 85, 107, 127, 159, 161,
 172, 180, 184, 194, 195, 206,
 207, 213, 234, 246, 261, 272.
 Pokrzywnica 48, 54.
 Pomerania 186, 205.
 Porticus Vincentius, nuntius apo-
 stolicus 25, 26, 28, 31, 32,
 40, 41, 42, 51.
 Posnania (Poznań) 11—15, 36,
 52, 138, 141, 237; canoni-
 catus 36, collegium 12, 36.
 Posnaniensis Ioannes S. I. 144,
 147.
 Possevinus Antonius S. I. 95,
 107—110, 146, 148, 149, 159,

- 172, 184, 199, 210, 222, 227, 246.
- Postawy 121, 131, 132.
- Potocki Ioannes 142.
- Powodowski Hieronymus, archipresbyter Cracoviensis 236, 238.
- Pozgai Sigismundus, secretarius regius 166, 168.
- Plein Gregorius 197, 200.
- Plescovia (Psków), urbs et arx Moscoviae 152, 162—164, 171.
- Płocia (Płock), urbs, cathedrale templum, clerus, palatium 41.
- Płaza Thomas, plebanus ad s. Stephanum Cracoviae 62, 64, 218, 220, 221, 230, 231, 235, 236.
- Prądnik 252.
- Premisla (Przemyśl) 11, 16—18, 22—24, 26, 27, 31, 44, 49, 50; capitulum 23.
- Procheńska Sophia 53.
- Protaszewicz Valerianus, eppus Vilmensis 42, 43, 45, 56—62, 68—70, 73, 76, 81, 83, 90, 98, 102, 105, 106, 112, 113, 115, 167, 226, 288.
- Prussia 23, 181, 185, 195, 223.
- Przeclawka 230, 231, 236, 239, 241, 243, 247, 348.
- Przetocki Adalbertus, magnus procurator arcis Vilmensis 139, 140, 142, 154, 170, 188.
- Przeworsk 21, 53.
- Przeworski Mathaeus 152, 156.
- Pultovia (Pułtusk) 9—11, 15, 21, 23, 31, 35, 43, 45, 49, 53, 141, 169, 171, 184, 214, 255; collegium 33, 40—42, 134, 170; clerus, schola 40.
- Rab Iustus S. I. 253.
- Raciąż (Raciążek) 209.
- Radimna (Radymno) 21.
- Radivili 82, 99, 104, 192.
- Radivila Barbara 272.
- Radivilae: Elisabeth, Sophia Agnes, Anna Magdalena et Catharina 99.
- Radoszkowice 152.
- Radziwiłł Albertus 97—99.
- Radziwiłł Georgius, coadiutor Vilmensis 57, 58, 70, 78, 79, 82, 85, 95—102, 104—106, 114; eppus Vilmensis 142, 143, 160, 165, 166, 169, 170, 182, 185, 194—196, 227, 238; eppus Cracoviensis 260—262, 264.
- Radziwiłł Christophorus Nicolaus (Piorun) castellanus Trocensis 111, 163, 164; vicecancellerius Lituaniae 130, 133; palatinus Vilmensis 110; eius uxores: Catharina, filia Constantini Ostrogski 111, 112; Catharina, filia Stanislai Tęczyński 110.
- Radziwiłł Ianussius, pocillator Lituaniae 279, 280.
- Radziwiłł Nicolaus Christophorus (Sierotka), marsalcus curiae Lituaniae 56, 57, 59, 70, 73, 79, 81, 82, 85—87, 95—98, 100, 103—105; supremus marsalcus Lituaniae 114, 142, 143, 188—190, 211; palatinus Trocensis 264, 265; eius uxor

- Elisabeth Euphemia, filia Andree Wiśniowiecki 192.
- Radziwiłł Nicolaus (Czarny), palatinus Vilnensis 81, 82 99, 190, 192; eius uxor Elisabeth, filia Christophori Szydłowiecki 99.
- Radziwiłł Nicolaus (Rudy), cancellarius et palatinus Vilnensis 57, 59, 61, 68—71, 78, 90, 97, 102, 103, 106, 111, 112, 130, 142, 150, 163, 226.
- Radziwiłł Stanislaus 99, 294.
- Rahoza Michael, metropolita ruthenicus Kiioviensis 261.
- Rakowice 252.
- Relationes de regimine: rectoris Pultoviensis 33, 34, rectoris Vilnensis 80, 84, 101, provincialis 245.
- Rescius (Reszka) Stanislaus, canonicus Varmiensis 39, 218; abbas Andreioviensis 230—232, 235, 236.
- Rhenus fluv. 237.
- Riga 145, 175—177, 181, 183—185, 188—190, 192, 194—196, 199, 210, 218; ibidem arx 179; Augustana confessio, portus 176; collegium 148, 178, 195, 206, 207, 210.
- Rigensia monasteria: Augustianorum, Bernardinorum 176, Cisterciensium monialium 176, 178—180; archieppus, canonici, templa: cathedrale s. Mariae 176, 177, 198, s. Iacobi 176, 178, 179, 185, s. Petri 176, 204.
- Rigenses 176, 183, 185, 197.
- Rokosowski Iacobus, supremus thesaurarius regni 131, 133.
- Roma (Rzym) 3, 4, 6, 24, 30, 33, 36, 39, 40, 75—77, 83, 85, 88, 91, 96, 99, 100, 103, 108, 124, 135, 149, 171, 189, 222—224, 226, 228, 241, 260; collegium 39.
- Romanenses 225.
- Romano Baptista S. I. 8.
- Romburgum 185.
- Rozdrażewski Christophorus, capitaneus Lenciciensis 138, 170, 174.
- Rozdrażewski Hieronymus, canonicus Plocensis 63, 64, eppus Cuiaviensis (Vladislaviensis) 170, 206, 256, 257.
- Rozdrażewski Stanislaus S. I. 38, 62—64, 74, 141.
- Rudolphus II. imperator 205, 206, 271, 272.
- Russia 10, 16, 17, 28, 30, 31, 33, 36, 43, 52, 100, 107, 134, 212, 217, 221, 228, 259, 273.
- Russia Alba 190.
- Russi 224, 225.
- Rutheni 85, 88, 92, 190, 194, 207, 208, 261.
- Rypiński Theophanes, metropolita ruthenicus Polocensis 117, 118, 122, 123, 125, 126, 131.
- Sacramentarii 109, 206, 211.
- Salis fodinae Vielicenses et Bochnenses, 291, 292.
- Sandomiria (Sandomierz) 134, 275; collegium 294, conventus 276.

- Sanus (San) fluv. 23, 24.
 Sawicki Gaspar S. I. 273.
 Saxonia 234.
 Scholae Iesuitarum : Brestae 208 ;
 Brunsbergae 108, 135, 181 ;
 Derpati 207 ; Iaroslaviae 46,
 52, 54 ; Ingolstadii 48, 135,
 137 ; Polociae 144, 147, 158,
 159 ; Posnaniae 237 ; Pulto-
 viae 37, 40, 141, 171, 173 ;
 Rigae 178, 183, 185, 195,
 196, 206 ; Vilnae 62, 68, 70,
 71, 91, 98, 108, 143, 159,
 160, 164, 169, 173, 174, 186,
 193.
 Sędkowski Nicolaus S. I. 42, 67,
 82, 152, 158, 159, 236, 237,
 243.
 Seligius Clemens, auditor theolo-
 giae 170, 174.
 Seplewski Albertus 64—66, 69,
 226.
 Severigenus (Szewrygin) Thomas,
 nuntius magni ducis Mosco-
 viae 146, 147.
 Siemienczyce 191.
 Sigismundus Augustus, Rex Po-
 loniae 42, 59, 175, 270, 272.
 Sigismundus III., Rex Poloniae
 eligitur et coronatur 250, 251,
 Rex Sueciae coronatur 252.
 In Sueciam ad capiendum regnum
 iter instituit 252—254, et in
 Poloniam redit 255, 256.
 Matrimonium cum Constantia Au-
 striaca contrahit 269—272.
 A perduellibus in Polonia accu-
 satur 273—276.
 Rebelles compescit 273—280 ; eos
 bello persequitur capitque om-
 nes una cum ducibus eorum
 278—280, 293.
 Victoriam reportat ex Suecis 266,
 283, ex Moschis 284—286.
 Vladicas sive eppos ruthenicos
 in arce Cracoviensi excipit 260.
 Templi Cracoviensis S. I. ad s.
 Petrum et Paulum fundator
 262.
 Societatem benique fovet et con-
 tra rebelles defendit 271, 275
 —280.
 Decretum in favorem Gedanensium
 Birgittarum edit 263, 264,
 290, 291.
 Apud regem Angliae pro catho-
 licis incarceratis intervenit
 268.
 Eius virtutes : pietas et clemen-
 tia 251, 270, 271, 278, 279.
 Simon magus 124, 133.
 Simon, medicus Vilmensis 67, 71.
 Sixtus V. papa 224, 242.
 Sułowski Stanislaus, abbas Tine-
 censis 274.
 Sunner (Sunierius) Franciscus,
 viceprovincialis S. I. 9—11,
 13, 14, 16, 17, 19, 21, 22,
 30, 32, 38, 39, 42, 56, 57,
 62, 72, 73 ; provincialis 74,
 75, 77, 81, 83—87, 89, 94,
 101, 103, 109, 110, 112, 115,
 116, 136.
 Surazia (Suraż), urbs et arx ad
 Dunam 163.
 Surius Laurentius, Carthusianus
 87, 88.
 Skarga Petrus, canonicus Leopold-

- litanus 2, 3, 5, 6, 7, 287; Soc. Iesu 8, 43—45, 47, 49, 64, 66, 71, 74, 77, 93, 94, 196, 200, 216, 224, 250, 268, 284 287, 288, 292—294.
- Skarga Powęski Franciscus 253; eius filii: Albertus, Ioannes et Stanislaus 252, 253, 291, 292.
- Skarzyński Felix, canonicus Varsoviensis 137, 138, 141, 169, 170, 186.
- Skidziński Venceslaus, praepositus Oświęcimensis 9.
- Słomowski Stanislaus, archieppus Leopoliensis 5, 19, 20.
- Slucia (Stuck) 108, 190.
- Smolenscum (Smoleńsk) Smolenscenses 278, 285, 286.
- Śmiglecki Martinus S. I. 171, 173, 194, 197.
- Śmiglecki Nicolaus 171, 173.
- Solikowski Ioannes Demetrius, canonicus Lenciciensis et Vladislaviensis 137, 138, 140, 182, 187; archieppus Leopoltitanus 228, 230.
- Spagna (Hispania) 13, 15.
- Spira 224, 225.
- Srodanus Martinus S. I. 236.
- Stadnicki Andreas 277, 278.
- Stadnicki Stanislaus, capitaneus Zygwultoviensis 279, 280.
- Starokonińska 2.
- Stępcice 230, 231, 236, 239, 241, 243, 247, 248.
- Stiericum 163.
- Stockholmia (Sztokholm) 59.
- Stokliszki 115, 116.
- Stradomia, suburbium Cracoviense 255.
- Strinerius Decius S. I., provincialis 268, 269, 273, 276, 278.
- Suecia 72, 101, 246, 252, 253, 255, 270.
- Szatmár (Zatmar) 205, 206.
- Szujski Basilius, magnus dux Moscoviae 285.
- Szujski Demetrius 284, 285.
- Szymonowicz de Brzeziny Simon, rector scholae Leopolitane 1, 2; eius uxor Catharina; Szymonowicz Simon (Simonides), poeta filius eorum 2.
- Szyrwinty 57, 59, 73, 150, 159, 173.
- Talwosz Nicolaus, castellanus Samogitiae 141, 196, 197.
- Tarnowski Ioannes Christophorus, castellanus Voinicensis 10, 24, 26.
- Tarnowska Sophia 10, 11, 15—19, 21, 24—32, 35, 36, 38, 43—49, 52, 53.
- Tartari 28, 108, 163, 224.
- Terlecki Cyrillus, eppus ruthenicus Luceóriensis 260, 261.
- Terra sancta (Palestina) 211.
- Tęczyński Stanislaus, palatinus Cracoviensis 110; Theciniorum familia 107.
- Thuringia 234.
- Thyraeus Hermanus S. I., rector Moguntinus 237, 238, 242.
- Ticinius Georgius, canonicus Lenciciensis et Vilnensis, agens diplomaticus in curia Romana 171, 173, 236.

- Toletus Franciscus S. I. 31, 32, 64, postea cardinalis.
 Tolmainer Michael S. I. 82.
 Topel Anna 182.
 Teutones 177, 180, 183.
 Transsilvania (Siedmiogród) 134, 144, 149, 153, 171, 227, 229, 231, 232, 243, 245.
 Transsilvanica collegia 144, 229, 245.
 Trelka Ioannes S. I. 43.
 Treterus Thomas, canonicus Varmiensis 242, 248.
 Trzcieniec 281.
 Tulianka 191.
 Turcae 197, 247, 260.
 Turrianus Franciscus S. I. 75—77, 81—85, 88, 109, 196.
 Tyszkiewicz Skumin Theodorus, thesaurarius curiae Lituaniae 117—120, 124, 127, 187.
 Uchański Iacobus, archieppus Gnesnensis 42, 43, 61.
 Uła, urbs et arx 129, 133.
 Ungaria 110, 172, 228, 232, 241.
 Urowiecki Nicolaus, centurio regius 161, 162, 164.
 Valesius Henricus, Rex Poloniae 59.
 Varsovia (Warszawa) 9, 10, 13, 28, 31, 32, 34, 35, 38, 41, 47, 48, 75, 134, 148, 165, 167, 172, 186, 194, 221.
 Venda 181, 185.
 Venetiae 114.
 Viana Petrus S. I. 71, 104.
 Vielica fluv. 162.
 Vielicolucum (Wielkie Łuki), urbs et arx 135—137, 154.
 Vienna (Wiedeń) 6, 9, 16, 205, 241; Viennenses Patres 10, 228.
 Vierus Ioannes S. I. 47, 48.
 Villach (Bielak), oppidum Carinthiae 156.
 Vilna (Wilno) 32, 42, 43, 45, 47, 54—56, 60, 65, 66, 72, 81, 84, 90, 98, 102, 103, 105, 106, 108, 115—117, 121, 123, 130—133, 135, 142, 144—146, 148—150, 157, 165, 167, 177, 181, 187, 188, 190, 192, 195, 208, 209, 213, 214, 218, 219, 221, 224—226, 264, 273, 284, 292, 293.
 Vilnensis arx 60, 105, 142, 162; capitulum 59—61, 150, 165, 166, 238; cathedrale templum 59—61, 105, 111, 160, 173; templa: s. Annae 42, 43, s. Ioannis 66.
 Vilnense collegium 42, 64, 72, 74, 80, 84, 118, 134, 141, 165, 166, 188, 192, 208, 213; academiae scholarium (cantus, carmina, dialogi, dramata) 62, 70, 71, 160, 173.
 Vincerius Ioannes S. I. 180—182, 184, 194.
 Vistula (Wisła), 31, 279, 280.
 Vitebscum (Witebsk) 163.
 Vitus de Zator, canonicus Leopoliensis 2.
 Vladislavia (Włocławek), castrum 175, 290.
 Vlodimirus magnus, dux Kiiovien-sis 261.
 Volanus Andreas, haereticus 61, 75, 77, 79, 81, 82, 84—86,

- 88, 90, 92, 98, 101, 108, 109, 111, 123, 142, 160, 196, 225, 227, 288.
- Volhinia (Wołyń) 134.
- Voronetia (Woroniec), urbs et arx ad fluv. Uszacz 152, 153.
- Wapowski Andreas, castellanus Premisliensis 137.
- Wapowska Catharina 136, 137.
- Wapowski Stanislaus, castellanus Premisliensis 277, 278.
- Warszewicki Stanislaus S. I., rector collegii Vilnensis 43, 45, 48, 50, 56, 58, 62, 72, 74, 77, 80, 81, 83, 84, 101; missionarius aulicus in Suecia 112, 114, 159, 189.
- Wagrovecensis Andreas, auditor theologiae 169, 174.
- Weier Ernestus, capitaneus Pucensis 223, 224.
- Weier Franciscus 223.
- Wicelius Georgius 89.
- Widmanstadt Philippus, rector collegii Brunsbergensis 180—182.
- Wielamowski 284.
- Wiśniowiecki Andreas, palatinus Volhinae 192.
- Włoszek Stanislaus S. I. 190, 192.
- Wolboria (Wolborz) castrum 175, 186, 199.
- Wolfgangus Guilelmus, palatinus Neoburgensis 272.
- Wojna Benedictus, custos Vilnensis 91, 92, postea eppus.
- Wojna Laurentius, thesaurarius curiae Lituaniae 63, 64; supremus thesaurarius Lituaniae 91, 92, 123, 133.
- Wolski Laurentius, cancellarius eppi Vilnensis 60, 63, 105, 113.
- Wolski Petrus, eppus Plocensis 171, 173.
- Wołowicz Eustachius, cancellarius Lituaniae, castellanus Vilnensis 128, 133, 141, 157, 161, 208, 209.
- Woroniecki Iacobus, eppus nominatus Kiioviensis 250.
- Wujek Iacobus S. I., rector collegii Posnaniensis 11—14, 36; rector Vilnensis 106, 109, 110; rector Claudopolitanus 144, 150, 151, 155, 156; procurator provinciae 212, 213, 217, 219; viceprovincialis Transsilvaniae 225, 227.
- Wysocki Simon S. I. 13.
- Ximenes Petrus S. I., secretarius generalis 248.
- Zamoyski Ioannes, supremus dux exercituum et cancellarius regni 96, 99, 110, 152, 155, 158, 161, 171, 172, 194, 212, 246, 251, 252, 268, 269.
- Zamoyski Thomas 268, 269.
- Zantino S. I. 8.
- Zaręba Stanislaus, 277, 278.
- Zavolocenses 161.
- Zebrzydowski Florianus, castellanus Lublinensis 137.
- Zebrzydowski Nicolaus, centurio regius 135—137, 154, 180; capitaneus Cracoviensis 229, 233, 238, 239, 242; palatinus Cracov. 279, 280, 293.
- Zbaraski Georgius, capitaneus Pinscensis 276, 278.

Zbaraski Ianussius, palatinus Braclaviensis 163, 164, 278.	Zyżka, dux Hussitarum 197, 199.
Zbirujski Dionisius, eppus ruthenicus Chelmensis 261.	Żmujdki 165—167.
Zborowscy 250.	Żółkiewski Stanislaus, palatinus Belsensis 173.
Zwingliani 86, 90, 102, 111, 142, 196, 201—203.	Żółkiewski Stanislaus, secretarius regius 171—173; palatinus Kiioviensis, supremus dux campestris 284, 285.
Zwinglius Udalricus 197.	Żuk Franciscus, procurator arcis Polocensis 117—119, 122, 123, 125—127, 129—132.
Zukowborek 191.	
Zybrzyk (Sibrik) Georgius, centurio hungaricus 154, 156.	

CORRIGENDA ET SUPPLENDA.

Pag. 2 versus 1, loco bardzo, lege barzo.

„ 39 et 43, nota 6, loco Iagellonides, lege Iagellonia.

„ 59 nota 2, loco Iagellonidem, lege Iagelloniam.

„ 82 nota 7, loco 14 Decembris, lege 13 Decembris.

„ 82 nota 8, Carolum omitte.

„ 110 nota 3 sic debet esse: Idem vero polonice significat:
Obrona wieczery Pańskiey etc.

„ 147 nota 4 adde: Alii vero auctores, ut Annuae Literae
Soc. Iesu anno 1582, Romae 1584, p. 226, nec non
Wielewicki T. I. 16, scribunt: Thomas Severigenus.

„ 156 nota 4 sic debet esse: Albertus Baranowski, Canonicus
Gnesnensis, nominatus secretarius maior 29 Novem.
1581.

„ 249 versus 1 et subsequens, sententiae: „Nemini visum est
aequum, ut privilegiorum nostrorum ius prodamus et
negligamus“, notam adiunge: Vi bullarum summorum
pontificum, scilicet Pauli III. de die 18 Octob. 1549,
Pii IV de 19 Augusti 1561, et Gregorii XIII. de 1 Ia-
nuarii 1578, Societas Iesu eximitur a solvendis deci-
mis, tributis, gabellis etc.

ITEM CORRIGENDA.

Pag.	8	versus	8 a summo	pro	civitavit	lege	citavit.
"	14	"	5 ab immo	"	quo	"	qua.
"	17	"	6 a summo	"	misericorhiam	"	misericordiam.
"	20	"	10 a summo	"	Sunnar	"	Sunner.
"	22	"	16 a summo	"	vacant	"	vocant.
"	27	"	4 ab immo	"	esse	"	esse.
"	69	"	7 " "	"	deceamur	"	doceamur.
"	72	"	10 " "	"	obstinent	"	abstinent.
"	93	"	14 " "	"	temetsi	"	tametsi.
"	160	"	15 " "	"	beneficiarum	"	beneficiarium.
"	247	"	5 " "	"	Iagellenia.	"	Iagellonia.
"	271	"	11 a summo	"	contemplum	"	contemptum.
"	298	"	10 ab immo	"	Bex	"	Rex.

Denique loco corollarii addo:

Pag. 18 versus 7 ab immo „me“ sic in chirographo, quod tamen superfluum est.

Pag. 131 versus 18 a summo „ut ne mutire auderent“ sic in apographo, sed melius est: ut nil mutire (etiam muttire) auderent.

Pag. 184 versus 7 a summo „tali humore“ sic in chirographo, attamen melius est: tali tumore.

Pag. 241 versus 15 a summo „vel nescio“ sic in chirographo, at melius est: sed nescio.

1875 (1875)

22

Great City
 Port-Smyth

ANALECTA SCARGOVIANA.

Impresso iam volumine harum epistolarum, accepi 29 Ianuarii 1912 fasciculum rossiacum: „Rossija i Italia. Izdańje Impieratorskoj Akademii Nauk. T. I., wypusk 2. S. Petersburg 1911“. Auctor huius editionis: E. Szmurło, excerpit varia ex „Archivio di Stato di Roma. Archivio dei Gesuiti. Fondo Gesuitico“. In praefato fasciculo inveniuntur etiam 2 epistolae P. Scargae, una vero de P. Scarga, quas hic appono, et data occasione erudito Domino Ioanni Czubek in Academia Literarum Cracoviensi, pro hoc beneficio summas gratias ago.

1. P. Petrus Scarga Everardo Mercuriano, Praep. Generali S. I.

Vilna 17 Iulii 1573.

Gaudet plurimum de eius electione ac regimine totius Societatis. Describit miserabilem statum Ecclesiae in Lituania et Samogitia, ubi etiam aliqui idolorum cultores reperiuntur. Laudat gubernationem rectoris Vilmensis. De fundatrice Iaroslaviensi favorabilem mentionem facit.

Admodum Rde in Christo Pater. Pax Christi.

Et consultoris munus et privata quaedam superiorum admonitio, me ad scribendum Vestrae Reverendae Paternitati excitavit de his, quae et collegio huic et communi nostrae matri, religioni scilicet nostrae expedire iudicarem, hoc tempore praesertim, quo ad V. R. P. totius Societatis cura est divinitus delata.

In primis itaque gaudii mei magnitudinem continere non valeo, quin amplissimis verbis totoque cordis affectu Deo gratias agam et V. R. Pti congratuler, imo nobis gaudeam potius, quod ipsam nobis Deus in hoc supremo munere posuerit, quae singularem illam harum provinciarum obibat curam, tantamque erga Poloniam illiusque salutem sui animi propensionem declarabat. Dictu est difficile quanta refecti laetitia, quanta repleti spe simus, sub hocque felicissimo regimine V. R. Ptis septentrionem nostrum, tanquam aquilam iam consenescentem et in omnem infidelitatem declinantem, pennas resumpturum et omnem impietatem abiecturum confidamus. Det Dominus V. R. Pti vitam et sapientiam, ut videat bona suae Hierusalem.

Sed, ut in praestando imposito officio inde sumam initium, unde materiam accepi gratulandi, id quod mihi et in hoc collegio et in hac forsitan tota provincia Poloniae ad commune totius Societatis bonum desiderari videtur tale est in primis, quod non tam singularem, et sicuti Societatis institutum ipsaque initia requirunt, spiritus illius ubertatem, qui ex charitate erga animarum lucra proximorumque salutem exuberat, prae nobis ferre videmur. Ut de nobis, qui per tot peccata in hoc saeculo indurui, nec tam aptum vas ad hunc pretiosissimum liquorem ad Societatem attuli, taceam: iuvenes isti, quos apud sua ubera lactat pia mater nostra, nescio quomodo mihi videntur non bene hunc fervorem erga animas imbibere, quod semina haec in illis non ita mihi ad hanc rem vivida videantur, ut me plena aliqua spe in posterum reficiant. Nam etsi praeclarae et magnae sint spei, in hac tamen virtute, in qua cuperem illos tanquam catulos leonum ad praedam animarum rugire, non apparet insigne aliquot huius indolis specimen. Optimum esset ad proximorum salutem diligendam omnem nobis flammam supponere, et hanc Societatis nostrae medullam, quam fortissimis ossium conclusionibus tueri. Hoc me spectare et hoc scribere V. R. Pti duo maxime coegerunt, quae certe sine lacrimarum vi cogitare vix aliquando possum, alterum quod non ad retinendam, non ad augendam, sed quasi novis fundamentis restaurandam catholicam fidem huc in Lituaniam praesertim vocati a Domino sumus. Iam enim hic et in multis partibus

fere in extremo est agone, et hic Vilnae prope interitum fuit omnium confessione. Alterum quod tot gemitus et lacrimae pereuntium nos exspectant, tot fertilissimorum laborum ubertas, ut non oporteat alio nomine Lituaniam, ad movendam erga illam commiserationem, quam Indiam septentrionalem vocare. Ex paucis cetera V. R. Ptas colligat. Ad confitendum Vilnam aliqui 20 milliariibus veniunt, intra tot milliaria omnes parochiae desolatae, nullus fere sacerdos invenitur. Populi tamen et catholici maiore ex parte infinitus est numerus, qui suspirant nostram opem, quorum infantes pereunt, quorum animae nullis sacramentis reficiuntur, quorum centesima pars nullam doctrinae christianae partem novit. Etiam in Masovia et in minori Polonia experientia me docuit, unius ex nostris adventu, tot haereticos conversos, tot dubios confirmatos, tot refectos confessione sacramentali catholicos, ut vix tota per Germaniam aliqua provincia uno anno id habeat. Populus adeo religionis amans, adeo tractatu facilis, ut Deus ipse seminans et labores omnes nostros antevertens, ad messem nos tantum vocet.

Habemus et vicinam Samogitiam, in qua et aliqui idolorum cultores reperiuntur. Habemus tot hic haereses, ut sit etiam iam ad Ebionitarum deventum.

Rumpuntur totius commiserationis viscera, cum haec meditamur et inspicimus et in dies audimus. Per misericordiam Dei supplex rogo, ut et hi, quos alit Societas, sint bene erga salutem proximorum animati, et interim, quo Poloni vacent hisce tam necessariis muneribus, externos magistros habeamus, si sine aliarum provinciarum detrimento fieri potest. Totum sit Deo et V. R. Pti commendatum.

Quod R. P. rectorem¹ spectat, nil de illo tam sublime dici potest, quod eius insignes virtutes non superent. Totus mirabilem spirat et redolet sanctitatem, nil eo ad hoc collegium huicque provinciae felicius dari potuit. Sit Dominus benedictus in donis suis. De gubernatione illius nil in genere dici a me potest, nisi quod sit felicissima, moderata, prudentissima. Si quae sunt parva et quae una animadversione corrigi statim possunt, illa apud R. P. Provincialem² deposui.

Quod reliquum est illi erga nos singulari propensione V. R. Ptis me humillime commendo, et pro incredibilibus

beneficiis illi ago gratias, quod et mei etiam in Galliis cum esset fuerit recordata, et quod tantam de collegio Iaroslaviensi habuerit curam.

Prima vox fuit V. R. Ptis, quae illi feminae³ totam animam reddidit, quod in illo Agnus Dei, quem illi misit, inscripserit Fundatrici Iaroslaviensi. Nam antea de recepto collegio semper ancipiti distinebatur cura. Si tum, cum essem in Russia et illud illi Agnus Dei redderem per R. P. Herbestum missum, coepit erga nomen V. R. Ptis valde affici et de omnibus reliquis ad collegium perficiendum pertinentibus cogitare, consideret V. R. P. quanta nunc sit repleta laetitia, postquam illi ego etiam scripsi, V. R. Ptem Deum ad munus hoc elegisse. Credo iam omnia V. R. Ptem cum superioribus nostris de illo collegio composuisse. Sit benedictus Dominus.

Tandem me humillime et devote V. R. Ptis sanctissimis sacrificiis et orationibus commendo. Vilnae 17 Iulii 1573.

Vestrae R. Ptis indignissimus servus

Petrus Scarga.

Foris : Admodum Reveren. in Christo P. Patri Everardo Mercuriano Societatis Iesu Praeposito Generali Romae.

Rossija i Italia T. I., wypusk 2 str. 173—176.

¹ Stanislaus Warszewicki. — ² Laurentius Magius. — ³ Sophia Tarnowska.

2. Ex literis Georgii Fabii, Sacellani Maioris, ad Ioannem Andream Caligarium, Nuntium Apostolicum.

28 Iulii 1580.

Brevis relatio de initiis foundationis collegii Polocensis.

De collegio vero Polocensi id scribere R. D. Vrae possum, quod iam habetur quodammodo pro fundato. Nam ex Vilna in abscessu Maiestas Sua Regia¹ R. D. Patrem Scargam cum duobus aliis fratribus suis actu sacerdotibus Polociam miserat, ut aliqua fundamenta ibidem iacerent, dans illis in primis 10 flor. pro coemendis domesticis rebus. Du-

centos vero pro victu eorumdem et facultatem eligendi unam ecclesiam ruthenam, qua reconciliata possint divina officia et conciones celebrare, quod etiam cum magna hominum piorum frequentia et audientia incepterunt facere. R. D. Pater Scarga hesterno die veniens ex Polocko, occurrere voluit M. Suae Regiae, cum qua omnem necessitudinem illius collegii exposuisset et omnia pro voto suo conclusisset, ita quod cum literis in eo negotio necessariis et cum trecentis flor. pro fabricanda catholica ecclesia laetus recessit. Movebant isti haeretici in consigillandis literis in eo negotio necessariis non parvam difficultatem, quam Maiestas Sua, pietate, auctoritateque sua regia superavit².

Archiv. Vatic. Nunziatura di Polonia. Cf. Rossijsa i Italia. T. II., wypusk I. str. 124. S. Petersburg 1908.

¹ In fasciculo, in fine huius epistolae citato: Maiestatis Suae Regiae (sic). — ² Cf. supra epist. nr. 65.

3. Ex literis P. Scargae ad Ioannem Paulum Campanum, Provincialem Poloniae.

Riga 8 Maii 1583.

Rogat eum, ne repulsam det supremo Lituaniae marsalco, qui collegium Niesvisiense fundare decrevit, quin imo consoletur ipsum promoveatque eius bonum desiderium.

Accepi hic literas Illmi D. marszalci¹, quibus vehementer et luctuose queritur de V. R., quod eius collegium apud R. P. nostrum² impedierit, et quod sit passus iam forsitan, quod non credo, repulsam. Adeo fert moleste, ut nimiam effundat choleram. Rogo patiatur me indignum V. R., ut duo verba haec dicam. Primum, hominem illum adeo potentem in Lituania, adeo zelosum, tantum nostrum benefactorem et filium illius patris³, qui primus haeresim in Lituaniam invexit, irritandum non esse. Nam nec hoc nobis, nec ecclesiae Dei, nec Societati expedit. Alterum, dicat quicumque quod volet, sive sit ille, qui dixit nunquam ibi futurum collegium, antequam etiam ad V. R. scriberetur, ego sentio in Domino, et res et

ipse exitus probabit, utilissime in illis partibus nostrorum operam collocari posse, et quae ego in prima illa instructione ⁴ scripsi puto esse certiora, quam quae meditantur hi, qui locum non viderunt. Nec nunc requiritur tam cito collegium. Nec est mirandum, si initia sunt parva. Talis est ista natio ita remissa et negligens, sed ubi habet bonos magistros et sensim excolitur, facit bonos fructus. Hoc autem dico, non quod aliquid aliorum sententiis (cum tamen mihi iam scribatur P. Modrzewium ⁵ magnum ibi fecisse fructum) detraherem, absit, nec ut V. R. sanctae sententiae contravenirem, de qua tamen mihi non constat certo, sed ut res examinetur magis, et bonus et pius princeps non adhuc patiaturs repulsam. Scribit mihi iam pontificem ⁶ egisse per multos cardinales cum R. P. nostro, sed nihil consecutos, et hoc quosdam scripsisse Societatem indigere iam reformatione, quod labores et nescio quae refugiat etc. Quamvis ego ista non aestimo, sed rogo, si videtur V. R., consolemur istum principem ubi redierit ⁷. Scribit enim Illmo suo fratri ⁸ episcopo, se in propagando Christi cultu, ubi redierit, et exstirpandis haeresibus totam vitam et sanguinem collocaturum. Haec, rogo humillime, ut me dicentem perferat.

Rossija i Italia. T. I., wypusk 2 str. 138--139.

¹ Radziwiłł Nicolaus Christophorus. — ² Claudius Aquaviva, Praep. Gener. S. I. — ³ Nicolaus Radziwiłł (Czarny). — ⁴ Cf. supra epist. nr. 88. — ⁵ Albertus Modrzewski. — ⁶ Gregorius XIII. — ⁷ Ex Palestina. — ⁸ Georgius Radziwiłł, eppus Vilmensis.

U.C. BERKELEY LIBRARIES

C096409446

